

SZEGEDI NYÁRI EGYETEM

1978

MŰVELŐDÉSELMÉLET

7

CSAK HELYBEN
OLYASHATÓ

JATE
EGYETEMI GYÜJTEMÉNY

A 913 94

M Ü V E L Ő D É S E L M É L E T

A KÖZMÜVELŐDÉS DIDAKTIKAI ÉS METODIKAI
KÉRDÉSEI

Szeged, 1978.

ÖSSZEÁLLÍTÁS A TIT SZEGEDI VII. MŰVELŐDÉSELMÉLETI
NYÁRI EGYETEMÉN ELHANGZOTT ELŐADÁSOKBÓL

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001004251

Lektorálta:

Dr. Veczkó József

A 91394

Szerkesztette:

Molnár Zoltán

ISSN 0139-4118

ISBN 963 01 2066 6

Kiadja a TIT Csongrád megyei Szervezete
Kiadásért felelős: Vörös István

Készült a TIT Rotalüzemében, Budapest, VIII., Bródy S. u. 16.
Gyártási szám: 79/1207-4 Pótlétszám: 350 - 17 (A/5) iv

T A R T A L O M J E G Y Z É K

Dr. Koncz János, az MSZMP Csongrád megyei PB titkára A közművelődés didaktikai és metodikai kérdéseiről	5
Dr. Vonsik Gyula, a PROPAGANDISTA felelős szerkesztője A műveltségterület kiválasztását és a művelődési cél megvalósulásának hogyanját meghatározó főbb tényezők	16
Dr. Vonsik Gyula, a PROPAGANDISTA felelős szerkesztője A kulturális politika néhány időszerű kérdése	50
Dr. Kurucz Imre, a TIT főtitkára Közművelődés, érdekek, ismeretterjesztés	79
Török Iván tudományos munkatárs A motiváltság, az aktivitás és a tanulási eredmé- nyesség összefüggései a felnőttoktatásban	96
Dr. Durkó Mátyás tanszékvezető egyetemi tanár A felnőttnevelési folyamat alapvető sajátosságai	110
Dr. Durkó Mátyás tanszékvezető egyetemi tanár A tapasztalati és tudományos ismereti réteg szer- ves összekapcsolásának szükségessége a felnőttok- tatásban	135
Dr. Boros Sándor egyetemi tanársegéd A felnőttoktatás formái és módszerei	158
Dr. Kormos Sándor, a KM Közművelődési Főosztályának ve- zetője A közművelődés-tervezés irányításának szervezési- metodikai kérdései	187
Franz Vilmos, a debreceni Megyei Művelődési Központ Felnőttnevelési Studio vezetője Az üzemek és a művelődési otthonok együttműködésé- nek lehetőségei	208

Fehérvári Gyula szakmunkásképző intézetvezető

A művelődési anyag kiválasztásának és telepítésé-
nek helyzete és tapasztalatai az IKARUS székes-
fehérvári gyárában 232

Futala Tibor miniszteri tanácsos

A könyvtár és a közművelődés 238

Dr. Köpeczi Béla akadémikus, a MTA főtítkárhelyettese

A korszerű szocialista műveltség tartalma és a
közművelődés 260

A KÖZMŰVELŐDÉS DIDAKTIKAI ÉS METODIKAI
KÉRDÉSEIRŐL

/Megnyitó előadás/

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 15 éves Pedagógiai Nyári Egyeteme mellett korban félidős testvére - a TIT Művelődésselméleti Nyári Egyeteme - évtizedünk jelentős kulturpolitikai fóruma. Életrehívása az MSZMP X. kongresszusát követő időszakra esik, azokra az évekre, amelyek során széles körű társadalmi összefogással előkészítettük a Központi Bizottság közművelődés-politikai állásfoglalását, a közművelődési törvényt. Ezek megvalósítása folyamatosan napirenden szerepel.

Ha áttekintjük a Művelődésselméleti Nyári Egyetem témáit, azok címükben is jelzik aktualitásukat, hiszen olyan kérdésekkel foglalkoznak: mint művelődés és szocializmus; a felnőttoktatás; a közművelődés; az izlés és műveltség - izlés és társadalom; a munkásművelődés; a művelődéssz pszichológia legfontosabb összefüggései.

Ha valaki visszaemlékezik arra a több tucat előadásra, amelyek e kérdésekről elhangzottak, illetve publikálásra kerültek, akkor valószínű elfogadja azt az értékelést, hogy ezek az elemzések sok újat adtak mindannyiunknak, és - ami a legfontosabb -, a legidősebb kérdésekhez kapcsolódva továbbgondolásra is ösztönöztek. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat helyesen döntött, amikor 1978-ban a felsorolt kérdések sorában - a tartalom mellett oly fontos - didaktikai és metodikai, összességében közművelődéspedagógiai kérdéseket iktatott.

A megnyitó előadás vállalkozása nem terjedhet többre, mint néhány mozaikszerű elemet - talán összefüggést - felvetni a társadalom, a közművelődés, a didaktika és a metodika között.

A politika és a pedagógia viszonyának, a társadalom és a műveltség összefüggésének megfogalmazása nem újkeletű. A több évszázados történelmi visszatekintést mellőzve csupán a marxizmus-leninizmus klasszikusainak idevonatkozó gondolataira utalunk. K.Marx és F.Engels többször foglalkozott azzal, hogy a dolgok megjelenési formája nem azonos a dolgok lényegével, tehát a jelenség és a lényeg összefüggését szinte naponta fel kell tárni, és meg kell magyarázni. Lenin írásaiban találkozunk a politika és a pedagógia viszonyának ama megközelítésével, mely szerint a politika - elsődlegessége mellett - mindig magán hordja a pedagógia bizonyos elemeit is. Lenin a proletárdiktatura funkcióinak kifejtése során jelentős szerepet szánt a nevelő funkció kibontakozásának, különösen a fejlődés konsolidált szakaszaiban.

A hazai társadalom és művelődéstörténeti áttekintés az utóbbi évtizedekre vonatkozóan is jól kifejezi a művelődés szerepét gazdasági és társadalmi előrehaladásunkban. Minden olyan megközelítés, amely a művelődést vagy annak didaktikai, metodikai elemeit a legfontosabb gazdasági és társadalmi tartalmi törekvésektől elvonatkoztatva vizsgálja, szükségszerűen nem szolgálja legfontosabb napi feladataink megvalósítását. Áttekintve a mostani nyári egyetem tematikáit, előadásait - és ismerve előadóit -, a tárgyalt témák máhozköötöttségét különösen értékesnek lehet tartani.

Oktató-nevelő munkánk folyamatában fontos a megfelelő történelemszemlélet kialakítása. Csak közvetve jegyezzük meg, hogy nagyon indokolt a történelem érettségi visszaállítása a középiskolákban. Mai fejlődési eredményeinknek és problémáinknak nem kevés esetben olyan történelmi előzményei vannak, amelyek ismerete nélkül értéktételünk sokkal szegényebb lenne. E helyen csupán néhány tartalmi-módszertani tényezőt emelünk ki:

Az egyik kérdés a megemlékezéseink a győzelmekről és a vereségekről. Természetesen nem probléma - sőt helyes -, ha mindkét jellegű eseményről megemlékezünk, de az már vitatható, ha vereségeink évfordulóját "ünnepeljük". Ilyennel pedig olykor találkozunk. Illő ugyanakkor, hogy történelmi sikereinkről - illő tisztességgel és szerénységgel - ünnepi formában is szóljunk. Ezek az ünnepek ugyanakkor ne csökkentsék az eredmények értékelésének realitástartalmát. Azt igyekezzünk érzékeltetni, hogy történelmi sikereink záloga szinte mindig két tényre vezethető vissza: a haladó erők egységére - egy progresszív program alapján, illetve egy természetszerű kötődésre a kor előremutató nemzetközi erőihez. A sok példa közül kiemelhetjük a Rákóczi-szabadságharcot, az 1848/49-es polgári forradalmat és szabadságharcot, az 1918-as polgári demokratikus forradalmat, a Magyar Tanácsköztársaságot - és ebben a folyamatban a felszabadulás utáni fejlődésünket. A történelem eseményei ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy vereségeink, kudarcaink - amelyekből sok jutott nemzetünk multjában - abba gyökereztek, hogy a hazai politika meghatározója a reakció volt, amely szekerét természetszerűleg kötötte a nemzetközi reakcióhoz. Ennek számos megnyilvánulása közül elegendő talán a két világháborúban való részvételünkre, annak következményeire és tanulságaira utalnunk.

A megemlékezések számának gazdagodó tartalmiságában egy másik elemre is utalnunk kell. Ez pedig a győzelmek, az előrevivő események emlékének ápolásában, a harcban és az alkotásban megnyilvánuló hazafiság értéke. Helyes és indokolt, hogy győztes harcainkról és harcosainkról illő módon emlékezünk. Ez általában rendjén szokott történni. Nem jó azonban, ha mellettük megfeledkezünk a hazafiság munkában és alkotásban megnyilvánuló történelmi elemeiről. Hiszen nem lettek volna harci győzelmeink, ha nincsenek "szürke hétköznapiak" a mindennapi munkában, a javak előteremtésében. Nekünk a történelem alkotó hazafiairól is méltó módon kell megemlékeznünk. Azt kell tudnunk érzékeltetni, hogy mindenkori társadalmi körülmények, a haladás legfontosabb kérdéseire való viszonyulás döntötte el,

hogy a - természetesen egységes - hazafiság mely eleme kap nagyobb hangsúlyt és szerepet.

Csak az ilyen megközelítés következtetései adhatnak a mai nevelőmunkához helyes tartalmat. Ebből következik ugyanis hazafiságunk és internacionalizmusunk olyan meghatározó eleme, mint a nemzetközi haladáshoz, a szocialista közösséghez kötődés, továbbá az, hogy a békés építőmunka időszakában idehaza két fontos feladatunk van: az alkotás - az adott követelmények szerint, és készen állni az alkotás eredményeinek megvédésére. A "jót s jól, ebben van a nagy titok" - gondolata nem véletlenül maradt időtálló az évtizedek során. Mondanivalója sokat ad a manak.

Nem kell félnünk a történelmi személyiségek reális bemutatásától, sőt erre törekedni szükséges, de ügyeljünk arra, hogy az "emberi gyarlóságok" felvillantása ne homályosítsa el azt az értéket, amit egy személyiségben tisztelünk.

A történelem nevelő hatását erősíti a gazdagodó helytörténeti, munkásmozgalom-történeti, honismereti munka is. Ennek hasznosítása ismeretterjesztésünk most formálódó területe, hiszen egy-egy megye, város, község vagy éppen tájegység történetének marxista feldolgozása az utóbbi évtizedben kezdett lendületesen fejlődni.

A gazdasági kérdésekkel való foglalkozásra is csak cimszavakban utalunk. Alapvető feladatunk a fejlődés mennyiségi elemei mellett a minőségi, a hatékonysági tényezők eddiginél nagyobb mértékű hangsúlyozása. Mindezt nem annak árán, hogy bárki is megkérdőjelezze eddigi fejlődésünket, eredményeinket, hanem annak hangsúlyozásával, hogy a körülmények és a követelmények változása most - és várhatóan hosszú távon - a minőségi elvárások növekvő jelenlétével jár. Ebből következően megnövekszik a szellemi tőke szerepe az előrehaladásban. Megnövekszik a közgazdasági szemlélet fontossága, amely az ismeretterjesztés tartalmát és metodikáját egyaránt érinti.

A fejlett szocialista társadalom építésének menetében sajátságosan merül fel az életmód kérdése. A szocialista életmód a termelésben, a közösségi magatartásban és a magánéletben. Nem három egymástól független, és nem három valamiféle egymással kapcsolatban nem álló dolog ez, hanem egyszerűen az emberi élet egésze. A szocialista életmód is a termelésnél kezdődik. Nagyon lényeges dolog ez, bár nem új. Hangsúlyozása talán azért nem haszontalan, mert a polgári életmódvizsgálatok gyakran a munkán, a termelésen kívülre helyezik az életmódot, ebből táplálkoznak a "fogyasztói társadalom" és más elméletek. A szocialista társadalom termelői társadalom, s a szocialista életmódnak is ez az alapja. Vagyis amikor a XI. kongresszuson elhangzott gondolatokat idézzük, hogy tudniillik, tul vagyunk a "miből éljünk" kérdésen, és "hogyan éljünk" kérdése van napirenden, akkor ez a "hogyan éljünk" ott kezdődik, hogy "miként dolgozunk". Miként dolgozunk fegyelmezetten, a munkaidőt kihasználva, a munkaidő és a szabadidő egységét megteremtve, a szocialista munkakulturát kibontakoztatva.

Hazánk fejlődésében az elmúlt közel három és fél évtizedben az extenzív fejlődés sok területen azt jelentette, hogy növekedett a társadalom termelési időalapja. Hiszen 1945 után egy nagy munkanélküli tömeget lehetett és kellett bevonni a termelésbe, azután jött egy demográfiai hullám, a tankötelezettség sajnos elég alacsony volt, vagyis mindig emberek "álltak sorba" munkahelyért. Nem véletlen, hogy annak idején olyan gépeket vásároltak és építettek be, melyek köré minél több ember odafért. A hetvenes évekre ez a helyzet megváltozott. A társadalom termelési időalapja nem növekszik, sőt lényegesen csökken. Nézzünk csak néhány elemet. Először is nincs szabad munkaerő. A 48 órás munkahéthez viszonyítva a 44 órás munkahét igen jelentős csökkenés, és már bizonyos területeken 40 órás hét kerül napirendre. Helyes döntése volt a XI. kongresszusnak az, hogy a mezőgazdasági szövetkezetekben dolgozók nyugdíjkorhatárát 37 év alatt lehozzuk a munkás-alkalmazotti nyugdíjkorhatárra, tehát az 55 és 60 évre, ami azt jelenti, hogy minden évben két évjárat megy nyugdíjba. Itt is csökken az időalap.

Nagyon igazságos döntés volt a gyes, örvendetese az eredményei is. A termelési időalapot tekintve azonban ez azt jelenti, hogy az aktív keresők jelentős része - 6-7 százaléka - rendszeresen anyasági szabadságon, gyes-en van.

Minden gondunk ellenére is javul a tankötelezettségi törvény teljesítése, és mind több fiatal elvégzi a középiskolát is, vagyis később kapcsolódik be a termelésbe. A közgazdászok számításai szerint társadalmunk termelési időalapjának - különböző okok miatt - 20 százaléka üresjárat. Áll a gép, nincs anyag, nem dolgozzák ki a munkaidőt.

Rakjuk össze az elmondottakat és így kiderül, hogy a munkaórák, a munkapercek védelme és munkára való fordítása mennyire döntő jelentőségű kérdés. A munka nálunk nemcsak jog, hanem kötelesség is. A szocialista társadalomban a munkaképes embernek - akinek minden feltétele adott, hogy dolgozzék - kötelessége dolgozni és nemcsak joga. Alapvető jelentőségű a munkaszervezés, az üzemszervezés, a hatékonyság fokozása, a kapacitás ésszerű kihasználása, a minőség javítása stb. S ebből a szempontból különösen a fiataloknak már erre az életvitelre, erre a munkakulturára kell felkészülni.

A termelésnek másik fontos eleme az új, a korszerűbb technika hatékonyabb alkalmazása. Ezért fontos, hogy az ismeretek karbantartása, az önképzés, a továbbképzés életmódbeli elemmé váljon. A tanulást életmóddá kell fejlesztenünk, hiszen ha egyszer valakinek belső szükségletévé, életmódjává válik a tanulás, akkor az kerülhet bármilyen körülmények közé, megtalálja a tanulás lehetőségét, mert azt ma meg lehet találni.

A tankötelezettségi törvényről az imént már szó esett. Volt időszak, amikor kevésbé teljesítettük. De most se legyenek illúzióink, és ne higgyük azt, hogy ez nálunk rendben van. Országosan a 16 évesek 10 százaléka nem végzi el a nyolc általánost 16 éves koráig. Csongrád megyében valamivel jobb a helyzet, itt csak 6-8 százaléka nem végzi el. Gondoljunk bele, hogy minden tizedik magyar állampolgár úgy lép ki az ál-

talános iskolából, hogy nincs meg az alapfoku képzettsége. Ennek sok oka van, de ezeknek az okoknak jó részét már nem a multból örököltük. Ezek a fiatalok már más körülmények között élnek, dolgoznak. A problémák okaiban benne van a szülői nemtörődomség, a hatósági liberalizmus, a nevelői munka gyengesége és magának a fiatalnak a felelőtlensége is.

Aki ma kijön 16 éves korában az iskolából hat osztállyal, annak néhány év mulva külön kedvezményt adunk azért, hogy megtanulja azt, amit nem csinált meg idejében. Amikor elvégzi az esti-levelező oktatásban 18-20 éves korában a 8 osztályt, akkor "még tartja is a tenyerét" külön elismerésért. Természetesen vannak nehéz körülmények között, nehéz családi helyzetben élő fiatalok, de annyian nincsenek, hogy ilyen nagymértékű legyen az iskola korai otthagynása. Vagyis a szemléletet is helyére kell tenni. A fiatal életében az első dolog a tankötelezettség, amely törvényes kötelessége, ennek teljesítését optimális arányúvá kell tennünk.

A "hogyan dolgozzunk?" kérdésének fontos eleme a munkaidő és a szabad idő viszonya. Az elmúlt tíz évben a nálunk megjelent könyvek, folyóirat- és napilap-cikkek között mintha sokkal több szólt volna a szabad időről, mint a munkaidőről. A szabad időt pedig nem szabad elvonatkoztatni a munkaidőtől. A szabad idő Marx szavaival pihenőidő és a magasabbrendű tevékenységre való idő. Amikor nálunk úgy alakult, hogy egy sor rendezvényt munkaidőben tartottunk, akkor még 48 órás munkahét volt. Most, amikor növekszik a szabad idő, akkor a társadalmi munkát, a tanulás egy részét át kell tenni a szabad időre.

A szocialista társadalom közösségi társadalom. A szocialista társadalomban a társadalom egyénért érzett felelősségének számos nagyon fontos eleme van. József Attila szavait szabadon variálva: a társadalom nemcsak "szívére", hanem "vállára" is veszi az egyén terhének, gondjának növekvő részét. A társadalmi létbiztonság alapja az, hogy béke van a világon; hazánkban törvényesség van; a közösség felelősséget vállal az egyénért, ezért aki tisztességesen dolgozik, annak nem lehet

bántódása. A teljes foglalkoztatottság, az ingyenes egészségügyi ellátás, az iskola, az óvoda, az idősekről való gondoskodás, gyermekgondozás, lakásprogram mind ezt szolgálja. Vagyis politikai, egzisztenciális, erkölcsi téren egyaránt sok ága van a társadalom, a közösség egyénért érzett felelősségének.

És milyen az egyén felelőssége a közösségért? Ennek a megítélésében szokott a közvéleményben túlzás megfogalmazódni: amikor azt mondják, hogy "elkispolgáriasodunk", "önzők vagyunk", "egoisták vagyunk", "nem törődünk egymással" stb. Eme állításokkal szemben vegyük sorra a tényeket. Nézzük meg, hogy mennyi minden van nálunk, amely az egyén belülről vállalt felelősségét mutatja a közösségért: a kommunista szombatok, az óvodaépítési akciók, a szociális otthonok segítése, a szocialista brigádok erőfeszítései, az önkéntes véréradómozgalom, az építőtáborok, a betakarítás stb. Megannyi munka, amelyben az egyén nem alkotmányosan előírt köteletségét teljesíti, hanem annál többet. Ezt a közösségért megnyilvánuló egyéni felelősséget kell nekünk erősíteni és fejleszteni. Nem feledkezhetünk meg persze arról sem, hogy az egyének különbözőek, és vannak azért még nálunk nem kevesen, akik inkább "szívükre" veszik a világ baját, minthogy a "vállukra" vennék egy kis kérdés megoldását.

Összefoglalóan tehát a következő tényezőkre kell figyelemmel lennünk a didaktikai és metodikai munka formálása során:

- Munkánk meghatározója, hogy immár több mint két évtizedes konszolidált szocialista építőmunka tapasztalatai alapján kialakított és elfogadott jövőtervünket realizáljuk a fejlett szocialista társadalom építése során. E társadalmi jövőterv - amelyet Pártunk XI. kongresszusa fogadott el - a marxizmus-leninizmus eszmerendszere és módszere alapján, a szocialista építőmunka hazai és nemzetközi gyakorlata tapasztalatainak tudományos elemzésével készült. Pártunk programnyilatkozatát társadalmunk egésze magáévá tette, és ennek szellemében munkálkodunk.

- Gazdasági fejlődésünk extenzív forrásai kimerülőben vannak, de nagyok még a kihasználatlan emberi-alkotói tartalékok, a szocialista munkakultúra lehetőségei. Növekszik a szellemi erőfeszítések szerepe a fizikai munkában is, ebből következően is a társadalmi nevelés hatékonyságának fontossága a gazdaságban.
- A proletárdiktatura és a szocialista demokrácia funkcióinak egyidejű gazdagodása fontos műveltségi összefüggéseket takar. A szocialista közgondolkodás fontos eleme a vita és a döntési, valamint a végrehajtási és értékelési kultúránk megfelelő összhangjának biztosítása.
- Növekszik a szocialista család szerepe és jelentősége a sokoldalúan fejlett embereszmény formálásában. A társadalom mind több "szolgáltató feladatot" átvesz a családtól, amely ilyen formán gazdagabbá teheti nevelő-önnevelő, a közös és az egyéni boldogságot összhangban realizáló funkcióját.
- A hazai tényezők mellett munkánk módszerét befolyásolja a nemzetközi helyzet alakulása is. A társadalom differenciált műveltségét figyelembe véve kell tudnunk választ adni a különböző kérdésekre. Az információban, a kérdések megvitatásában jelentősen megnövekszik a szóbeliség szerepe.

Számos tényezővel lehetne még bizonyítani, hogy társadalmunkban - tekintettel arra, hogy a népművelésből a közművelődésbe való "átmenet" korát is éljük - a "mivel neveljük?", "mit oktassunk?" kérdése mellett fokozatosan megnövekszik a "hogyan oktassunk?", "hogyan neveljük?" kérdése. Ez utóbbi szempontból csupán egy kérdésre utalunk - a tömegkommunikáció és a személyes kommunikáció kapcsolatára a nevelésben. A népművelő munkájának új minőségi tényezői között fontos elemként jelentkezik a korszerű technika lassu, de mégis érzékelhető betörése az oktatás, a nevelés folyamatába. Ez olyan tényező, amely népművelő munkánkat társadalmilag befolyásolja. A hagyományos elmélet és gyakorlat, valamint a korszerű technika számtani összege nem jelent új nevelést. A technika funkciója

a nevelő munkájában nem lehet több, mint alárendelt szerepben hozzájárulni a közművelődés feladatának mind teljesebb kibontakozásához. A gyermek és a felnőtt egyaránt, akit az újságtól a moziig, a tankönyvtől a televízióig a tömegkommunikáció szinte válogatás nélkül és állandóan stressz állapotban tart - szükségképpen igényli az emberi szó és logika eligazító jelenlétét és érzelmi töltését már csak azért is, hiszen az emberi gondolkodás a történelemben döntően a személyes kommunikáció hatására alakult ki. Vagyis az a döntő, hogy a társadalom képes legyen a technikát humanizálni az oktató-nevelő munkában, és ne következhessek be az oktató-nevelő munka mechanizálódása a technikában. Roger Gallal értünk egyet, aki szerint "a módszer értéke nem az alkalmazott dolgokban, eszközökben, technikában, hanem a módszerekben életet öltő szellemben rejlik."

Meghaladná vállalkozásunk lehetőségét, ha képet akarnánk rajzolni arról, hogy a közművelődés dolgozói szaktudományi felkészültsége és szaktudományi nevelőmunkája, valamint az új követelmények között az összhangnak vagy az ellentmondásnak milyen stádiumát éli a mai művelődés. A szakirodalomban a reális optimizmustól a tulzott pesszimizmusig a megítélés széles skáláját találjuk. A tudományos-technikai forradalom hatásának tudatos kimunkálása a népművelők szempontjából a kezdeteknél tart még. Történelmi távlatu folyamatról lévén szó, a türelmetlenség és a kapkodás veszélyes. Radován Richta és munkacsoportja a pedagógia és az új követelmények viszonyáról leszögezi, hogy "a pedagógiai elmélet és gyakorlat eddig nem volt képes megbirkózni a világ megismerésében és átalakításában végbement minőségi átalakulással, elsősorban a klasszikus elmélet szemléletes elképzeléseiről a modern tudomány absztrakt racionális fogalmaira való áttéréssel". E téren a nevelés ma előbbre tart, mint a 60-as években, de távol vagyunk még az ellentmondás elméleti és különösen a gyakorlati megoldásától. Az ellentmondás gyökerét az képezi, hogy az iskola és az arra épülő közművelődés a tudományos ismeretek mennyiségi növekedését követve alakította ki művelődési anyagát. Ez azt jelentette, hogy az adott tudományág kicsinyített, de mennyiségileg így is óriási mását a-

karta továbbítani. Bonyolította a helyzetet az is, hogy az oktatási, a közművelődési anyag strukturája követte a tudományokban lejátszódó differenciálódás ütemét, ahelyett, hogy egy integrált világkép kialakítását, a teljesítményképes tudás elsajátítását biztosítani tudta volna. Ma már világosan látható, hogy egy bizonyos határon túl amilyen mértékben növekszik a művelődési anyag mennyisége, olyan arányban csökken az oktatás-nevelés minőségi határfoka. Ennek következménye csak az lehet, hogy - Erdy-Grúz Tibor szavaival - "a ténybeli ismeretek túlzott befogadására beállított fejekből kiszorult a gondolkodásra való képesség, a helyzetek megítélése, cselekvési, valamint magatartási elgondolások kialakítására és megvalósítására való alkalmasság. Az ilyen tudás statikus, csak passzív beilleszkedést tesz lehetővé."

A közművelődés didaktikája és metodikája alakításánál még számos elemmel kell számolni. A települési struktúra átalakul, új városrészek alakulnak ki, de még évtizedekig fennál a tanyarendszer. Másként kell a különböző körülmények között dolgoznunk. Törekedni kell az értelemre és érzelemre hatás összhangjára. Növekszik a szép, kulturált beszéd szerepe. A társadalom növekvő műveltsége lehetővé teszi, hogy ne minden kérdést zárjunk le, hagyjunk lehetőséget a továbbgondolásra is. Egymás idejét is értékelnünk kell, amikor a közművelődéssel foglalkozunk.

A didaktika és a metodika számos elemével lehetne még a beszédben foglalkozni. Ehelyett azonban átadjuk a szót az előadónak, akik a téma kiváló ismerőiként adnak áttekintést az egyes kérdésekről.

**A MŰVELTSÉGTARTALOM KIVÁLASZTÁSÁT ÉS A MŰVELŐDÉSI
CÉL MEGVALÓSULÁSÁNAK HOGYANJÁT MEGHATÁROZÓ
FŐBB TÉNYEZŐK**

A szocializmus építése során nemcsak a gazdaság fejlesztése történik tervszerűen, hanem a kultúra, a műveltség fejlesztése is. A szocialista művelődés fejlődésében mutatkozó hatalmas eredmények a céltudatos irányítással valósulnak meg. Az irányítás megmutatkozik a műveltséganyag megválasztásában, a dolgozóknban rejlő alkotó energiák mozgósításában, az új ember kialakítása terén végzett következetes nevelőmunkában, valamennyi dolgozó magas színvonalu tudatosságának, a tudományos világnézetének formálásában - mindabban, ami a társadalom műveltségbeni fejlődésének legfontosabb kifejezője. Az ilyen irányításban van jelen a művelődéspolitikai lényege.

A művelődés irányítása elsősorban a társadalom politikai és gazdasági céljaiból indul ki, és ezen belül határozza meg a műveltségfejlesztés közvetlen célját, irányát és mindennek előtt a műveltség tartalmát. A szocialista művelődés alapvető célja az ember szellemi fejlődésének szocialista értelemben való biztosítása és az emberek alkotókészségének olyan mérvű befolyásolása és biztosítása, hogy azok mindenkor megfeleljenek a szocialista építés szükségleteinek. Vagyis ez azt jelenti, hogy a művelődéspolitikai feladatainak megjelölésénél és végrehajtásánál mindenkor az osztálytársadalmi érdekek a meghatározók. A művelődési politika eszköz, amelynek segítségével a kommunista párt és az állam a szocialista társadalom és

ezen belül a szocialista műveltség tervszerű megteremtését valósítja meg.

A művelődésirányítás abból indul ki, hogy a kultúra manapság a társadalom fontos termelőerőjéhez tartozik, a gazdasági növekedés és az egész társadalmi haladás egyik alapvető feltétele és tényezője. Másrészt arra épít, hogy az irodalom, a művészetek, a tudomány feladata megvalósítani az új emberi jellemet, részt venni az új technika, gazdaság, a társadalmi viszonyok kialakításában.

A művelődésirányítás alapelve, hogy a műveltségnek funkcionálnia kell! Szociális funkciót kell teljesítenie a társadalom életében, ahol a szerepét kifejti. Nem az a fontos, hogy mi fejti ki a szerepét, hanem, hogy minek az érdekében és milyen hatékonyan fejti ki a szerepét valami. Meghatározott célt kell szolgálni, meghatározott osztályérdekeket kell szolgálni, meghatározott helyen, időben kell mozgásba jönni valaminek. Tehát a művelődéspolitikában nem valamiféle általános, a társadalmi valóságtól független folyamat irányításáról van szó, nem is valamiféle általános - örök kulturális érdekek szerinti szabályozásáról, hanem a művelődéspolitika a művelődés folyamatát meghatározott politikai célok érdekében szabályozza, és a cél érdekében alkalmaz ilyen vagy olyan eszközöket.

Szocializmust építő országunkban a nép műveltségi színvonalának felemelésének kérdése napjainkban ezért úgy merül fel, mint fontos politikai feladat. Helyénvaló itt utalni arra, hogy Lenin újból és újból visszatért ehhez a kérdéshez. Ez a kérdés úgy érdekelte őt, mint hozzá nagyon közel álló és fontos ügy, úgy is mint alapvető kérdés, ami szorosan kapcsolódik az új társadalomnak a felépítéséhez. Lenin hangoztatta: a kommunizmus és műveltség egy és ugyanazon dolog.

A műveltség tartalma, terjedelme, fejlesztésének üteme minden társadalom alapvető érdekszférájába tartozik, ezért így vagy úgy, nyíltan vagy burkoltan, de szigorúan szabályozott folyamat. Ez a szabályozás kiterjed a kultúra felhalmozott ér-

tékei körüli választásra, a tudás fejlesztésének tartalmára és mértékére, az izlésre, az erkölcsi magatartásformákra stb. A mindenkori uralkodó osztály jólfelfogott osztályérdeke, hogy a dolgozó tömegek azt és akkor tudják, amire és amikor az adott uralkodó osztálynak szüksége van rendszerének fenntartásához, erősítéséhez. Ennek a választásnak az alapja az ideológiában a megtestesülő értékrendszer. Mivel a kizsákmányoló társadalmakban a két alapvető osztály ideológiája is szembeáll egymással, ezért a választás is kétféle, megfelel a két ideológiának.

A választás ilyen feladatai elől a szocializmust építő társadalomban sem lehet soha elzárkózni. Annak eldöntését, mit, mikor, kiknek kell közreadni a művelődés szférájában, soha nem lehet megkerülni, még akkor sem, ha a döntés nem tudatos. Ugyanigy nem kerülhető meg a szükségletek közötti választás sem. Ezért a művelődéspolitika másik fontos mozzanata a társadalmi szükségletek felismerése és az egyéni vagy csoportigényekkel és lehetőségekkel való összhangba hozása. A társadalmi igény az országépítő munkából következő adva van: széles látókörű, szakmailag jól felkészült, a szocialista együttélés szabályait magukévá tevő, a szocialista világnézet talaján álló dolgozókra van szükség mind az iparban, mind a mezőgazdaságban, a társadalom építésének minden területén. Ehhez a társadalmi igényhez kell igazodni az egész művelődési munkának, úgy, hogy abban az egyén is megtalálja saját egyéni igényeinek kielégítését.

A művelődési tevékenység irányításánál nem elég csak a helyes cél és módszer meghatározása, hanem emellett számolni kell az anyagi lehetőségekkel és nem utolsósorban azzal, hogy a feladat megoldásához rendelkezésre áll-e megfelelő személyi előfeltétel. A választás éppen ezért az elvi tisztázottság mellett meg kell, hogy feleljen a realitásoknak is. A művelődéspolitika mint irányítás, mint választás kell, hogy igazodjék ahhoz a feltételrendszerhez is, ami saját szféráján túl van.

Mindez azt jelenti, hogy a művelődési munka irányítása, tervszerűségének biztosítása csak körültekintő elemző munka

alapján lehetséges. Minden konkrét vizsgálódás nélkül az előre megállapítható, hogy a legfontosabb az egész művelődés marxista szemléleten nyugvó felfogása.

A marxista szemlélet szerint a szocialista műveltség kialakulása a társadalom értékrendszerének és a szellemi tevékenység társadalmi alapoknak megfelelő tökéletes változásait tételezi fel. Ez egyaránt jelent új tartalmat és új műveltségstruktúrát. R. egyformán jelent tartalmi és strukturális változást, hogy a műveltségéből fokozatosan kikerülnek azok az elemek, amelyek a múltban különbözőképpen korlátozták a világ tudományos megismerésének folyamatát, elferdítették a társadalom tagjainak a valóságról kialakított tudományos elképzeléseit.

A szocialista művelődési tevékenység tartalma viszont feltételezi a tudományos világnézet fejlesztését, a materialista világkép kialakításának segítségét, a társadalomtudományos és természettudományos ismeretek nyújtását, a szocialista erkölcsiség szokássá tételét, az esztétikai, politechnikai és a testi nevelést, valamint a magasabb izlésnek megfelelő szórakozásra való felkészítést stb. A szocialista művelődés jellemzője, hogy az szervesen - s nem külön testként - illeszkedik bele a társadalmi tevékenység egészébe, sokoldalú és összetett kölcsönhatásokkal kapcsolódik a termeléshez, közéletiséghez, az oktatói és a művészeti tevékenységekhez stb.

A szocializmust építő társadalom művelődéspolitikájának megvalósulása végül is azt eredményezi, hogy a társadalom valamennyi szellemi, erkölcsi, tudományos és művészeti erejét az új társadalmi feladatok megoldására tömöríti, és egyben szilárd elvi alapot biztosít az ideológiai fronton vívott mindenemű ellenséges ideológiák elleni harchoz. Korunk nagy szellemi versenye szükségessé teszi, hogy a társadalmi tevékenységnek ebben a szférájában is a következetesség, az engedmények nélküli tevékenység érvényesüljön. A szigorúan vett pártosságot és a magas osztályöntudatot, a szocializmusnak mint vezérlő elvnek maradéktalan érvényesülését tükröző irányítás eredménye a szocialista embert jellemző műveltség.

Két általános követelmény

A művelődési folyamat során, a műveltségbeni értékek kiválasztásának vannak az emberiség általános haladásából fakadó követelményei, és vannak az adott társadalom fejlettségi szintjéből, a megoldandó feladatok jellegéből adódó konkrét meghatározói. A művelődés folyamatába való "beavatkozás", az irányítás igénye megköveteli minden időben mindkét fajta összefüggés tudományos feltárását és figyelembevételét.

A kor, amelyben élünk, amelyben a konkrét feladatok időről időre megjelennek, számunkra alapvetően két forradalmi változás együttes hatását közvetíti: a szocialista forradalomét és a tudományos-technikai forradalomét. A kettő külön-külön is és együttesen is meghatározza a művelődés tartalmát, módját, idejét, eszközét stb.

A szocializmus alapvető célja a tudatos és szabad társadalom, a tudatos és szabad ember létrehozása. Ez mint folyamat hosszú időn keresztül valósul meg, amelynek különböző periódusai vannak. Társadalmunk jelenleg a fejlett szocializmus építésén dolgozik, a művelődéssel kapcsolatos feladatok is ezen az alapon határozhatók meg elsődlegesen.

Az első, amit ezzel kapcsolatban ki kell emelni, hogy a szocialista társadalom fejlődésének jelenlegi szakasza igen kedvező társadalmi-politikai, szellemi és erkölcsi előfeltételeket teremt ahhoz, hogy a széles tömegek elsajátítsák a valóság különböző jelenségei tudományos megközelítési módját, a társadalmi lét nagy problémáinak megértését, az egyes dolgozók alkotó tevékenységének és az egész nép munkájának az értelmét. Ismeretes, hogy a szocializmusban, különösen annak fejlett szakaszában jelentősen megnövekedik a szubjektív tényezők szerepe, a szubjektív és objektív feltételek dialektikus kölcsönhatásában. Ez a törvényszerűség jól megmutatkozik a szocialista műveltség alakulásában is.

A fejlett szocializmus építésének idején különösen aktuális a társadalmi-politikai és kulturális intézményeknek a sze-

mélyiség kialakulására, szakmai, eszmei, politikai és erkölcsi tulajdonságainak kialakítására való komplex hatásának problémája, valamint az ember eszmei-politikai, munka és erkölcsi nevelése szerves egységének elérése. Ez egyrészt azzal a céllal magyarázható, amit szocialista társadalom tűz ki maga elé, hogy biztosítja a sokoldaluan fejlett és sokoldaluan felkészült személyiség kialakulását, másrészt azzal, hogy egyre bonyolultabb kapcsolatok jönnek létre a társadalmi organizmus élettevékenységének egyes szférái között, valamint a különböző tényezők egymásra való ráhatásában, azokban, amelyek az egész társadalom fejlődését meghatározzák.

A fejlett szocializmus építése feltételezi és kiváltja a műveltség magas szintjét; a lakosság döntő többségének az illuzórikus, tudománytalan, vallásos világnézettől való megszabadulását, ez viszont lehetővé teszi, hogy a dolgozó társadalmi aktivitása növekedjék, hogy a dolgozó személyiség kulturális, erkölcsi fejlődése töretlen legyen. A szellemi és társadalmi haladás során kialakuló merőben új helyzet nagymértékben kihat az életre, az életformára, az emberek hangulatára, társadalmi viselkedésére, lehetővé teszi, hogy látóköre bővüljön, elősegíti a világnézeti nevelő munkát, amely arra irányul, hogy lerombolja a mindennapi tudat korlátjait, és az emberek elsajátítsák a tudományos-elméleti ismeretek rendszerét stb.

Az új ember kialakítása, - különböző tevékenységek iránti tudatos és alkotó aktív hozzáállás kialakítása - ez a fejlett szocializmus és a benne végbemenő művelődés fő célja és alapvető társadalmi funkciója. Az embernek az aktív alkotó társadalmi tevékenységre való felkészítése, a tudományos és művészi képzés, a magatartásformálás, a kulturális-tömegintézmények, művelődési szervezetek és a tömegtájékoztatási eszközök bonyolult hálózatán keresztül valósul meg. Az ember ezirányú felkészítése természetesen magának a gyakorlati életnek a folyamatában valósul meg a termelésben, a közéletben, az életmódbeli és egyéb más kapcsolatokon keresztül stb. Ez ma lehetséges és szükséges is.

A szocialista forradalom mai feladatainak megvalósítása egybekapcsolódik a tudományos-technikai forradalom követelményeinek érvényesítésével is. Ez az a másik alapvető hatás, amely a művelődés minden mozzanatában jelen van. A tudományos-technikai forradalom, mint az ember mindenirányú tevékenységét befolyásoló tényező, "kényszerítő erővel" hat a művelődésre, elsősorban annak tartalmára.

Közismert pl. az általános követelmény, amely a tudomány közvetlen termelőerővé válásával kapcsolatos. Ez a művelődéssel összefüggésben azt jelenti, hogy amíg a modern tudományos-technikai haladás bázisán az anyagi termelés további fejlődése fokozza az emberi tényező iránti követelményeket, addig ez törvényszerűen elvezet ahhoz, hogy a termelés egyre inkább függ a társadalom termelésen "kívüli" szférájától, amelynek keretében az embernek a kultúrával való kapcsolata jelentős mértékben megváltozik, ahol végbemegy a termelő tevékenységre való felkészítése, ahol kialakulnak az embernek a munka iránti viszonyát ösztönző kulturális tényezők. A tudományos-technikai forradalom emberrel szemben támasztott követelményei elsődlegesen kulturális, művelődésbeli követelmények.

A termelés tudományos-technikai alapján végbemenő folyamatos alakulások a folyamatos művelődés elveinek gyakorlati megvalósítását, a szakembereknek a népgazdaság számára történő átképzésének mobilis rendszerét követelik meg. A tapasztalat azt mutatja, hogy a tudományos-technikai haladás mai tempója mellett a szakembereknek három-öt évenként tovább kell fejleszteniük szakképzettségüket ilyen vagy olyan formában. A szakember csak ilyen feltételek mellett tud megmaradni a korszerű tudományos ismeretek, a modern technika és termelési technológia szintjén. Ehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy a periódikus továbbképzést nem csupán a társadalom anyagi-műszaki bázisának fejlődése, hanem a gazdasági, szervezési, társadalmi, politikai feladatok állandó bonyolódása is szükségessé teszik, amelyeket a dolgozónak a munkafolyamat és a társadalmi tevékenység során meg kell oldania.

A feladat megoldása közben tudomásul kell venni, hogy a tudományos és technikai haladást, mint a modern termelés és "emberi elemének" fejlődési feltételét vizsgálva nem lehet a tudománynak a termelésre gyakorolt hatását valamiféle "technológiai automatizmusként" vizsgálni. A tudomány nem csupán a társadalom közvetlen termelő ereje, hanem ezzel párhuzamosan a társadalom kulturájának legfontosabb területe is. Éppen ezért a tudomány fejlődése, saját törvényein kívül, az adott társadalom kulturális élete törvényeinek hatásait is magán hordja. És fordítva a tudomány a kultúra valamennyi más területének fejlődését befolyásolja.

Azzal is számolni kell, hogy a tudományos-technikai forradalom tovább aktualizálja a termelés és az erkölcs kölcsönhatásának problémáját. A dolgozók nevelése mély erkölcsi aspektusokat foglal magába, mivel az okos gazdálkodás és a hatékony munka képessége elválaszthatatlan a szocialista erkölcs elveitől, a munkára való ösztönző motivumoktól stb.

Ez a néhány kiragadott példa csak jelzés akart lenni arra, hogy a tudományos-technikai forradalom mint korunk sajátossága a művelődésre is sokirányból gyakorol hatást.

A művelődés irányítása, a konkrét feladatok kijelölése, a feladatok fontossági sorrendjének meghatározása, vagyis a választás során ennek a két alapvető szemléleti követelménynek mindenkor jelen kell lenni. Ezek a követelmények nem mechanikus rákérdezést igényelnek a művelődés irányításától, hanem a két forradalmi változásnak megfelelő gondolkodást.

A műveltség tartalmát meghatározó főbb tényezők

A művelődés konkrét feladatainak megfogalmazásánál fontos ismét aláhuzni, hogy az alapvető cél a tömegek gondolkodásának, erkölcsi ítéletének, esztétikai izlésének átformálása a szocialista társadalom szükségleteinek megfelelően. A fejlődő szocialista valóság igényei: a szocialista ember, a szocialista tudat kialakítása, a korszerű műveltség szakadatlan növelése,

a korszerű tudás és az ezen alapuló társadalmi tevékenység fokozása. A szocialista műveltségnek át kell hatnia az emberek egész életét, a társadalom valamennyi tagjának életmódját és formáját: munkáját, gondolkodását, erkölcsét, izlését, szórakozását stb.

Ebben a bonyolult folyamatban az az állandó cél, hogy mind magasabb színvonalra kell emelni a társadalom szellemi életét. A társadalom szellemi élete magasabb színvonalon áll ott, ahol a gazdaság és politika fejlettebb. Amilyen mértékben növekszik pl. a tömegek anyagi szükséglete, olyan mértékben váltja ki a tudomány és a technika tökéletesedését. A tökéletesedett technika, a tudomány a termelésbe bekapcsolódva újabb igényeket szül. A gazdasági élet fellendülése előmozdítja a művészetek virágzását, és a virágzó művészetek új igényeket alakítanak ki az emberekben. A művelődési törekvések többek között kiváltják a művelődési intézmények tökéletesedését, amelyek tevékenységükkel ismét újabb igényeket hoznak létre. Ez a társadalom gazdasági, politikai és kulturális szféráinak bonyolult összefüggése.

A konkrét összefüggések érintése előtt még egy fontos dolgot ki kell hangsúlyozni: a művelődés elsősorban az egyes távlati termelési és politikai célokhoz, másodsorban a tudományágakhoz, művészetekhez, irodalomhoz kötött. A közművelődési feladatok általában hosszabb távra, előre tervezhető program szerinti tevékenységet tételeznek fel. A műveltség-tartalmak sem kötődnek egyértelműen a mához, a benne megtestesülő múlt - jelen - jövő egységén belül a hangsúly a jövőn van. Ezért a művelődés a maga intézményhálózatával, eszközrendszerével és módszereivel az intézményesített szervezeti kereteivel, a tömegkommunikációs eszközökkel /sajtó, rádió, televízió stb./ és az egyének kapcsolatát feltételező formákkal rendszerűen gazdálkodik, így azokat állítja céljai szolgálatába.

Ezen általános megjegyzések után a teljesség igénye nélkül a következő tartalmat meghatározó tényezőket kell kiemelni:

Munkára való felkészítés

A tömegek műveltségének mint a társadalmi fejlődés lényeges hajtóerejének jelentősége elsődleges jelentőségre tesz szert azoknak a problémáknak a megoldásában, amelyek az emberek anyagi-termelő tevékenységének szférájában napjainkban tárnak fel.

Ismeretes, hogy a munka, amely a társadalmi tevékenység legfontosabb eleme, az ember kialakulásának az alapja is, melynek során a személyiség élettevékenységének más szférái is meghatározást kapnak. A munka lényegének és tartalmának feltárása nélkül, amely az ember aktív élettevékenységének döntő részét foglalja el, nem lehet megérteni a szocialista műveltség lényegét sem. A szocialista társadalom új vonásokat ad a munka tevékenység jellegének, amely során a marxizmus megalapítóinak tudományos "prognózisai" megvalósulnak.

A tőkés termelés közepette "maga a munka, maga az élettevékenység és a termelői élet az ember számára csupán eszköz arra, hogy egyik szükségletét, nevezetesen a fizikai létezés fenntartásának szükségletét kielégítse. A termelői élet egyben a nembeli élet is. Ez olyan élet, amelyet maga az "élet" tesz ilyenné." /MEM 42. kötet 93. oldal./ A szocializmus körülményei között, amikor már a munka megszabadult a társadalmi antagonizmustól, a munka egyre inkább tökéletesedik a tudomány, a technika fejlődésével, és az egyes munkás esetében új tartalomra tesz szert, és itt már a munka lényege az, hogy az ember számára természetes létszükségletté válik, az egész nép s az egyes ember érdekeinek megfelelően megvalósuló társadalmi kötelesség. Ez esetben fokozatosan létrejönnek azok a feltételek, amelyek lehetővé teszik a fontos marxi tézis megvalósulását, mely szerint a szocialista és kommunista munka "... nemcsak a lét fenntartásához szükséges eszköz, hanem egyre inkább elsőrangú létszükséglet kezd lenni..." /MEM 19. kötet 20. oldal./

Miközben a munka a lét fenntartásához szükséges eszközből egyre inkább a valóban emberi létezés feltételévé válik,

és elengedhetetlenül szükséges a szabad és sokoldalú fejlődéshez, a szocialista társadalmi rendszerben egyre több dolgozó kap lehetőséget, hogy szakmája szerint dolgozhassék, az embereket nem fenyegeti a munkanélküliség veszélye, és egész életükben nem kell a nem kívánt helyen dolgozniuk stb. Az ilyen munkához kapcsolódó műveltség összehasonlíthatatlanul más lesz, mint a kizsákmányoló munkához kapcsolódó. A marxista-leninista munka koncepció, amely megvalósul a legfontosabb érték, s nemcsak mint a létfenntartás eszköze, hanem a személyiség fejlődésének alapvető feltétele, elsőrangú szükséglete, az alkotó öröm forrása, - mindez az emberi létezést széppé, tartalmassá teszi, s ösztönzést ad az alkotó munkára, erkölcsileg orientál a valóban új forradalom építésére.

A szocializmus vívmányainak a tudományos-technikai forradalommal való összekapcsolása, valamint a társadalmi termelés dinamikus és arányos fejlődése, a hatékonysága növelése ma olyan összefüggő problémák, amelyek megoldása előtérbe helyezi a termelési folyamat kibontakozásának társadalmi-kulturális tényezőit, ami viszont mind nagyobb követelményeket támaszt a termelés emberi tényezőivel szemben. Itt többek között a munka intellektualizálódása, a dolgozó szaktudásával szemben támasztott követelménynek állandó növekedése, a munka iránti tudatos kommunista viszony kialakítása, az ember munkaaktivitását ösztönző kulturális tényező növekvő szerepe stb. játssza a legfontosabb szerepet. Ezért most a fejlett szocializmus építésének társadalmában a művelődés és a termelés közötti kapcsolatok egyre bonyolultabbak, sokszínűbbek lesznek. Ez az, amit elsősorban figyelembe kell venni.

A munkára való művelődés és a felnövekvő nemzedék nevelése tulmegy a munkaerő-tartalékok szűkkörü funkcionális értelmezésének keretein. A munkára való nevelés során olyan tulajdonságokat kell kialakítani az emberekben, amelyek meghatározzák társadalmi, politikai és erkölcsi arcukat, erősítik bennük a kollektívizmus érzését. Más szavakkal az embernek nemcsak mint dolgozónak, hanem mint személyiségnek, a szocialista társadalom állampolgárának a kialakítása is kell, hogy végbemenjen.

A fejlett szocialista társadalom természetéből fakad a szocialista termelés olyan fejlesztése, amiben a nehéz fizikai munkának a komplex gépesítése, a termelési folyamatok automatizációja, a munkában megvalósuló szellemi hányad növelése meggyorsul, és a népgazdaság valamennyi ágában, előbb fokozatosan, majd később teljesen kiiktatódik a nehéz fizikai munka stb. A munka tudományos megszervezése nemcsak a gazdaságossági célszerűség követelménye, hanem az emberről, mint a termelő tevékenység szubjektumának egészségéről, szellemi képességeinek fejlődéséről, a munkának az intellektuális és esztétikai vonzásáról való gondoskodás is. Más szavakkal itt a tudománynak az anyagi termelésre való kölcsönhatásában realizálódnak a tudomány termelési-műszaki, gazdasági és egyben társadalmi kulturális funkciói is.

A kérdést azonban szélesebben is fel lehet vetni. A tudománynak a termeléssel való kapcsolata a fejlett szocializmusban nem elszigetelten véletlenül, hanem tervszerűen merül fel. Ez a társadalom szellemi kulturájának az anyagi-termelési szférára való hatás egyik részét jelenti. Ennek illusztrálására többek között megemlíthető a mezőgazdasági termelés minőségi átalakulása, amely a tudomány és a technika legújabb vívmányainak meghonosításával történt. Ezen az alapon nemcsak a mezőgazdasági termelés intenzifikálásának sajátos gazdasági feladatát oldják meg, hanem fokozatosan megvalósítják azt a célkitűzést, amely a mezőgazdasági munkát messzemenő társadalmi és kulturális következményekkel járó egyfajta ipari munkává alakítja át. E program megvalósulása az egész falusi élet megváltozásához, a mezőgazdasági munka gyökeres átalakulásához vezet, és a falusi emberek műveltségi és kulturális szintje növekedésének ösztönzőjévé válik.

Mindebből azt az általános következtetést kell levonni a művelődés számára, hogy a gazdaság, a termelés anyagi-műszaki bázisának átalakulása az általános társadalmi és kulturális haladást is ösztönzi és igényli. A társadalom fejlődése nagymértékben a termelés szférájában felmerült problémák megoldásában történő előrehaladásától, ez viszont a dolgozók művelt-

ségi szintjének emelésétől, kulturális látóköri növekedésétől, azaz a termelés szféráján kívüli életben megvalósuló társadalmi-kulturális intézkedésektől függ. A műveltség tartalmának tehát igazodni kell a gazdaságban, a termelésben jelenlévő, a jövőt célzó potenciális holnaphoz, vagyis az itt jelentkező szükségleteket alapvetően ki kell elégíteni.

A művelődési munka hatékonyságának ilyen fokozását, az anyagi-technikai színvonal emelkedésének várhatóan növekvő üteme még sürgetni is fogja. Ezt figyelembe véve mégis a művelődésben a helyes arányok kialakítására kell törekedni, mert a művelődés fő célját elsősorban a szocialista, illetve a kommunista embernevelésben jelöljük meg, akkor a szorosabban vett termelésre való nevelés ennek alárendelten, részfeladatként kell, hogy jelentkezzen. Miközben ezt tesszük, számolnunk kell azzal, a gyakorlatban mutatkozó nehézséggel, hogy a mindennapi gazdasági vagy politikai élet kérdései és az emberek nevelésének, tudatuk formálásának feladatai s azok egysége nem mindig jelentkeznek láthatóan, ami viszont sokszor valamiféle egyoldalú termelési szemlélethez vezethet a művelődés tartalmának megítélésében.

Közéletiségre való nevelés - felkészítés

Társadalmunk szükségletei között jelentős helyet foglal el a szocialista közéletiség fejlesztésének igénye. Annak idején Lenin azt írta, hogy a szocialista demokrácia fejlődéséhez "a kultúra nagymérvű növekedésére" van szükség. /44. kötet 170. oldal./ Mint a történelmi tapasztalat megmutatta, a lakosság valamennyi rétegének magas kulturális színvonala, politikai tudatosságának növekedése, tudományos ismereteinek széles körű növekedése a szocialista közéletiség kibontakozásának egyik legfontosabb feltételét jelentik. A társadalmi aktivitás függ a szocialista tudatosság, a tömegek eszmei meggyőződésének, a személyiség szellemi fejlődésének fokától, a társadalmi és kulturális látókör bővülésétől, a kommunista világnézet elsajátításának mélységétől.

A kommunista nevelés lehetővé teszi a szocialista közéletiség további tökéletesedését, ami viszont arra hivatott, hogy a nagy társadalmi jelentőségű problémákat megoldja. Rámutathatunk olyan feladatokra is, mint pl. az ember társadalmi aktivitásának a fokozása. Fontos figyelembe venni, hogy amíg a társadalmi fejlődés következtében a néptömegek történelemformáló hatása elvezet a tudatosan cselekvő emberek számának növekedéséhez, addig a nagyfoku tudatossággal rendelkező tömegeknek a saját életük objektív feltételeire történő ráhatása lényegesen megváltozik. Ennek a törvényszerűségnek a minőségileg új megjelenési formáját figyelhetjük meg a szocialista társadalomban, ahol a dolgozók forradalmi aktivitása, politikai és munkaaktivitásuk egyre nő, s mindez a fejlett szocializmus sikeres építésének egyik legfontosabb feltétele.

A művelődési tevékenység minden formája közéleti tevékenységre, a közügyekbe való beleszólásra kell, hogy nevelje az embereket azzal, hogy hatásosan szolgálja az emberek világképének fejlesztését, az általános világnézeti és politikai ismereteknek a társadalmi tudatba, a társadalom tagjainak mindennapi gyakorlatába való beépítését. A művelődés területén végzett jó munka eredményeként a szocialista demokrácia fejlesztésének társadalmi méretű szubjektív feltételei is javulnak. A művelődés feladata a közéletiséghez szükséges emberi magatartások és szokások rendszerének tudatos kialakítása. A közösségi irányultságú, kulturált magatartású, nagyobb műveltségű ember, aki tudományos világképpel itéli meg életünk jelenségeit, nagyobb biztonsággal igazodik el és nagyobb felelősséggel, bátorsággal szól bele a közügyekbe, munkahelye, faluja és városa, valamint az ország ügyeibe.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a művelődés közvetlen szálakkal kapcsolódik a politikához, az általános politikai gyakorlathoz. Ebből következik, hogy a művelődés során nemcsak ismereteket kell adni a közéleti munkához, hanem igényné kell tenni a politikai gyakorlatban való aktív részvételt, erkölcsi bátorságra kell nevelni. Sőt még azt is célul kell kitűzni,

hogy a műveltség eszközeivel ezt a politikai gyakorlatot esztétikussá tegyük.

A világ tudományos látásának formálása

Életünk haladása, az emberiség jövője most döntően attól függ, miként tudjuk az emberi gyakorlat minden formájában a tudatosság fokát növelni. Ez pedig alapvetően a valóság tudományos megismerésétől, a tudomány gondolkodásban játszott növekvő szerepétől függ. Az ember a tudomány hatására lesz egyre képesebb maximálisan mozgósítani.

A tudományos gondolkodás formálása egyszerre jelent mennyiségi és minőségi feladatot a művelődésben. A cél nagy és bonyolult: szellemileg is el kell érni saját korunkhoz. A feladat megoldását az teszi nehezzé, hogy a tudományos gondolkodáshoz sem közelíthetünk másként, mint az emberi szükségletek felől. Az embernek úgy kell megismernie az őt körülvevő világot, hogy eredményeként képessé váljon a világ és egyúttal önmaga átformálására is. Vagyis nem általában kell a tudományt megismerni, hanem a kor alapvető tendenciáit figyelembe véve valamilyen történelmi cél megvalósítása szempontjából.

A tudományos műveltség ma a társadalomba való beilleszkedésnek és az egyén társadalmi szerepének szükségszerű velejárója, s ezért gyakorlati szükséglet. Ez a szükségszerűség veti fel a művelődés egész folyamatában a tudományos gondolkodás alakításának kiemelt követelményét. A műveltség napjainkban a tudományok által kapja meg azokat a tartalmi impulzusokat, amelyek a műveltség egészének dinamikus változásához vezetnek.

Amikor a műveltségtartalom kiválasztásánál a tudományos ismeretek, a tudományos gondolkodás formálását hangsúlyozzuk, ezzel együtt néhány problémára fel kell hívni a figyelmet.

Az első és legfontosabb annak kiemelése, hogy a szocializmus fejlődése szempontjából a tudomány nem egyszerűen az új tudományos adatok, felfedezések mennyiségi felhalmozódása.

A tudomány fejlődése gyökeres fordulatot jelent az értékbeli és világnézeti alapokban, fejlődése adekvátabb /a tudományos ismeretek szemszögéből nézve/ a kultúra más elemeivel és területeivel; a tudomány fejlődése újfajta orientációt jelent a szocializmus építése szükségleteinek és céljainak megfelelő társadalmi-kulturális intézmények kibővítése irányába; és végül a tudomány fejlődési folyamatainak az irányításában jelent változást. Nem elég tehát a tudományos ismeretek mennyiségi felhalmozása a műveltségben, hanem azzal együtt az egész műveltség értékrendszerében kell strukturális változást létrehozni.

Ma már gyakran hangsúlyozzuk, hogy elméleti ismeretek nélkül nem lehet tudatosan viszonyulni az élethez és annak értékeihez, nem lehet helyesen eligazodni a modern világ eseményei bonyolult és ellentmondásos fejlődésében, nem lehet kidolgozni a szilárd világnézeti alapokat sem. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy itt nem arról van szó, hogy a tudományos ismereteket "kész" formájában kell elsajátíttatni, hanem az elméletet alkotó módon kell megtanulni, ugyanis mint tartalmat, ugyanis mint módszertant, amely a mai és a holnapi feladatok megoldását szolgálja. El kell fogadni igazsággént, hogy a sablonos "tipusfeladatok" receptszerű megoldására berendezkedett agy, amely nem követel alkotó /önálló/ megoldásokat, nem szereti az életet. Igyekszik megkerülni, elkenni az ellentmondásokat és a kitaposott rutin jellegű utakat járja. És ha nincs szerencséje, ha az ellentmondások újból és újból felmerülnek, akkor az ilyen agy hisztérikus állapotba kerül, éppen ott, ahol gondolkodnia kellene.

A szocialista kultúrában a világról kapott tudományos ismeretek rendszere egy sajátos "befejezettségre" tesz szert, abban az értelemben, hogy a marxista-leninista filozófia széles lehetőségeket nyit mind a természettudományok, mind a társadalomtudományok fejlődése számára. Ez azt jelenti, hogy a tudomány hatása erősödik a társadalom szellemi kultúrája kialakulására és egyéb más szféráinak fejlődésére is. Ez azt is jelenti, hogy mind az esztétikai viszony, mind az etikai maga-

tartás formálásának hatékonysága közvetlenül függ a feladat tudományos megközelítésétől. A tudomány hatásának komplexitását így kell értelmezni.

Erkölcsei nevelés - jellemformálás

Az embernek az életre való állandó felkészítésében következő fontos komponens az erkölcsi nevelés. Csak a személyiség erkölcsi fejlődése garantálja azt, hogy az ember által racionálisan felfogott megállapítások és elvek realizálódjanak mindennapi viselkedésében, társadalmi és termelési tevékenységében stb.

Az új típusú szocialista emberi együttélés elvi eredményei abban vannak, hogy a történelem során először a társadalom a termelési eszközök társadalmi tulajdona következtében, az egységes állami terv és a társadalom valamennyi szférájának tervszerű, arányos fejlődése következtében egységesen, tudományosan kiállított organizmusként tud funkcionálni. A szocializmusban a társadalmi egyenlőségen alapuló társadalmi viszonyok megerősítése, a baráti osztályok, rétegek, nemzetek és kultúrák, marxista-leninista ideológiák egysége, egyenlősége lehetővé teszi, hogy az emberek egyre növekvő mértékben tudhassák magukénak létezésüknek nemcsak természeti, hanem társadalmi feltételeit is.

A művelődési tevékenység - a szocialista erkölcsiség továbbfejlesztésében és tökéletesítésében felhasznált aktív társadalmi tényező, valamint az emberi jellem szocialista formálásának, erősítésének egyik formája. A jelenlegi körülmények között - ebben az összefüggésben - különös jelentőségre tesznek szert a társadalmi-erkölcsi anomáliák elleni harc feladatai, amely rendellenességek ellentmondanak a fejlett szocializmus ideológiájával és erkölcsével. A nagyjelentőségű társadalmi-politikai, gazdasági és kulturális vívmányok háttérében a negatív jelenségek igen élesen ellentmondanak a szocialista életmódnak, az egyre növekvő erkölcsi és jogi tudat szintjének, valamint az általános követelményrendszernek, amelyből végül

is az ember eszmei-erkölcsi arculata alakul ki. Az olyan jelenségekkel való leszámolás, mint a munkában való hanyagság, a szocialista tulajdon pocskolása, az emberek és ügyeik iránti formális-bürokratikus viszonyulás jelentős mértékben meggyorsítja országunk előrehaladását, egész népünk életének javulását.

A megoldandó feladatok ilyen felvetése lehetővé teszi, hogy mélyebben feltárjuk azokat az elvi problémákat, melyeknek a helyes megoldása az erkölcsi nevelés hatékonyságának közvetlen eszköze, - az "erkölcsi reflexió problémáját" és az egyszerű erkölcsi normák szerepének problémáját a személyiség erkölcsi vonásainak kialakításában.

Nem lehet egyetérteni az "erkölcsi reflexiónak" olyan negatív értelmezésével, amely egyes irodalmi-kritikai és filozófiai munkákban található meg, amelyeket az motivál, hogy az "aktívan tevékenykedő embert" szembeállítsák a "reflexív emberrel". Elvont, elméletieskedő dolog szembeállítani a reflexiót és tevékenységet, az elsőben "az abszolút jót", a másodikban pedig "az abszolút rosszat" látni. Az erkölcsi reflexió, a társadalmi méretű belső erkölcsi orientáció nélküli tevékenység bizonyos szituációkban még veszélyesebb lehet, mint a tevékenységen kívüli tiszta "reflexió".

Nem az absztrakt moralizálás értelmében felfogott reflexió, hanem az erkölcsi önértékelés, az élettapasztalat morális átgondolása értelmében felfogott reflexió, az ember erkölcsi utkeresése, a morál társadalmi normáinak az elsajátítása a szocialista viselkedés elengedhetetlen előfeltétele. Ugyanakkor az erkölcsi reflexió iránti szükségletek hiánya, azok nihilista tagadása, gyakran mint a cinikus oportunizmus és a morális kapituláció igazolása jelentkezik a bonyolult élethelyzetekben. Amíg a tevékenység nélküli reflexió az absztrakt moralizáláshoz, az élet reális problémáitól való elforduláshoz vezet, addig az erkölcsi reflexió nélküli tevékenység értelmetlen aktivizmushoz, a morális orientáció nélküli tevékenységhez vezet. Erre mindig figyelemmel kell lenni az erkölcsi

nevelés során, ami viszont minden esetben szerepet játszik a műveltség-tartalom kiválasztásában.

Esztétikai - művészeti nevelés

A művelődési munka kapcsán nemcsak a szellemi képességek formálása fontos, hanem a szellemi képességek hordozójának, az egész embernek a nevelése is. A szocializmus szellemi épülete lehet bármilyen szép, bennünket mégis az kell, hogy érdekeljen, hogy akik lakják, milyen emberek. Ezért a kultúra egyik vagy másik általános megállapításának, elvének vagy értékének a társadalom egyes tagjainak személyes sajátjára történő átalakítása nem csupán az embernek a valósághoz való gondolati, hanem érzelmi-emocionális viszonyának fejlesztését is szükségessé teszi, továbbá azt a képességét, hogy felfogja és értékelje a világot a maga teljességében és sokféleségében. Az emocionális viszonyban főszerepet hivatott játszani az irodalom és a művészet, amelyek képesek arra, hogy az élet aktuális problémáit és annak hatóerejét az emberek szívére irányítsák.

A műveltség formálása során tudomásul kell venni, hogy a valóság tudományos és művészi megközelítései nemcsak hogy nem tudják egymást pótolni, hanem csak egymást állandóan, kölcsönösen gazdagítva létezhetnek az emberi tudatban. A művészet fejleszt a tudományos éleslátást, erősíti a személyiség gazdagodásához annyira szükséges képzelőerőt, kialakítja a személyiség érdeklődési körét, értékelési beállítottságát, befolyásolja az étellel kapcsolatos terveit, mivel az igazi művészet mindenkor bevezeti az embert az élet sűrűjének kellős közepébe.

A műveltség alakulását irányító tevékenység során ezért különös figyelmet érdemel a valóság tudományos és művészi megközelítésének kombinációja. A tudomány és művészet a valóság megismerésének különböző formái. A tudomány egyre magasabb foku absztrakciók elérése révén általánosítja az ismereteket, a művészet tipizálás révén igyekszik elérni ugyanezt. Ez a "munkamegosztás" az emberi megismerésben meglévő racionális és emocionális egységet tükrözi, ezt az egységet kell biztosítani.

Különösen fontos a tudomány és művészet mind szorosabb kapcsolata, ezek összehangolt alkalmazása az ember személyiségformálásának folyamatában.

Amikor kiemeljük a művészi eszközök felhasználásának szükségességét az ember-formálásban, mindjárt valamit tisztázni kell. A művészi alkotáshoz nem lehet úgy viszonyulni, mint sajátos erkölcsi szabálygyűjteményhez vagy mint jócselekedetek jegyzékéhez, naiv módon azt tartva, hogy az ember, miután egy könyvben olvasott, vagy a moziban látott valamit, azonnal meg akarja ismételni a pozitív hős tetteit, vagy szégyenkezik saját cselekedetei miatt, ha a negatív hős hajt végre ilyen cselekedeteket.

A művészettel való nevelésnél természetesen azzal is számolni kell, hogy a felnőtt embernek szüksége van ugyan a művészetre, de ezt már úgy kíséri figyelemmel, mint a szurkoló a labdarugó-mérkőzést: nem kergeti a labdát, hanem a tv-készülék előtt a párnás karosszékekben ül. A művészet az emberiség emocionális és szellemi tapasztalatát, a kultúra eszményeinek, értékeinek és normáinak összességét tartalmazza, de korántsem tartalmaz viselkedési szabályokat vagy szakmai-technikai előírásokat. Ezért feltételezhető, hogy a művészet egyik elengedhetetlen eszköze annak, hogy az általános emberi kultúrába bevonjuk az egyént.

A művészetet tudni kell úgy felhasználni, hogy az kapcsolatteremtő legyen az ember tárgyi világa és a lelki folyamatok között. Ez azzal sikerülhet, ha ezt nem két dologként kezeljük a művelődésben, hanem olyan egységként, amit az a szemlélet fejez ki, hogy az ember a maga eszméivel, erkölcsi normáival, hitével és meggyőződöttségével annak a tárgyi világnak szerves része, amiben él. A művészet a társadalom és az egyén viszonyát teszi átélhetőbbé, egyszerre eszmei és érzelmi hatásúvá. Ezzel tudatosan kell élni.

A művészet eszközével való élés feltételezi a tudatosságnak azt a jelenlétét, amiben érvényesül az olyan elvi alapon

való választás, hogy csak az hat az emberre, amivel azonosulni tud, az azonosulás mértéke viszont attól függ, mennyire sikerül érzékletesen, elfogadhatóbban bemutatni a valóságot. Az azonosulás hatékonysága annál nagyobb, minél nagyobb, mélyebb emléknymot sikerül elérni az embereknél. A mély nyomok olyan élményt jelentenek, amit sokáig és intenzíven fel lehet idézni. Ezért a művészeti hatásokat nem szabad elaprózni, elnagyolni, hanem azokat alapos mérlegelés kapcsán lehet és kell felhasználni.

A materialista világnézet formálása

A szocialista műveltség egyik legnagyobb vivmánya, hogy alkotórészeinek világnézeti és módszertani alapját megfelelő egyetlen adekvát filozófia, a dialektikus materialista filozófia adja. Ebből következik, hogy a műveltségtartalom minden egyes alkotórészének meg kell felelnie a materialista világnézet követelményeinek.

A materialista világnézet, mivel a természetre, a társadalomra vonatkozó általános nézetek, illetve a törvények funkcionálásának és fejlődésének, lényegének a tudományosan megalapozott komplexuma, követőit felfegyverzi a valóság jelenségeinek elméleti és módszertani elveivel, csakugy, mint a politika, a társadalmi valóság, a szellemi élet és a lét általános problémáinak helyes vizsgálatával. Ily módon a materialista világnézetnek a nép életmódja fejlődésére való hatása állandó és igen sokszínű.

Emellett azt is figyelembe kell venni, hogy a világnézetnek társadalomalakító jelentősége is van. Az új kommunista társadalmi-gazdasági formáció körülményei között, amikor az ösztönös gazdasági és társadalmi fejlődés átadja helyét a terelés és az egész társadalmi élet tudatos megszervezésének, fontos jelentőséget kapnak azok a szellemi tényezők, amelyek az alapvető tudományos szemléletet biztosítják. E feladatok megoldása nagyon nagy mértékben kedvez a tudományos világnézet megszilárdulásának, és fordítva: a tudományos világnézet feltétele a feladatok maradéktalan megoldásának.

A művelődés során éppen ezért a világnézeti követelmények figyelembevétele elengedhetetlen, minden konkrét választásmál alapvető mérceként kell a világnézeti igényeket alkalmazni. A világnézeti követelmények felállítása során azonban tudomásul kell venni, hogy a materialista világnézet nem szűkíthető le a könyvekben lévő ismeretekre, és a nagy tömegeket csak hosszantartó eszmei-nevelő munka során lehet világnézetiileg formálni. A marxista-leninista világnézet meggyőződéses hívei a munka, az aktív társadalmi tevékenység, a szocializmus ügyéért vívott harc során jönnek létre. Ezért a legfontosabb társadalmi, s ugyanakkor kulturális probléma azoknak a feltételeknek megteremtése, amelyek elősegítik, hogy minden kollektívában, minden vállalatnál a dolgozók saját tapasztalatuk alapján, a gyakorlatban győződjenek meg a szocialista eszme hiteléről s arról a létszükségletről, hogy a gyakorlatban megvalósítsák a marxizmusból eredő erkölcsi és politikai megállapításokat. Ugyanakkor a kommunista világnézet elvei mély belső meggyőződéssé, a személyiség viselkedését meghatározó tényezőkké válnak. A személyiség, eszmei-elméleti orientációja, a marxista-leninista világnézet befolyást gyakorol a személyiség különböző társadalmi kapcsolataira, a környező világhoz való viszonyára, saját viselkedésére és tetteire, gondolkodásának minőségére és érzelmeinek irányultságára is.

A világnézeti követelmények felállítása során arra is figyelemmel kell lenni, hogy az emberi személyiség - az intellektus, a jellem és a világnézet egysége. Az ismeretek megalkotottságaként értelmezett intellektus, a belső gondolkodás, a gondolkodás önállósága és eredetisége, amely az élet értékeinek mély értelmezésében fejeződik ki, a munka és az alkotó tevékenységre való orientáltságban tükröződik - olyan intellektus, amely elidegeníthetetlen az ember jellemétől, erkölcsi megbízhatóságától és a világnézeti elveinek szilárdságától.

A jellem és a világnézet meghatározzák a gondolkodás stílusát, a mindennapi alternatívák bonyolult rendszerének tudatos kiválasztása pedig annak a garanciája, hogy az élethelyzet

megfontolt és átgondolt. A megfontoltság és az átgondoltság reális meghatározója csak a tevékenység, az élethelyzet aktivitása lehet.

x x x

A műveltség tartalom megválasztása közben végül is a társadalom egész fejlődését kell figyelembe venni a maga konkrétságában és bonyolult összefüggésében. A marxista társadalomfelfogás koncepciójából fakad, hogy nem elegendő csupán feltenni a kérdést - jólét vagy politikai szabadság, életszínvonal vagy egészséges erkölcsi légkör. Itt egy másik kérdés is fontos: létre kell hozni az anyagi, társadalmi és szellemi feltételeknek azt a komplexumát, amely a társadalom valamennyi tagjának, társadalmi csoportjának teljes értékű, tartalmas élettevékenységéhez szükséges. Ez a stratégiai megállapítás határozza meg a szocializmusban mind a termelés céljait, mind a szociálpolitika lényegét és az erkölcsi-ideológiai értékeket, az ember műveltségbeli meghatározottságát csakugy, mint a személyiség, a társadalmi csoportok és a társadalom egésze élettevékenységének jellegét.

A művelődés fontosságát korunkban különösen kiemeli az a körülmény, hogy a társadalom anyagi folyamataiban kedvező változások mutatkoznak. A társadalom szükségletei között egyre inkább jelentkezik az a nevelő, a társadalmi tudatot formáló, műveltséget fejlesztő feladat, amely az életkörülmények változásából adódik. A művelődés irányításában - minden szinten - nagy figyelmet kell fordítani arra, nehogy szakadás jöjjön létre az anyagi-technikai színvonal várhatóan tovább növekvő üteme következtében az anyagi lét és a tudat között. A népművelési munkának befolyásolnia kell az emberek egész életmódjának alakulását úgy, hogy a jobb élet járjon együtt az értelmes élettel. A tömegek anyagi körülményeinek javulásával párhuzamosan fejleszteni kell a műveltségbeli állapotukat is.

Ez a fejlődés nem ennek vagy annak a fejlődését tételezi fel, hanem a valóságos szükségleteknek megfelelően az egész

műveltségét, komplexen. A szocialista műveltség összeegyeztethetetlen a személyiség "szizofréniájával", amikor például a jól dolgozó nem vesz részt társadalmi munkában, vagy a politikai kérdésekben tájékozott ember békülékenyen viszonyul a polgári erkölcsök tételeihez. A szocialista műveltség abban is megnyilvánul, hogy a valóság jelenségeit és folyamatait tudományosan értelmezzük, erkölcsünk fejlett és tudatosan viszonyulunk a munkához, aktívan részt veszünk a társadalmi-politikai feladatokban, következetesen végrehajtjuk, megvalósítjuk a szocialista együttélés szabályait, követjük a szocialista életmód követelményeit, hűek vagyunk a szocialista internacionalizmushoz és hazafisághoz, nem békülünk ki a termelésben és az életben előforduló jelenségekkel, következetesen harcolunk a polgári erkölcs megnyilvánulásaival, a tudománytalan ideológiákkal stb. A szocialista műveltség nem a szocialista ember egyik tulajdonsága, hanem maga az ember.

A választás közben jelentkező problémák

A műveltség fejlődése még a szocializmus körülményei között sem zajlik surlódásmentesen, konfliktusok nélkül, hanem benne ellentmondásos tendenciák érvényesülnek, az új és a régi állandóan harcban áll egymással. Ez a fajta meghatározottság fokozottan érvényes a fejlett szocializmus építésének időszakára, amikor a különböző érdekek szembenállása az eddigiektől élesen rajzolódik ki a társadalom kulturális életében is. A fejlődést irányító marxista politikának az ellentétektől tarka kulturális életben elvi, kompromisszumokat nem ismerő küzdelmet kell folytatni a szocialista világnézet védelméért, a legmagasabb tudományos-technikai színvonaláért, a szocialista eszmeiségért, általában a tömegek szocialista műveltségéért, küzdeni kell megalkuvás nélkül a szocializmustól idegen jelenségek és elképzelések legyőzéséért.

Ez a harc annál szembetűnőbb lesz, minél nagyobb a változás dinamikája, hiszen egyrészt meg kell küzdeni a változást tulhajtani akaró, a "balról" jövő tulzásokkal, és ugyancsak

meg kell küzdeni a változás tényét kihasználó, a szocializmus-tól való eltávolodást serkentő tendenciákkal. A válaszokat egyaránt meg kell fogalmazni a filozófia, a tudomány, a művészetek, a moralitás stb. területén, általában a társadalmi tevékenység minden szférájában. Eközben az elvi, eszmei harc elkerülhetetlen.

Ez az elvi harc természetesen egyaránt jelentkezik a "kis" és "nagy" kérdések eldöntésekor. Az ideológiai követelmények meghatározása és következetes alkalmazása maga is igényli a konkrét hely és idő figyelembevételét. A feladatok megoldásának hogyanja elsősorban attól függ, hogy sikerült-e valóban helyesen prognosztizálni azokat, sikerült-e pontosan felderíteni a körülményeket, amelyek közepette valamilyen célt el kell érni.

1./ A fejlődés jelenlegi stádiumában pl. egyik legnehezebb kérdés a társadalmi szükséglet és az egyén műveltsége közötti összhang megteremtése. A szocializmus nagy követelményeket támaszt a nép kulturális fejlődésében, ami minden tekintetben természetes is, mivel a nép kulturális fejlődésétől nagymértékben függ a termelőerők felemelkedése és a szocialista termelés tökéletesedése, a tömegek társadalmi aktivitásának javulása stb. De az egyén vagy a különböző csoportok nem biztos, hogy időben és pontosan érzékelik a társadalmi szükségleteket. A tévesen érzékelt vagy egyáltalán nem érzékelt társadalmi szükséglet hibás impulzusokat adhat a művelődésnek. Ha a vélt szükségletek nagy intenzitással nyilvánulnak meg /pl. krimi/, rossz irányba befolyásolhatják a választást.

A művelődés elmúlt évtizedeinek tapasztalata bőven szolgáltat példát arra, hogy a vélt igények hogyan befolyásolták károsan a művelődést. Az elmúlt években nem minden esetben került a társadalmi gyakorlat teljes szélességében és mélységében a művelődés középpontjába. Sokszor hol a termelés, hol az eszmei-politikai nevelés, hol a tudomány vélt vagy valóságos, de egyoldalú érdekei kerültek

előtérbe, pedig a művelődési gyakorlat mind a természet, mind a társadalom, mind a gondolkodás átalakításával, azok egymással érintkező gyakorlatával függ szervesen össze.

Természetesen itt utalni kell az ezzel ellentétes problémákra is. Az igaz, hogy a művelődési tevékenység elvi megalapozását szolgáló törekvéseknél a társadalmi gyakorlatból kell kiindulni, de ez nem jelentheti a tömegek részéről jelentkező igények figyelmen kívül hagyását. Ha a megnyilvánuló szükséglet vélt szükséglet is, az mégis létezik, hat, szerepet játszik a művelődés folyamatában. Ezért a művelődési folyamat irányítása, a művelődéspolitikai célok meghatározása éppen ebből a bonyolultságból fakadóan könnyen szenvedhet torzulásokat. Leggyakoribb eset, hogy az egyes célok meghatározásánál, vagy az egyes feladatok megvalósításához szükséges eszközök kiválogatásánál csak a társadalmi szükségleteket, vagy csak a tömegigényt veszik figyelembe. Ugyancsak gyakori jelenség, amikor az egyes célok meghatározásánál az anyagi érdekek, az üzleti, kereskedelmi elképzelések kerülnek az első helyre. A művelődési célok természetesen nem öncélúan jelennek meg, de bennük mindenkor elsődleges a társadalom valóságos szükséglete.

- 2./ Egy következő probléma a hagyományokkal, pontosabban a hagyományokhoz való viszonytal kapcsolatos. A szocialista művelődés során a szocializmus elméleti és gyakorlati feladatainak alkotó megoldására való nevelésére helyezett hangsúly - nem csupán általános elméleti-megismerési megfontolásokból származó feladat, hanem elsősorban a modern társadalom közvetlen eszmei-politikai problémája is. A folyamatosság megőrzése, a hagyományok folytatása - alkotó jellegű feladat, amelynek semmi köze nincs ahhoz, amelyet már egyszerűen valamikor leírtak. "Egy dolog, - hangsúlyozta Lenin - a forradalmi hagyományok megőrzése, azoknak az állandó propaganda és agitáció számára történő felhasználása a régi társadalommal vívott harcban, és megint más dolog, - az egyszer már sikeresnek bizonyult jelmondatok összességéből egyet kiragadni és azokat teljesen más körülményekre

alkalmazni." /ÖM 16. kötet 26. oldal./ Ezért fontos tehát annyira jól megérteni az új társadalmi, gazdasági és politikai helyzetet, helyesen figyelembe venni a megváltozott körülményeket.

A hagyományokhoz való viszony tárgyalásakor külön hangsúlyozni kell, hogy amikor a hagyományok elsajátításáról van szó, akkor mindenekelőtt e tapasztalatok tartalmáról beszélünk és nem pedig a külső formákról, arról, hogy hogyan kell azokat az új, megváltozott társadalmi körülmények között alkalmazni. Nem lehet mechanikusan kivetíteni a hagyományokat az új helyzetre. A hagyomány csak akkor él tovább, ha az új feladatok megoldása során gazdagodik és tovább fejlődik, a konkrét helyzet konkrét elemzése során valósul meg. Itt nem lehet analógiát alkalmazni - mind az új helyzet, mind a felhalmozott tapasztalatok tudományos átgondolására van szükség.

A hagyományok, a folyamatosság kérdését nem lehet leegyszerűsíteni a történelmi kérdésekre csupán. Ez a kérdés mai, mivel a múlt értelmezése, a jelen megértése és a jövő előrelátása mindig is egymást kölcsönösen feltételező dolgok. Mindez a nép szellemi kultúrája, történelme iránti egyre növekvő érdeklődést váltja ki. Amennyiben a mai kultúrának a múlt kultúrájával való kapcsolatát a világosan megalapozott marxista-leninista alapokon és társadalmi kritériumok szerint kutatjuk, értékeljük és konkrétan elemezzük, úgy ez a munka gyümölcsöző eredményeket hoz, tovább gazdagítja a múlt kultúrájának legjobb hagyományait a szocialista kultúrát.

Manapság, amikor a szellemi kutatások területén jelentős mértékben megnőtt a múlt iránti érdeklődés, nem felesleges hangsúlyozni, hogy az ember nem csupán a múltból él. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy nemcsak a mából. Az ember a jövőjével is foglalkozik, gondol a holnapra is. Amikor az ember az idő múlása során már a történelemhez tartozó dolgokról gondolkodik, és különböző érzéseket táp-

lál, mindent megtesz a máért, és ugyanakkor a jövőt is építi egyben. Az ember mivel tudatában van annak, hogy saját, megismételhetetlen sorsa az emberi nem világtörténelmi sorsának egy része, tudván azt, hogy becsületes munkájának gyümölcsei, mindennapi gondjai és személyes bátorsága a többi ember által fennmaradnak, tudván azt, hogy az emberek millióinak erőfeszítései a civilizációban beépülnek és a társadalmi igazságosság alapján megújulnak, felismerve azt, hogy az élet nevében hozott áldozatai nem voltak hiábavalók, - optimizmussal él, és így fogja fel az életet, annak értelmét.

- 3./ A művelődés folyamatában történő választásnak lényeges problémája az ideológiai következetesség. A művelődés alakításában is tudomásul kell venni a társadalom reális ideológiai viszonyait. A szocialista ideológia uralkodó helyzete és a más ideológiák létezése adott realitás. A társadalom ideológiai megosztottságát tudomásul lehet venni az-
zal, hogy az átmeneti kor a társadalom tagjai számára átmenetet jelent ideológiai téren is a különböző ideológiáktól a marxista ideológia irányába. A kérdés itt az, vajon milyen mértékben tükröződhet az ideológiai megosztottság a művelődésben, - hol van az a mennyiségi és minőségi határ, amit már nem szabad átlépni? A válasz határozottan egyértelmű: a marxista ideológiát következetesen kell érvényesíteni ezen a területen, nagyobb szigorral és sulyal, mint azt pl. a művészetpolitika esetében tesszük.

Az ideológiai követelmények megfogalmazásánál figyelembe kell venni pl. azt, hogy a tömegeknek a tudományos világnézet elsajátítását szolgáló tevékenysége a szocialista életmód további fejlődésének legfontosabb előfeltétele. Ez összefügg azzal a szükségszerűséggel is, hogy figyelembe kell venni az objektív feltételeket és a szubjektív tényezőket egyaránt. Ide tartoznak a gyökeres társadalmi átalakulások az országban, az emberek anyagi életkörülményeinek a megjavítása, az emberek tudatos társadalmi tevékenységének a kialakítása, a tudományos ismeretek, a művészeti értékek

megismertetése, az állhatatos, céltudatos eszmei-nevelő munka, az illuzórikus, tudománytalan nézetek, elképzelések, a szocializmustól idegen elvek leküzdése, a burzsoá világnézettel folytatott kompromisszum nélküli, rendszeres harc stb. Ennek a feladatnak meg kell fogalmazódnia a művelődés egész rendszerében, és nemcsak megfogalmazni kell a feladatokat, de nap mint nap tenni is kell valamit a megvalósulásért.

De a művelődés előtt álló feladatok megfogalmazásánál is tudomásul kell venni, hogy nincsenek egyszer és mindenkorra legyőzött nézetek; megfelelő körülmények esetén újra és újra jelentkezhetnek, néha erőteljesebben, mint "legyőzésük" előtt. Az érzelmek, az évszázados szokások eléggé tartós bilincsek a tudati tevékenységben, különösen olyan kérdésekben, mint pl. a vallás, a társadalmi érdek, a művelődési igény, babona stb. E szokásokat, érzelmeket bomlasztja az anyagi élet folyamatában végbemenő pozitív változás, de nem szünteti meg. Az eszmei tevékenység, a népművelés terén pl. erősen számításba veendő, hogy az utóbbi időben az értelmiség számszerűen, de felkészültségében is megerősödött, ugyanakkor az átmeneti kor gazdasági és egyéb problémái miatt ma még tulságosan a szakmai kérdések kötik le, ez viszont sajátos helyzetet és körülményt teremt a tömegművelődés számára is.

Ezzel a problémával kapcsolatban még valamire utalni kell. Az ideológiai követelmények érvényesítése nem egyszerűen felvilágosítás dolga, hanem az ember egész szemléletét meghatározó feladat. Ily módon a tudományos ismeretek közvetkezetes és teljes elsajátítása, a szocialista életmód elveinek követése csak úgy lehetséges, ha az ismeretek, a meggyőződés és a tettek összhangban vannak. A marxista-leninista elmélet elsajátítása, a kommunizmus eszméinek és elveinek a személyes meggyőződéssé való válása, ezen elveknek az aktív megvalósítása - hármas követelmény: tudás - meggyőződés - tett.

A műveltség hatékonysága és annak mérése

A művelődési feladatok megfogalmazásához elengedhetetlen követelmény annak tanulmányozása, hogy a gyakorlati tevékenység és művelődés kölcsönhatásának alapján melyek azok a fellelhető műveltségbeli tendenciák, amelyekből népünk műveltségi állapotára és további kulturális előrehaladására következtetni lehet. Csak ezen az alapon lehet meghatározni azokat a kölcsönösen ható tényezőket, amelyek a társadalmi haladás oldaláról a műveltség gyarapodására, a társadalom tudatának alakulására, a művelődési intézmények fejlődésére pozitív befolyást gyakorolnak.

Ennek során gyakran lehet azzal az alternatív kérdésfeltevessel találkozni, hogy "a mai műveltség jó vagy rossz-e?", és hevesen polemizálnak az ilyen kérdésfelvetéssel. Számukra úgy tűnik, hogy a kérdésnek effajta felvetése tudományos szempontból kevésbé megalapozott, gyakorlatilag pedig még kevésbé. Ez nem más, mint elvont elméletieskedés, amely semmibe veszi a konkrét körülményeket /társadalmi, gazdasági, tudományos-technikai és kulturális körülményeket/, melyek között az egyes nemzedékek élete a valóságban folyik.

A műveltség vizsgálatakor abból kell kiindulni, hogy minden egyes nemzedék egy meghatározott termelési eszközmennyiséget, tudományos és technikai fejlettségi szintet, kultúrát, hagyományt, szokásokat stb. sajátít el egy meghatározott konkrét társadalmi-politikai atmoszférában, amelyet magába szív, és ugyanakkor ez a nemzedék tovább formálódik. Egy-egy nemzedéknek a társadalmi adaptációja és a társadalom szocialista hagyományainak elsajátítása mindig konkrét, azt semmivel sem lehet összemérni.

A szocialista műveltség kialakítása is minden nemzedék, társadalmi csoport, minden személyiség számára sajátosságokkal jár. Itt nagy jelentősége van a társadalom gazdasági és szociális-politikai fejlettségi szintjének, a nemzetközi szinten a társadalmi rendszerrel szembenálló erők harca jellegé-

nek és formáinak, valamint az osztály- és szakmai különbségeknek, a mikroköznyezet jellegének, a nemzeti és családi hagyományoknak, valamint az emberek pszichológiai, emocionális sajátosságainak. Ily módon az egyik vagy másik személyiségnek a szocialista műveltség megszervezése felé tartó útja mindig konkrét és individuális jellegű, de egy kérdésben egységes és általános - nevezetesen a társadalmi funkció tekintetében, melynek során az egyes dolgozó segítséget kap ahhoz, hogy tudatosan kövesse a szocialista élet elveit, meghatározza helyét a szocialista társadalom építésében, meglássa a megismerési és az alkotó tevékenységbe objektív következményeit, felderítse a történelmi perspektivákat.

Ez az oka annak az alapvető elvi és módszertani állásfoglalásnak, miszerint a kulturális vagy művelődési tevékenység hatékonyságáról itélkezni elsősorban a személyiség társadalmi tevékenysége, a szociális tények alapján kell. A személyiség tevékenységének eredményei konkrétan kifejeződnek az élet valamennyi szférájában. Ma már elmondhatjuk, hogy a kulturális forradalom eredményeként egyre inkább megjelenik a gondolkodó, művelt közösségi ember. Általában elmondhatjuk: a megvalósulás stádiumában van a szakmáját jól ismerő, a világot tudományosan megértő, az új iránt fogékony, a testileg és szellemileg kiművelt ember. Egyre több ember számára jelentkezik természetes igényként a művelődés, a tudás állandó gyarapítása. Az a tény, hogy a művelt ember fogalma új rangot és értelmet nyert az egyszerű emberek körében, persze azt nem jelenti, hogy az e téren jelentkező feladatok maradéktalanul megoldódtak.

Az elmúlt évek során nem kis számú írás jelent meg, amely a művelődési tevékenységgel és hatékonyságának tanulmányozásával foglalkozik. Többségük a leegyszerűsítő nézetek leküzdését tűzte ki célul, de sok közülük maga is leegyszerűsített. Egyesek azt vallják, hogy a művelődési munka sikerességét, hatékonyságát a "mindennapi tudat" és a tudományos tudat egymáshoz való közeledési fokán lehet lemérni. Ennek alapján olyan következtetéseket lehetne levonni, hogy a kulturális haladás különböző válfajainak egyedüli mérője nem más, mint az "isme-

ret"; például az esztétikai nevelésben - az esztétikai ismeretek, az ateista nevelésben - "a tudományos ateizmus alapjainak ismerete"; a munkára való nevelésben - a munka szerepének értelmi elsajátítása stb., vagyis az elmélet társadalomban betöltött szerepéről szóló marxista-leninista tanítás megismerése, abban való eszmei meggyőződés kialakítása, az ismeretek ember nevelésében betöltött marxista elvek helyességének elismerése stb.

Ugy tűnik, hogy az e fajta értelmezés a "gyakorlati tudat" leértékeléséből ered, és a "mindennapi" tudatnak a tudományos szintre való felemelésére szűkíti le a probléma lényegét. Ugyanakkor egy kicsit benne van az alacsony vagy tömegkultúra és az elit vagy magas kultúra alapjaiban hamis koncepciója. Ez szemmel láthatólag azért van így, mert lényegében a tudást és a direkt tanulási folyamatot azonosítják, amely gyakorlatilag távolról sem ugyanaz. Bármilyen fontosak is a tudományos ismeretek önmagukban véve, a tudományos tudás eredményei gyakorlatilag végső soron az életben, a gyakorlati tettekben realizálódnak. "Nem elég megtanulni a szavakat, nem elegendő megérteni a szavakat, nem elegendő megérteni a gondolatokat és az érzéseket sem"- hangsúlyozza A.N. Leontyev -, arra is szükség van, hogy ezek a gondolatok és érzések a személyiséget meghatározó belső meggyőződéssé váljanak. Ebben az egyszerű gondolatban fejeződik ki az a fő következtetés, amelyet az ember kulturális nevelésének gyakorlati tapasztalatai sugallnak. Éppen ezért fontos, hogy az iskolához, az oktatáshoz, általában a művelődéshez mindenekelőtt az emberrel szemben támasztott követelmények oldaláról közelítsünk /milyen emberre van szükségünk, milyennek kell lenni ennek az embernek?/, nem pedig csupán a képességek, gondolatok, érzések iránt támasztott követelmények oldaláról. /Milyen képességekre, eszmákra, érzésekre van szükség, milyeneknek kell ezeknek lenniük?/ A két megközelítés közötti különbség egyáltalán nem a szavakkal való játék, hanem döntő jelentőségű kérdés.

A tudományos-technikai forradalom felgyorsulása, a tudománynak termelő erővé válása, a szocializmus anyagi-műszaki bázisának tovább építése azt is feltételezi, hogy az "emberi póluson" korszerű ismereteket terjesztünk, fokozzuk a dolgozók szakmai és tudományos színvonalát, a munkában való helytállását, ami azt követeli, hogy a személyiség erkölcsileg megbízható legyen, a dolgozók szervezettek legyenek, és tudatosan végezzék munkájukat. Ennek során a társadalmi-gazdasági, a tudományos-technikai és az emberi tényezők a termelésben bonyolultan összefonódnak, a termelő tevékenység szubjektumára ható kulturális befolyás eredményei és a társadalom előtt álló gyakorlati népgazdasági feladatok megoldása közötti közvetítések különböző szintjei tárulnak fel.

Jogosan lehet bírálni azokat a nézeteket, melyek szerint állítólag a művelődési munka eredményeit ugyanugy lehet mérni, mint a népgazdasági tevékenység feladatainak elvégzését. Ez a nézet a kultúra és a gazdaság, a nevelési és gazdasági tevékenység közötti bonyolult kölcsönhatások leegyszerűsítéséhez, a művelődési munka hatékonysága egyoldalú értékeléséhez vezet. Ennek során lényegében figyelmen kívül hagyják azt az egyáltalán nem mellékes tényezőt, hogy a művelődési munka közvetlen objektuma nem az egyszerűen "individuum termelési funkciója, mint olyan" amely elszigetelt, az individuum többi élettevékenységétől elszakítottan jelenik meg, hanem az emberi személyiség egységes egésze, amely közvetítő momentumként jelenik meg a nevelési és a gazdasági szféra kölcsönhatásában. Ezzel kapcsolatban igen aktuálissá vált a kulturális nevelő tevékenység lenini kritériumainak kérdése.

"... Milyen jelek alapján - írta Lenin - ítélhetjük meg az ember reális "gondolatait és érzéseit"? Érthető, hogy ez a jel csak egy lehet: ezeknek a személyiségeknek a tevékenysége, - és amennyiben csak a társadalmi "gondolatokról és érzésekről" van szó, még egy dolgot hozzá kell tenni: a személyiségek társadalmi tevékenységét, azaz a szociális tényeket." Nézetünk szerint Leninnek ezek a szavai a kulturális haladás hatékonysága kritériumainak megoldásában kiinduló pontként szolgálnak.

Mindent összevetve a művelődés tartalmának megválasztá-
sakor, a művelődés hogyanjának formálásakor csak a legkomplexebb
módon lehet eljárni. Ebbe a komplexitásba egyaránt beletarto-
zik az emberiség általános fejlődését figyelembe vevő gondolko-
dás és az adott társadalom fejlődésével kapcsolatos feladatok
figyelembevétele.

A művelődés irányítása tehát nem lehet más, mint a kultu-
rális értékek állandó gyarapítására való törekvés tudatos befo-
lyásolása, mégpedig a társadalom politikai és gazdasági céljai-
nak megfelelően, a felhalmozott ismeretek - az objektív oldal
- és a szubjektív oldal, a tömegek - kölcsönös viszonyának biz-
tosítása, a dialektikus kapcsolat megteremtése és állandó kiszé-
lesedésének szervezése. Ezért egy oldalról feladat az objektív
oldalnak szubjektívvá válásához szükséges feltételek irányítása
és szervezése, más oldalról a szubjektív oldal által létrehozott
új értékek objektív oldalba való integrálása. Nem véletlen te-
hát, hogy a műveltség ilyen harmonikus fejlődésének megoldása
sokkal nehezebb feladat, mint a gazdaság irányítása.

A KULTURÁLIS POLITIKA NÉHÁNY IDŐSZERŰ KÉRDÉSE

A szocializmus természetéből adódóan egy tudományosan megtervezett társadalom és benne ily módon a szocialista kultúra sem ösztönösen jön létre, hanem a marxista-leninista elmélet elveinek megfelelően, a kommunista párt által irányított nép céltudatos tevékenységének eredményeként. Éppen ezért van nagy jelentősége annak, hogy a kultúra dolgozói ebben az összefüggésben is tanulmányozzák a fejlődés marxizmus-leninizmus által feltárt törvényszerűségeit, ennek alapján alakítsák a kulturális politika végrehajtását.

A kulturális politika által szabályozott tevékenység olyan folyamata a társadalomnak, amely mindenhol és minden pillanatban érintkezik azzal a társadalmi, gyakorlati tevékenységgel, amely a társadalom életműködését mutatja. Ezt az életműködést alapvetően a politika szabályozza, ezért a kulturális politika is magán hordja az általános politika meghatározó jegyeit. Az általános politika legfontosabb jegye viszont az, hogy súritett gazdagság. Éppen ezért a kulturális politika is mint olyan elsősorban a társadalom anyagi életének fejlődését követi, arra irányul, ami az anyagi élet fejlesztésének a célja: az ember általános felemelkedése. Mégis ezen az általános igazságon túl külön beszélünk a kulturális politikáról. Ez elsősorban azért van, mert a kulturális folyamatnak, kulturális haladásnak egy sor olyan sajátos vonása van, amely megkülönbözteti az itt folyó politikai tevékenységeket a más szférákban folyó politikai tevékenységektől.

A kulturális politika általános jellemzésénél ezért elsősorban a társadalom más szféráival való összefüggését kell hangsúlyozni. Lenin 1918 májusában a Népgazdasági Tanácsok I. Összoroszországi Kongresszusán felszólalva beszélt arról, hogy "csupán a szocializmus teszi lehetővé, hogy nagymértékben kiterjesszük és kellőképpen alárendeljük magunknak a társadalmi termelést és a termékelosztást tudományos megfontolások szerint, amelyek arra vonatkoznak, hogy miképpen tegyünk valamennyi dolgozó életét legkönnyebbé, olyanná, amely megteremti számukra a jólét lehetőségét." "... ennek az igazságnak a megértésében van a marxizmus minden nehézsége és minden ereje". /ÖM.36. kötet 360. oldal/. A feladat tehát a gazdaság, a tudomány és a kultúra valamennyi vívmányát a széles néptömegek érdekeinek szolgálatába állítani. A hangsúly itt a valóság egységén és annak egységes formálásán van.

A szocialista forradalom eredményeként alakuló új társadalmi rendszer vívmányai elvileg, minőségileg újak, és a szocialista kultúra előnyei is ennek megfelelően nyilvánulnak meg az élet valamennyi szférájában. Megnyilvánul ez például abban, hogy az anyagi és szellemi termelés egészét egységesen és céltudatosan lehet irányítani az adott cél elérése érdekében, amely cél ki tudja elégíteni a különböző társadalmi szükségleteket, a gazdasági, a tudományos, a művészeti haladást, és azt a dolgozók, a nép széles tömegeinek érdekébe képes állítani. A szocialista társadalom a haladás valamennyi vívmányát az ember sokoldalu fejlődése érdekében használja fel. Bármilyen tevékenységről legyen szó /új üzem építése vagy vasutépítés/ az első helyen az emberről való gondoskodás, munka, pihenési körülményeinek a javítása, egészsége, hangulata áll, ehhez kapcsolódik a kultúra is.

A kulturális politika, mint az általános politika része, végül is szerves alkotóeleme a szocialista forradalom kibontakoztatásának, végső soron a szocialista társadalom felépítésének. Ezt alapul véve a kulturális politika feladata a kultúra négy nagy alkotó részének - tudomány, művészet, iskola, közművelődés - egymást kölcsönösen meghatározó tervszerű fej-

lődését biztosítani úgy, hogy eredményeként a szocializmus építéséhez szükséges kulturális feltételek rendelkezésre álljanak, és megvalósuljon a szocialista ember. Ennek a kulturális politikának tehát prognosztikus célja a szocialista társadalom és a szocialista ember, az ember mint termelő, mint fogyasztó, mint közéleti, mint érzelmi és értelmi lény. Ezen belül a közművelődés az egész művelődési tevékenységünk konkrét területe, ahol a kulturális politika legfőbb célkitűzéseinek kell realizálódnia, de nem pusztán a közművelődés intézményrendszerének munkáján keresztül, hanem a politikai tevékenység egészének keretei között, a politikai tömegmunka révén is.

Mindebből tehát le kell vonnunk egyetlen következtetést: a célok, amelyek a kulturális politikában megfogalmazódnak, nem kulturális célok, hanem politikai célok. A politikát nem a napi politika értelmében fogjuk fel, hanem politika a szocializmus felépítése, politika a szocialista állam erősítése, politika a szocialista ember nevelése stb., vagyis egy új társadalom felépítése. Ez azt jelenti tehát, hogy a kultúrában is elsődlegessége van a politikai céloknak.

Ennek az alapvető összefüggésnek a megállapítása arra elég, hogy jelezzük vele a kulturális politika általános politikához való viszonyát, de ahhoz kevés, hogy ezen az összefüggésen belül jelentkező feladatok sorrendiségére, hogyanjára, intenzitására választ adjunk. Pedig nem elég az általános elvi célokat tisztázni, hanem vele együtt azt is világossá kell tenni, mikor, mi kerüljön napirendre és azt is, hogy hogyan kerüljön napirendre.

A kérdésekre adandó válaszok előtt egy általános elvi megjegyzést kell tenni. A kulturális politika konkrét feladatai és annak megjelenési módja és ideje minden esetben objektív és szubjektív okokkal magyarázható. A társadalom általános fejlődése, a gazdasági és politikai célkitűzések, a fejlődés folyamatában jelenlévő potenciális holnap az az objektív oldal, amely alapvetően határozza meg a kulturális haladást és vele együtt a kulturális politika feladatait is. Emellett a-

zonban a kulturpolitikai feladatok kijelölésében ha nem is alapvető, de meghatározó szerepet játszik az előző tevékenység tapasztalata, vagyis az, ami az előző feladatok megvalósítása során elégtelenségként jelentkezett, amit az új feladatokkal együtt korrigálni kell. Mivel ezek a megvalósítás hogyanjában, a konkrét gyakorlati tevékenységben jelentkező fogyatékoságok, ezért ezeket szubjektív tényezőknak nevezhetjük.

A mai feladatok jellemzésénél tehát egyaránt kell foglalkozni a szocializmus építésének mai periódusából adódó követelményekkel, vagyis a fejlett szocializmus építésének kulturális összetevőivel és a kulturális politika eddigi feladatainak végrehajtása elégtelenségéből fakadó problémákkal.

A fejlett szocializmus építésének kulturális követelményei

Szocialista társadalmunk fejlődése jelenleg egy olyan szakaszhoz érkezett, amelyet az MSZMP XI. kongresszusán elfogadott terminológiával a fejlett szocializmus építésének nevezünk. A forradalmi haladásnak ez az új szakasza egyaránt körülírható a gazdaság, az életmód, a szellemi fejlődés stb. oldaláról, de kimutathatók meghatározó jegyei az előző szakaszhoz képest jelentkező új vonásokkal is.

Fejlett szocializmus egy sor sajátosságban különbözik a fejlődés előző stádiumától, olyan sajátosságokban, amelyek minőségileg új arculatot jelentenek. A társadalomnak ezek a minőségi különbségei feltáruznak, ha az élettevékenységeket a haladás egyes oldalait vagy a forradalmat mint egészet elemzés tárgyává tesszük. A sajátosságot azonban nem szabad abszolutizálni, hiszen egy folyamat egyik szakaszáról van szó. A fejlett szocialista társadalom stádiumát mindenekelőtt az jellemzi, hogy a szocializmus általános törvényszerűségei és elvei itt a legteljesebben, a legegységesebben és a legsokoldalubbán tárulnak fel.

Ez a megállapítás egyértelműen érvényes a kulturális élet egészére is, a kulturális fejlődés alapvető összetevőire. A fej-

lett szocializmus követelményei a kultura területén sem jelennek valami gyökeresen újat, hanem "csupán" azt, hogy az alapvető cél eléréséhez vezető ut egy részének megtétele befejeződött, és az ut további részét kell megtenni. Igaz, ezen az uton vannak olyan jellemzők, amivel az eddigiek során még nem volt dolgunk.

Mint ismeretes, a szocialista kultura egyes elemei /mindenekelőtt a munkásosztály tudományos ideológiájának - a marxizmus-leninizmusnak/ még a tőkés társadalomban megjelennek. A kapitalizmusra vonatkoztatva azonban csak a szocialista kultura egyes elemeiről lehet szó. A polgári kultura, amely fejlődésének valamennyi szakaszán megőrzi uralkodó helyzetét, döntő mértékben befolyásolja a társadalom tagjai többségének tudatát, izlését és viselkedését. Ezt a befolyást éppen a kultura funkcionálásának, működésének társadalmi mechanizmusa biztosítja. A kapitalizmusban az ember képességeinek fejlődése is alá van rendelve a burzsoázia érdekeinek.

A szocialista forradalom miközben a néptömegeket a tudatos történelmi tevékenységre készíti, ezzel együtt fordulópontot jelent a kultura fejlődésében is ... "csak szocializmussal kezdődik majd - írta Lenin - a gyors, igazi, valóban tömegeket átfogó, a lakosság többségének, azután pedig az egész lakosságnak a részvételével végbemenő haladás a társadalmi és az egyéni élet minden területén /ÖM. 33. kötet 91. old./.

A szocialista társadalom építése hazánkban is mindazoknak a korlátozásoknak a megsemmisítését jelenti, amelyeket a kapitalizmus a kulturában is a tömegek elé állított. Ennek lényeges előfeltétele az, hogy a társadalom valamennyi anyagi és szellemi gazdagsága a nép kezébe kerüljön, a társadalom életének valamennyi szférájában kialakuljon a szocialista kapcsolatok rendszere, és a marxista párt, valamint a szocialista állam irányítsa a kultura fejlődését.

Az eddig megtett ut már arról tanuskodik, hogy társadal munkban végérvényesen kialakult a szocialista kultura működé-

si mechanizmusának és fejlődésének lényegét tekintve új, szocialista rendszere. A kultúra működési mechanizmusa már azoknak a társadalmi viszonyoknak rendszerén alapszik, amelyek meghatározzák a különböző társadalmi osztályok, rétegek és a lakosság csoportjai kulturális életben való részvételének demokratikus jellegét is.

A szocializmus mai fejlettségi szakaszán már azok a vívmányok jutnak kifejeződésre és erősödnek meg - mindenekelőtt a társadalom törvényeiben -, amelyek megalapozzák az állampolgárok egyenlőségét a kulturális élet valamennyi területén függetlenül származásuktól, társadalmi és vagyoni helyzetétől, faji és nemzetiségi hovatartozásától, nemétől, műveltségétől, nyelvétől, vallásától, foglalkozásának jellegétől, lakóhelyétől és egyéb más körülménytől. A közművelődési törvény pl. a művelődéshez való jogot, a kultúra vívmányainak felhasználásához való jogot, a tudományos, műszaki és művészeti alkotásokkal való kapcsolatteremtés szabadságát meghirdetve jogokat és reális garanciákat biztosít minden állampolgár számára.

A párt és az állam céltudatos politikája a kulturális építés területén, az általános és szakmai művelődés valóban demokratikus rendszerének kialakítása, a kultúra anyagi-műszaki bázisának tudományos tervezése és fejlesztése elősegítette a dolgozók kulturális színvonalának gyors emelkedését, széles lehetőségeket nyitottak számukra a kultúra vívmányaihoz való hozzáféréshez. A szocialista építés során fokozatosan megszűnt a kulturális elmaradás, csökkent a szakadék, amely a falu és a város között volt, valamint az az egyenlőtlenség, amely az alacsony és magasabb műveltségű csoportok között volt. A pártnak a kultúra területén gyakorolt politikájának az egyik legnagyobb eredménye már eddig, hogy kialakult a népsoraiból jött új, szocialista értelmiség, amely a nép társadalmi eszméinek, céljainak és érdekeinek egészével áll kapcsolatban.

Jelenleg a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség megbonthatatlan szövetsége jelenti a szocialista rendszer társadalompolitikai alapját.

A párt a szocialista hatalom köré tömörítve a kultúra képviselőit, töretlenül és türelmesen alakította ki a szocialista építés céljainak és feladatainak mély értelmezését, óva intett a kulturális örökséggel szembeni vulgarizáló, negativista állásponttól. Hatalmas nevelő és szervező munka, a kultúra képviselőinek erőfeszítése eredményeképpen jött létre a szellemi értékek szocialista rendszere, amelynek tudományos, materialista világnézeti alapokon álló bázisa van, amely áthatja a szellemi alkotás valamennyi szféráját. Behatol az emberek milióinak tudatába és mindennapi viselkedésébe, meghatározva aktív élettevékenységüket. Ez az eddig megtett út lényege, annak további gyors fejlesztése a cél. A szocialista kultúra fejlődését és kialakulását jellemző ilyen sajátosságok még világosabban és még következetesebben tárulnak fel a fejlett szocializmus stádiumában, amikor az új társadalmi rendszer előnyei a legteljesebben bontakoznak ki.

Anélkül, hogy részleteibe belemennénk a fejlett szocializmus minőségi jegyeinek elemzésébe, néhány tényezőt mégis meg kell említeni. Mindenekelőtt utalni kell arra, hogy a fejlett szocializmus építése kapcsán szinte a társadalmi haladás minden területén egyszerre fogalmazódott meg a minőség és a hatékonyság követelménye. A gazdaságban, a termelés minden szférájában, a közéletben, a kulturális nevelőmunkában egyaránt céllá vált a mennyiségi fejlesztés mellett a minőség, a hatékonyság.

Egy másik általános, minden területre érvényes hatásról is szólni kell. A tudományos-technikai forradalom mint az ember létének minden mozzanatát átható folyamat éppen a fejlett szocializmus építésének módjából adódóan - hatékonyság, minőség - fokozott mértékben valósul meg.

Végül ki kell emelni azt az összefüggést is, amely az előző kettőnek egyenes következménye. A fejlett szocializmus építése igényli és kiváltja az emberi tényezők minden területén való fokozott előtérbe kerülését, ezen belül is az ember olyan képességeinek gyors fejlesztését, mint a korszerű tudás,

szilárd erkölcsiség, pszichés teherbíróképesség, fejlett izlés stb. Az emberrel szemben támasztott követelmények is éppen ezért elsősorban minőségek.

A fejlett szocializmusra jellemző, hogy komplex módon kezelíti meg a megérett társadalmi feladatok megoldását. Ez többek között a pártnak a kultúra szféráiban végzett tevékenységére is vonatkozik. Ez esetben arról van szó, hogy optimálisan kell bekapcsolni a kulturális tényezőket a társadalmi-gazdasági és a morális problémák megoldásába, javítani kell a kulturális munka valamennyi konkrét formájának szocialista jellegét, tudományosságát és tárgyszerűségét, maximálisan figyelembe kell venni az emberek valóságos szellemi szükségleteit, műveltségi, kulturális szintjüknek jelenlegi fokát stb.

A fejlett szocializmus építése során - a gazdaságtól a politikáig, családtól a nagy társadalmi közösségekig a kulturális tényezők mind aktívabb, építőbb szerepet játszanak. A fejlett szocializmus társadalma megteremti a kultúra magas fokon álló tevékenységhez szükséges kedvező feltételeket. Ezekhez a feltételekhez nem csupán az anyagi-műszaki bázis magas foka, a szocialista társadalmi viszonyok érettsége, a társadalom szociális homogenitása, hanem a dolgozók társadalmi-politikai tapasztalatának a növekedése is hozzá tartozik, amely az elmúlt években jelentékenyen gazdagodott, melynek eredményeképpen széles körben bontakozott ki a szocialista demokrácia, a tömegek mind aktívabban és sokoldalubbán vesznek részt a társadalom, az állam és a dolgozó kollektívák irányításában.

A fejlett szocializmus közepette a szellemi életnek is jelentkezik egy sor sajátossága. A megtermelt szellemi értékek elosztása és elsajátítása korábban is megnyilvánultak, de vagy nem kellően fejlett formákban és folyamatokban, vagy nem elég határozott célok és elvek formájában. A fejlett szocializmus elvei, amelyek a társadalom kulturális politikáját is irányítják, a szellemi élet fejlődését egyértelműen sürgetik. Ebben az összefüggésben jelenik meg a szocialista kultúra fejlődésének az a lényeges oldala, mely a kultúraépítés szintbeli emelkedését is jelenti.

A magasabb szintű tevékenységhez szükséges kedvező társadalmi-politikai atmoszféra azt is jelenti, hogy ezt az atmoszférát megteremtő politikát is tovább kell fejleszteni. A politikai munka formái és módszerei iránti követelmények is mind sokrétűbbek, és a politikai munka hatékonyságának kritériumai is mind magasabbak. A tudományban és a technikában, a társadalmi-gazdasági kapcsolatokban végbemenő kívánatos változások, a munkakörülménynek és az életfeltételek állandó javítása, a társadalom anyagi jólétének növekedése és a művelődési szintjének fokozása, a dolgozók tudatosságának és informáltságának javítása, az új nemzedékeknek az életbe való belépése - mindezek olyan tényezők, amelyek aktívan hatnak a kulturális szférára, olyan új feladatokat és problémákat állítanak a kulturális politika elé, amelyeket alkotó módon kell megoldani.

Mindez együtt azt jelenti, hogy a fejlett szocializmus a személyiség sokoldalú fejlődésének célját tűzi maga elé, amelyet a szocialista társadalom korábbi szakaszaiban csak igen távoli célként lehetett feladattá tenni. A fejlett szocializmus megteremti az anyagi-műszaki és társadalmi-politikai előfeltételeket, és ezzel feladat-megvalósítása nemcsak lehetségessé, hanem egyben létszükségletté is válik.

A sokoldaluan fejlett személyiség kialakulásával összefüggő folyamatokból is kiemelhető néhány sajátosság. Mindenekelőtt a személyiség sokoldalú fejlődése is azoknak az emberi viszonyoknak az átalakulását, a megkezdett ut folytatását és befejezését jelenti, amely a szocialista forradalom győzelmével kezdődött. Az új ember kialakulási folyamatának lényeges vonása, hogy ez a folyamat a társadalom valamennyi tagja sokoldalú fejlődését tételezi fel. Az ember mint a kulturális fejlődés célja a szocializmusban - nem a kiválasztott "kulturális kisebbség" képviselője, hanem tömeges személyiség. A fejlett szocializmusban a kulturális haladás mutatója éppen az, hogy az egyes ember milyen mértékben tudja alkotó módon elsajátítani a kultúrát, mennyire tudja azt alkotó módon bevinni a gyakorlatba.

A jelenlegi körülmények között az emberi személyiség iránti követelmények már most is megnövekedtek, mind sokoldalubbá váltak. Ezek a követelmények egy egységes rendszert alkotnak oly módon, hogy azt az embert formáló kulturális munkában nem szabad figyelmen kívül hagyni. Éppen ezért maximálisan koncentrálni kell a kulturális munkában tett erőfeszítéseinket, széles fronton kell folytatni a művelődési munkát, oly módon, hogy az átfogja az élet valamennyi fő szféráját, melyekben az ember egésze alakul, formálódik /termelés, kollektíva, család, iskola, szabadidő, életforma stb./. A jelenlegi körülmények között törvényszerű, éppen ezért igen fontossá vált az emberformálás valamennyi oldalának érvényesítése a kultúra valamennyi folyamatában.

A személyiség sokoldalú fejlődésével, a tömegek kommunista tudatosságának növekedésével összefüggő folyamatok megvalósulásuk tartalmát és sajátosságait tekintve nem mehetnek végbe ösztönösen. A párt és az állam tudományos vezetésének tárgyát képezik. Az egyes ember szabad fejlődése, valamennyi ember szabad fejlődésének a feltétele - ez az alapvető elvi platform. Ezen az elvi alapon a párt célul tűzi ki a reális lehetőségek kiszélesítését annak érdekében, hogy azt az állampolgárok a személyiség sokoldalú fejlődése érdekében felhasználják, általa fejlesszék alkotó erejüket, képességüket és adottságaikat.

Végül a személyiség sokoldalú fejlődése folyamatainak sajátossága az is, hogy az új ember kialakulása, új élethelyzetének megformálása, a kulturális értékek elsajátítása, erejének és képességeinek fejlődése - ez nem csupán célja, hanem ezzel párhuzamosan a legfontosabb eszköze is a társadalom gazdasági és politikai fejlődése meggyorsításának, egyik döntő tényezője az új társadalom építésének. Már az eddigi tapasztalatok is bizonyítják, hogy a jövőben az élet valamennyi szférájában a fejlődés meggyorsításában mind nagyobb szerepet játszik az emberek tudatosságának, kulturájának szintje. A nagy társadalmi célok iránti fogékonyság; az eszmei meggyőződés, a munka iránti alkotó viszony kialakítása az emberben - már most is az egyik legfontosabb feladat.

Itt huzódik a fejlett szocializmusért vívott harc igen fontos frontja, az ezen a fronton aratott győzelemtől függ az egész gazdaságépítés menete, általában az ország társadalmi-politikai fejlődése. Ezt a törvényszerű összefüggést figyelembe véve foglalkoznak a párt dokumentumai a kultúra fejlesztésével.

Napjainkban a párt kulturpolitikai tevékenysége során felmerülő problémák egész komplexumát a fejlett szocializmusnak, mint a szocialista társadalom fejlődése új szakaszának szemszögéből dolgozza ki. A párt vezető dokumentumaiban az új társadalmi feltételeknek - a fejlett szocialista társadalom körülményeinek megfelelő kulturális tevékenység koncepciói találhatók meg.

A gyakorlat néhány problémája

A kulturális politika gyakorlati tennivalóit nemcsak a társadalmi haladás objektív szükségletei határozzák meg, hanem azok a körülmények is, amelyek a kulturális politika már megvalósult célkitűzései során pozitív vagy negatív értelemben jelentkeztek.

Nagy igazság, hogy a szocializmus nem üres helyre épül, nem valami simára hengerelt uton halad, hanem megküzdve a múlt káros maradványaival, a járatlan ut nehézségeivel, a tapasztalatok és az ismeretek hiányával arra kényszerül, hogy állandóan pontosítsa a célok elérésének hogyanját, kritikusan és önkritikusan vizsgálja a megtett utat, azok tanulságait. Ez érvényes a kulturális politikára is.

Az elmúlt évek gyakorlatát vizsgálva a párt- és az állami szervek dokumentumai a kulturális haladás alapvető pozitív jellemzői mellett néhány olyan problémát is feltártak, amelyeket a gyakorlati munka formálása közben nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ezek a következők:

Gazdaság és kultúra kapcsolata

Az egyik legtöbb félreértést okozó probléma a kultúra és gazdaság, a kultúra és termelés kapcsolatával függ össze. A kultúra és termelés között dialektikus kapcsolatokat a kulturális politika gyakorlatában gyakran sértik meg mindkét oldalról. Sokan kiindulva abból a marxi álláspontból, hogy "az egész ugynevezett világtörténelem nem más, mint az ember szüleménye, emberi munka által" /Marx Engels korai művei Moszkva, 1956. 398. oldal/ a kultúrát kizárólagosan termelésközpontúvá kívánják tenni. Ezzel együtt létezik a másik véglet is, amely - követve a kultúra polgári felfogását - a kultúrát csak ott ismeri el, ott kívánja fejleszteni, ahol nincs termelés. A kulturális politikában megfogalmazott célok megvalósítását ezek a szélsőségek nehezítik, de alapvetően nem határozzák meg.

A gazdaság és kultúra kapcsolatának értelmezésében jelentkező probléma nem a szélsőségekkel függ össze, hanem egy általános szemlélettel. A szocialista termelési kultúra alapvető lényege abban áll, hogy ez a kultúra a termelők tevékenységének tartalmát és munkafeltételeik összességének színvonalát jelenti. A szocialista termelésben megvalósuló kulturális folyamat olyan sajátosságokkal rendelkezik, amelyek minőségileg megkülönböztetik a termelés kapitalizmusbeli tökéletesítésétől. A fejlett szocializmus az egész gazdaságban, a gazdasági fejlődésben a hatékonyságot helyezi előtérbe. A hatékonyság emelése viszont egyet jelent a termelés kultúrájának emelésével.

Most a hatékonyság kapcsán fontos rámutatni arra a szocializmust jellemző sajátosságra, miszerint az anyagi termelés dolgozói kulturális szintjének átlagos növekedési üteme meg kell, hogy előzze a munka gépesítésének növekedési ütemét. A kapitalizmus feltételei között a képzési rendszer arra irányul, hogy a munkás tudását olyan keretek közé szorítsa, amely a munkahelyével közvetlenül kapcsolatos funkciók teljesítéséhez szükséges. A vállalkozó nem érdekelt abban, hogy a munkás többet tudjon, mint amennyi részleges végrehajtó funkciójának

teljesítéséhez szükséges, és a munkásnak is megszűnik a magasabb tudás megszerzéséhez fűződő érdekeltsége, mivel nincs lehetősége arra, hogy azt alkalmazva, más, több legyen, mint addig.

Gyökeresen megváltozik a helyzet a szocializmusban. Itt a társadalomnak érdeke, hogy az ismeretek lehetővé tegyék a munkásnak, hogy ne egyes műveletek végzésére korlátozza magát a munkahelyén, hanem részt vegyen a termelés tökéletesítésében és irányításában, alkalmazza képességeit a gazdasági tevékenység más szféráiban is. Természetesen ezért van az, hogy a szocializmus feltételei között a képzési rendszer úgy épül fel, hogy azt ne korlátozza a munkamegosztásban elfoglalt helyhez kötődő ismereteknek a minimuma, az, ami a munkás foglalkozásával és szakképzettségével kapcsolatos. A szocializmus célja az ember, a termelés is érte van.

A szocializmusbeli termelés tökéletesítési folyamatának az is fontos sajátossága, hogy a tökéletesítés is tervszerű jelleget kap, és átfogja a népgazdaságot, mint egységes egészet. A kapitalizmus feltételei között a munka tudományos szervezése csak technikai oldalához kapcsolódik, és különálló vállalatok és cégek keretei között valósul meg, nem pedig az ország egész gazdaságának méreteiben. A kapitalizmusban összeütköznek a konkurrenszek érdekei, termelési anarchia és a piac hatalma uralkodik. A termelési eszközök társadalmosítása reális lehetőséget hoz létre a munka tudományos megszervezésére, nemcsak a különálló vállalatok és egyesülések keretei között, hanem az egész népgazdaság méreteiben, és emellett lehetővé teszi, hogy tudományos alapokon fejlesszék a társadalmi munka szervezetét, egységben technikai és társadalmi-gazdasági oldalát. A tervszerűség nemcsak a pénzügyi folyamatokra kell, hogy vonatkozzék, hanem a tökéletesítés kulturális feltételeinek megteremtésére is.

A kultúrának az anyagi termeléssel való kapcsolata a szocializmusban nemcsak vívmányainak a termelési folyamatba való közvetlen bevonása útján valósul meg, hanem a termelők-

re munkaidőn kívül való hatás útján is. A kultúra fenti vívmányokhoz csatolása, az alkotó tevékenység a tudomány és a művészet területén mindinkább a dolgozók szabadidejének tartalmává válik. Ilyenformán a szabadidő magas kulturája az anyagi termelés fejlődésének tényezőjeként lép fel. Ezt a funkciót a munkás személyiségére való hatáson keresztül valósítja meg, fejlesztve annak alkotó képességeit.

Marx rámutatott, hogy a kommunista társadalom valóságos gazdagsága "minden egyén fejlett termelőerejét fogja létrehozni. Akkor a gazdaság mértéke majd nem a munkaidő, hanem a szabadidő lesz". /Marx publikálatlan kézírataiból "Bolsevik", 1939. 11-12. sz. 64. oldal./ A társadalom minden tagjának részvétele a sokoldalú alkotó tevékenységben, amely az ember akadálytalanul kielégíthető elsődleges életszükségletévé válik, a munkaidő és a szabadidő szembenállása nélkül biztosítja a kultúra és az anyagi termelés legmagasabb szintézisét a fejlett szocializmusban.

A kultúra és a gazdaság viszonya problémájának effajta megközelítését azoknak az új, fontos feladatoknak a hangsúlyozása diktálta, amelyek mind az általános politika, mind a gazdaság terén jelentkeztek. A szocializmus építése - milliók alkotása. Mint Lenin rámutatott, minél nagyobb mérvű, minél szélesebb körű a történelmi akciók köre, annál több azoknak az embereknek a száma, akik részt vesznek ezekben a tevékenységekben és fordítva, minél szélesebb az az átalakulás, amelyet végre akarunk hajtani, annál inkább fokoznunk kell az emberek tudatos viszonyulását ezekhez a feladatokhoz, milliókat és milliókat kell meggyőznünk e feladatok fontosságáról.

Napjainkban az "ember és a termelés" kölcsönhatásának rendszerét csak tovább bonyolítja a tudományos-technikai forradalom. Ez egyrészt megkönnyíti a fizikai és szellemi munkát, az embert felszabadítja a monoton kézi műveletektől, másrészt - újabb és újabb követelményeket támaszt a dolgozók személyisége iránt, különösképpen, ami a személyiség intellektuális-emocionális és erkölcsi tulajdonságait illeti.

Mindez azt jelenti, hogy a gazdasági építésben a gyakorlati sikerek mindenekelőtt minőségi mutatókban jelentkeznek. A munka minősége - nem csupán termelői-gazdasági kulcskérdés, hanem egyben társadalmi, nevelési probléma is. Ez a körülmény támaszt újabb és bonyolultabb követelményeket a kulturális tevékenység olyan oldalai iránt, mint a munkához való tudatos és lelkiismeretes viszonyulásra való nevelés, a szakmai műveltség emelése, a szocialista munkaverseny hatékonyságának fokozása stb.

Éppen ebből következik, hogy a fejlett szocializmus építésében a társadalom kulturális forrásainak a társadalmi-gazdasági folyamatokba való közvetlen és aktív bekapcsolódása sajátos jelentőségre és aktualitásra tesz szert. A kulturális tevékenység és a gazdasági eredmények kapcsolata leegyszerűsített értelmezésének bírálatából kiindulva elvi kérdés annak elfogadása, hogy a gazdaság, a gazdálkodás és a termelés, a kultúra és a művelődés számára elsődleges kérdés, vagyis amikor kijelentjük, hogy a gazdasági építés a szocializmus stratégiája, és ezért a gazdaság a szocializmusban a politika fontos szférája, akkor ehhez hozzá kell tenni, hogy benne egyre növekvő szerepet játszik a kultúra.

A marxista-leninista kulturakoncepció éppen ezt a megközelítést követi és fejleszti tovább. A szocialista kultúra sikere a konkrét ügyet, a személyiség aktív társadalomformáló tevékenységét, az anyagi és szellemi folyamat egységét szolgálja, azt, ami az ember mindennapi tevékenységének normája. A kultúrának az új társadalom életében betöltött szerepéről alkotott ilyen meghatározás nem csupán az életnek egy bizonyos szituációjára vagy időszakára vonatkozik, hanem a szocialista építés egészére. Ez az a szemléleti kérdés, amely sajnos még nem hatja át a kulturpolitikai gyakorlat minden mozzanatát.

Ideológiai követelmények

Egy következő probléma az ideológiai követelményekkel kapcsolatos. A fejlett szocializmusban a társadalom kultúrája

először lép fel egységes, egész rendszerként, amelynek elemei és megnyilvánulásai szervesen összekapcsolódnak a szocialista ideológia társadalmi lényegével. A fejlett szocializmus első-sorban abban különbözik az osztályantagonizmusok által még áthatott társadalmaktól, amelynek keretén belül az uralkodó kultúra mellett mindig működnek többé-kevésbé olyan kulturális elemek, amelyeknek más osztálytermészetük és ideológiai orientációjuk van, hogy a maradványok és az idegen ideológiai befolyás elleni harc, a polgári tudat maradványai elleni küzdelem - az egyik legaktuálisabb feladattá válik, amely megoldásának a párt óriási figyelmet szentel.

A fejlett szocializmus építése azt jelenti, hogy fokozottan kerül előtérbe a szocialista kultúra megteremtése. Ugyanis abból kell kiindulni, hogy a szocialista építés során mindenkor szükséges megkülönböztetni a "szocialista társadalom kulturáját" és a "szocialista kulturát". Az utóbbi a kultúra meghatározott típusa, amelynek sajátos lényegi jegyei vannak. A szocialista kultúra a szocializmus fejlődésének korábbi szakaszaiban egységes belső intenzitásra tett szert, de még nem hatja át a társadalom egész szellemi, kulturális életét. Ezzel szemben a fejlett szocializmus építése egyben a szocialista kultúra megteremtésének és minden meghatározó szerepe fejlesztésének is egy intenzívebb folyamata.

Az eddigiekben már volt szó arról, hogy a kulturális politika elsősorban a társadalom politikai és gazdasági céljaiból indul ki, és ezen belül határozza meg a fejlődés közvetlen célját, irányát és mindenekelőtt a kultúra ideológiai tartalmának követelményeit. A szocialista kulturális politika célja az ember szocialista szellemi fejlődésének biztosítása, az emberek fejlődésének olyan befolyásolása, hogy azok mindenkor megfeleljenek a társadalomépítés szocialista szükségleteinek.

Ma már senki sem vitatja, hogy ehhez a szocializmust építő társadalmunknak szocialista eszmeiségű kulturára van szüksége. Viszont az ideológiai követelmények egy-egy időszakban

érvényesülő "szigorúsága", következetessége általában sok vitára ad okot.

Mi a vita oka? Azt már általában mindenki elismeri, hogy társadalmunk átmeneti formáció, átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba, s ennek következtében mindenre egy meghatározott irányu és tartalmu átmenetiség jellemző. Kulturális életünkben például a szocialista jelenségek mellett ott vannak a nem szocialisták is. Ebben a helyzetben az egyes emberek ideológiai fejlettségétől függ, hogy ki mit tart szocialistának. A szubjektív tényezők éppen ezért lényegesebb szerephez jutnak a kiválasztásban, például a tömegközlelési eszközök-nél vagy a művelődési intézményekben. Az alkotók és a közönség közötti közvetítés éppen ezért igen gyakran kerül a bírálatok, az ideológiai viták tűzébe.

A választás, az ítélkezés alapja mindig ideológiai megfontolás, mivel az egész kultúra értékrendjét az uralkodó ideológia adja. A választás eredménye viszont mindig a kulturális politikát kifejező állásfoglalásokban rendelkezésekben, irányítási és szervezeti rendszerekben realizálódik. Ennek során a kulturális élet jelenségei minden esetben összemérésre kerülnek a szocialista ideológia értékrendszerével, amely szembesítés viszont mindig felszínre hozza az ideológiai ellentéteket. Ez olyan problémára hívja fel a figyelmet, hogy állandóan vizsgálni kell: a szocialista tendenciák milyen mértékig érvényesülnek a kulturális tevékenységben; milyen következetesen érvényesül a szocialista világnézet a közvetített tartalmakban a közvetítő eszközök és szervek munkájában stb.

Az ideológiai követelményeknek tehát elsősorban a közvetítés folyamatában kell érvényesülniök. Az alkotások között válogatva úgy kell közreadni, hogy a tömegeket érő hatások vegyék figyelembe a valóságos emberi igényeket, de egyszersmind biztosítsák a szocialista fejlődést. Itt egyformán káros lehet a tömegigényhez való egyoldalú ragaszkodás és annak teljes figyelmen kívül hagyása is.

A közreadás ilyen módját megnehezíti az is, hogy általában az alkotások is magukban hordják az ellentétes ideológiák hatásait. Minden alkotó azokra a kérdésekre válaszol, amelyeket az élet tesz fel. A válasz ideológiai tartalma viszont attól függ, ki milyen világnézet talaján, milyen mértékben értette meg a kérdést, milyen más problémákkal összefüggésben értette meg stb. Az ilyen alapon született válaszok maguk is a realitás erejével hatnak, mégis más kérdés az, hogy ezekből a válaszokból mi és mikor fog tudatosulni a dolgozó tömegekben. Ez már a művelődéspolitikát irányító és végrehajtó szervektől és személyektől függ. A művelődéspolitikai csak a fő tendenciákat jelöli ki, amelyeket a mindennapi tevékenysége során, a gyakorlati végrehajtók valósítanak meg. Viszont rájuk is érvényes, hogy ideológiai szempontból az ő gondolkodásuk is ellentmondásos.

Elméletileg könnyű meghatározni, hogy az intézményesített művelődésnek ideológiai szempontból mindenekelőtt azokat a kulturális és tudományos eredményeket kell közvetíteni, amelyek beletartoznak a szocialista ideológia értékrendszerébe, azokat az alkotásokat, nézeteket és szemléleti formákat, amelyek a materialista világnézetet erősítik. Nem lehet mindent közvetíteni. Az MSZMP IX. kongresszusának anyagában van egy állásfoglalás: a kulturális életben bizonyos dolgokat támogatunk, más jelenségeket tudomásul veszünk és vannak olyanok is, amelyeket tiltani kell. A művelődés elsősorban a támogatott kategóriába soroltakat közvetítse, sőt ezen túl érvényesíteni kell azt az elvet is, hogy minél nagyobb tömegekhez szólunk, annál nagyobb és következetesebb ideológiai szigort kell alkalmazni. Ennek az elvnek a megvalósítása nem megy ideológiai harc nélkül.

Természetesen nemcsak a művészetek és a tudomány alkotásai között kell a politikának választani, hanem az emberek igényei és törekvései között is. Ezekben is ideológia, világnézet jelenik meg. Ahogy az irodalom és a művészetek produktumai közül sem kerülhet egy időben minden közreadás stádiumába, ugyanugy nem lehet minden igényt úgy felfogni, mint amit feltétlenül ki kell elégíteni. Az irodalmi és művészeti nevelőmunka

kában az olvasó, a művészetek iránt érdeklődő széles tömegeket kell szellemi fejlődésükben, pártos, materialista világnézetük kialakításában segíteni, és nem szűk rétegek arisztokratikus igényeit, egyoldalú szellemi szükségleteit kell kielégíteni. Ebben az esetben a széles tömegek szellemi állapota, képessége az irodalmi és művészeti termékek befogadására: objektív tényező, de ezt nem kell minden esetben feltétlenül kiszolgálni.

Most a feladat megoldása közben gyakori probléma, félreértés, hogy a művészetpolitika követelményeit, a tömegművelődés követelményeit összekeverik. A művészetpolitika abból indul ki, hogy minden művész úgy alkot, ahogy tud. Alkotásának ideológiai, világnézeti tartalma olyan lesz, amilyen a saját ideológiai tisztánlátása és meggyőződése. Mivel társadalmunkban még nem egyeduralkodó a szocialista ideológia, ezért az alkotók és az alkotások között is lehetnek eszmei különbségek. Az egyetlen józan politika az lehet, hogy aki alkotó tevékenységében - az alkotás politikai tartalmát tekintve - nem áll szemben rendszerünkkel, az úgy alkothat, ahogy meggyőződése diktálja.

Ezt az elvet viszont nem lehet alkalmazni a tömegművelődésre. A nevelődésért felelős szocialista államnak kötelessége minden alkotást alávetni a szocialista ideológia értéktelének. Hogy melyik alkotás milyen szerephez jusson, azt attól kell függővé tenni, mennyiben járul hozzá az emberek tudatának szocialista formálásához. Itt ugyanazt az elvet használni, mint az alkotások esetében, veszélyes tévedés. Különösen veszélyes az elvek összekeverése a tömegközlelési eszközöknél /rádió, televízió, lapok stb./. Amikor tehát szigorubb eszmei követelményekről esik szó, akkor elsősorban az ilyen szemlélet elleni fellépést kell rajta érteni.

Egy másik félreértés a békés együttélés és a szövetségi politika meg nem értéséből fakad. A békés egymás mellett élés politikai és gazdasági értelmét nem lehet a szellemi életre is vonatkoztatni. Itt ideológiai harc folyik. A helyes felfogásnak a félreértése jelentkezik sokszor pl. a kapitalista világ művészeti termékeinek kritikátlan propagálásában. A töme-

68

gek ideológiai tájékoztatása a kapitalista világ alkotásaival kapcsolatban gyakran elmarad vagy vérszegény, ugyanez mondható el a hazai nem szocialista vagy nem egészen szocialista alkotások és életművek ideológiai értékeléséről. A politikai életre vonatkozó elveket csempészik így be - hibásan, helytelenül - a kultura területére.

Ezen belül elsősorban az ideológiai vita értelmezése és gyakorlata okoz ma problémát. Sokszor abból a tényből kiindulva, hogy a társadalom politikai szférájában a szövetségi elv gyakorlata törvényszerűen érvényesül, olyan következtetést vonnak le, hogy ez a szövetség kizárja az ideológiai harcot. Ez a félreértés az ideológia szférájában általában jelen van, de a kultura területén most fokozott méreteket ölt.

A kulturális politika elvei itt is világosak: a politikai szövetség nem zárja ki az ideológiai vitákat, sőt feltételezi azt. A szocializmust az ideológia területén, a szellemi életben is fel kívánjuk építeni, és ez együtt jár a szocialista ideológiával ellentétes nézetek elleni harccal. A vita tehát nem öncél, hanem az általános haladás része, eszköze. Ez azt is jelenti, hogy a kulturális életben is nyíltan és következetesen kell megfogalmazni ideológiai elvárásokat, és kritika tárgyává kell tenni minden nem szocialista jelenséget. Világossá kell tenni, milyen ideológiának akarjuk megnyerni azokat a politikai szövetségeket, akik még világnézetiileg nem tartoznak hozzánk.

Mindent összevetve megállapíthatjuk, hogy fejlődésünk jelenlegi szakaszában nagyobb ideológiai következetességre volna szükség és lehetőség is. Minden társadalom elvi jelentőséget tulajdonít a szellemi életben folytatott ideológiai irányzatok harcának, annak a befolyásnak a megszervezésére, amelyet az ideológiai intézmények gyakorolnak a társadalmi tudatra és a közvéleményre. A szocialista társadalom is időről időre kidolgozza ideológiai stratégiáját és az eszmei befolyásolás módszereit és formáit. E feladat jelentőségét még tovább fokozza, hogy a szellemi élet mai bonyolultsága és specifikus

volta miatt az ideológiai tényezőket nem lehet semmilyen bármennyire is hatékony adminisztratív szabályozóval, eszközzel vagy intézkedéssel helyettesíteni. De viszont lehet és kell is a kultúra által - mint hordozó által - egyre hatékonyabban érvényrejuttatni.

A három "T"

Az előzőekben már volt arról szó, hogy az ideológiai helyzet külső és belső jellemzőiből következik, hogy a szellemi élet egész folyamata, benne az alkotói tett is magán hordja a két ellentétes ideológiai irányzat nyomait. Különösen vonatkozik ez a művészi alkotó tevékenységre, de természetesen nem kivétel ezalól a tömegek szellemi igénye sem. A kulturális politika éppen ezért alapvető feladatának tekinti, hogy támogassa, erősítse a szocialista tendenciákat, és megváltoztassa a szocialista ideológiával ellentétes jelenségeket.

A kulturális politika feladata éppen ezért, hogy az irodalom és a művészetek alkotásainál az emberek igényeinél rangsoroljon, válasszon, figyelembe véve a társadalmi szükségleteket és lehetőségeket. Az író és más művészetek alkotója művével egyénileg a legjobbat akarhatja, de valóságban az alkotás hatása lehet ennek az ellenkezője is. Annak eldöntése, hogy az alkotás valójában mit eredményez, nem az alkotó, hanem a kulturális politika, a vezető párt és állam feladata, amely az uralkodó ideológia legkövetkezetesebb képviselője, alkalmazója és győzelemre vívője. Ezért, ha tetszik, ha nem, az alkotók minden alkotása, a tömegek igénye alávetődik egy bizonyos ideológiai értékitételnek, amit a kulturális politika fórumain kell megtennie. Ezt elkerülni sohasem lehet.

Közismert, a három "T" elve, sőt nemcsak közismert, hanem egy kicsit már el is koptatódott, szójátékká vált. Pedig amit a három "T" jelent, az állandó követelménye a kulturális politikának: támogatása a szocializmust közvetlenül szolgáló kulturális dolgoknak és folyamatoknak: tűrése, befogadása a nem vagy egészen a marxista ideológia értékrendszerébe

tartozó jelenségeknek: és tiltása annak, ami alapvető szocialista érdekeinket sérti. A kulturális politika gyakorlatában ez a három mozzanat minden időben jelen is van, ezt állapította meg a párt különböző fórumainak állásfoglalása. Nem az a probléma, hogy kell-e a három "T", hanem, hogy a gyakorlatban melyiket hogyan sikerül megvalósítani. A kulturális politika gyakorlati megvalósítását értékelő dokumentumok megállapítják:

- 1./ A kulturális élet egésze egészségesen fejlődött az elmúlt években, amit az is bizonyít, hogy a tiltás módszerével csak igen ritkán kellett élni. Amikor alapvető érdekeinket valami sérti, akkor - mint ahogy eddig is - a jövőben is alkalmazni kell a tiltás eszközét, de az eddigiektől talán még következetesebben. Az irányításnak a tiltás nem fő eszköze, de nyíltan, teljes felelősséggel kell alkalmazni, ha szükség van rá. Az a cél, hogy ennek az eszköznek az alkalmazására mind ritkábban kerüljön sor.
- 2./ A türelem mint a befolyásolás módszere az elmúlt években szintén normálisan valósult meg. A kulturális politika mindig türelmes volt minden színvonalas, becsületos törekvéssel szemben. Ebben az összefüggésben azt kell hangsúlyozni, hogy a türelem, a türelmesség, a befogadási készség sohasem jelenthet kritikátlanságot. Minden kulturális értéket alá kell vetni az eszmei, ideológiai próbának. Nincs olyan művészi vagy általában kulturális érték, ami miatt el kellene hallgatni valaminek a mi világnézetünkkel nem egyező tartalmát. A vita, a kritika a türelem velejárója. Ezt a jövőben erősíteni kell.
- 3./ A három "T"-n belül - a feladathoz mértén, vagyis a szocialista tendenciák alapvető segítése szempontjából - a támogatás az, ami nem funkcionál kielégítően. Itt van a legtöbb probléma, nemcsak a gyakorlatban, hanem még elméletileg is. Mindkét összefüggésben válaszolni kell azokra a kérdésekre: mit jelent a támogatás? mit kell támogatni? mi a támogatás módszere? mik a támogatás feltételei? ki támogasson? A párt kulturális munkát értékelő vizsgáló-

dásai ezekre a kérdésekre irányították a legnagyobb figyelmet. Az állásfoglalások irányt mutatnak, miként kell a feladatot megoldani.

a./ A támogatás elsősorban nem valamiféle pénzügyi manipuláció, nem soronkívüli megrendelés biztosítása, de nem is udvarlás, nem elvtelen kapcsolatépítés, hanem eszmei és politikai orientálás. Az alkotó művészet számára legnagyobb támogatás, ha megismerhetik a szocialista valóságot, ha számukra megfogalmazódik a társadalom objektív szükséglete, ha politikai életet belülről élhetik.

A támogatás másik kiemelkedő módszere a rendszeres elvi kritika. Régi mondás, hogy azt tisztelem igazán, akitől követelek, akinek a munkáját komolyan értékelem. A jelenségek és folyamatok állandó elvi alapon való minősítése, az ideológiai érzékenység a szellemi életben a legnagyobb támogatás mindazok számára, akik már a szocializmushoz tartozónak érzik magukat, vagy akik a szocializmushoz közelednek. Ezen belül most az egyik legfontosabb feladat a művészet társadalmi szerepének marxista alapon történő megértetése.

b./ Arra a kérdésre, hogy mit kell támogatni, a válasz szintén egyszerű: a szocialista eszmeiségű alkotásokat, igényeket, törekvéseket. Ezzel kapcsolatban mégis sok a probléma. Ez abból adódik, hogy a szocialista eszmeiséget is lehet színvonalasan és színvonalatlanul közvetíteni. Ez érvényes az irodalomra, művészetekre, filmre, televízióra stb. Az eszmeiségre hivatkozva sem lehet engedményeket adni a színvonalból. Még kevésbé lehet a színvonal miatt az eszmeiség követelményénél elnézőnek lenni.

Ma elsősorban nem is itt találhatók a problémák, hanem ott, hogy valakit, ami színvonalas, mégis fenntartással fogadják csak azért, mert következetesen szo-

cialista eszmeiséget képvisel. Nem ritka jelenség, hogy valaminek a művészi színvonalát azért vonják kétségbe, mert szocialista eszmeiségű. Ezzel együtt jár az is, hogy valami művészi értékét csak azért becsülik fel, mert nem szocialista eszmeiségű. A mit támogat kérdésénél most erre kell jobban odafigyelni, a valóságot tükröző realista alkotásokat kell jobban támogatni. Ezen belül is azokat kell fokozott előnyben részesíteni, amelyek a mai kor kérdéseire adnak eszmeileg tiszta, művészileg magas szintű válaszokat.

c./ Végül a támogatás kapcsán arra is utalni kell, hogy a támogatás nem valami személytelen gyakorlat, amit a párt és az állam tesz. A kulturális életet minden szinten felelős vezetők irányítják. A tiltásért, a türesemért és a támogatásért is felelősséget kell vállalni. Ehhez kell hozzáértés, igazi bátorság, erkölcsi erő és nem ahhoz, hogy felsőbb szervekre hivatkozzon valaki.

A három "T" alkalmazása a kulturális politikának tehát továbbra is sarkalatos eleme, de ezen belül a támogatás módszerét kell alapvetően megjavíttatni. Ebben a pártot a lenini elvek és utmutatások irányítják, mely szerint a szocialista társadalom szellemi élete - a párt és a proletáriátus ügyének elidegeníthetetlen része - olyan kérdés, ahol "semmit nem lehet erőszakkal vagy nyomással" megoldani. Ez azt is jelenti, hogy a kulturális kérdések megoldásában mindenekelőtt türelemre és nagyvonalúságra van szükség. Semmilyen más tulajdonsággal nem lehet felváltani a hozzáértést, a tudást, az erkölcsi tekintélyt, a tehetséget és a sokoldalúságot. Anélkül, hogy túlzásba esnénk, azt lehet mondani, hogy talán sehol másutt nincs annyira szükség az elvszerűségekre és a tapintatra, a szigorúságra és az óvatosságra egyesítésére, a megfontolt átgondolásra és a lehetséges következmények és eredmények mérlegelésére, mint a kulturális választás területén.

Irányítás

A fejlett szocializmus társadalmában figyelembe véve a szellemi tényezők egyre növekvő szerepét következetesen fejlesztí a társadalom élettevékenysége a fontos szférája irányításának elveit és gyakorlatát. Már annak idején Lenin - és ez is nagy történelmi érdemeinek egyike - kidolgozta az ideológiai tevékenység, a kulturális élet fejlesztésének tudományos metodológiáját, a szocialista társadalom szellemi fejlődése pártirányításának módszereit - azt a módszert, amely a társadalmi élettevékenység egyik specifikus formája. Ez az elv abból indul ki, hogy bár a szellemi élet a legkevésbé enged nivellálódásnak, fejlődése mégsem megy végbe spontán módon, hanem azt tervszerűen kell kialakítani. A szellemi termelést is irányítani, tökéletesíteni kell. Ennek során a kulturális fejlődés belső törvényszerűségei tudományos ismeretén alapuló irányítás módszereit kell alkalmazni.

A kulturának az ember érdekében történő fejlődése a szocializmusban elsősorban a párt kulturát irányító munkájában nyer kifejezést. A kultúra központi tervezése és irányítása - objektív szükségszerűség, amely különösképpen a XX. század második felében válik jelentőssé. Mindez az új tudományos kutatások nagy tömegével a társadalom számára való jelentőségükkel és egy sor más körülménnyel függ össze. A kapitalista társadalomtól eltérően a szocializmusban a modern tudományos haladás objektív tendenciája realizálódik a kulturális politika elveiben.

Elvi fontossága ezen belül annak hangsúlyozása, hogy bármilyen kulturális jelenség vagy folyamat értékelésének fő kritériuma elsősorban az eszmei irányultság. Így tehát elvi alapon cselekszik a Központi Bizottság, a pártszervek, amelyek jelentős munkát végeznek a kulturális élet eszmei irányítása szférájában. Ha adódik is néha olyan eset, hogy ennek során egyesek leegyszerűsítő módon küzelitik meg ezeket a kérdéseket, adminisztratív módszerekkel próbálnak dolgozni a művészi munka megítélésében, a különböző formák, a stílusok értékelé-

sében, akkor a párt nem hagyja figyelmen kívül ezeket az eseteket, és kijavítja azokat. Csakis az ilyen tevékenységi mód felel meg a szocialista ideológia tudományos jellegének és a kultúra belső tartalmának. Mindez optimális feltételeket teremtet a szellemi termelés valamennyi formája és módja, az alkotó munka fejlesztése számára. Ez a stílus jogosan foglalta el kiemelkedő helyét a párt kulturát irányító tevékenységében is.

A szocialista társadalomban a kultúra állami irányításának is kulturális fejlődés belső törvényszerűségének mély elemzésén, valamint a gazdasági, társadalmi és szociális haladás egész rendszerének elemzésén kell alapulni. A kultúra állami irányítása átfogja az ismeretek működésének valamennyi szintjét /alapkutatások - alkalmazott kutatások, művészetek - a kapott eredményeknek a gyakorlatban történő meghonosítása/, a művelődéshez szükséges előfeltételek biztosítását /az anyagi feltételeket, a káderek felkészítését stb./, figyelembevételét, a kultúra gazdasági és társadalmi-kulturális funkcióinak egészét a szocializmusban /a tudományos-technikai haladás felgyorsulását és a termelés hatékonyságának növekedését, a nép jólétének és szükségleteinek növekedését, a dolgozók kommunista világnézetének kialakulását, a kulturális munkát országos méretekben való koordinálását, a társadalom fejlődése szempontjából a legfontosabb és legperspektivikusabb kulturális kutatások fejlődésének ösztönzését stb./.

Társadalmunk ma már a kulturális haladáshoz szükséges eszközök teljes fegyvertárával rendelkezik. Most további új technikai lehetőségek nyílnak, és ezek szintén fokozzák a kulturális eszközök koordinációjának jelentőségét, azok racionális felhasználását. Hatékonyan koordinálni csak azt lehet, ami jól differenciált. Annak érdekében, hogy ez a munka teljes mértékben megoldja specifikus feladatát, tovább kell lépni a tudományos munkamegosztásban. Ezért olyan fontos, hogy tudományos pontossággal kerüljön felhasználásra az olyan speciális lehetőségek, mint a televízió, a rádió, az ujságok,

folyóiratok, az előadói propaganda, könyvtár, muzeum, művelődési ház, színház, mozi stb. Más szóval a kulturális haladás feladatait csak akkor lehet sikeresen megoldani, ha a társadalom a kulturális eszközöket optimális mértékben használja ki. Ezt különösen azért kell hangsúlyozni, mert a problémák komplex megoldása nem azt jelenti, hogy "mindenkinek mindent el kell végezni", hanem azt, hogy az egyes résztvevőknek szigorúan felelősséget kell vállalniuk a rájuk bízott feladatok végrehajtásáért, a konkrét munka elvégzéséért. Ebben áll a kulturális munka komplex megközelítésének egyik leglényegesebb oldala, amit fejleszteni kell.

Mint már hangsúlyoztuk a művelődés szocialista átalakításának legfontosabb eredménye a művelődési folyamat valamennyi fokozatának és láncszemének demokratizálódása, a kulturális intézmények hálózatának megteremtése, amelyek képesek kielégíteni a népgazdaság, az irányítási szféra és a kultura szakemberek iránti igényeit.

Az irányítás kapcsán kiemelten kell kezelni azt az összefüggést, hogy a fejlett szocializmus stádiumában a szellemi kultura szerepe, mint a társadalmi ügyek tudományos irányítása tökéletesítésének előfeltétele egyre nő, és ez az irányítási stílus és kultura tökéletesítését is igényli. A tömegek egyre növekvő társadalmi-politikai aktivitásában, a szocialista demokrácia további kiszélesítésében, a szocialista építés során, a megoldandó feladatok növekedése kapcsán soha nem látott mértékben növekednek az irányítási kultura iránt támasztott követelmények, amelyek a szakmai felkészültség fokától és a politikai érettségtől, valamint az irányító apparátus valamennyi láncszemében dolgozó káderek általános tudásszintjétől és morális fejlettségétől függenek.

A szocialista társadalom építésének igényeit szolgáló művelődési folyamat tartalma az elmúlt évtizedekben gyökeres változáson ment keresztül. De a társadalmi és tudományos-technikai haladás a szellemi fejlődés elé újabb bonyolult problémákat állít, amelyek a korszerűen képzett szakmunkás

felkészítésének formáitól az oktatási módszereken keresztül a tudományos kutatásig terjednek. Az irányítás számára aktuálisak a művelődés általános és szakmai, természettudományos, műszaki és humán jellegű komponenseinek arányai, a szakemberek felkészítésének és továbbképzése megszervezésének kérdései stb. A szocialista gazdaságnak a dolgozók egyre növekvő, sokszínűbb anyagi szükségleteinek kielégítésére irányuló politikája egyre inkább aktuálissá teszi az anyagi és szellemi értékek egymáshoz való viszonyának értékelését.

Szintén aktuális irányítási probléma a kulturális eszközöknek a negatív, antiszociális jelenségek leküzdése folyamatában játszott szerepének és helyének meghatározása, hatékonyságuknak kérdése. Ez napjainkban újfent felhívja a figyelmet arra a döntő körülményre, hogy a kulturális munkát nem lehet másként kezelni, mint az ügy érdekében történő emberformálást. A kulturális munka hatékonyságát nem csupán a reális individuumok ismeretrendszerében testet öltő, a szocialista társadalom természetének megfelelő értékek, normák, elvek során lehet mérni, hanem a szóban forgó individuumok "működő erkölcsiségében is". Manapság az erkölcsi nevelés kulcsproblémája a szocializmusban meglévő anyagi és szellemi értékek viszonyának problémája, az egyszerű erkölcsi normák és a kommunista morál elszakíthatatlan egysége, az ember társadalmi aktivitása. Az erkölcsi nevelés feladata nem más, mint a társadalom ügye iránti aktív élethelyzet, tudatos viszony. Az ezt szolgáló kulturális mechanizmust is ki kell alakítani.

A kulturális politika elvi és gyakorlati kérdései közül ennek a néhánynak a kiragadása csak arra alkalmas, hogy vele a feladatok és problémák jellegét érzékeltezzük. Maga a kulturális politika ettől gazdagabb és színesebb. Ha viszont a kiragadott példákat abból a szempontból vizsgáljuk, hogy hol a helyük a kulturális haladás napirenden lévő feladatai között, akkor tévedés lehetősége nélkül állíthatjuk fontossági szempontból az első helyeken állnak.

Ma a legfontosabb annak megértése, hogy az érett szocializmus társadalma társadalmi-politikai rendszerének tökéletesítése, a demokrácia fejlesztése, csakugy, mint az anyagi-műszaki bázis fejlesztése és a nép jólétének növekedése a dolgozók további kulturális fejlődésének döntő tényezői és ösztönzői, és új lehetőséget nyitnak a szellemi alkotás számára, a tömegek társadalmi-történelmi aktivitása megvalósulásának új szféráit és formáit teremtik meg.

KÖZMŰVELŐDÉS, ÉRDEKEK, ISMERETTERJESZTÉS...

Bevezetőként engedjék meg, hogy a TIT Országos Elnöksége és a magam nevében is szívből köszöntsem a szegedi Művelődés-elméleti Nyári Egyetem minden hallgatóját, szervezőjét, irányítóját és vezetőjét. Köszönöm, hogy felkérésükkel megtiszteltak, és lehetőséget adtak arra, hogy a közművelődés szférájában érvényesülő érdekek néhány kérdéséről, valamint az ismeretterjesztés egy-két problémájáról szóljak.

Az első kérdés, amelyet úgy gondolom érdemes feltenni: elégedettek lehetünk-e hazánk jelenlegi közművelődési állapotaival, vagy ha úgy tetszik, közművelődési politikánk jelenlegi eredményeivel? A válaszadók között bizonyára vannak igennel és nemmel felelők, azaz elégedettek és elégedetlenek. Az élet furcsasága az, hogy bizonyos vonatkozásokban lehet az igen is meg a nem is helyes. Ha ugyanis közművelődésünk jelenlegi állapotát a multhoz, a megtett uthoz viszonyítom, azaz a dolgot fejlődésében vizsgálom, akkor igennel válaszolhatok, hiszen a megtett út valóban tiszteletre méltó. Ha viszont azt vizsgáljuk, hogy életünk legkülönbözőbb területein mennyivel jobb, eredményesebb, szebb lenne az élet, ha nem volna annyi hiba, ha nem lenne annyi félművelt ember, alacsony szakműveltségű munkás, felelőtlenség, fegyelmezetlenség, akkor elégedetlenek vagyunk, és nemmel válaszolunk a kérdésre. Azaz, ha elért eredményeinket lehetőségeinkkel, céljainkkal hasonlítjuk össze, ha előretekintünk, akkor egészséges türelmetlenség munkál bennünk. Ez önmagában nem baj, ez nagy hajtóerő is lehet.

Az igényesség, a jobb akarása, a többre, szebbre való törekvés a nemzet nemes tulajdonsága. Csak józanul, reális talajon kell felfogni jelent és jövőt. Helyesen értelmeznünk a kultúra, a közművelődés szerepét a nevelés, a művelődés jelentőségét. Azt gondolom, valamennyiünk előtt tudott dolog, hogy a művelődésnek, a kulturálódásnak, a társadalmi haladásban jelentős szerepe van. De utópia volna azt hinni, hogy a társadalom gazdasági szerkezetének, műszaki-technikai színvonala, állapota fejlesztésének feladatai a politikai hatalom lényegének figyelembevétele nélkül, csak neveléssel megoldható. A gazdaság ugyanis teremtője és fejlesztője, meg fogyasztója is a kultúrának. A műveltség gyarapítása pedig legkifizetődőbb befektetése a gazdaságnak. Hiszen a gazdaságra mind az általános műveltség, mind a szakértelem növelése termékenyen hat vissza.

Itt talán érdemes megállni rövid időre a címben jelzett téma szempontjából is. Hazánkban az elmúlt évtizedben különösen sokat beszéltünk az érdekekről, az érdekek egyeztetéséről, az össztársadalmi érdek primátusáról az érdekek struktúráján belül. Mindezt elsősorban gazdasági vonatkozásokban, a gazdaság és a politika, a gazdaság és az etika összefüggéseiben elemeztük. Kevesebbet beszéltünk arról, hogyan érvényesülnek az érdekek a kultúra, a közművelődés berkeiben, hogyan motiválják, lendítik vagy fékezik a közművelődési tevékenységet. Kissé leegyszerűsítve a dolgot, a közművelődés vonatkozásában is beszélhetünk az össztársadalmi, a csoport- és az egyéni érdekek jelentkezéséről. Sőt, az alapigazság itt is igaz, nevezetesen, hogy e különböző érdekek egyeztetésénél az össztársadalmi érdekeket kell elsősorban szem előtt tartani. Az, hogy a művelődés, a kulturálódás, a szakértelem gazdagítása, a társadalom- és a természettudományokban való minél nagyobb jártasság egy nemzet felemelkedése szempontjából hasznos, a magyar történelem kiemelkedő nagy alakjai által régen felismert és megfogalmazott igazság. A kiművelt emberfők sokasága nem mai keletű igény. Ha csak történelmünk utóbbi 200 esztendejét tanulmányozzuk, világossá válik, hogy a polgárosodás, az ipari

fejlődés, a nemzetté válás folyamatában, a nemzeti függetlenségi harcokkal, majd a munkásmozgalom megjelenésével és erősödő küzdelmeivel történelmünkben egyre több szószólója, harcosa volt a haladó politikusok, tudósok és írók között a műveltség terjesztésének. A mi Társulatunk is ennek a törekvésnek a jegyében jött létre 1841-ben. A Társulat megalakulása körüli vitában írta Kossuth Lajos a Pesti Hírlapban: "Nekünk meggyőződésünk, hogy amely nemzetnél a természettudományok nem élesztik a termeszto kézi munkáját, a gyártó és kézművesek műhelyeit, annak sorsa örökös pangás, örökös függés másoktól az életszükséglet minden nemében, örökös babona, örökös tévedés, örökös nyomor. A természet ama rejtett kincs, amelyet a népmonda szerint sárkányok őriznek, és a tudomány ama varázsszó, amely a sárkányokat elűzve megnyitja a kimerithetetlen kincsek raktárát. Itt hát nem áldozatkészség, hanem önérdek szólít mindenkit a részvételre." A polgári forradalom bukását követő sötét, reakciós korszak természetesen hosszú időre visszavetette a művelődés ügyét is. Gyakorlatilag csak a felszabadulás után válhattak valóra azok az elképzelések, amelyeket haladó nagyjaink a kiművelt emberfők képzésével kapcsolatban kialakítottak.

Amikor 1976-ban az országgyűlés tárgyalta a közművelődésről szóló törvényt, kulturális miniszterünk expozéját így kezdte: "Történelmünk egyben a magyar nép művelődésének a története is". Majd így folytatta: "aki történelmünket ismeri, azt is tudja, hogy a társadalmi haladásért és nemzeti függetlenségünkért folytatott küzdelmeink mindig egyuttal a közművelődésért vívott küzdelmek is voltak". Nemzetünk nagy történelmi sorsfordulója, felszabadulásunk hozta meg azt a fordulatot, hogy a néphatalom kivívásával hatalmi és osztályérdekek, állami és népi érdekek, a közművelődés fejlesztését, a nép művelődésének gazdagítását illetően is egybe esnek.

Az 1976. évi 5. törvény a közművelődésről kimondja: "A Magyar Népköztársaságban az állampolgárok és közösségeik művelődése, a közművelődés fejlesztése az egész nép közvetlen érdeke... Szocialista társadalmunk megszüntette a művelődési

kiváltságokat, felszámolta azt a kulturális elmaradottságot, amely a dolgozó osztályokat évszázadokon át sujtotta. Gyökere-
sen megváltoztatta a közművelődés feltételeit, minden állampol-
gár számára megteremtette a lehetőséget, hogy igénybe vegye a
művelődéshez szükséges legfontosabb eszközöket és intézménye-
ket; szervezte és ösztönözte a dolgozók művelődését. A rendel-
kezésre álló eszközökkel ma még nem él, illetőleg egyes réte-
gek hátrányos helyzetéből adódóan nem élhet mindenki egyenlő
mértékben... Ezért különösen fontos feladat a közművelődés fej-
lesztése. Jó alapot adnak ehhez a magyar nép haladó művelődési
hagyományai és a közművelődésben eddig elért eredményeink." Társadalmi fejlődésünk mai szakaszában, amikor a fejlett szo-
cialista társadalmat építjük, amikor ennek az építőmunkának
15-20 éves programját fogadta el 1975-ben pártunk XI. kong-
resszusa, senki nem vonja kétségbe, hogy a műveltség gyarapi-
tása Magyarországon közügy, államtársadalmi ügy és érdek. A
munkánatalom minden ötéves tervben, ezen belül esztendőről
esztendőre egyre nagyobb anyagi eszközöket fordít a műveltség
terjesztésére. Az életszínvonal emelkedése fokozott lehetősé-
get teremt, a népgazdaság műszaki-technikai bázisának fejlesztése pedig egyre fokozottabb igényeket támaszt a nagyobb szak-
értelem, a műveltebb ember iránt.

Első látásra és hallásra úgy tűnik, hogy itt az érdekek
teljes összhangja idillikus módon megvalósul. Mind a társada-
lom, mind az egyén érdeke a műveltség megszerzése és állandó
emelése; ezt mindenki felismeri, legfeljebb az ezzel kapcsola-
tos szervezési kérdések megoldása marad hátra. A gyakorlatban
azonban ez nem olyan egyszerű. Mert - bár igaz -, hogy a mű-
velődésre irányuló egyéni ambíciók fokozódása a szocialista
viszonyok között az egyén társadalmi helyzetéből fakad, hiszen
nálunk nem lehet örökölt jussból, vagyonból, rangból megélni.
Itt az egzisztencia alapja a munka, a tudás, a szakértelem.
Mindez igaz, azonban az érdekek e területen sem ismerhetők fel
világosan, legalább is nem mindenki számára. Másrészt, éppen
társadalmunk átmeneti jellege következtében, a különböző ér-
dekek közötti konfliktusoknak objektív alapja is van. Hogy

csak néhányat említsek: tudott dolog, hogy hazánkban különböző objektív okok következményeként nem érvényesülnek tisztán a szocialista elosztás elvei. Ennek következtében nem minden esetben a nagyobb tudást honorálják magasabb dotációval. Vagy az a tény, hogy hazánkban jelenleg még alacsony a nehéz fizikai munka gépesítésének színvonala, rendkívül nagy munkaerő-keresletet eredményez a segéd munkások iránt. Ennek következtében kénytelenek vagyunk még egy darabig a szakképzetlen, a kevés műveltséget igénylő segéd munkát - nehéz fizikai munkát - aránytalanul magasán bérezni. Ez anyagi oldaláról nyilvánvalóan nem ösztönöz a magasabb műveltség megszerzésére. A nehéz fizikai munka, a kulturálatlan körülmények között végzett tevékenység nem is teremti meg a munkásban a művelődésre irányuló igényt. Más esetekben a világnézeti bizonytalanság az értékrend felbomlásához vezet. Az eszköz céllá válik, egyeseknél az anyagi javak öncélú halmozása érdekében a "látástól vakulásig" végzett munka egyszerűen lehetetlenné tesz mindenfajta kulturálódást, művelődést.

Az osztársadalmi érdek és az egyéni érdek ütközése az esetek jórésztében a csoportérdekeken keresztül történik. A mi társadalmunk az épülő, fejlett szocializmus társadalma, a munkakollektívák társadalma. Az egész termelői szférában az úgynevezett egyéni, közhasznú szóval élve, a maszek, már egészen minimális. A kereső lakosság nagy többsége a szocialista tulajdon talaján él, szocialista kollektívákban, állami vagy szövetkezeti üzemekben, intézményekben dolgozik. Ezek a munkakollektívák, ezek a csoportok, ezek kinevezett vagy választott vezetői, vezetőségei nagy többségükben az osztársadalmi érdekeket képviselik a művelődés vonatkozásában is. Segítik dolgozó kollektívájukon belül emelni a munkások szakértelmét, általános műveltségét. Igyekeznek leküzdeni azokat az akadályokat, amelyek ezzel kapcsolatban néha az egyének, néha más oldalról jelentkeznek. De olykor előfordul az is, hogy a csoportérdek az osztársadalmi érdek ellenlábasává válik. Mert, bár osztársadalmi érdek lenne, hogy az adott kollektíván belül mindenki vagy a többség képezze magát, továbbtanuljon, egy-

egy esetben azonban előfordul, hogy ennek a csoport is ellenáll, mert úgy érzi, hogy ez nem közvetlen érdeke, ebből nehézségei fakadhatnak; vagy nem támogatja x vagy y továbbtanulását, nem biztosítja azokat a kedvezményeket, amelyeket államunk a dolgozók továbbtanulásával kapcsolatban jogilag is biztosít. A csoportérdek azzal is sértheti az osztársadalmi közművelődési érdeket, ha a dolgozók tartalmas művelődési lehetőségeitől kicsinyesen sajnálja a pénzt, az anyagi ráfordítást. Sajnos nem egy helyen tapasztalható még, hogy a művelődéssel szűkmarkuan bánnak, hogy a kulturálódásra költhető pénz összegét vagy annak jelentős részét másfajta akciókra fordítják.

Mint látható tehát, a különböző érdekek a művelődés területén is konfliktusba kerülnek vagy kerülhetnek egymással, és a gyakorlati élet során ebben a vonatkozásban is gyakran sérelmet szenved vagy szenvedhet az osztársadalmi érdek. Hogy ez ne így legyen, ezért igényeljük e területen is a fokozottabb párt- és állami irányítást, ellenőrzést, segítséget, mert csak ez biztosíthatja ebben a szférában is az osztársadalmi érdekek érvényesülését.

Kanyarodjunk ezek után vissza kiindulópontunkhoz. Hol tart ma a magyar közművelődés? Mit mondhatunk jelenlegi állapotáról, mihez viszonyítsuk, ha jelenünkről ítéletet akarunk mondani? Úgy gondolom, nem volna helyes nagy történelmi távlatokba visszanyúlni. Realisabb, ha jelen helyzetünket rövidebb távon, az MSZMP KB 1974. évi közművelődési határozatához, az abban megjelölt feladatok megoldásában elért eredményekhez viszonyítjuk. Miben léptünk tehát előbbre közművelődési politikánkban az elmúlt 4-5 esztendőben?

1./ Először is minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy hatékonyabbá vált a közművelődés állami irányítása. Mindenki tudja, hogy a közművelődés ugynevezett "sokcsatornás" tevékenység. Rendelkezik egy jól szervezett, az egész országra kiterjedő állami intézményhálózattal. Nagy erőt képvisel ebben a szakszervezeti mozgalom, a többi tömegszervezet, a KISZ, a

Népfront stb. és nem utolsósorban a szövetkezeti mozgalom a mezőgazdaságban, az iparban, a kereskedelemben egyaránt. Az irányítás hatékonyságának növelése már csak e "sokcsatornás" jelleg miatt is nagyon fontos. Mivel bizonyíthatjuk az irányítás hatékonyságának javulását? Először is azzal, hogy létrejött és valóban hatékonyan koordinál az Országos Közművelődési Tanács s annak Elnöksége. Teszi ezt például azzal, hogy főhatóságokat, országos szervezeteket számoltat be közművelődési tevékenységükről; a művelődésügy számos fontos kérdését tűzi napirendre, számbaveszi az elért eredményeket, további teendőkre tesz javaslatokat. Az irányítás hatékonyságának növelését szolgálja az önálló Kulturális Minisztérium megalakulása, amely ágazati felelősségét egyre jobban gyakorolja. Ezt segíti elő az is, hogy megnőtt a Kulturális Minisztérium jogköre. /Többek között azzal is, hogy - mint ismeretes - az elmúlt esztendőben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat állami felügyeleti jogát is megkapta./ Ugy gondolom, nem kell külön részletezni, hogy a fenti körülmények nyomán megyei, járási, városi és községi szinten is fejlődött a közművelődés állami irányítása, javult a különböző közművelődési tevékenységeket folytató intézmények között a koordináció, fejlődött a tervezés és a tervek végrehajtásának ellenőrzése. Jelentékeny segítséget nyújt a közművelődési munka megjavításában az 1976-ban megszületett közművelődési törvény, amely világosan megfogalmazza az állampolgárok és a kollektívák jogait és kötelességeit egyaránt, természetesen a törvény megalkotásával a közművelődés valamennyi kérdése még nem oldódik meg automatikusan. De mint eszköz a közművelődés fejlesztésének komoly segítséget nyújthat. Ugyanakkor az éremnek van egy másik oldala is. Erre mutatott rá kulturális miniszterünk, aki a törvény elfogadása óta többször szóvá tette - a mult esztendőben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat VII. küldöttgyűlésén is -, hogy a törvénnyel nem lehet zsarolni a társadalmat. A közművelődés a jövőben is elsősorban öntevékenységre épül, felismert és felismerttetett igényekre, ezen igények kielégítésére, ezért a jövőben még fontosabb e tevékenység mozgalmi, politikai jellegének erősítése, az önkéntesség tiszteletben tartása.

2./ A Központi Bizottság határozatának egyik legnagyobb eredménye, hogy jelentős változás indult meg a szemléletben. Szeretnék utalni a Központi Bizottság 1978. április 19-20-i ülésére, amelyen - mint a jelenlevők jól tudják - a XI. kongresszus óta végzett munkáról és a párt további feladatairól tárgyalt és hozott határozatokat. E határozat V. fejezete, amely az ideológia és a művelődés kérdéseiről szól, a következő sorokkal kezdődik: "A szocialista építés előrehaladásával jelentős szemléletváltozás következett be az ideológiai munka és a művelődés társadalmi szerepének megítélésében, nőtt az ideológiai és a kulturális terület fogékonysága a társadalmi és a politikai kérdések iránt. A marxista-leninista eszmék, a közgondolkodás meghatározó tényezői." A szemléletváltozással kapcsolatban nem akarok részletekre kitérni, csak azt szeretném aláhuzni, hogy a politikai, a gazdasági vezetők az élet legkülönbözőbb területein egyre jobban értik a közművelődés jelentőségét. És ez az anyagi ráfordításokban is kezd megmutatkozni. Félreértés ne essék, nagyon jól tudjuk, hogy minden költségvetésben legyen az az országé, vagy egy megyéé, egy vállalaté, egy termelőszövetkezeté, a kiadásokat, a ráfordításokat mindig rangsorolni kell. Azt is jól tudjuk, hogy ma még az országnak a gazdaság fejlesztésére, a lakásépítésre, a kommunális ellátásra is igen nagy összegeket kell fordítania. A közművelődésre az eddigieknél sokkal több pénzt ezután sem fordíthatunk. De ami közművelődésre jut, azt ésszerűbben kell felhasználni a kollektív bölcsességgel, elfogultság nélkül kell eldönteni, hogy mire, mennyit fordítsunk. Ha az előbb azt mondtuk, hogy megváltozott a vezetők szemlélete a közművelődési kérdéseket illetően, akkor azt is meg kell mondanunk, hogy azért a vezetők között is meglehetősen erős differenciáltság mutatkozik. Vannak akik kitűnően, vannak akik kevésbé értik a közművelődés fontosságát, annak főbb kérdéseit. Az alsóbbszintű vezetők körében sajnos még elég gyakran előfordul, hogy e kérdést lebecsülik, az utolsó feladatok között tartják számon. Ezért a szemlélet továbbfejlesztése változatlanul fontos ügy, mert a vezetők mentalitása serkentően hat a munkakollektívákra, a termelés közkatonaíra, azokra a dolgozókra, akik ma még

esetleg nem érzik mindennapi életükben, munkájukban a művelődés, az önképzés hasznát.

3./ E rövid idő alatt statisztikailag is mérhető a művelődés, az érdeklődés növekedése. Nem akarok untatni számok özönének felsorolásával, ezért csak néhány tényrt sorakoztatok fel. Az Országos Közművelődési Tanács 1977 végén tárgyalta e témát, ennek az ülésnek statisztikai anyagaiból idézek. "1973-ban a tv-előfizetők száma 2,2 millió volt, 1976-ban 2,5 millió. A rádió-előfizetők száma 1973-ban 2,5 millió, 1976-ban 2,6 millió. Tudott dolog, hogy a vétel minősége nem egyforma az ország különböző részein, ezen feltétlenül változtatnunk kell. /A rádió-előfizetők száma valószínűleg elérte a maximumot, mert előfizetésre nem is kötelezett, számon nem is tartható a táskas- és zsebrádiók óriási tömege./ A mozilátogatók száma 1973-ban 73,5 millió, 1976-ban 73,6 millió, ami azt jelenti, hogy megállt a csökkenés, bizzunk benne, hogy lassu növekedés indul el. Ehhez természetesen nemcsak jó és még jobb filmek kellenek, hanem a mozihálózat kulturáltságának fejlesztése, modernizálása is. A színház- és operalátogatók száma az 1973. évi 5,5 millióról 1976-ban 6,1 millióra növekedett. Figyelemreméltó a kiadott könyvek példányszámának növekedése is. 1973-ban 63,9 millió könyvet, 1976-ban 89,2 millió könyvet adtunk ki. A lakosság könyvvásárlása 1973-ban 1.166,3 millió Ft volt, 1976-ban 1 milliárd 612 millió Ft. A könyvforgalmazás az elmúlt évben már 2,2 milliárd körül volt, ez azonban ne téveszsen meg bennünket. A lakossági könyvvásárláson túl ebbe beletartozik a könyvtári hálózat ellátása, az a forintmennyiség is, amelyet a könyvtárak fordítanak évente állományuk bővítésére, fejlesztésére. Anélkül, hogy a könyvtárak emelése mellett kardoskodnék, meg kell mondani, hogy egyre inkább degradálja az értékes könyveket az alacsony ár. Mert ha csak forintban mérünk, akkor rangos ajándéknak számít egy üveg Napóleon-könyvek, és nem számít annak a szép kiviteli, tartalmas, de olcsó könyv. Vagy mást mondok: ma Magyarországon egy rövidebb utikönyv, egy kis regény ára: 30-35.- forint, tulajdonképpen 1 doboz amerikai cigaretta árával azonos. Azaz, mindent csak

forinton keresztül mérni bizonyos körök szemléletében nem veszélytelen konzekvenciák forrása lehet.

Még valamit talán az iskolarendszerű felnőttoktatás számairól. Az általános iskolai beirt tanulók száma 1973-ban 49 800, 1976-ban 52 700. A 8. osztályt sikeresen elvégzők száma ugyanebben az időszakban 14 100, illetve 27 900. A középiskola esti és levelező tagozataira beirt tanulók száma 1973-ban 136 100, 1976-ban 170 900. A középiskolát sikeresen befejezte 1973-ban 19 600, 1976-ban 27 600. Nem sorolom tovább a számokat, hiszen mondhatnám a legfontosabb mutatóit a kiállítások, muzeumok látogatóinak, a műkedvelő művészeti csoportok tagjai létszámának, sorjázhathatnám a napilapok, folyóiratok példányszámainak növelését, mindezt nem teszem. Befejezem azzal, hogy tulajdonképpen a számok tükrében az elmúlt 4-5 esztendő fejlődése, a közművelődés legtöbb területén kielégítő, jó irányu, pozitív tendenciát mutató.

4./ A KB határozata felhívta a figyelmet a munkásosztály, a termelészövetkezeti parasztság, az ifjúság művelődésének fokozott segítésére. Ugy vélem, valamennyien megértjük e kérdés fontosságát. Az előadás keretei nem engedik meg, hogy bő részletességgel taglaljuk az ide vonatkozó problémákat, ezért csak néhány utalást engedjenek meg. Az elmúlt esztendőkből vitathatatlanul előreléptünk a munkásosztály általános műveltségének, szakértelmének emelésében. A legmegbízhatóbb és legalkalmasabb szervezeti keretünk e téren is a szocialista brigádmozgalom. A szocialista módon élni, dolgozni és tanulni már nem egyszerűen jelszó a művelődés vonatkozásaiban sem. Sok jó kezdeményezés, ötlet tanúi lehettünk a 70-es években. A jövőt illetően is minden hasznos kezdeményezést, ötletet fel kell karolnunk. De többek között nagyon kell vigyázni arra, hogy kiküszöböljünk mindenféle formalizmust, minden manipulációt; lakkozott "statisztikai kimutatást", magyarul, ne akarjuk önmagunkat ámítani. Inkább kis lépetekkel menjünk előre, de megtett lépéseink reálisak, valóságok, tartalmasak legyenek. A termelészövetkezeti parasztság, különösen az utánpótlás, a fiatalabbak szakértelme, műveltsége, kulturális érdeklődése je-

lentősen megváltozott a mezőgazdaság kollektivizálása óta. Óriási jelentősége van a megváltozott falusi életformában a televíziónak, a rádiónak; sokkal olvasottabbak a napilapok és folyóiratok, növekedett a könyvvásárlás, a könyvkölcsönzés, fokozódott a résztvevők száma a szaktanfolyamokon. A szaktudás gyarapításának mindenképp nagy a jelentősége akkor is, ha a szakértelem konkrétan a nagyüzemi gazdálkodáshoz, akkor is ha "csak" a háztáji gazdálkodáshoz kapcsolódik. Azért teszem a csak-ot idézőjelbe, mert gazdasági, társadalmi haszna hosszú ideig adott lesz a háztáji gazdálkodásnak is, ezért szerepét semmilyen vonatkozásban nem szabad lebecsülni.

Az ifjúság aktivitása is nőtt az utóbbi években a művelődés frontján. És bár az ifjúság minden rétege fontos számunkra, hiszen ők jövőnk hordozói, a ma 20 év körüliek azok, akik az ezredforduló táján lesznek életük delén. Mégis az ifjúság egészén belül, különösen a munkásifjúságra hívánk fel a figyelmet. A közművelődés szempontjából is könnyebb befolyásolni, szervezni a diákot, a katonát és nehezebb az ipari tanulót, a fiatal munkást, a munkásszálláson lakót és különösen a bejárót. Itt mindjárt engedjenek meg egy idekapcsolódó megjegyzést. A kultúrosok egy részének fölfogásában, gondolkodásában az egyik, hogy úgy mondjam "feketebárány" a kétlaki, a bejáró munkás. Aki valamelyest is ért a művelődésügyhöz, szakértője a közművelődésnek, az érti és ismeri a bejáró munkások fokozottabb kulturálódásával kapcsolatos nehézségeket is. Amit itt mégis szeretnék aláhuzni az az, hogy társadalmunk jelenlegi fejlődési szakaszában és még viszonylag hosszú évekig vagy évtizedekig az ún. kétlaki megléte objektív szükségszerűség. Ez a kétlakiság, vagy ha úgy tetszik "kétarcuság" társadalmi, gazdasági szükséglet, és nem is tudnánk ezeket a tömegeket máról holnapra egyalakivá vagy "egyarcuvá" tenni. Szitokra, átokra semmi szükség nincs. Felesleges is, sőt bántó is, sértő is. Arra kell törekedni, hogy a kétlakit valamilyen uton-módon igyekezzünk megközelíteni, közművelődési hatókörünkbe bevonni vagy az üzemi-vállalati oldalról vagy a falu, a közösség, a kiegészítő gazdaság, a háztáji munka oldaláról; vagy családi oldalról, gyermekein keresztül vagy esetlegesen valamilyen hobby-

ja, kedvtelése oldaláról stb., stb. Vitathatatlanul egyik legnehezebb figurája a közművelődésbe bevonandóknak, ezért irányukba nagy türelem, gondosság, sok ötlet, a kölcsönös érdekek feltárása, nagy-nagy megértés és hozzáértés szükséges.

Amikor ifjúságról, munkásról, termelőszövetkezeti paraszt-ról beszélünk, akkor férfiakra és nőkre egyaránt szólnunk. De azért talán érdemes a nőkről egy néhány mondat erejéig külön is megemlékezni. Tudott dolog, hogy a régi életformában a nők kevesebbet művelődtek, sőt kevesebbet is szórakoztak. A régi életforma maradványait gondolkodásban, szokásban, mint örökséget még ma is cipeljük. Nem olyan régen kezembe akadt egy statisztika, amelyre érdemes odafigyelni. E kimutatás szerint ma Magyarországon az általános iskola 8. osztályát elvégezte a férfiak 62,4 %-a, a nők 54,4 %-a. Érettségizett a férfiak 20,2 %-a, a nők 17 %-a. Felsőfoku végzettsége van a férfiak 7,2 %-ának, a nők 3,1 %-ának. Nem kell bővebb magyarázat ahhoz, hogy a nők társadalmi helyzetének hányféle összetevőjével kell számolni ahhoz, hogy ez a helyzet fokozatosan megváltozzék. S ilyen vonatkozásokban is megszűnjék a nemek közötti egyenlőtlenség, és a női egyenjogúság ne csak de jure, hanem de facto is kialakuljon. Hogy ehhez az állapothoz minél előbb eljussunk, ennek természetesen materiális feltételeit is meg kell teremteni, többek között pl. az életszínvonal olyan emelését, amely megkönnyíti a nők "második műszakját". Mert ma a család ellátásában, az esetek jó részében - mondjuk meg őszintén - ami könnyitene a nők helyzetét, az ma még sokba kerül. És nem minden családban vannak meg a megvásárlásukhoz az anyagi feltételek. Gondolok pl. a háztartások gépesítésére, a család élelmezésének a kész- és félkésztermékekkel való ellátására az állandó főzéssel és konyhai rabsággal szemben. De sok még a gondolkodásban meglévő konzervativizmus is. A családon belüli jobb munkamegosztás, ahogy azt ma népszerűen fogalmazzák, az úgynevezett "közteherviselés" sokkal lassabban alakul ki a gyakorlatban, mint szavakban. A férjek egy része hamarabb megtanulja szavakban azt, ami jó, de lassabban váltja aprópénzre a családon belül: a gondok, a tennivalók, a feladatok közös végzését és megoldását.

Az eddigiekben szóltam az elmúlt 4-5 év fejlődéséről általánosságban és néhány mennyiségi vonatkozásban. Bővebben kellene a minőségi változásokról is szólni. Lehetőségeink korlátai miatt engedjék meg, hogy erről csak az ismeretterjesztés vonatkozásában szóljak, ezen belül is csak néhány fontosabb tényre utalva. Mindenekelőtt arra utalnék, hogy ismeretterjesztésen a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat munkáján belül nem helyes csak a szóbeli ismeretterjesztésre gondolni. Bár ennek a jelentőségét lebecsülni nem szabad. Társulatunk összetevékenységein belül az írásos ismeretterjesztésnek is óriási tömegbefolyása, nevelő, ismeretközlő, ismeretterjesztő szerepe van. Társulatunk több népszerű folyóirattal rendelkezik. Az Élet és Tudomány hetente 170 000-es példányszámban jelenik meg. /Sokan nem tudják, hogy a 170 000 példányból több, mint 13 000 külföldre kerül./ Havonta 18-20 ezer példányban jelenik meg a Természet Világa, A Föld és Ég, amelyek szintén nagy szerepet játszanak a tudományos világkép kialakításában, a világnézeti nevelés erősítésében. A szintén havonta megjelenő rangos társadalomtudományi folyóiratunk a Valóság, ha szűkebb olvasóköri körben is, de magas színvonalon terjeszt társadalomtudományi ismereteket, kutatási eredményeket. Néhány éves szünet után ismét megjelenik kéthavonta az Egészség című folyóiratunk, amely elsősorban nem szakemberek, hanem az átlag érdeklődők nagy tömege számára nyújt népszerű formában egészségügyi, testápolási, higiéniai ismereteket. A TIT-lapok szerkesztő bizottságai természetesen állandóan keresik az új utakat, hiszen a legnépszerűbb folyóiratainknak is időről időre arra kell törekedniük, hogy megújuljanak, hogy tartalomban és kivitelben egyre többet nyújtsanak az olvasóknak, hogy olvasótáboruk ne szűküljön, hanem állandóan szélesedjék.

Ami a szóbeli ismeretterjesztést illeti, mint azt a jelenlévők valamennyien tudják, nagyon széles skálán dolgozik a mi Társulatunk. Egyedi és sorozatelőadások, szabadegyetemek, komplex előadássorozatok, nyári egyetemek, a legkülönbözőbb képző- és továbbképző tanfolyamok /bizonyítványszerzés céljából vagy anélkül/, egyetemi felvételt elősegítő kurzu-

sok, nyelvtanfolyamok, a tudománybaráti körök, országjáró túrák és utak, a szóbeli ismeretterjesztés megannyi formája szolgálja a művelődési igények kielégítését. Mint tudják, az idén ünnepelte Társulatunk ujjaszervezésének 25 éves évfordulóját. 1953-ban az ujjaszerveződés alkalmával kimondották, hogy a Társulat ismeretterjesztő missziójának ellátásában a partnerszervezetekre támaszkodik, azokkal együttműködik. Azaz a partnerek: az állami közművelődési intézményhálózat, a szakszervezetek, a tömegszervezetek a megrendelők a hallgatók szervezői, a TIT pedig a színvonalas programok és a jól felkészült előadók biztosítója. A 25 év távlatában azt mondhatjuk, hogy az Ismeretterjesztő Társulat a rábízott feladatoknak igyekszik megfelelni. Munkánk hatékonyságának növelése érdekében azonban indokolt a kritika, amely az esetek jó részében találkozik saját önkritikánkkal. Nagyon lényeges, hogy a színvonal, a hatékonyság fokozása érdekében a jövőben még többet tegyünk. E tennivalók köréből hadd említsek meg néhányat.

- a/ Feltétlenül tovább kell javítanunk az ismeretterjesztés világnézetet formáló, politikai elkötelezettséget erősítő, a népgazdaság extenzív és intenzív fejlesztését segítő hatását. Ezért nagyon lényeges, hogy Társulatunk Országos Elnöksége, annak választmányai, az Országos Elnökség apparátusa a TIT országos hálózatát, szervezeteit még több és jobb írásos segédanyaggal, előadásvázlattal segítse, hogy még színvonalasabb előadói konferenciákat, vándorgyűléseket szervezzen. Emellett az is fontos, hogy a megyékben, városokban a TIT-előadók helyi informáltsága is kielégítő legyen. Hiszen bármilyen témában lép fel az előadó, a hallgatóság, a helyi politika ilyen vagy olyan kérdését fogalmazhatja meg felé, és ezeknek a kérdéseknek a zömére, az volna a jó, ha a TIT előadói kielégítő válaszokat tudnának adni.
- b/ Az ismeretterjesztés hatékonyságának növeléséhez feltétlenül hozzátartozik a korszerű szemléltetés. Ezért a TIT eszköztárát állandóan fejlesztenünk kell, nemcsak a termé-

szettudományokban, hanem a társadalomtudományokban, miszaki-agrár és orvostudományokban egyaránt. Itt nem kevés még a javítani való. Természettudományi Studiónk kitűnő műhely a szemléltetés eszköztárának gyarapításában is. Társadalomtudományi és egyéb vonatkozásokban több a pótolni valónk.

- c/ Feltétlenül javítanunk kell, vagy helyesebben tovább kell javítanunk módszereinket a minőségi munka fokozása érdekében. Előadónk egy része felismerte, hogy e téren is előre kell lépniünk, s várja - joggal -, hogy Társulatunk segítséget nyújtson módszereik megújításához.

De találkozunk a módszertani kérdések lebecsülésével is. Könnyű volna e nézetek hangoztatóit a korszerűtlenség vádjával illetni. Talán vannak közöttük ilyenek is. A mi dolgunk - azt hiszem - inkább az, hogy elgondolkodjunk azon, hogy megtettünk-e mindent annak érdekében, hogy felismertesük a módszertani kérdések fontosságát, hogy kidolgoztuk-e, eljuttattuk-e a jobb módszereket tagságunkhoz. Módszertani Tanácsunk feladata, hogy a jövőben még hatékonyabban segítse ezt a munkát, hogy tudományosabban megalapozottabb, egzaktabb, magasabb kulturájú módszertani segítséget adjon a közel 30 000-es TIT-tagnak.

- d/ Végül nagyon röviden megemlíteném még, mint a hatékonyság növelésének tényezőjét, a közérthetőséget. Az utóbbi években vagy évtizedekben bizonyos körökben mintha kezdett volna divattá válni egy, a néptől idegen szakzsargon elburjánzása. Mintha megfélemedtünk volna arról, hogy tudományosság és közérthetőség nem egymást kizáró, hanem egymást feltételező fogalmak. Tudománytörténetileg bizonyított, hogy a legnagyobb gondolkodók mindig tudtak közérthetően beszélni. Sőt, ha ez néha nem sikerült nekik, akkor elnézést kértek - mondván -, hogy nem volt elég idejük a felkészülésre. Ma viszont néha az az ember benyomása, mintha egyik-másik előadónk azzal akarna kérkedni, hogy minél kevésbé legyen közérthető, mert úgy hiszi, hogy ezzel bizonyítja átlagon felüli műveltségét. Ezzel a jelenséggel, sajnos

az utóbbi időben gyakran találkozunk, szűkebb és tágabb körökben egyaránt. Előfordult ez ismeretterjesztő előadásokon is, ahol 40-50-en vesznek részt. De előfordul a televízió vagy a rádió adásaiban is, amelyet millióan hallgatnak, illetve néznek. Fel kell lépünk ez ellen, és be kell bizonyítanunk a gyakorlatban, hogy a tudományt közérthetően népszerűsíteni az igazi művészet, ehhez kell a nagyon megalapozott szaktudás s az ismeretek átadásának avatott művészete.

Befejezés előtt még valamire szeretném felhívni figyelmüket - partnereinkét, meg a magunkét is egyaránt. Előadásom első részében beszéltem a művelődés és az érdekek összefüggéseiről. Ezen összefüggések bonyolult rendszeréből természetesen nekünk, az ismeretek terjesztőinek, a mecénásoknak, a szervezőknek, a rendezőknek is le kell vonni bizonyos konzekvenciákat. Többek között pl. azt, hogy az olyan témákat, rendezvényeket, amelyek az osztársadalmi érdek oldaláról nagyon fontos szak- és általános műveltségi, világnézeti és politikai tartalmakat hordoznak - ám ezek fontossága az egyéni oldalról nem annyira felismert -, ezeket fokozottabban, nagyobb energiával, jobban dotáltan és hatékonyabb propagandával kell minél nagyobb létszámú résztvevőhöz eljuttatnunk. Viszont azokat az ismerettartalmakat, amelyeket közvetlenebbül, egyszerűbb felismeréssel kapcsolhatunk egyéni érdekekhez - egzisztenciális megfontolások alapján vagy egyéni hobbyk kielégítése céljából és így tovább -, ott a mecénás anyagi tehervállalásaiban is, a szervező munka, a reklám és propaganda mennyiségében is differenciálhatunk. Anélkül, hogy tovább részletezném e témakört, úgy vélem, minden kulturmunkás érti és tudja, mire, illetve mi mindenre gondolok!

Ismeretterjesztő Társulatunk ez év szeptemberében vendéglátó gazdája lesz a szocialista országok társulatai vezetői értekezletének, melynek témája éppen az ismeretterjesztés hatékonysága növelésével kapcsolatos feladatok lesznek. Bizunk benne, hogy ez az értekezlet is segíteni fog bennünket abban,

hogy a következő években, évtizedekben a TIT munkája még nagyobb rangot és elismerést válthat ki társadalmunkból, partnereinkből, hogy még szervesebb és értékesebb része lehet egy imponálóan nagy, szép, szocialista szervezetnek, a magyar köz-művelődésnek.

A MOTIVÁLTSÁG, AZ AKTIVITÁS ÉS A TANULÁSI EREDMÉNYESSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI A FELNŐTTOKTATÁSBAN

A címben jelzett téma ma már tulajdonképpen közhelynek számít. Pontosabban úgy fogalmazhatnánk meg ezt egyértelműen bizonyított /kísérleti uton/, hogy a megfelelően motivált és aktív felnőtt tanuló jobb tanulási eredményeket produkál.

A fenti igazság tudományos evidencia jellege ellenére éppen a motiváltság és aktivitás a felnőttoktatás egyik legkevesbé megoldott problémája. Igaz ugyan, hogy maguk a pszichológusok sem nagyon régen ismerték fe a motivumok jelentőségét /3-4 évtizede foglalkoznak csak velük/, mégis az egész pedagógiai és andragógiai gyakorlat egy idő óta sürgetőnek érzi a tanulási motiváció biztosítását. Beszélünk is róla eleget, de talán nem mindig a helyes oldalról közelítünk hozzá.

Mielőtt belevágnánk a probléma elemzésébe, szükségesnek érzem a fogalmak tisztázását.

Motivumon általában indító okot, indítékot értünk, valamint ami az egyént belülről is üzi, hajtja, nyugtalanítja, valamilyen cselekvésre készíteti. A motivum feltétlen cselekvés-kiváltó, szemben a cselekvés más természetű okaival, meghatározó tényezőivel. A motivum önmegszüntető cselekvésre készítet, s ezt az önmegszüntetést mint kielégülést éljük át.

Kevéssé ismert tény, hogy a szaktudományban /a pszichológiában/ még ma sem lezárt viták formak a motiváció egész

elméleti problémakomplexuma körül. A legfőbb ellentmondás a motivumok rendszerezése, osztályozása kapcsán merül fel. Többben néhány alapmotivumra próbálták visszavezetni az összes többi motivumot. Mások két nagy csoportra osztották a motivumokat: fiziológiai és pszichogén motivumokra, s az elsőbe 22, a másodikba 28 motivumot soroltak. A gyakorlatban ma is gyakran használt osztályozás szerint három nagy motivumcsoportot különböztethetünk meg:

1. az önfenntartással /életben maradással/ kapcsolatos motivumok /pl. éhség, szomjúság, testi fájdalom/;
2. a szociális motivumok /melyek a másik emberrel való kapcsolatra készítetnek/;
3. az önérvényesítő /én-kiemelő/ motivumok /pl. az ambíció, önértékünk védelme/.

A szakemberek nagy része szerint azonban egyik fajta osztályozás sem igazán kielégítő tudományos szempontból. A fejlődéstörténeti szemléletmód alapján történő rendezés megkülönbözteti az ún. ősmotivumokat, melyek minden organizmusnál ugyanazok. Ezek az ősmotivumok a kulcsinger megjelenése esetén meghatározott cselekvést váltanak ki, ezek hiányában pedig kereső, próbálkozó viselkedésformát hívnak elő, s amely addit tart, amíg a kulcsinger meg nem jelenik. Ugyanakkor megfigyelhetünk sajátosan emberi motivumokat is, mivel az embernél az ősmotivumok megjelenését előre jelző megismerési folyamatok /érzékelés, emlékezés, elképzelés, gondolat, felismerés, tudás/ is motivumjelleggel kapnak, készítetők erővel rendelkeznek. E fejlődés csúcspontja az, hogy az ember egyik legerősebb és legmagasabbrendű motivuma a szükségszerű felismerése /s az ezen alapuló meggyőződés, hitek, eszmék/.

Jellemző az emberre az is, hogy az ősmotivumok kielégítésének módja is szükségletté, motiváló tényezővé válik: ezért beszélhetünk munka- és játékszükségletről, szabadságszükségletről, megismerési szükségletről, a társas interakció szükségletéről, az eszközök, tárgyak s általában az anyagi javak szükségletéről stb.

A motivumok belső hatásmechanizmusát elemezve a teoretikusok más-más magyarázó elvet próbáltak alkalmazni /amelyek gyakran egymásnak ellentmondóak/. Csak futó áttekintésben ilyen pl. a "drive-redukció" elmélete /a céltárgy elérése csökkenti vagy megszünteti a belső késztetést/; az arousal /minden motiváció általános emocionális, izgalmi gerjesztettséget, cselekvési készenlétet idéz elő/; a kognitív elmélet /mely szerint a motiváció fő tényezője valamilyen megismerési folyamat, s nagy szerepet játszik a kognitív disszonancia feloldására való törekvés/.

Az embernél egyidőben több motivum hatékony, gyakran lép fel a motivumok harca, melyet az elhatározás zár le. Ezt követi a célkitűzés, s gyakran maga a célképzet is motivumjellegűvé válik, s önállósodik /"quasi-szükséglet"/. A lappangó állapotban lévő motivumokat nemegyszer külső ösztönzők, "felszólító jelleggel" rendelkező tárgyak hívják elő.

A célmotivumoknak van még egy fontos jellegzetességük. Ugyanis különböző igényeink lehetnek a cél elérésével kapcsolatban, vagyis a teljesítésnek van egy sajátos igényszintje /amely mind a személyiségre, mind pedig a helyzetre jellemző/. Az egyének egy bizonyos csoportjára jellemző a teljesítménymotiváció, amikor maga a teljesítmény jelenik meg igen erős motivumként.

A motivációs elméletek között meg kell még említeni az "entrópiaredukció" elméletét. Eszerint a specifikusan emberi motivumok a drive-redukcióval ellentétes irányban hatnak. Az entrópia csökkenése akkor következik be, amikor egy rendszer valószínűbb, tehát stabilabb egyensúlyi állapotából a kevésbé valószínűbb, labilisabb állapotba megy át. Bizonyos motivumok ennek megfelelően a stabilabb egyensúlyi állapot felbillentésére és labilisabb szinten történő helyreállítására irányulnak. A stabilabb egyensúlyi állapot felbillenésekor növekszik a feszültség, s mégis az ilyen tevékenység az ember számára intenzív kielégülés-élményt nyújt. Ezt a magyarázó elvet különösen célszerűen lehet alkalmazni a tanulási motiváció elemzésénél.

A fogalmak tisztázása sorában témánk másik kulcskifejezését is meg kell világítanunk. Az aktivitás általánosságban állapotbeli változást jelent. A speciális tanulási aktivitás pedig olyan /az oktató által irányított/ tevékenység, amely tudás vagy képesség elsajátításához vezet. Legmagasabb fokát önállóságnak nevezzük. Lényeges azonban hozzáfűzni, hogy az aktivitás nem pusztán külső ténykedésben nyilvánulhat meg, hanem belső aktivitásban /pl. gondolkodásban/. A felnőttkorban az aktivitás és a motiváció között funkcionális kapcsolat van.

Hans Löwe, akinek magyarul is megjelent könyve /Bevezetés a felnőttkor tanulásiélektanába/ jelen témánkkal részletesen foglalkozik, a speciális tanulási motivációk két csoportját különbözteti meg.

A habituális motivációt mint beállítottságot fogja fel. Az aktuális motivációt aktuális motivumok láncolatának tartja, amely meghatározott helyzetben, külső és belső ingerek által jön létre. A kétféle motiváció egymással szoros kölcsönhatásban van.

Az aktuális motivációnak a tanulási eredményességgel való összefüggésével kapcsolatban számos érdekes kísérletet végzett. Ezek eredményei azt bizonyították, hogy praxisreleváns, társadalmi célkitűzések felé irányuló aktuális motivációk, melyet személyi jelentőséggel és hosszútávú tanulási céllal is összekapcsolnak, jobb tanulási eredményeket hoz létre, mint a puszta feladat, hogy valamit emlékezetbe véssünk azért, mert majd vizsgázni kell belőle. Bebizonyosodott továbbá az is, hogy ahol jobb a tanuláshoz való viszony /erős a habituális motiváció/, ott a verbális úton kiváltott aktuális motiváció is hatékonyabb, s ezen keresztül a tanulási eredményesség is magasabb szintű.

Hasonlóan aprólékos kísérleteket végzett az idézett német szerző az aktivitás és a tanulási eredményesség vizsgálatára. Ezekből világosan kiderült, hogy a gyermekekhez hasonlóan az erősebben aktivizált felnőttek jobb tanulási eredményt értek el, mint a kevésbé aktivizáltak.

Az elméleti összegezés és a kísérleti eredmények rövid áttekintése után rátérhetünk a gyakorlati felnőttoktatás módszertani elemzésére.

Véleményünk szerint a megfelelő tanulási habituális motívációt mindenekelőtt a tanulás megtanításával, a szellemi munka hatékony technikájának elsajáttatásával lehet elérni. Kézenfekvő ugyanis, hogy az a tevékenység, amelyhez jól értünk, gyakrabban vezet sikerhez. A többnyire sikeres tevékenység vonzó hatást gyakorol ránk, szívesebben csináljuk, végül önmagában is szükségletté válik. A legmagasabb szinten el lehet jutni oda, hogy a tanuló identifikálódik a tanulással, mint tevékenységgel, a problémamegoldó gondolkodással, s aktívan keresi azokat a lehetőségeket, amelyekben e tevékenységeket megvalósíthatja. A tanulási tevékenységgel való identifikáció másképpen intenzív tanulási beállítódást jelent, a tanulás szűkebb és tágabb értelmezésében egyaránt. A teljesítménymotivált személyiség esetében mindez még markánsabban érvényesül: elérhetjük, hogy az adott felnőtt a kifejezetten nehéz problémák megoldására törekedjék, magas színvonalu és elmélyült tanulásra, tudása állandó korrekciójára legyen igénye.

A tanulás tanítása tehát nem valamiféle mellékes vagy kiegészítő feladat, hanem minden felnőttoktatási akció egyik legfontosabb eleme. Az oktatási folyamat elején minél pontosabban tisztázni kell, hogy a csoport tagjai a szellemi munka technikájának milyen szintjén állnak, milyen a tanulással szembeni beállítódásuk. Törekedni kell arra, hogy lehetőleg azonos szintre hozzuk fel ezen a téren a csoport egyes tagjait, - s biztosítani kell az erre fordítandó időt még a ténylegesen elsajátítandó ismeretanyag közlésére szánt idő rovására is. Természetesen a gyakorlott felnőttoktatók e két feladatot szervesen össze is tudják kapcsolni: az aktuális ismeretanyag átadása folyamán fordítanak gondot az eredményes tanulási technika kialakítására.

A habituális motiváció kapcsán meg kell említenünk az általános megismerő, explorációs késztetést, amelynek emberi for-

mája kíváncsiságnak nevezhető. Ez a kisgyermekkorban rendkívül erős motívum, de később a felnőtteknél nagyon sokat veszít erejéből, mintegy lappangó állapotba megy át. A tanulással kapcsolatos pozitív beállítódás kialakításának egyik legjobb lehetősége a felnőtteknél a magasabb szintű intellektuális kíváncsiság felébresztése. Sokat segíthet ebben az, ha egy adott tanulóközösség saját csoportnormáit igyekszünk úgy formálni, hogy a kérdéses kapjon szociális elismerést, - s a nem tudás bevallása ne vezessen szociális presztizsvesztéshez. Szokássá lehet pl. tenni, hogy minden idegen szóra, új kifejezésre /amit nem értenek/ azonnal rákérdezzenek - akár előadás közben is. Maga a felnőttoktató is modellt adhat ezen a téren: kíváncsi érdeklődéssel kérdezgetheti a csoport tagjait olyasmiről, amit csak ők ismernek, s elkerülheti annak veszélyét /mint szakmai betegséget/, hogy mindentudó álarcot vegyen magára.

A kíváncsiság a fejlődés során természetesen bizonyos irányu érdeklődéssé alakulhat, - azonban az előbb említett általánosabb kíváncsiságot az egész felnőttéletszakasz folyamán nagyon értékes habituális tanulási motívumnak kell tartanunk.

Az aktuális tanulási motiváció elsősorban a problémakiindulású felnőttoktatási módszert alakíthatja ki. A felnőttoktató előtt két út áll: vagy a csoport meglévő problémáiból indul ki, s ahhoz köti a közlésre szánt ismereteket, információkat, vagy magát az adott témát próbálja problémává tenni számukra. Leszögezhetjük, hogy egyik út sem könnyű.

Az előbbi esetben először fel kell tární, hogy milyen problémák foglalkoztatják a hallgatókat. Ez abban az esetben könnyebb, ha már tartósabb kapcsolat alakult ki az oktató és a tanulócsopórt között, s az oktató egyaránt ismeri őket mint egyéneket és mint közösséget. Információkat kaphat a csoportot foglalkoztató problémákról a formális és informális vezetők-től, elsősorban a csoport hangadóitól, véleményirányítóitól. S ha mindez nem elegendő, akkor az adott oktatási folyamat első szakaszát kell erre fordítani: viszonylag kötetlen /vagy

részben irányított/ beszélgetés keretében fel lehet tárni, hogy mi az, ami spontán módon foglalkoztatja őket. Az utóbbi időben kikristályosodott felnőttoktatási módszerek között kifejezetten erre a célra szolgál például az ugynevezett "hulámhosszkérés" vagy az "orientációs ülés".

A problémakiindulású felnőttoktatás másik lehetséges módszertani útja a problémakeltés, a téma problémává tétele. A felnőttoktató gyakori hibája ezzel kapcsolatban, hogy "projektálnak", saját problémáikat, illetve az adott szaktudomány problémáit belevetítik a tanulókbá: azt hiszik, hogy a tanulók számára is a probléma az, amit ők problémaként élnek át. Az ilyen esetekben azután végigjáratják a tanulókkal a problémamegoldás útját egy olyan kérdéssel kapcsolatban, amire azok nemcsak hogy nincsenek motiválva, hanem inkább negatív motivációjuk van.

Ha el akarjuk kerülni az előbb vázolt megszokott hibát, akkor el kell sajátítani a problémakeltés módszereit.

Kérdés azonban, hogy mi is a "probléma"? Az mindenesetre azonnal szembetűnő, hogy minden probléma valamilyen ellentmondást tartalmaz. Garai László interpretációja szerint azt is mondhatjuk, hogy az egyén számára aktuálisan érvényes program jelenléte a közvetlen környezetben az előbbinek az utóbbi szerinti átépítésére készlet; s ha a távolabbi környezetből hiányzik valamilyen tényező az új program kibontakoztatásához, az a büntetéssel analóg feszültséget kelt az emberben, amely csak a probléma mibenlétének felismerésekor oldódik.

Környező világunkat értelmezzük, értelmileg organizáljuk, - s a régi és új jelenségekre a magunk számára megfelelő magyarázatokat adunk. Ha kiderül, hogy ez a magyarázat nem megfelelő, akkor problémaélményünk van, s éppen ez a problémaélmény /illetve a vele járó feszültség/ képezi a hatékony aktuális tanulási motivumot.

Bizonyos esetekben az oktatás tárgyát képező jelenséget a tanulók már ismerik, és sajátos módon magyarázzák. Ilyenkor

- mindjárt az elején - rá kell ébreszteni őket arra, hogy ez a magyarázat nem kielégítő. Máskor a jelenség is új számukra: ilyenkor annak belső ellentmondásosságát, az értelmezés ellentétes alternatíváit kell elébük állítanunk. Vagyis - Garai szavaival - először össze kell zavarnunk gondolataikat, hogy azután egy magasabb szinten segítsünk helyreállítani rendezettségüket.

Célravezető az is, ha azt tudatosítjuk a tanulóknak, hogy közöttük és a csoport tagjai között is nézetkülönbségek vannak. Optimálisan alakult csoportkapcsolatok mellett ezeket a nézetkülönbségeket is problémaforrásként érzékelik, s e problémák azután a tanulásra motiválnak.

A problémafelvetésre nemcsak az oktatási folyamat elején, a téma exponálásakor van szükség, hanem a folyamat további szakaszaiban is. Vagy a felnőttoktató maga kereshet ellentmondásokat a témán belül, vagy a tanulókat ösztönözheti ugyanerre. A többoldalú feldolgozás, a különböző nézetek, elméletek, tételek nyílt és tárgyilagos ismertetése elmélyítheti a felnőtt tanulóknak a problématudatot, s így erősítheti tanulási motivációjukat is.

A problémakiindulású felnőttoktatás mintegy involválja a problémamegoldó tanulást. A felismert problémára maguknak a tanulóknak kell megoldást keresniük, s a felnőttoktató ehhez csupán segítséget nyújthat. Ez a problémamegoldás - a kommunikációval együtt - a tanulási aktivitás legfőbb formája kell hogy legyen. S itt érvényesíteni lehet a programozott oktatás kötetlenebb változatát, pontosabban annak lélektani alapelveit: a kis lépésekben haladást és az algoritmizálást, a folyamatos visszacsatolást.

A felnőttek egyik legfőbb életkori sajátossága a gazdag élettapasztalat /s benne a munkatapasztalat/. E tapasztalatok felidéztetése, a rájuk való hivatkozás, a felnőttoktató elvonatkozó közléseinek mintegy ezekkel való "szemléltetése" egyszerre lendíti a belső aktivitást, és erősíti a motivációt. A sa-

ját tapasztalatainkhoz /élményeinkhez/ való érzelmi kötődés a velük való képzeletbeli foglalkozásra motivál, s e motiváció már könnyen generalizálható a tapasztalatokhoz kapcsolt más témákra, illetve az egész tanulási tevékenységre.

A már említett, kikristályosodott felnőttoktatási módszerek általában az aktivitást vannak hivatva szolgálni, ugyanakkor azonban a legtöbb bizonyos motivációs hatást is kifejt. Tulajdonképpen majdnem mindegyik kommunikatív interakcióban valósul meg. A tanulók - ha jól realizáljuk e módszereket - motiválva vannak az interakcióban való részvételre, de az ismét áttételeződhet magára a tanulásra, a tanulási-tanítási cserefolyamatban való aktív részvételre. A személyek közötti kommunikáció pedig gyakran folytatódik belső kommunikációval, vagyis belső aktivitássá válik, s ezáltal nagymértékben hozzájárulhat a tanulás eredményességéhez.

A tanulási motiváció kérdéskomplexumában figyelmet kell szentelnünk egy - a motivációt negatívan befolyásoló, torzító - tényezőnek. A fenyegetés, a túl erős "nyomás" a felnőttekre, amelyet a tanulási cél elérése érdekében gyakorolunk, a büntetés, illetve a megszegés az ún. "akadály-nyomás" helyzetet idézi elő. Ez idővel a motiváltság gyöngüléséhez, sőt védekező-kompenzáló reakciókhoz vezethet, amelyek csökkennek, sőt nullára redukálhatják a tanulási eredményességet.

Az eddigiekben a tanulási motivációval összefüggő kérdésekről általánosságban beszéltünk. Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy különböző személyiségű felnőtteket oktatunk, akiknél az általános elvek eltérően érvényesülnek. A teljesítménymotivációval kapcsolatos kutatások pl. feltárták, hogy a sikerorientált emberekkel szemben találkozhatunk kudarcckerülőkkal, akiknek a kudarcok elkerülésére való törekvés a vezérlő motivuma. Ezek nehezen vállalkoznak magára a tanulásra, - már a közepesen nehéz problémák is visszarettenítik őket a megoldás keresésétől, - s ők azok, akiknél a legnehezebben váltható ki a kommunikatív interakciós aktivitás. Náluk már az enyhe nyomás, az óvatos követelménytámasztás is in-

adequát védekező reakciókhoz, passzivitásba meneküléshez vagy a tanulási vállalkozás feladásához vezethet.

A velük való bánásmód legfőbb követelménye, hogy minél bővebben juttassuk őket sikerélményhez, hogy a felnőttoktató tudatosan keresse számukra a sikerélmény változatos lehetőségeit, s lehetőség szerint óvja őket az elkedvetlenítő kudarcoktól. Jó hatású lehet még a sikerélmények anticipálása is.

A teljesítménymotiváltak számára viszont nehéz problémákat kell adni, s nagy önállóságot biztosítani nekik ezek megoldásához.

Már e két típus figyelembevétele is differenciált bánásmódot feltételez a felnőttoktatók részéről. Azonban még szélesebb értelemben is érvényesíteni kell ezt a differenciáltságot. A hatékony aktuális motiváció csakis úgy biztosítható, ha minden egyes felnőtt tanuló egyéni motivumrendszerét, belső motivációs helyzetét minél alaposabban elemezzük. Ha feltárjuk érdekeit, szükségleteit, megismerjük érdeklődési profilját stb.

Ez az elemzés nyújthat lehetőséget arra is, hogy a tanulási motivumokat ne összefüggéseikből kiragadva szemléljük, hanem sajátos dialektikájukban vegyük őket figyelembe.

Tudomásul kell vennünk, hogy a felnőttek tanulásával összefüggésben is van pozitív és negatív motiváció. Az előbbi a tanulásra, az utóbbi a tanulás elkerülésére készlet.

A motiváció dialektikus jellege következtében állandóan számolnunk kell a tanulási motivumok és más motivumok harcával; erősségük és hierarchikus viszonyuk határozza meg, hogy a harcban melyik kerekedik felül.

A motiváció akkor igazán hatékony, ha több motivum hat egy irányba.

A motiváció dialektikus megközelítésének fent jelzett csomópontjai alapján néhány következtetést vonhatunk le. Mindekenelőtt a kérdést sohasem úgy kell megfogalmazni, hogy a-

dott egyénnél vagy közösségnél jelen van-e a tanulásra serkentő aktuális motivum, hanem hogy ez a motivum milyen egyéni motivációs konstellációban szerepel? Milyen esélye van a tanulási motivumnak, hogy a más törekvésekre indító motivumok fölé kerekedjék? Nem jelentkezik-e kifejezetten negatív tanulási motiváció?

A felnőttoktató fontos feladata, hogy a meglévő működő egyéni motivumrendszer minél nagyobb részének energetikai hatását felhasználva, arra ráépítve felerősítse az esetleg gyöngébb tanulási motivumokat.

A motivumok taníthatóságából következik, hogy negatív tanulási motivumok is kiépíthetők /akarra-akaratlanul/.

A felnőttoktatási tevékenységnek célul kell kitűznie az önmagára visszaható motivumok kialakítását is. Például egy kiváló előadás meghallgatása motivál leginkább egy újabb előadásra való részvételre /a gyakorlatban sajnos nemritkán fordítva alakul a helyzet: az érdektelen, rossz előadáson való részvétel a további előadásokkal szemben is negatív motivációt alakít ki/.

Figyelmet kell fordítani arra is, hogy ésszerűen gazdálkodjunk a meglévő tanulási motiváció hajtóenergiáival. A tanulási folyamat kisebb jelentőségű mozzanataira nem szabad "elpazarolni" az esetleg szűkében levő motiváló erőket.

A továbbiakban - az áttekinthetőség kedvéért - egyetlen listába sűrítethetjük a számításba vehető tanulási motivumokat:

1. az adott tárgy iránti érdeklődés, kíváncsiság;
2. a környező világ jelenségeinek megértésére való törekvés;
3. a tudás gyarapítása, "ismeretfogyasztás";
4. a szociális presztizs növelése;
5. saját személyiségünk tudatos fejlesztése;
6. a jövő feladatokra való felkészülés;
7. a szakmai érvényesülés, előrelépés szabályszerű feltételeinek megteremtése;
8. a környezetünkben lévő személyekkel való versengés;

9. a követelményeknek való megfelelés;
10. kötelességtudat;
11. a jövővel kapcsolatos szorongás leküzdése;
12. fenyegető események elkerülése /pl. betegség/;
13. utánzás, a divat követése;
14. világnézeti meggyőződés;
15. szociális kapcsolatok teremtetésének lehetőségei;
16. a szociális hatóképesség növelése;
17. a tanulási teljesítmény;
18. az önmegvalósítás, az önértéktérzés erősítése;
19. a tanulási tevékenység örömszerző jellege;
20. a tanulás bizonyos kívánatos célok elérésének eszköze;
21. kompetenciára, szakértelemre törekvés;
22. a tanulás mint szokás, cselekvés;
23. a tanulás mint szabadidő-eltöltési, unaloműző tevékenység;
24. kompenzáció más alkotó lehetőségek helyett;
25. tanulás mint szerepviselkedés.

A fenti lista korántsem teljes, s több átfedési lehetőség is van benne. Mégis nagyjából jól reprezentálja a leggyakoribb felnőtt-tanulási motivumokat.

Ha a lista egyes pontjai között valamilyen értékrendet próbálunk felállítani, akkor a legkisebb értékű motivumok közé sorolhatjuk az alábbiakat:

ismeretfogyasztás
versengés
szorongás megszüntetése
utánzás
szerepviselkedés
unaloműzés
kompenzáció.

Ezzel szemben a legértékesebb motívumok közé sorolhatjuk:

érdeklődés, kíváncsiság
a jelenségek megértésére való törekvés
világészeti meggyőződés
teljesítménymotiváció
örömegvalósítás
a tanulási tevékenység örömszerző jellege.

A korábban már elemzett jelenség, a tanulással való identifikáció, mint habituális motiváció tulajdonképpen több rész-motívumot foglal magába, s így együtt alkotja a legmagasabbrendű és leghatékonyabb tanulási motívációt a felnőttoktatásban.

A gyakorló felnőttoktatók számára könnyen belátható, hogy a legtöbb tanulót nem egyetlen motívum indítja a tanulásra. A legtöbbjüknél legalább két-három motívummal számolhatunk, s ezek egymással való kölcsönhatása is befolyásolja a tanulás eredményességét.

x x x x x

Egész gondolatmenetünkéből következik, hogy a felnőttoktatóknak tanítványaik tanulási motiválásával kapcsolatban sokrétű és bonyolult feladataik vannak. A leglényegesebb azonban, hogy minden egyénnél és csoportnál külön-külön /és ismétlődően/ kell elemezniök azok belső motívációs helyzetét, s ennek alapján differenciáltan kell kiépíteni az adekvát tanulási motívációt. Egyénenként más és más tanulási motívumok lehetnek hatékonyak.

Ez a folyamatos elemző munka és a motiváló hatások állandó átstrukturálása nem kis megterhelést s jelentős többletmunkát jelent a felnőttoktatónak. Kétségtelen azonban, hogy leginkább ez adja meg munkájának alkotó jellegét, s csakis ezen az úton emelheti magas szintre tanítványai tanulási eredményességét.

• I r o d a l o m j e g y z é k

Dr. Kozéki Béla: Motiválás és motiváció /Tankönyvkiadó/

Dr. Hans Löwe: Bevezetés a felnőttkor tanulásiélektanába
/Tankönyvkiadó/

Garai László: Személyiségdinamika és társadalmi lét
/Akadémia/

Varga Károly: Teljesítménymotiváció /Közgazdasági és Jogi
Kiadó/

A FELNŐTTNEVELÉSI FOLYAMAT ALAPVETŐ SAJÁTOSSÁGAI

A "nevelési folyamat" fogalom értelmezése megmutatja a témával való foglalkozás értelmét és fontosságát. Nevelési folyamaton a neveléstudomány a személyiség fejlesztését szolgáló hatásrendszerek /elsősorban a követelményrendszer, értékrendszer, tevékenységrendszer, viszonyrendszer/ fő mozzanatainak egymásutánosságát, belső logikáját, összefüggéseit érti. Ez tehát az a legátfogóbb fogalom, amelynek az értelmezése a személyiség céltudatos, rendszeres fejlesztésének és fejlődésének a lefolyását, ennek elkülöníthető fő mozzanatait, ezek egymáshoz viszonyított belső logikáját tárja fel. Amikor tehát a nevelési folyamatot értelmezzük, a személyiség neveléssel történő fejlesztése legalapvetőbb összefüggéseit kell, hogy megvilágítsuk. Ezek ismerete nélkül céltudatos nevelés, annak tervezése nem képzelhető el.

A felnőttnevelési folyamat a nevelés általános, alapvető összefüggései terén - mert hiszen a folyamat legalapvetőbb mozzanatai közősek minden életkoru ember nevelésében - a felnőttnevelés keretei között jelentkező specifikumokat hivatott kifejezni. Miből erednek ezek a specifikumok? Elsősorban a felnőtt - gyermekétől döntően eltérő - alapvetően más társadalmi helyzetéből, szerepeiből, funkcióiból. Másrészt a személyiségnek a felnőttkorral együttjáró, a gyermekétől eltérő pszichikus sajátosságaiból. Harmadsorban - az előző kettőből is következően - a felnőtt lényegileg más művelődési, neve-

lési szervezeti feltételeiből, körülményeiből. Lényegileg ezek az okok hozzák létre a felnőttnevelésnek azokat a sajátosságait, amelyekkel való elméleti foglalkozás az egységes ember neveléstudományon /antropagógián/ belül - a pedagógia mellett - már egy másik önálló neveléstudományi szakág, az andragógia illetékességébe tartozik.

Az elmondottakból is következik, hogy a felnőttnevelési folyamat specifikumai feltárásához a következő logikai gondolatmenetet fogjuk követni:

- Először igyekszünk /nagyon tömören/ feltárni az embernevelés folyamata legáltalánosabb mozzanatait, ezek egymáshoz viszonyított logikai kapcsolódását, a folyamat legáltalánosabb törvényszerűségét.
- Azután azt fogjuk megmutatni, hogy e folyamat mozzanatain belül a felnőttek nevelésének előbb említett - gyermekétől eltérő - sajátosságai milyen módosítást hoznak létre, milyen változást eredményeznek.

Mivel a gondolatmenet végigjárásában még a kezdet kezdetén tartunk, - ezért eredményeinket egyáltalán nem tekintjük végérvényesen lezárt, véglegesen kimondható igazságoknak, sokkal inkább vitaalapnak, amelyet most is a felnőttnevelés kíváló elméleti és gyakorlati szakembereinek a kritikai kontrollja elé helyezek.

I. Az embernevelés folyamata fő mozzanatainak belső logikája és a nevelés-önnevelés dialektikájában megfogalmazható alapvető törvényszerűsége

1./ A feladat első része, az embernevelés folyamata fő mozzanatainak a kielemezése, és ezek egymáshoz viszonyított logikájának a meghatározása terén két alapvető szakmunkára támaszkodhattunk. A holland felnőttnevelési iskola alapítója, Ten Have professzor erre vonatkozó tanításait magyar nyelven

Enckevort kutató "Új tudomány az andragógia" c. tanulmányról /Mj. Népművelési Értesítő 1973/1. 35./ ismerhettük meg, míg a szovjet és magyar pedagógiai kutatók gondolatainak az alkotó alkalmazása alapján a legtermékenyebb elméletet a nevelési folyamat alapvető rendszeréről Petrikás Árpád dolgozta ki /Ld. Petrikás: A nevelési folyamat közösségi jellegének értelmezéséről. Magyar Pedagógia 1975/2/129-140./ Az első a nevelési gondolkodásmód belső logikája megértetése, a második különösen a nevelési hatásrendszer összetevő elemei feltárása szempontjából lesz fontos a számunkra.

Ismerjük meg először - nagyon tömör összefoglalásban - a nevelési gondolkodásmód fő mozzanatait, ezek belső logikáját Ten Have professzor tanításai alapján. Szerinte a nevelési gondolkodás fő elemei a következők:

1.1 Az élet, a fejlődés követelte értékesebb helyzet fogalma, amelynek elérésére a személyiségalakítási törekvés irányul, tehát a cél kategóriája.

1.2 Az adott helyzet valóságának /szintjének/, állapotának a fogalma, amely elsősorban azon személyek motiváltságának, képességeinek, tulajdonságainak stb. adott állapotát mutatja meg, akikre a nevelési folyamat irányul, s ahonnan a nevelő tevékenység elindul. Ezt röviden a diagnózis mozzanatának nevezhetjük.

1.3 Áthidalási terv az adott helyzetből az értékesebb helyzet megközelítésére vagy elérésére. Nevelési temnivalók, programok meghatározására.

E harmadik mozzanat az áthidalási, nevelési terv kell, hogy magába foglalja a teljes nevelési hatásrendszernek, ezek alrendszerei együttthatásának a megtervezését. Petrikás gondolatai ezen a téren igen termékenyek. A nevelési logika első mozzanatából, a követelmények, eszmények, értékek terén való eligazodásból, annak felismeréséből, hogy mik a szocialista társadalom alapvető követelményei műveltség, neveltség, kép-

zettség terén a különböző társadalmi rétegekkel szemben, másrészt a második mozzanatról, e rétegek éppen adott, az eddigi fejlesztő vagy alakító hatások eredményeként kialakult személyiségi állapota diagnosztikájából /eredményeiből és hiányosságai-
ból/ - a nevelhetőség reális lehetőségeinek, a céltudatos alakítás formáinak, eszközeinek, módszereinek az ismerete alapján - következik a nevelési gondolkodásmód harmadik mozzanata: a konkrét áthidalási /nevelési, művelési, képzési/ terv elkészítése.

Ez lényegileg egyrészt a követelményrendszer pontos körülhatárolását, másrészt az értékrendszer meghatározását jelenti, azoknak az értékeknek, művelődési tartalmaknak a megkeresését, amelyekkel való alkotó találkozás, amelyek /nevelőileg vezetett vagy önvezérelt/ egyéni elsajátítása révén lesz remélhető a nevelési terv közvetlen céljainak az elérése. A sikeres elsajátítás viszont csak a nevelési folyamatban részt vevő /gyermek vagy felnőtt/ személy és az őt irányító, vezető, segítő pedagógus vagy andragógus tevékenységrendszerének és e tevékenység szervezeti keretét, a nevelő-növendék és közösségek kapcsolódását biztosító viszonyrendszerének a megtervezésével és megszervezésével valósulhat meg. A dinamikusan változó érték és követelményrendszer befogadását és fejlesztését - Petrikás Árpád szerint - a személyiség csak meghatározott, sokdimenziós tevékenységrendszer, illetve ennek megfelelő sokoldalú viszonyrendszer komplex műveleteinek a segítségével képes megvalósítani.

1.4 A nevelési gondolkodás logikája - következő negyedik lépéseként - a nevelési tervben foglaltak gyakorlati megszervezését, a követelmények támasztását, az értékek közvetítését képviselő közösségi viszonyrendszerek kiépítését, a művelődési javak egyéni elsajátítását, a tanulási folyamat tényleges megvalósítását /ennek vezérlését, segítségét/ követeli. E gyakorlati tevékenységi területből mi most különösebb hangsúlyt a kulturális javak egyéni elsajátítására helyezünk, hiszen ez biztosítja /vagy a szükséges szubjektív képességek, készségek

korlátozottsága esetén csak torzítottan biztosítja/ a társadalmi tudat termékeiben /tudományos, művészeti, technikai alkotásokban, erkölcsben stb./ kifejezett értékeknek az átvitelét: a személyi tudat síkjára, beépülését a személyiség struktúrájába, az ezzel való kritikai azonosulást, s ezáltal a személyiség fejlesztését. Ennek döntő eleme, feltétele az egyéni ismeretelsajátító, tanulási képesség, a szemléletileg felfogottak, észlelték önálló gondolati feldolgozása, a lényeges összefüggések felismerése és gyakorlati alkalmazása, tehát egy magas szintű, szellemi tevékenység. Ezt a szellemi tevékenységet kell a nevelőnek szerveznie, irányítani, segítenie, olyan mértékben, amilyen segítségsszükséglete magának az egyénnek van erre.

1.5 A nevelési folyamat szükségsszerű ötödik, befejező /együttal a permanensen/ujjonnan kezdődő nevelési folyamat új, első lépése: a nevelési folyamat eredményének, hatásának a mérése, az értékelés mozzanata. Nemcsak a tevékenység hatását, hanem lefolyását /lehetséges volt-e a tevékenységet a tervezett módon véghezvinni?/ is bevonja a mérlegelés körébe.

1.6 Összegezetten emeljük ki: megismertük a nevelési gondolkodás alapvető mozzanatait, ezek belső, szükségsszerű összefüggésrendjét, logikáját. A társadalmi nevelés minden szintjén és szakágában: a gyermeknevelésben és felnőttnevelésben, az iskolarendszerű, tanfolyami és iskolán kívüli nevelésben, így a közművelődés céltudatos nevelési hatásrendszer megvalósító egyes formáin belül is, tehát mindenütt, ahol nevelésről van szó, a nevelési folyamat ezen fő mozzanatainak kell megvalósulnia a nevelő és a nevelés részese közös tevékenységében, mert csak ennek megvalósulása esetén jön létre a nevelési folyamat eredménye: a benne részt vevő személyiségek gazdagodása, fejlődése. Hogy a fő mozzanatok, ezek belső logikája a nevelő s a nevelés részesei közös tevékenységeként hogyan valósul meg, azt a nevelés legfőbb alaptörvénye: a nevelés-önnevelés dialektikus összekapcsolódásának a törvénye szabja meg.

2./ A nevelés-önnevelés dialektikájának a feltárása a szovjet pedagógia, elsősorban történelmileg a makarenkói pedagógia nagy vívmánya.

2.1 Annak az alapvető gondolatnak a felismeréséhez kapcsolódik, hogy a gyermek nemcsak tárgya, hanem alanya is a nevelésnek. Ennek a gondolatnak a makarenkói pedagógia egyik alappilléreként való megvalósulását A.G. Kovaljov és B.G. Ananjev emelte ki pedagógiai törvényszerűségként. Ananjev megfogalmazásában idézem: "Makarenko ezzel feltárta a legfőbb pedagógiai törvényszerűséget: a nevelés átalakulását önneveléssé". /Ananjev: Az ember mint a nevelés tárgya. A pedagógiai antropológia távlatai. Mj. Pedagógiai Szemle 1965. 904. p./ Arról a makarenkói felismerésről van szó, hogy a sikeres nevelés mindig a gyermek, az ember saját tevékenységének olyan céltudatos szervezését - szerveződését segíti elő, amelynek eredménye lesz személyiségének a kívánt irányban való gazdagodása, fejlődése. A nevelési folyamatban, tehát a nevelői célirányos hatás dialektikus kiegészítőjeként mindig jelen van - kezdetlegesebb vagy fejlettebb fokon - a tanuló önalakító, önnevelő aktivitása. Makarenko ezzel nemcsak a nevelési folyamatban ható ezernyi tényező közül a két legfőbb: a nevelői és a tanulói aktivitás közös alkotó tevékenységbe való összekapcsolódásának a dialektikáját ismerte fel, hanem a nevelés és önnevelés dialektikus kapcsolódását is, azaz a gyermek önnevelési képessége, ennek részelemei, mozzanatai ontogenetikus kialakulásának a feltételeit is!

2.2 Makarenko jól látja, hogy a tanuló önalakító, önnevelő képessége, illetve az ennek megvalósulásához szükséges egyes részképességek, tulajdonságok, magatartás, szokások eleve nem adottak, s nem mindenkinél egyforma színvonalon adottak, hanem a nevelés folyamatában, az egyén előzetes élet- és művelődési, nevelési körülményei, illetve a nevelési folyamat ilyen irányú céltudatos szervezése s a növendék ezirányú tevékenysége, gyakorlása eredményeként alakulnak ki.

Az egész folyamat alapja a kisgyermek életében még egy öntudatlan, alsó szintű alkalmazkodó-utánzó reagálás, magatartás a nevelő hatására. "Arra a megállapításra jutottunk - írja Kocsetov "Az önnevelés elméletének néhány kérdése" /oroszul/ c. tanulmányában /Szovjetszkaja Pedagogika 1971 N^o1. 50. old./ -, hogy a gyermek fejlődése tudatos és tudatlan, aktív és passzív változásokat egyaránt magában foglal. Ezért a gyermeknek saját fejlődésében való részvétele is különböző mértékben lehet tudatos és aktív... A gyermek mindig részt vesz saját fejlődésében, de ez különböző formákban történik. Az önnevelés a legmagasabb, de nem egyetlen formája az önfejlődésnek és az öntökéletesedésnek. Vannak más /alsóbb/ típusúak is, mint ... a felnőttekhez való igazodás, a közösséghez való igazodás, intuitív alkalmazkodás, tudatos alkalmazkodás és utánzás." Új minőségi fok a serdüléssel és az ifjúsággal következik be, amikor az egyénben az önmaga belső személyisége felé való fordulás, a bekövetkező önelemzés és értékelés kezdi tudatosítani az önnevelés igényét, kezd előre nézni a jövőbe, kezdi megtervezni az életét, beleértve azt is, hogy tulajdonságai milyen szintjére kell eljutnia.

Míg az előző időszakok tanulói aktivitásában csak "az önnevelés csiráit" fedezhettük fel, ettől kezdve, tehát a tudatosuló önnevelési igény felébredésétől új fokra, "a fejlődő önnevelés fokára" jutott el az egyén. Még ez se a kifejlett önnevelés szintje, hiszen még nem erősödött meg az önnevelés minden pszichikus feltétele. Nem mindig tudja még pl. reálisan megítélni saját magát. Értékelő megállapításaiba, célkitűző aktivitásába még hibák csúsznak. Nincs még az önművelés, önnevelés teljes technikájának, módszereinek a birtokában. Az alapvető feltétel terén azonban a fordulat megtörtént: a nevelő közvetlen, külső, a tanuló elé célt tűző és ennek megvalósítására őt sarkalló tevékenységét - nagy általánosságban - már az egyén kifejlődött önértékelő tudata és felébredt önnevelési igénye helyettesíteni tudja.

Ez az aktív, egyre tudatosabb és öntudatosabb részvétel a nevelés folyamatában fog végső fokon hozzájárulni a kiteljesedett önművelés belső pszichikus feltételeinek a kifejlődéséhez.

2.3 Melyek a kiteljesedő önművelési folyamat alapvető mozzanatai, illetve az ezekhez szükséges részképességek, tulajdonságok, magatartás, amelyeknek a nevelési folyamat közben kell kialakulniuk?

- Ezek: a/ - az önálló ismeretelsajátítás, recepció, tájékozódás és értékelés képessége és ennek segítségével az életben a változó követelmények, - társadalmi célok, - eszmények, minták terén való eligazodás, tájékozódás, értékelés képessége;
- b/ - ismereteink, képességeink, tulajdonságaink, értékeink, hiányosságaink terén való reális értékelő eligazodás, önismeret, a szintfeltárás, diagnosztizálás képessége;
- c/ - ezek alapján önmagunk elé önművelő /ismeretgazdaitó/, önképző /képességeket, készségeket, jártasságokat fejlesztő/ és szűkebb értelemben vett önnnevelő /jellemvonásokat, beállítódást, magatartást formáló/ célok kitűzésének a képessége; az alkalmas tartalmak, formák, eszközök kiválasztásával, tehát az önfejlesztés-tervező képesség és magatartás;
- d/ - önmagunknak a magunk elé tűzött önnevelési és életalakítási célok gyakorlati megvalósítására való készítése, ehhez az önmérséklő /önuralom/ és az aktivizáló /önkényszerítő/ akaratereő felhasználása, tehát az önirányítás, önkormányzás képessége;
- e/ - végül az önalakulási /önnevelési/ folyamat értékelésének, a tényleges fejlődési eredmények vagy kudarcok felismerésének a képessége.

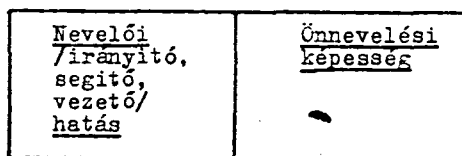
2.4 Ha a kifejlett önnevelés ezen belső, pszichikus fel-tételeit elemzés tárgyává tesszük, és összevetjük a nevelési folyamat előző részben megismert fő mozzanataival, azonnal szembetűnik, hogy ezek a nevelési folyamat fő mozzanatainak paralel önnevelési megfelelői.

<u>Nevelési folyamat</u>		<u>Önnevelési folyamat</u>
cél - tudat	-----	eligazodás, tájékozódás, értékelés képessége
szintmérés, diagnosztika	-----	öndiagnózis
átírási terv	-----	önfejlesztést tervező képesség
gyakorlati megvalósítás	-----	önirányítás, önkormányzás képessége
értékelés, hatásmérés	-----	önalakulási /önnevelési/ folyamat értékelésének a képessége

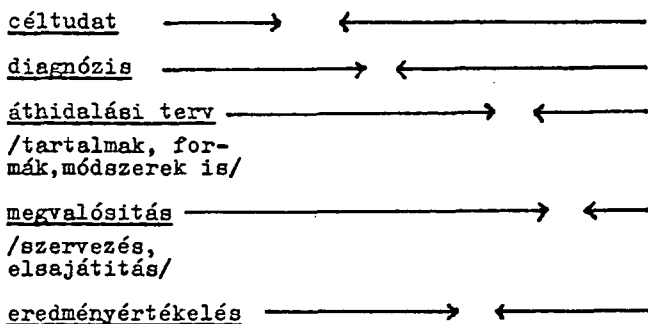
És ez így logikus. Ezek a képességek, tulajdonságok, az ezeknek megfelelő magatartás tehát a nevelés hosszú folyamatában alakulnak ki, a nevelői és növendéki tevékenység dialektikájában, és fokozatos fejlődésükben egyre nagyobb arányu szerepet töltenek be a komplex nevelési-fejlődési folyamatban. Viszonylag egyre inkább szükségtelenné téve, csökkentve a nevelői vezetés, segítség, irányítás, értékelés mozzanatát. A nevelő nevelési tevékenységének részmozzanatai és a tanuló önnevelő aktivitásának részmozzanatai kölcsönösen egymást kiegészítő, dialektikus párok. A nevelés minden szükséges részmozzanatát kölcsönösen, egymást kiegészítve valósítják meg. Az önnevelésnek ezek a részmozzanatai azonban egyenetlenül és nem párhuzamosan fejlődnek. Az előbb mutattuk be, hogy a serdülő esetében pl. a legerőteljesebben az önalakítási tudatosság, a cél-tudatosság mozzanata fejlődött, miközben az öndiagnózis képessége, a reális önértékelés legfeljebb közepes szinten adott, míg az önirányítás, önkormányzás képessége, tehát önmagának a maga elé tűzött célok megvalósítására való kényszerítésének a

képessége még ennél is alacsonyabb szinten fejlett. Ilyen esetekben a nevelői aktivitásnak, kell még a nevelési folyamat ezen mozzanatai terén nagyobb arányú vezető, segítő aktivitást kifejtenie.

A serdülő korban a nevelő hatásrendszere és a növendék önnevelési képessége egymáskiegszító dialektikájának a modellje - az elmondottak szellemében - így rajzolható meg:

a nevelési folyamatban

Tehát a nevelési folyamaton belül - az egyes fő mozzanatok terén - a nevelő vagy a nevelésben részesülő aktivitási aránya nem állandó, hanem mobil, dinamikus, mindig egymást kölcsönösen kiegszító! A nevelői hatás célja, hogy fokozatosan önmagát feleslegessé tegye, helyettesíteni tudja az önnevelés mozzanatával. A nevelői tevékenység tartalmát, természetét, formáit, módszereit

- egyrészt a részt vevő egyén vagy csoport önművelési-önnevelési részképességének és más pszichikus feltételeinek a szintje,

- másrészt az elsajátítandó művelődési anyag, értékek strukturájának a bonyolultsági foka,
- harmadrészt a közlési technika nehézségi foka,
- negyedrész az alkalmazott művelődési forma természete szabja meg.

Az önművelési képesség kialakulása tehát sohase zárja ki teljesen a nevelő hatásának a lehetőségét, hanem éppen az egyes részképességek fejlettségi szintjének függvényében más-más arányú, erejű, természetű, formájú, módszerű segítséget igényel. Ezt sejtette meg kitűnően még az 1920-as években Wesszely Ödön, amikor a következőket írta: "Az önnevelés némelyeknél korábban áll be, némelyeknél később. Kezdetben az önnevelés mellett fenn áll más nevelők közvetlen hatása is, később minden nevelő tényező mindinkább csak az önnevelés közvetítésével képes hatni. Mikor a nevelés átalakult egészen önneveléssé, akkor voltaképp lényegében megszűnt a nevelés mások által, bár ez az önnevelés közvetítésével mindaddig tarthat, míg az ember hatások iránt fogékony és fejlődőképes."

/Wesszely Ödön: Bevezetés a neveléstudományba. Budapest, 1923. 125. p./

2.5 Összefoglalásként még hivatkozhatunk Petrikás Árpád a nevelési-önnevelési folyamat egységére vonatkozó gondolataira, mely szerint: "A pedagógiai vezetés minden teljesítményét az minősíti, milyen mértékben képes az az irányítás-önirányítás egységét megvalósítani. Minthogy a nevelés-önnevelésbe /permanens nevelésbe/ megy át, ennek lényegét alaptörvényként kell értelmeznünk. A nevelési folyamat tehát az irányítás és önirányítás egységében bontakozik ki, teljesedik ki olyan mértékben, ahogy az irányítás közvetlen s közvetett módjai maximális egyrűthetásra ösztönzik a folyamatban résztvevőket."

II. A felnőttnevelési folyamat - gyermekétől eltérő - sajátosságai

A feladat egészének megoldása jelen keretek között lehetetlen. Ez azt kívánná, hogy a felnőtt sajátos társadalmi helyzetét, művelődési körülményeit és speciális felnőttkori pszichikus vonásait /a továbbiakban a hármat összevonva felnőttkori sajátosságnak fogjuk jelölni/ mind számbavegyük, szembesítsük az egyes sajátosságokat a nevelési folyamat fő mozzanataival, és így tárjuk fel azok módosító hatását. Erre egyrészt még nem értek meg a tudományos feltételek, másrészt a megadott kereteken ez messze túlhaladna. Csak annyira vállalkozhatunk, hogy néhány fontosabb sajátosságot kiragadva példát mutassunk a gondolkodásmódra, s megvilágítsuk a felnőttnevelési folyamat néhány fontosabb specifikumát.

1./ Az értékek, eszmények, követelmények terén való eligazodásban - mint általában a folyamat többi mozzanatánál is - a felnőttkori sajátosságok bonyolultabb, differenciáltabb, ellentmondásosabb helyzetet teremtenek.

1.1 Ez elsősorban abból adódik, hogy a felnőtt az élet sűrűjében él, a célok szempontjából nevelése sem "védett környezetben", hanem nagyon is ellentmondásos környezetben, ellentmondásos értékek, eszmények, célok hatásának a pergőtűzében folyik. A szocialista nevelési eszmények, célok, normák itt a partikuláris értékszférák érvényesülésével a pillanatnyilag hasznosabb, kellemesebb, kisebb erőfeszítést követelő szubjektív értékelési elvekkel könnyen megkérdőjeleződhetnek. A nevelési folyamat e mozzanata sikeres megvalósulását a felnőttek között csak "kétfrontos harccal" lehet reményteljesen biztosítani. A kicsinyes, alacsony szintű, partikuláris érdekek, célok, szemlélet érvényesülése elleni harc nem vivható az "eszmények abszolutizálása" ifjúkori magatartásának talajáról, hanem csak a mindkettő korlátait feltáró, az eszmények, értékek reális megvalósíthatósága talaján álló helyes felnőttkori szemlélet oldaláról. A felnőtté fejlődés legfőbb ismerve tehát ebben a vonatkozásban az eszménynek a megőrzése és össze-

egyeztetése a valóság körülményeivel, lehetőségeivel. Így juthatunk el ahhoz a műveltségesszményhez, melyet Szabó Ervin tömören a következőkben fogalmazott meg: "Megismerni mindent, kiválogatni a legjobbat, hinni benne a szeretet erejével és heroikus elszántsággal megvalósítani belőle mindennap minden lehetőt." /Szabó Ervin: Műveltség és kultúra. Könyvtártudományi cikkei és tanulmányai Bp. 1959/602-603/. Esetünkben: a "megvalósítani belőle mindennap, minden lehetőt", kifejezés az, amelybe bele van rejtve a valóság reális feltételeinek az összegyeztetése eszményi törekvéseinkkel. Ez az alkalmazkodó képesség igazi felnőtt tulajdonság. Nem idegen a szocialista magatartástól, ahogy éppen Lenin kifejtette: "Minden opportunista jellegzetes tulajdonsága az alkalmazkodó képesség, de minden alkalmazkodó képesség opportunizmus!" /Lenin művei 33. k. 23. old. Bp. 1953./ Csak e kétoldalu harc eredményeként lehet sikeresen számolni e probléma szubjektív vetületeként és eredményeként, egy reális, de elvszerű gondolkodásmód, értékelő képesség megerősödésével. Ehhez azonban már - mint később látni fogjuk - egy sajátos, az előzetesen kialakult és megerősödött helytelen értékelési elvek lebontására alpozó metódika szükséges.

Szólnunk kell másrészt a felnőtteknek a követelményekkel kapcsolatos magatartásáról. A felnőttek állandóan bennélnek a követelménytámasztás világában, a munkahely, az élet lépésről lépésre támaszt velük szemben követelményt és másrészt - más viszonylatokban - mint vezetők, mint szülők maguk is követelményt támasztanak másokkal szemben. Ezért számolnunk lehet általában a követelmények természetes fogadására s az ezek teljesítése iránti pozitív, aktív magatartásra. /Ezért iktatódik ki a felnőttnevelésből - ha a csoportokban valóban felnőttek vesznek részt - a fegyelmezés problémája. Természetesen más a helyzet a fiatalok vagy az ebből a szempontból is megrekedt /viszonylag kisebb számú/ nagykorú esetében./

1.2 A követelmények természetes fogadásának azonban van egy fontos feltétele: a közösségek beiktatódása a követelmény.

támasztás /és általában a nevelés/ folyamatába. Mindaz, amit Makarenko ezzel kapcsolatban kifejtett, a gyermek és ifju nevelésének folyamatáról, maradéktalanul és még nagyobb érvényességgel, mint alapvető nevelési elv áll fenn a felnőttnevelésre. "A szovjet pedagógiának teljesen új logikára van szüksége, amely a közösségtől vezet az egyénig." /Makarenko művei. Bp. 1956. 1. k. 611. old./ "Mindenekelőtt kiküszöböljük az olyan nevelőmunkát, amely speciálisan az egyes egyénre, a hírhedt "gyermekre" irányul, aki a pedagógiai munka legfőbb gondját alkotja. Ezzel bonyolultabbá tesszük az egyéniségre való hatást. Azt tartjuk, hogy az individuum hatása az individuumra szűk és korlátozott tényező. Nevelésünk tárgyának az egész közösséget tartjuk, és a közösségre irányítjuk a szervezett pedagógiai hatást..." /I.m. 611. old./ "Véleményünk szerint a telepesnek semmi szín alatt sem szabad észrevennie, hogy őt pedagógiailag kezelik. A voltaképpeni nevelő szándéknak a szervező dolgozó szobájában elrejtve kell maradnia. A közösségi élet mindennapos gyakorlatában a növendék sohasem érezze, hogy ő a nevelés tárgya. Csak azt szabad éreznie, hogy egész pedagógiai üzemünk exakt logikája és a józan emberi ész követelményei hatnak rá, úgy ahogy ezek életkörülményeikből nyilvánvalóvá válnak számára." /Makarenko kiadatlan kézírata. Idézte Szokolyszky István: Válogatott tanulmányok. Bp. TK. 1972/172./

A felnőtt kialakult személyiség. Ez a kialakultság ugyan általában nem jelent fejlődési lezárttságot, - a felnőtt kész a fejlődésre, változásra, ha objektív léte, környezete, közössége fejlődésének a természetes követelményeként ismeri fel a változás szükségességét, és nem azt látja, hogy őt most a direkt módon nevelik. Nem szereti, ha kioktatják, ha látványosan alakítani akarják. A közösségek azért jelentősek a felnőttek nevelésében és sokkal jelentősebbek, mint eddig gondoltunk rá. A nevelés-önnevelés dialektikájába iktatódik be a közösség, mint a nevelő hatásának - a nevelési folyamat minden mozzanata szempontjából való hatásának, tehát pl. a követelménytámasztásnak, a közösségi és öndiagnózis reális megalkotásának, a konkrét nevelési célok természetes és reális megfogalmazásának a

végrehajtás tere, szervezeti feltételei, a végrehajtás tere, szervezeti feltételei, a kultúra-elsajátítás vezetése, segítése, s végül az eredmények értékelése megvalósításának - a közvetítője, felfokozója, pótlója, mint a közösség tagjai önnevelési képessége gyengeségeinek a kompenzálója, kisegítője. Kocsetov is felismerte ezt a jelenséget, de leszűkítette csak az akarati tulajdonságok kompenzálása területére, pedig ez a helyettesítő, kiegészítő funkció az önnevelési folyamat többi mozzanatánál /pl. diagnózis felállításában, a motiválásban, fejlesztési tervezésben stb./ is érvényesülhet. Idézem a gondolatot Kocsetov megfogalmazásában: "A tapasztalatok megmutatták, hogy azok a serdülők, akiknek az akarati tulajdonságai fejletlenek, képesek önmaguk fejlesztésére, de csak abban az esetben, ha gyermekközösség, a család, a pedagógusok ellátják az ellenőrzés, az önelemzés, az önbírálat funkcióját. Itt a közösség akarateréje, a felnőttek igényessége, ellenőrzése mintegy kompenzálja a gyermek akarateréjének hiányos fejlettségét." /I.m. 1971/58./ A közösségek /pl. család, baráti közösség, szocialista brigád, közéleti közösségek, művelődési kisközösségek stb./ szerepét ebből a szempontból kell újraértékelnünk és segítenünk egyre céltudatosabb nevelői tényezővé emelni a felnőttnevelés művelődés rendszerében.

A felnőttnevelés hatékonysága emelésének ez jelentős tényezője lesz.

2. A nevelési folyamat második mozzanata: A szintmérés és diagnózis fokozottabb jelentőséget, szerepet kap a felnőttnevelési folyamatban.

2.1 Ennek alapoka a felnőttnek, mint a nevelés tárgyának rendkívül differenciált fejlettségi állapota. Márpedig a nevelést sikeresen csak arról az alaphelyzetről elindulva, ahhoz a műveltségi, képzettségi, neveltségi szinthez szabva lehet eszközölni, ahol a nevelés részese: csoport vagy egyén áll, ahova eddigi élete során eljutott. Ez viszont - mint a felnőtt nevelhetősége kérdésében folytatott kutatások bizonyították - nem az életkorral párhuzamosan együttjáró, spon-

tán kibontakozási folyamat eredménye, amely az azonos életkorú csoportoknál azonos fejlettségi szintet hozna létre. Ellenkezőleg. Az egyén pszichikus képességeinek, folyamatainak adott szintje inkább szocializációs környezeti, művelődési, nevelési, mint biológiai és pszichológiai tényezőkkel magyarázható. Alapvető feltétele a megfelelő szintű nevelés és a fejlesztő környezeti hatás. Annak hiánya a képességek alacsonyabb szintű és foku fejlődését eredményezi. Így pl. a gondolkodási képesség fejlődése jelentősen függ az "első start", a kötelező iskolai oktatás idején a nevelési hatásrendszer tényleges eredményességétől. Függ attól, hogy az egyén termelőmunkája vagy társadalmi tevékenysége milyen mértékben követelné meg e képesség további funkcionáltatását, gyakorlását. Befolyásolja a szabadidő-tevékenység mikéntje, az, hogy az egyén az iskola elhagyása után foglalkozott-e önmaga továbbfejlesztésével, alakításával, vagy ez a folyamat megszakadt, e képesség nem gyakorlódott, így stagnál, vagy funkcionálóképességében gyengül.

Ezek összejátszása viszont egyénenként nagyon változatos helyzetet, a pszichikus funkciók szintjének nagy egyéni változatoságát, így egy-egy életkoron belül igen nagy heterogenitását hozhatja és hozza létre. "Különösen jelentős a személyiség társadalmi fejlődésének specifikus hatása az ember agyi tevékenységében lejátszódó verbális, beszéd- és gondolkodási folyamatok intenzitására." /B.G. Ananjev: Cselovek kak predmet poznyanija./ Az ember, mint a megismerés tárgya. Leningrád, 1968/105./

Ezért alapvető jelentőségű és nélkülözhetetlen a felnőtt-nevelésben a nagyon gondos szintmérés, a műveltségi, képzettségi és neveltségi helyzet gondos feltárását hozó differenciált diagnosztizálás, az eredmények és hiányok megállapítása, aminek korrigálására, ill. aminek a továbbfejlesztésére az új nevelési folyamatot tervezni kell.

2.2 A felnőtté fejlődés e differenciált és ellentmondásos helyzetéből, másrészt a felnőttnevelésben való részvétel önkéntes jellegéből magyarázható a felnőttnevelési és közmű-

velődési folyamat legnagyobb nehézségét okozó tényezője: a művelődési csoportok heterogén összetétele. A gyermeknevelésben a nevelői munka egysége: az osztály nagyjából egykoru, azonos előképzettségű és egymást megközelítő felfogóképességű, legfőbb céljaiban homogén egyénekből áll. Ezzel szemben a felnőttek osztályai, de még inkább a népművelés nevelési egysége, egy-egy csoport rendkívül heterogén összetételű. Tagjait a közös tanulási cél vagy csak a közös érdeklődés hozza össze, más vonatkozásban egymástól élesen elütők: foglalkozásukban, társadalmi helyzetükben, életkorukban, nemükben, felfogó képességükben, előzetes általános és szakműveltségükben stb. Ez a heterogén jelleg adja módszertanilag a felnőttnevelési munka a gyermeknevelésnél jóval messzebb menő bonyolultságát! /Ezért is lesz pl. különösen jelentős feladat a nevelés ezekben a szakágaiban a nevelő és a népművelő számára a dolgozók szociális helyzetének, multjának, továbbá intelligenciájának, művelődésre indító okainak, szándékainak, vágyainak, kívánságainak, általában a "belső lelki feltételeknek" a tanulmányozása, hogy ez alapján a heterogén, nagyobb művelődési közösségek kisebb, viszonylag homogénebb csoportjai pszichikus sajátosságaikra építve lehessen fejlesztési programozást, aktivizáló csoportfoglalkozásokat, művelődési párokat stb. tervezni./

2.3 Eddig elsősorban a felnőtt - társadalmi helyzetéből és pszichikus fejlettségi állapotából következő - a nevelési folyamatot inkább differenciáló, sőt individualizáló sajátosságait emeltük ki. Ugyanezen előidéző tényezők azonban bizonyos közös, az egész felnőttnevelésre érvényes, részben a nevelés szempontjából előnyös, más részében hátrányos vonásokat is eredményeznek. A következőkben ezekről fogunk beszélni.

Először a felnőtt sajátos, a gyermekétől alapvetően eltérő társadalmi helyzetéből következő felnőttnevelési sajátosságokat emeljük ki.

Az iskolai nevelésben való részvétel a gyermek elsődleges tevékenységi területe: egész egyéniségét, figyelmét elsősorban ez kell, hogy lekösse. A tanulás napi tevékenységének

a lényegét adja. Ezzel szemben a felnőtt fő tevékenységi területe a munka, másodlagos fontosságúnak kell tekintenie társadalmi és családfenntartó tevékenységét is, és így legfeljebb harmadlagos tevékenységi területe lehet a tanulás, a művelődés.

Mi következik ebből? Elsősorban az, hogy a felnőtt - főleg munkájával - közvetlenül részt vesz a társadalom életében, annak teljes jogu alakító és irányító tagja. Éppen ezért alapvetően más jelentősége van az ő életében a művelődésnek, tanulásnak. A gyermeknevelés jövőformálás. Amit viszont a felnőtt ma tanul, az holnap már társadalmi-termelő-közéleti munkájára hat vissza. Ez nemcsak a felnőttnevelés és népművelés fokozott társadalmi jelentőségét adja meg, hanem e két terület dolgozóinak fokozott felelősségét is. Befolyásolja ez a sajátos nevelési ágak művelődési anyagát és annak feldolgozási módszereit is, amennyiben megköveteli e művelődési anyag életközelségét, társadalmi és termelési szempontu felhasználási lehetőségét stb.

A másik következménye az ismertetett alapvető különbségnek az, hogy mivel a felnőtt dolgozó embernek legfeljebb másodlagos, de általában harmadlagos tevékenységi területe a művelődés, vele mint a népművelés tárgyával és mint a dolgozók iskolája tanulóival csak a munkája és társadalmi-mozgalmi feladatai után - a szabad idejében, mint fáradt a pihenésre vágyó emberrel - számolhatunk. Ez a fáradt állapot alapvetően befolyásolja a felfogóképességet, az emlékezetből való felidézést, és követeli az ujszerű, érdekes, változatos pedagógiai eljárásokat e fáradtság ellensúlyozására.

Ugyanennek a helyzetnek a konzekvenciája: a felnőtt sokirányú lekötöttsége, sokfelé való kötelezettsége. Emiatt a felnőtt sokkal nehezebben tudja a művelődéshez szükséges zavartalanságot, nyugalmat biztosítani, nehezen tud az egész nap őt izgató gondoktól megszabadulni, így csak a tanulásra, a művelődésre koncentrálni. Ez a felnőtt tanuló nagyon fontos egyéni, életszervezési és önnevelési feladata, de ebben fontos

segítséget adhatnak a felnőttnevelők, népművelők, de a munkahely társadalmi szervezetei is.

2.4 A felnőtt pszichikus sajátosságaiból is fontos, előnyös, vagy hátrányos, általános érvényű konzekvenciák adódnak a felnőttnevelési folyamatra.

Az egyik ilyen pszichikus sajátosság: a felnőtt személyiség stabilizálódása, kialakultsága. Ő már összefüggő ismeretekkel, saját beigazolt, nagyjából munkában szerzett, tehát igaznak tartott élettapasztalattal, főleg foglalkozása által meghatározott érdeklődéssel, az élet folyamán kialakult világnézettel, izléssel, erkölcsi felfogással és magatartással rendelkezik: egyszóval stabilizálódott jellem. A személyiségnek ez a nagyobb kialakultsági foka többféle konzekvenciával jár. Először is - bár nem teszi a személyt gyermeki szinten képlékennyé - de az elért művelési-nevelési eredményt beépíti a személyiség szilárdabb strukturájába, a felnőtt "tartásának" részévé, tehát tartóssá teszi. Ha ez a kialakultság a felnőtt sajátos élete és művelődési útja eredményeként - megmerevedésbe csap át, ez a felnőttkori sajátosság hátrányt jelentővé válik.

A felnőttkori sajátosságok lényegileg mindezzel együttesen adják a felnőttnevelés-népművelés alapvetően "más" tárgyát. Mivel a felnőtt az életben éppen nem "védett", hanem erkölcsi, világnézeti stb. hatás szempontjából nagyon is ellentmondásos környezetben él, ezért őt nemcsak tudatosan, helyes irányú hatások érték, hanem negatív előjelűek is, így kialakult jellege nem feltétlenül a szocialista emberé. Egyiknél több, másiknál kevesebb negatív, nagyjából kispolgári vonás található, helytelen izlés, a közösséggel szemben álló életcélok rejtőzhetnek benne. Az ilyen ember nevelésében először a régi helytelen nézetek, előítéletek, szokások, magatartás megváltoztatása szükséges. A felnőttnevelés és népművelés ezért alapvetően az átnevelés és nevelés dialektikus összefonódása. Ennek a folyamata is lényeges kutatási tárgyát kell, hogy képezze a felnőttneveléssel és népműveléssel foglalkozó tudománynak.

Egyébként a felnőtt gazdag élettapasztalata, sokrétűen kialakult ismeretei - mégha reális tapasztalatok és igaz ismeretek is - alapvető létüknél fogva, és vele a felnőtt személyiség nagyobb öntudata, önálló cselekvő készsége, problémamegoldó képessége miatt jelentősen módosuló didaktikai-módszertani munkát követelnek. Itt mind a művelés, mind a nevelés mindig az előző tapasztalatok, tárgyra vonatkoztatott tudattartalom elsődleges aktivizálását, eleve tételét, az új ismeretek erre való építését, ezekből való szerves kinövesztését/- ha helytelen tapasztalatról, téves ismeretről, hibásan kialakított általánosításról van szó, akkor még e tapasztalatok alapos kritikai analizését, ezáltal a felnőtt alany részére helyes következtetési alapok felvázolását/ követeli meg. Ha a régi tapasztalat és az új szerves összekapcsolása nem történik meg, legjobb esetben csak nem lesz szilárd, tartós az új ismeret, legrosszabb esetben viszont - különösen a helytelen tapasztalatok esetén /kísérleti vizsgálataink bizonyítják/ - tovább is eleven, hatékony, személyiséget formáló marad a helytelen, téves tapasztalat, ismeret és mint idegen test esik ki a tudatból - rövidebb, hosszabb időn belül - a helyes, új ismeret.

Végül szeretnénk kiemelni néhány további olyan felnőttkori pszichikus sajátosságot, amelyekre való építés, amelyek kihasználása jelentős előnyt hozhat mind a felnőttművelési - mind a nevelési folyamatban. Ezek:

- a nagyobb felelősségtudat és felelősségvállalás önmaga szerepe és tettei iránt;
- az erősebb kitartás, cselekvési edzettség, az önmagának való parancsadás képessége, fegyelmezettség;
- a felnőtt időhorizontjának mult- és jövőbeli kiteljesedése, kitágítása, reális jövőépítés, egyéni életterv;
- a pozitívabb elemi intellektuális /pl. figyelemkoncentráció, lényegi összefüggésekre vonatkozó emlékező/ és gondolkodási képességek és készségek /pl. önmaga erőinek nagyobb foku koncentrációja a feladatmegoldásokra; az új ismereteknek a régi rendszérébe való beillesztésére törekvés; az ismeretek

gyakorlati felhasználásának, alkalmazásának a képessége, általában a racionalitás nagyobb szerepe a személyiségben./

3. Az áthidalási, nevelési terv készítésénél a felnőtt-nevelési folyamatban a specifikum a nevelési folyamatban részt vevő felnőtt sajátos helyzetéből, meghatározottságából, főleg önnevelési-művelődési beállítottságának és képességének magasabb szintjéből magyarázható.

3.1 A nevelési folyamat alaptörvényeként mutattuk be a nevelés-önnevelés dialektikus kölcsönhatását és azt, hogy a nevelői hatás mértékét, formáit, módszereit a nevelési folyamat részmozzanatai terén a nevelés részesének, mint önszabályozó, önnevelő alanynak a fejlettségi szintje szabályozza. Bár a felnőtt önnevelési-önművelési képességének szintje egyénenként éppen olyan differenciált képet mutathat az alacsony szinttől a legmagasabbig, mint más pszichikus, intellektuális képességei, - mégis általában az önnevelési részképességek minden mozzanatánál a gyermekénél magasabb szint jellemzi. A reálisabb életlátás, élettervezés, a társadalmi követelmények természetesebb vállalása, a magasabb szintű akarat, a kitartás, az önirányítás /önuralom és erői tudatos koncentrálásának/ a képessége, az erősebb önkontroll stb. - mind olyan felnőtti sajátosságok, amelyek egyuttal a magasabb szintű önalakító tudatossághoz és képességhez járul hozzá. Az egész művelődési, nevelési tevékenységhez való viszonya sokkal tudatosabb, amit az is magyaráz, hogy a legtöbbször a különböző közösségekben, amelyben él /pl. a családban, az üzemben, a szocialista brigádban, az emberi közéleti és művelődési társulás sok területén/ már maga is tevékenykedik nevelői és képzői célzattal. Igaza van Franz Pöggeler professzornak, amikor azt írja erről: "Ha ehhez a szó szűkebb értelmében vett előképzettséggel nem is rendelkezik, legalább be van avatva a természetes és magától értetődő nevelési szabályokba, és - a gyermektől és fiatalekorutól eltérően - ezt a képzést, amelyben most önmagát akarja részesíttetni, lényeges funkciója, célja, tartalma és hatása szempontjából tekintve képes áttekinteni és megítélni, sőt értékét is meg tudja

határozni. Emiatt képes az ilyen felnőtt egyidőben növendék és nevelő is lenni." /Franz Pöggeler: Einführung in die Andragogik. Düsseldorf. 1957. 21-22. old./

Mi minden következik ebből a helyzetből a felnőttnevelési folyamat tervezésére nézve?

- A nevelési, művelődési alkalmak, formák tartalmi és módszertani szempontból /az önnevelési képességszint feltételezésének szempontjából/ differenciált és gazdag kínálata, hogy a legkülönbözőbb fejlettségi szintű felnőttek megtalálják az ő képességeiknek és nevelői segítségszükségletüknek megfelelő formákat.
- Mivel a reális önbírálat az önművelési képességszint megítélésében nem jellemző minden felnőttre, sőt egyesek - mivel a nagyobb önművelési képességet feltételező formák kevesebb kötöttséget követelnek, viszont nagyobb szabadságot biztosítanak, a kollektív foglalkozásokon viszont rövidebb ideig való részvételt irnak elő, ezért a "könnyebb meguszás" hamis alternatíváját kelthetik - gyakran erőiken, képességeiken felülérő, így kudarchoz vezető vállalkozásokba kezdenek, - éppen ezért a reális szintmérés és diagnózis alapján feltétlen szükség van a vállalkozások tekintetében egy reális nevelői kontrollra és a részvételi jelntkezések - önművelési, intellektuális képesség szint szerinti szabályozására!
- A felnőttnevelés minden szakágában, formájában számítani kell a részt vevő felnőttek nagyobb foku szellemi aktivitási szintjére, képességére. Erre alkalmakat, módszereket kell teremteni, hogy ez az aktivitási készség teret kaphasson, s nehogy meggátolódjék. Mivel a felnőttek egyes típusainál a nagyobb közösség előtti aktív szereplés nehézségbe ütközik, ezért fontos metodikai elv a csoportfoglalkozások, az aktivizáló kiscsoportos módszerek minél gazdagabb használata. Törekedni kell annak tudatosítására, hogy a felnőttnevelési folyamat részese, maga a tanuló felnőtt is felelős az egészséges és alapvetően fejlesztő szellemi együttműködés létrejöttéért.

- Végül, ha komolyan vesszük a felnőttnevelés önkéntességét, szabadságát, akkor az egész tervkészítésnél is biztosítani kell a résztvevők partner szerepét. Ez természetesen más-más foku aszerint, hogy az egyén szabadsága, önkéntessége csak a felnőttnevelési szakág /pl. iskolarendszerű felnőttoktatás, politikai képzés, szakképzés/ megválasztására terjed ki, vagy esetleg a tartalmilag és formailag is teljesen kötetlen közművelődés alkalmain a teljes programkészítés folyamatát is érintheti. Ez utóbbi esetben mindenképpen, de a felnőttnevelés más szakágaiban is minél inkább biztosítani kell a nevelési-művelési terv elkészítésében a résztvevők aktív szerepét. A problémát valóban úgy kell tekinteni, ahogy Pöggeler követeli: "A felnőttképző ugyan megtervezheti egy tanfolyam, egy munkaközösség, egy előadás, egy vita programját, hogy munkásságának magának irányt és módszert szabjon, azonban kötelességének kell tartania, hogy mintegy indítványképpen tárja hallgatói és munkatársai elé, és beleegyezésüktől nem tekinthet el, ha nem akarja, hogy azzal gyanúsítsák, hogy pórázon akarja őket vezetni. Az, amit a felnőttképző tanítványainak közvetíteni igyekszik, azok számára először csupán ajánlatszámba mehet - hiszen nincsenek kényszerítve, hogy meghallgassák őt és vele együtt létrehozzanak valami eredményt, mint a gyermekek az iskolában. /I.m. 23. 1./

3.2 Ez utóbbinak különösen motivációs szempontból lesz nagy jelentősége. A motiváció helyzete, határozott könnyebb-sége egyébként az egyik legpregnánsabb mutatója a felnőtt magasabb önnevelési tudatosultságának. Fentebb már szóltunk a felnőtt követelményekkel kapcsolatos természetesebb magatartásáról. Itt alapvető feladatunk az élet, a termelő, közéleti, családi szerepek műveltségi követelményének a megvilágítása, mert csak az arról való meggyőződése biztosítja a követelmények természetesként való elfogadását. A felnőtt egyébként éppen e sokrétű viszonyrendszere, feladatrendszere által meghatározott, ezért minden olyan művelődési tevékenységre, amely e sokrétű szerepe alapvető problémáihoz kapcsolódik, problémahelyzeteiből indul ki, problémái megoldásához ad hasznosítha-

tó, gyakorlatban is felhasználható ismereteket, könnyen nyitottá tehető!

Itt lesz különös jelentősége a közös programozásnak, az azonos érdekeltségi, érdeklődési vonatkozások alapul vételének, a tartalom mellett a formák és módszerek közös tervezésének is. Ennek teljes szabadsága csak a közművelődésben biztosított, ott viszont határozott motivációs előnyt jelent és sajátos szint ad a felnőttnevelési folyamatnak! Emeljük viszont ki, hogy az olyan képzésformáknál, amelyeknél előre meghatározott, tantervi- leg kötött ismeretek, készségek kialakítása előre meghatározott nevelői kötelesség, s a szabad választás csak a részvétel vagy távolmaradás eldöntésénél adott, - ez a motivációs melléállás csak csekély mértékben biztosított, és bizony a felnőtt belső motiválásáért tantárgyanként, s nagyon tervszerű módszertani munkával /pl. életproblémákból való kiindulással, szakterületi példák felhasználásával, az ismeretek gyakorlati felhasználása vonatkozásainak a feltárásával/ kell megharcolni. S ez a felnőtt- oktatási folyamat nagyon lényeges sajátossága, mert enélkül a felnőtt nem melléállással, hanem szembeállással válaszol.

Sem terünk, sem időnk nincs tovább, hogy a felnőttnevelési folyamat további mozzanatait: a végrehajtás, és az értékelés vonatkozásában is feltárjuk a felnőttkori sajátosságokból következő specifikumokat. Különösen fontos további vizsgálatok kel- lenek pl. a felnőttek kulturális elsajátítási, belső feldolgo- zási folyamata törvényszerűségeinek, felnőtti sajátosságainak, vagy pl. a felnőttek és felnőttnevelők személyi viszonyának, egymás elfogadásának, a tekintély problémáknak a feltárásához.

Nagyon fontos tudományos feladat lenne az értékelés és önértékelés dialektikus kapcsolata felnőtti vonatkozásának a vizsgálata, annak okainak a tisztázása, hogy mi magyarázza meg egyes felnőtteknél a társadalmi értékelés "jelentőségének" az eltulzását, a túlzott szégyenérzetet, gátlásosságot, amely jelentősen akadályozza a képességeknek és befektetett munkának megfelelő teljesítményt. Az ilyen és még sok más kérdés tudo- mányos kutatása után remélhetjük csak, hogy a nevelési folyamat

felnőttnevelési sajátosságairól megközelítően is kielégítő képet tudunk majd adni, - most ezekre mint meghatározó tényezőkre már csak utalhattunk.

A TAPASZTALATI ÉS TUDOMÁNYOS ISMERETI RÉTEG SZERVES ÖSSZEKAPCSOLÁSÁNAK SZÜKSÉGSÉGE A FELNŐTTOKTATÁSBAN

1./ A szükségesség elvi megalapozása a tapasztalati réteg értelmezésével

A felnőttek nevelhetőségére vonatkozó kutatások - a felnőttkori sajátosságok és a nevelés kapcsolatát vizsgálva - arra a következtetésre jutottak - erről számoltunk be előző évi itteni előadásunkban -, hogy e sajátosságok egyik, nem is kisebb fele határozott előnyt jelent a művelődés, nevelés szempontjából, másik fele viszont akadályt, hátrányt. Azt a végkövetkeztetést is kiemeltük, hogy emiatt a felnőttkori nevelés, művelődés hatékonysága növelésének egyik fontos alapelve az, hogy igyekezni kell a nevelőmunka körülményeinek, folyamatának a szervezésével az előnyös sajátosságok hatását felfokozni, arra a nevelési folyamatot mintegy ráépíteni és a hátrányos sajátosságok, körülmények hatását csökkenteni, amennyire lehetséges semlegesíteni. Az előnyt jelentő sajátosságok közül az egyik legfontosabbként ismertük meg a felnőtt sokrétű és gazdag élettapasztalatát, amelynek kihasználása a felnőttoktatás folyamatában alapvető követelmény, határozott előny.

Amikor a mai előadásomban erről beszélek, mégse csak ezzel a hangsúllyal teszem. Fejtegetéseim elején azonnal azt szeretném bizonyítani, hogy ez: a tapasztalati réteg és az ugyanannal kialakítandó, törvényszerű összefüggéseket tükröző, ismereti rétegnek a szerves összekapcsolódása a felnőttneve-

lésben nem egyszerűen hatékonyság kérdése, tehát nem arról van szó, hogy kényem-kedvem szerint, tetszik, nem tetszik alapon alkalmazom, vagy nem alkalmazom, hanem - ha valóban szerves, igazi műveltséget akarok kialakítani a felnőttekben - ennek megvalósítása alapvető szükségesség, nélkülözhetetlen, nem tehetem meg, hogy az előzetes tapasztalati és új ismereti réteg szerves egységét, egymásraépülését ki ne alakítsam, meg ne teremtsen. Nézzük elsőnek e szükségességnek az alapvető indokait. Felismerésük párhuzamos volt a problémára vonatkozó tudományos vizsgálataink előrehaladásával. Ezért először ennek tömör, összefoglaló ismertetését adjuk.

1.1 Vizsgálatunk a felnőttek élettapasztalata sajátosságainak, személyiségen belüli helyének, funkcióinak és a megismerés folyamatában játszott szerepe feltárásának a céljából indult. 1962-ben végeztünk a Kossuth Lajos Tudományegyetem Népművelési Szemináriumában. Az anyaggyűjtés - mivel alapvető célunk az élettapasztalat felnőttoktatásban való felhasználásának a segítése volt - dolgozók iskoláiban folyt. Kiterjesztettük az akkor alap- és középfokon működő minden iskolatípusra /dolgozók általános iskolájára, technikumára és gimnáziumára/, és bevontunk a vizsgálatba mintegy 1500 felnőtt tanulót. Az élettapasztalat milyenségét feltáró, tömegméretű anyaggyűjtésünk fő módszere egy azonos csoporton belüli, kísérleti szituációs helyzetnek tekinthető, kérdőíves, feladatlapos kikérdezés volt. Kiválasztottunk több tárgyból /irodalom, történelem, földrajz, fizika, kémia/ olyan tananyagrészt, amely tantervileg csak hónapok múlva került oktatási jellegű feldolgozásra az iskolákban. Ezekkel kapcsolatban írásos feladatot adtunk a felnőtt tanulónak. A kérdéseket úgy fogalmaztuk meg, hogy a válaszokból tájékozódást kaphassunk a felnőttek ismeretéről:

- a/ a jelenségek természete, sajátosságai;
- b/ a mélyükben rejlő összefüggések, törvényszerűségek, és
- c/ a jelenség kialakítása, használata felismerését illetően.

A feladatot minden csoportnak kétszer kellett megoldania, kétszer kellett ugyanazokat a kérdéseket megválaszolni. Az első /"a"-feleletnek neveztük/ egy hónappal az iskolai feldolgozás előtt, másodszor /"b"-feleletnek neveztük/ 2 héttel az oktatási feldolgozás, iskolai tanulás után. Az első mutatta meg nekünk a témára vonatkozó, magával hozott élettapasztalati anyagot, tudattartalmat, a második az iskolai tanulás eredménye alapján kialakult tudattartalmat, ismeretet. Vizsgálatunk általánosított tapasztalatait az Első Országos Felnőttoktatási Konferencia kötetében adtuk közre /Mj. Ped. Szakszervezet kiadása 1965./ és a Felnőttnevelés és népművelés c. könyvünkben. /Bp. 1967./

Mit mutatott az élettapasztalatra vonatkozóan ez a vizsgálat? Először engedjék meg, hogy szemléltetésként, leíró jellegűen bemutassam általános iskolai 8. osztályos felnőttek egy-egy "a" típusú /iskolai feldolgozás előtti/ feletétét fizika és kémia tárgyból a transzformátorra és a műanyagokra vonatkozóan feltett kérdésekre. Ezt az ismeretet hozzák magukkal az iskolába.

Cz. J. 1928-ban született, a Csepel Vas- és Fémműben dolgozik, jó rendű, 20 év kihagyása után kezdett újra tanulni, közben csak gépkocsivezetői tanfolyamot végzett. A transzformátorra vonatkozó kérdéseinkre a következő válaszokat adta /a feleletekben a fogalmazási pongyolaságokat, hibákat nem javítjuk/:

- I. Mi a transzformátor? Hol látott transzformátort az életben?

Válasz: "A transzformátor az alacsony feszültséget magas feszültséggé alakítja. Gépkocsiban."

- II. Mire és hogyan használják a transzformátort? Hogyan kell készíteni transzformátort?

Válasz: "Elektromosságnál feszültség növelésére. Lágyvasra vastagabb tekercset, ez a primer, majd sokmenetű vékonyabb tekercs, ez a szekunder."

III. Hogyan működik a transzformátor? Mi a különbség a transzformátorba bemenő és kimenő áram között, s ha van különbség, miért van?

Válasz: "Az áramot bekapcsoljuk, a bevezetőn halad az alacsony feszültségű áram, majd a primer tekercsen tovább, és a sokmenetű szekunder tekercsen a kivezetőbe jut. A kivezetőn már magas feszültség áramlik, több ezer Volt."

Másik példa:

Sz.T. a Csepel Vas- és Fémmű lakatos. 1937-ben született. Ipariskolát végzett. Azóta semmilyen más képzésben nem vett részt, viszont nagyon érdekelte az elektroterchnika, s ezért szakkönyveket olvasott. Közepes tanulmányi eredményű volt gyermekkorában, most jó rendű. A gumira és műanyagokra vonatkozó kérdéseinkre az "a-felelet" esetében a következő válaszokat adta:

I/1. Milyen tulajdonságait ismeri a guminak?

Válasz: "Rugalmas, nyúlós, szeszes anyagban oldódik /benzin/, képlékeny, könnyű fajsúlyu."

I/2. Milyen más műanyagokat ismer még és milyenek ezek?

Válasz: "PVC: saválló, kevésbé rugalmas, a hő hatására képlékeny, elektromos szigetelő.

Plexi: gyúlékony, képlékeny, rideg, átlátszó.

Novotex: rideg, jó szigetelő, jól forgácsolható.

Bakelit: elektromos szigetelő, hő hatására képlékeny, jól forgácsolható."

II/1. Mire használják a gumit és a többi - Ön által ismert - műanyagot?

Válasz: "A gumi felhasználási területe igen széles körű. Rugalmas tulajdonságánál fogva a járműiparon belül kerekek készítésére. Más ipari terület: tömitések, pakolások. Plexi felhasználása: radioaktív kutatásoknál véd a gammasugár ellen és átlátszó. Repülő- és járműiparban: ablakok, szigetelők készítésére."

II/2. Mire kell leginkább vigyázni a legtöbb műanyag használatánál?

Válasz: "A legtöbb műanyag gyúlékony, kicsi a nyomószilárdsága, hő hatására hamar deformálódik."

Mindkét válasz - kisebb tévedésektől eltekintve - lényegileg helyes. Először azért választottunk ilyet - bár tudjuk, hogy az élettapasztalat általában téves ismereteket is tartalmaz -, hogy ne a tévedések kössék le a figyelmünket, hanem a válasz ismeretelméleti sajátosságai.

Milyen általánosítható ismereteink alakultak ki a felnöttek élettapasztalatairól a vizsgálati anyag tudományos feldolgozása alapján? Milyen szociológiai, ismeretelméleti, pszichikai sajátosságok jellemzik?

Az élettapasztalat fő tartalma a valóságtükröző ismeret-tartalom. Kiterjedhet a természet tárgyainak, jelenségeinek, a társadalmi környezet tényeinek, az emberi viszonyoknak, a munka folyamatának, eredményeinek s magának a psziché jelenségeinek az ismeretére. Terjedelme az egyén életútjának a függvénye, így tartalma egyénenként rendkívül változatos és egyenetlen.

Az élettapasztalatok - ismeretelméleti szempontból - nagy általánosságban mindig megmaradnak a valóság érzéki-szemléleti tükrözésének a fokán.

Mindig elsődlegesen konkrét jellegűek, valami kézzelfoghatót, érzékelhetőt /tapinthatót, láthatót, hallhatót stb./ vagy átvitt értelemben valami olyat tükröznek, amit el tudunk képzelni, magunk előtt tudunk látni. Az élettapasztalat valóban "eleven szemlélet". Első foka: az összbenyomás a tárgyról, amelyben a részletek még többé-kevésbé háttérben maradnak, és inkább az összképre, a változásra ügyelünk. Ezután bukkan elő a tárgy, a jelenség a maga sokszínű tulajdonságaival. Ez az érzéki tükrözés itt erősen leíró jellegű: kiemelkednek a tárgyak sajátos, különös vonásai, és főleg "erős" ingerként hatnak az élet, a gyakorlat szempontjából hasznos vonások.

Ezek az erős ingerek ugyanakkor negatív indukcióval megátolják a tárgy többi, sok esetben lényegi vonásának a felismerését, amelyek tükrözéséig a szemlélet folyamatában csak akkor juthatunk el, ha az élet új szituációi feltűntetik a jelenség új vonását, méghozzá fontos, hasznos, tehát erős jelleggel. Így az észlelés mindig eleven, dinamikus folyamat. Ebből azonban az is következik, hogy az élettapasztalatban nem a valóság teljességében tükröződnek vissza a tárgyak és a jelenségek tulajdonságai, hanem szelektálva aszerint, hogy az egyén a visszatükrözött jelenség milyen oldalát tünteti fel "erős", fontos, hasznos tulajdonságként. Innen az élettapasztalatok egyenetlensége.

Az élettapasztalatok azonban semmi szín alatt sem csak a felszíni, a lényegtelen vonásokat tárják fel a valóságból. Egyszerre lehet - és igen sokszor van is - jelen a felszíni és a lényeg, az egyedi és az általános /de a jelenség egészére meghatározóbb a felszíni/. És ezek nincsenek absztrahálva egymástól, mint a fogalmi szintű gondolkodásban, hanem egymás mellett, egymással keveredve tükröződnek. A lényeg felismerése az egyén képességein túl a szubjektív körülményektől is függ. De - ismételtén ki kell emelnünk - lényegileg az érzéki megismerés is a valóság általánosított visszatükrözését jelenti.

Jellemző példa erre, hogy a dolgozók iskolája 8. osztályosainak a földrajz tárgyból készített "a" felmérési feleleteiben arra a kérdésre: "Jó-e hazánk vasuti hálózatának földrajzi elhelyezése?" - a következő /valóban lényeges, vagy "erős" vagy csak szubjektíven indokolható jegyek alapján megalkotott/ feleleteket kaptuk.

Válaszok:

"Jó, mert az ország egész területét egy központból kiindulva behálózzák". /A/21./

"Nem jó, mert sok a kanyar, és a hidakat esős időben a víz nagyon rongálja". /A/126./

"Jó, mert kevés a baleset". /A/33./

"Jó, mert a vonatok közlekedése össze van hangolva". /A/
112./

"Jó, mert városokat köt össze." /A/51./

Az élettapasztalatok másik lényeges sajátossága, hogy sem az adatok, sem a tények, sem pedig az összefüggések visz-szatükrözésében nem biztosítanak mindig feltétlenül igaz ismereteket. Sok tévedéssel, felszínesen ismert, hamisan rögzített adattal találkozhatunk. Pl.: Mivel a számadatokat a megkérdezettek a történesekhez kötik, a világháborút pedig jó-részt csak a velük történten szemlélik, ezért pl. a második világháboru kezdőpontjának sokan 1941-et jelölték meg /nyil-ván Magyarország háboruba való belépésének hatására/ vagy ugyancsak elég sokan 1944-et, hazánk német megszállásának az időpontját. A világháboru befejezéseként majdnem minden feleletben 1945. április 4. volt olvasható. Felismerhetjük a tapasztalatok sokféle pontatlanságát, a fogalmak sokszor mélyen berögzött, egy-egy embernél szinte állandóvá váló felcserélését /pl. a transzformátorral egyenáramot állítunk elő/; az események sorrendjének keverését /pl. a németek megszállták Magyarországot és mi magyarok ezért avatkoztunk bele a második világháboruba/; továbbá azt, ahol a legtöbb hiba van, ahol az élettapasztalat magában a legkevésbé tud a helyes eredményre jutni, az okok és a következmények felismerésének bizonytalanságát. Szemléletileg fokozottan még nagyon sokszor keverednek ezek, s a következmények lépnek elő okként, s az igazi okok elsikkadnak.

Arra a kérdésre pl. hogy: "Miben változott hazánk külkereskedelme a felszabadulás előttihez képest, és mit mutat ez?" - Az A/1. számú megkérdezett a következő választ adta:

"A Horthy-rendszerhez viszonyítva a mezőgazdasági termelvények mellett a könnyű- és nehézipari exportunk is jelentősen fejlődött, s ez egyben a technika fejlődésével is jár /?/ és előnye /?/, hogy elmaradt mezőgazdasági országból fejlett ipari ország lettünk."

Bizony a legfőbb különbséget a tapasztalás és az elvont gondolkodás között az ok és okozati összefüggések valóságnak megfelelő felismerésében találtuk, és éppen ezért a nevelés legfőbb feladatát ezen a ponton látjuk. Kezdetben benyomások villannak fel - írja Lenin a megismerés folyamatáról -, azután előbukkan valami, majd kibontakoznak a minőség fogalmai /a dolog vagy a jelenség meghatározásai/ és a mennyiség fogalmai... Ezt követően a tanulmányozás és elmélkedés rátereli a gondolatot az azonosság, a különbség alap, okság stb. megismerésére." /Lenin: Filozófiai Füzetek Bp. 1954/219./ Ebben a folyamatban a felnőtt dolgozókat az élettapasztalat az első mozzanatokban jelentősen segíti, az absztrakt gondolkodás fokára, a lényeges összefüggések felismerésére azonban önmaguktól, nevelői segítség nélkül nem tudnak eljutni, arra már az oktatásnak kell őket szivós képző-nevelő munkával eljuttatni.

Összefoglalásként - most már bekapcsolva a jellemzésbe a pszichológiai szempontokat is - a következőket állapíthatjuk meg: Az élettapasztalat - ismeretelméleti szempontból - jellegzetesen a valóság eleven szemléleti visszatükrözése. Benne gondolkodáslélektani szempontból - átlagban - a konkrét művelleti gondolkodás sajátosságai, de esetenként már a formális logikai gondolkodás egyes elemei nyilvánulnak meg. Ez a valóságtükrözés még elsődlegesen konkrét, leíró jellegű. Tartalmaz ugyan általánosítást, de nem a fogalmi szempontból lényegi, hanem a legérzékелhetőbb, a gyakorlat szempontjából hasznos sajátosságok alapján. Egyszerre, szemléleti egységben tükrözi az egyedit és általánost, a felszint és a viszonylagos lényegét. Gyakran tartalmaz téves ismeretet is, időbeli pontatlanságot, az okok és következmények felcserélését, hibás, elszírt általánosítást, indokolatlan következtetéseket. Az élettapasztalat nemcsak ismeret. Azt szubjektív élmények, emlékek, érzelmi kapcsolódás, vonzódás vagy ellenszenv, az ismételt megvalósításra való akarati készenlét, vagy éppen gátoltság, szokásformák egészítik ki. Ez a személyes vonás teszi olyan szilárdá, meggyőződés mélységűvé, melyhez ragaszkodik az egyén.

1.2 Témánk szempontjából is fontos ismeretekre jutottunk kutató munkánk folytatásakor, amikor az élettapasztalati réteg kialakulásának ontogenezisét /fejlődéslelektani sajátosságait/ és művelődésszociológiai vonatkozásait tártuk fel. Fontos volt a gyermek és a felnőtt tapasztalata közötti azonosságok és különbségek felismerése. Az a 25 mályinterjú, amelyet éppen a tapasztalatok kialakulása folyamatának és körülményeiknek a tisztázására folytattunk, megmutatták azt, hogy már a gyermek is - éppen természetes, ösztönös kíváncsisága révén - igyekszik a körülötte lévő összes dolgokat, eseményeket, embereket - amennyire tőle telhet - megismerni, róluk tapasztalatokat szerezni. Ez a folyamat nem szükhethető le a gyermek /és felnőtt/ közvetlen cselekvése folyamán, érzékelő képessége révén a valóságról szerzett közvetlen tapasztalataira, ismereteire. A cselekvés, a munka, a különböző tárgyakkal való bánás, azok felhasználása - különösen felnőttkorban - a tapasztalatszerzés főoldala, meghatározó forrása, de nem egyetlen oldala és forrása. Már a kisgyermek tapasztalatszerzésében is - a mások kérdezése, idősebbek beszédének meghallgatása, az egymásközi érintkezés formájában - megvan a tapasztalatok, ismeretek áthozása a társadalmi tudat síkjáról az egyéni tudat síkjára, azaz az emberiség, az elődök évezredes társadalmi tapasztalatainak az átvétele, megtanulása.

Ennek kiemelése azonban nem jelenti azt, hogy a tapasztalatszerzés tényének azonosságán belül ne lennének alapvető különbségek a gyermek vagy akár a serdülő tudatában fokozatosan felhalmozódó tapasztalatok, emlékek, élmények és a felnőtt tapasztalata között. Ezt jelezzük éppen a "gyermek tapasztalata" és a "felnőtt élettapasztalata" megnevezési különbséggel is.

Az első, szembetűnő különbség mennyiségi. A gyermek és serdülő tapasztalatai még szűkkörűek és csekélyek. Viszonylag a gyermek - a felnőtt sokszintű és térbelileg sokkal jobban kiterjedő kapcsolataival szemben - szűk körben él, így tapasztalatai is innen merítettek. A mennyiségi különbségnél fontosabbak a minőségiek. A gyermek emlékei, ismeretei egy-

mástól elszigetelt, még egységes egésszé szerveződni nem tudó, erősen hézagos, kiegészítésre szoruló tapasztalatok. Főleg a természet, a társadalom egyes jelenségeire, nem az élet egészére, a helyes életfolyamatra, célokra vonatkozik. "Ezzel csak akkor rendelkezik - írja Pöggeler - ha az élet kellős közepén él, viseli és végrehajtja azt." /Francz Pöggeler: Der Mensch in Mündigkeit und Reife. Eine Anthropologie der Erwachsenen. Paderborn. 1964. /Schöningh/ 120. p./
A pusztá szemlélődő pozíció tehát még ilyen tapasztalatok szerzésére nem alkalmas.

A gyermek és serdülő tapasztalatának más az életbeni szerepe is. Az ismeretek érzéki-tapasztalati megalapozásának a funkcióját ugyan már egyre növekvő mértékben képes ellátni, de életirányító, életszabályozó szerepre - az elmondottak miatt - még természetesen nem alkalmas. A gyermek tapasztalata ehhez nem kapta meg a mindennapi élet többszörös beigazoló, alátámasztó, megerősítő hatását. Ennek következtében ez még bizonytalan, tartalmában, álláspontjában változó, és így könnyebben változtatható is. Nem érte még el a felnőtt élettapasztalatok szilárdságát, stabilitását, sokszoros igazoltságát.

Jelentős különbség az, aminek a megváltozásával a tapasztalat fejlődésében minőségi ugrás kezdődik, hogy a gyermek és serdülő még nem ébredt igazából tudatára az életről szerzett tapasztalatok nagy jelentőségének. Ez a változás az ifjúkorral következik be. Az ifju réébred az élettapasztalat, az életismeret rendkívüli fontosságára. Megért már az önállóságra, életvezetésre, itéletalkotásra, - ugyanakkor érzi azt is, hogy a körütekintő, határozott, megnyugtató döntésben akadályozza^o őt az, hogy nincs az életről, az emberről, a viszonyokról megfelelő ismerete, elég mély tapasztalata. Ettől kezdve valóban tudatossá és mohóvá válik benne a tapasztalatszerzés vágya.

"Tapasztalatot akarok! - idézzük R. egyetemi hallgatónő III. éves korában írt naplójából -. Mindent tudni, mindenre választ keresni. Ez is önzés, de ezt így kell csinálni. ... Keresem az emberek társaságát, meg akarom őket ismerni, ez megint a magam szempontja. Kitől mit lehet - negatív, pozitívát átvenni, tanulni, vagy elvetni." /Saját adattárunk 2. sz./

Lényegileg ezzel kezdődik meg a tényleges élettapasztalat-gyűjtés időszaka. De ettől kezdve új minőségi jegyek fejlődnek e tapasztalatokban. Ahogy R. írta: "ön maga szempontjából" kezdi értékelni a látottakat és újraértékelni, rendezni tapasztalatának régi elemeit. Az újabb és újabb feladatok, illetve tapasztalatok szerint az életben eddig szerzett ismeretek, emlékek, élmények többszöri újrarendezése, a régi és új élmények ellátása utólagos és aktuális értékelésekkel /amelyek éppen arra vonatkoznak: mi mire való, minek mi az értelme, mi mit tanít következő élete számára/ - ez a legdöntőbb, új vonás a felnőtt élettapasztalatában. Itt alapozódik meg, alakul ki az élettapasztalat magatartást szabályozó funkciója. Fejlődéslélektanilag tehát - nagy általánosságban - az ifjúkor időszaka az életismeret fontossága felismerésének, a kb. 20-30-as évekig tartó időszak a nagyarányú és mohó tapasztalatgyűjtésnek az időszaka. Az újszerűen rendezett, életszabályozó értékelésekkel ellátott, felnőttre jellemző élettapasztalatot ezután figyelhetjük meg megnyilvánulni, de természetesen állandóan továbbfejlődni is.

A probléma másik vonatkozása: az élettapasztalati réteg kialakulása, forrásainak feltárása szintén fontos következtetésekhez vezetett. Először magunk is, mint több más szerző a nemzetközi szakirodalomban, élettapasztalatnak az ismereteknek csak azt a rétegét tartottuk, amelyek forrása magának a személynek a termelő és társadalmi tevékenységéhez kötődő közvetlen észlelése, tapasztalása. Amikor azonban megismertük az így kialakult tapasztalati rétegnek a fentebb jellemzett ismeretelméleti és pszichológiai sajátosságait, majd más for-

rásból /pl. mások tapasztalatából vagy a tömegközlekedéstől stb./ származó műveltségi tartalmakat is elemeztünk, kiderült, hogy azok is ugyanolyan ismeretelméleti és pszichológiai sajátosságokkal rendelkeznek, ha mások célirányos segítő tevékenysége nélkül folyik az elsajátítás. Nem volt tehát tartható tovább az élettapasztalatnak ez a leszűkített értelmezése, hanem ki kellett azt terjeszteni a spontán szocializációs folyamat közben kialakult tudattartalom egészére.

Nézetünk szerint beletartozik az élettapasztalatok körébe mindaz a gyarapodás, amely az egyénben saját termelőmunkája, társadalmi érintkezése, az emberekkel való társas viszonya vagy a tömegkommunikációs eszközök által terjesztett kultúra egyéni elsajátítása közben formálódik ki. Az élettapasztalat meghatározása szempontjából lényegtelen, hogy melyek a fejlődést elősegítő eszközök /ujtság, rádió, televízió, beszelgetés vagy éppen az ügyesebbek munkájának a megfigyelése/. Csak egy a lényeges, hogy mindez - az élet és az önmagunk ismerete - ismeretelméletileg - statisztikai átlagban - mindvégig megmaradt az érzéki megismerés, pszichológiailag pedig a konkrét művelési gondolkodás szintjén, és ezeket nem lépi túl.

Csak így tudjuk annak a rendkívül széles kiterjedésű, differenciált megjelenésű jelenségcsoportnak a lényegi egységét megteremteni. Így tudunk megválni attól a valóságtól elszakadt, természetlen absztrakciótól, amely csak a szubjektív cselekvés közben szerzett személyi gyarapodást tekinti élettapasztalatnak, s ezt elválasztja a spontán formálódás s szocializáció egyéb folyamataitól. Hamis ez az elválasztás, hiszen az egész megismerési, észlelési folyamat neurodinamikai és pszichológiai folyamatában eleve együtt futnak és egységbe olvadnak ezek a jelenségek. Maga a megőrzés, az emlékezet mechanizmusa ilyen összefoglaló, rendszerező. Az agykéregben - már az ember fiataalkorában is - áttekinthetetlen tömegben rögzítődik mindenféle élettapasztalat, tudásanyag, s rögzítődnek az egyéni és közösségi életben szerzett élmények, valamint mozgási képességek is. Az agykéreg mindezeket rendezi, az együtvé tartozókat összevonja nagyobb egységekben, s álta-

lánosított képpé sűríti. Ide kerülnek az új tapasztalatok, és ezek hatására a régiak többször dinamikusán újrarendeződnek. Nagyjában azonban az egyszer megszerzett állomány "sztereotip" rendszert alkot, miként az ábécé. A gyakorlati pedagógiai munkában is élni kell az élettapasztalatnak ezzel a szemléletével, hiszen a pedagógus élettapasztalatnak kezeli mindazt a műveltségi anyagot, amelyet az életből magával hoz a felnőtt az iskolába vagy a művelődés folyamatába.

Az elvégzett részletelemzések alapján összefoglalásként a következőket mondhatjuk:

Élettapasztalatnak nevezzük az ember műveltségének és neveltségének azt a rétegét:

- amely az egyén bizonyos feladatmegoldásait és magatartását alsó szinten szabályozó meggyőződés;
- amely ismeretek, ezekhez kapcsolódó érzelmek, akaratilag hozzáállások, készségek és jártasságok időnként dinamikusak újrarendeződő egysége;
- amely az egyén mindennapi munkája, társas érintkezése, a tömegkommunikációs eszközök kulturaközvetítése és a pszichikum jelenségeinek a megfigyelése révén - mások célirányos segítő tevékenysége nélkül - alakult ki;
- amelyre az jellemző, hogy benne - általánosságban - a valóságtükröződés az érzéki megismerés és a konkrét gondolkodás fókán marad.

2./ A személyiség tapasztalati és tudományos ismereti rétege szerves összekapcsolása szükségességének nevelésfilozófiai és didaktikai indokai

2.1 A marxista személyiségelmélet és a nevelésszociológiai vizsgálatok tanulsága alapján a személyiség fejlődésének - az öröklött adottságokon túl - két fontos forrása: 1. a természeti, társadalmi és kulturális környezettel való érintkezés alkalmi, spontán jellegű alakító hatása és 2. a céltudatosan szervezett, fejlesztő nevelési hatásrendszer. Felesleges

minden vita fontosságuk mértékéről, mindkettő alapvető jelentőségű a személyiség fejlesztésében. A felnőttek élettapasztalátára vonatkozó vizsgálatunk bizonyította, hogy az első /a legkorábbi gyermekkortól hatva/ alakítja a személyiség mélyebb, alapozóbb tapasztalati rétegét a természetre, társadalomra és saját személyünk ismeretére vonatkozóan. Ez azonban minőségileg új vonásokkal gazdagodik a felnőttkorra. Nagy értéke differenciált, szenzuálisan, sokrétűen alapozott, a használhatóság szempontjából általánosított, élményereje miatt szilárd, valóságtükrözése, valósághözelsége, gyakorlati teljesítményképessége, a saját érdekközössége szempontjából való értékelő állásfoglalása, a személyiség e műveltségrétegének természetes /egyéni és társadalmi vonatkozású/ funkcionálása, viselkedést, magatartást szabályozó szerepe. Ez a személyiség egész társadalmi alkalmazkodása, szocializációja szempontjából nagy értéket képvisel. De még hiányosságai is nagyok: a lényeges és lényegtelen jegyek keveredése, az ok-okozati összefüggések, törvényszerűségek gondolati felismerésének a bizonytalanságai, hibái, így az elsietett, hibás általánosítások, ezek megrögzülése, a személyiség esetleges ezirányú megmerevedése, előítélet-képződések, téves, csak parciális érdekvizonyok alapján való életértékelések.

E hiányosságok kiküszöbölése - mint kifejtettük - csak a célirányos, rendszeres, fejlesztő nevelés, művelés hatására kibontakozó önalakító aktivitás eredményeként lehetséges. Az ezirányú bipoláris szellemi aktivitás alakítja ki a személyiség - előbbire ráépülő - magasabb tudományos ismereti rétegét, a társadalmi érdekeket is átlátni tudó értékelési, meggyőződési, elvei szerint élni tudó viselkedési, magatartási réteget és ennek szerves részeként, alapjaként az önálló absztrakt gondolkodási képességet, készséget. De jelentkezhetnek e magasabb rétegnek is a tipikus hiányosságai: a gyakorlattól elszakadt elméletieskedés, a túlzott absztrakció, a tényleges valóságtartalomtól elszakadt verbalizmus, a gyakorlati megvalósítás szükséges kompromisszumaival, az egyéni, csoport- és társadalmi érdek egyeztetésével nem törődő elméletieskedés, dog-

matizmus stb. Mindez akkor következik be - bizonyára hallgatóim is azonnal következtettek ezirányban -, ha a személyiség ezen két rétege: a tapasztalati és a tudományos ismereti elszakadnak egymástól. E két réteg tehát szükségszerűen rászorul egymásra, jótékonyan kiegészíti egymást. A másikkal való szerves összekapcsolódás nélkül mindkettő pozitívumai kevésbé lesznek hatékonyak, negatívumai viszont felfokozódnak. A szerves, rendszerezett, igazi műveltség tehát csak a két réteg szoros egymásra épülésével, szerves összekapcsolódásával alakulhat ki. Ezt az összekapcsolódást pedig csak a nevelés különböző szakágai: az iskolai nevelés, iskolán kívüli nevelés, köznevelés valósíthatják meg az élet egész folyamán /a gyermeknevelésben éppen úgy, mint a felnőttkében, és ez a legfontosabb funkciói közé is tartozik!/, ha módot adnak a nevelés részeseseinek arra, hogy tapasztalati tudattartalmukat megnyilvánítsák, és nevelői vezetéssel, segítséggel elvégezzék ezek közös analizálását, absztrakt gondolati feldolgozását, s így jussanak el a megfelelő, általános összefüggések, törvényszerűségek feltárásához, ha kell, a hamis általánosítások, hibás megállapítások korrigálásához.

Lényegileg ez a követelmény a neveléssel szemben napjainkban újabb hangsúlyt kap. A nemzetközi szakirodalomban a "párhuzamos neveléssel" való számolás elveként kap kifejezést. /L. Bertrand Schwartz: Réflexion prospective sur l'éducation permanente = Éducation permanente Strasbourg 1970. 47-54. p./ Azt emelik ki, hogy modern korunk ezer információs csatornán önti a gyermek és a felnőtt felé a tájékoztatást, így a gyermeknek sem egyetlen információs csatornája tovább az iskola és a tankönyv, hanem számolnia kell ezzel a sok információs forrásból származó, legtöbbször rendezetlen tapasztalati réteggel /-mindazzal az ismertető sajátossággal, amelyet erről előbb kifejtettünk-/ , amelyet /ha nem "mozaik-kulturát", hanem szerves, igazi műveltséget, "integrált, strukturált kulturát" akar kialakítani/ kritika tárgyává kell tennie, egységes, tudományos világképbe rendeznie. /L. Antoine Léon: Psychopédagogie des Adultes Paris 1971. 87.p./ Azt hi-

szem, hogy ha ez ilyen hangsúlyt kap a gyermeknevelésben, nem kell hosszabb érvelés, hogy megértsük: kétszeresen hangsúlyos feladat ez a felnőttnevelésben. A felnőtt személyiség tapasztalati rétege ugyanis sokkal gazdagabb, differenciáltabb, de rendezetlenebb és esetleg mérevehbb is, így a rendezése, a rá való szerves építés nélkülözhetetlen a felnőtt igazi, szocialista műveltsége megteremtéséhez.

2.2 Az élettapasztalati réteg felidőzésének és a nevelés érdekében való elemzésének a szükségességét másrészt a személyiség életut-döntései, beállítódása megváltoztatása, tehát a szűkebb értelemben vett "nevelés" szempontjából lehet indokolni.

Az élettapasztalat funkcióját e tekintetben a személyiség egészén belül a pavlovi kutatások meggyarazzák meg. Idézzük kiindulásként erről Sz. L. Rubinstein megfogalmazását: "A kéreg feltételes reflexes működésére vonatkozó tanítás... szerint mindegyik feltételes inger hatása, amikor belép a kéregbe, belekerül a multbeli tapasztalat eredményeként kialakult összefüggések egész rendszerébe. Ennek következtében a szervezet reflexes választ, amelyet az adott pillanatban ható inger vált ki, nemcsak ez az inger határozza meg, hanem az adott egyénnél talált összefüggések egész rendszere is. Az ingerek változó jelentést kapnak, amely attól függően lesz más és más, hogy a kéregben a feltételes idegkapcsolatok formájában lerakódott multbeli tapasztalatok mit jeleznek az adott egyénnek." /L. Rubinstein: Lét és tudat. Bp. 1962. 193. p./

Ebben a megállapításban az élettapasztalatnak a személyiség egészében betöltött minden funkciója alapjaiban megmagyarázást nyer. Ez a "belső feltétel" szerepe megnyilvánul a felnőtt ismeretszerzési folyamatában, de különösen szembetűnik a felnőtt magatartásának, viselkedésének szabályozásában.

Az ember az életben állandóan különböző helyzetekbe, konfliktusokba kerül. Választania kell megoldásmódok, társadalmi szerepek, feladatok között. Az ember azt a választást, amely

elé különböző élethelyzetek, történelmi feladatok állítják, egész előző tudattartalmának, így igen jelentősen az élettapasztalat előbb ismertetett teljes anyagának "mint belső meghatározó feltételnek" a birtokában végzi. Viszont ebben a választásban "bármelyik ut vállalása következményeket von maga után, megköti az egyén életét a választott vonal körül, elmélyíti a különbségeket a nem választott utak irányában."

/Suchodolski: A jövőnek nevelünk Bp. TK. 1964. 33. olda./ Ha a személyiségváltozásmnak ilyen jelentős eleme az új helyzetnek, feladatoknak megfelelő szubjektív döntés /amely természetesen nemcsak nagy jelentőségű politikai, világnézeti, erkölcsi, hanem sok apróbb, az ember szakmájával, személyi vagy családi életével összefüggő kérdésekben is megnyilvánul/, és ha ebben ilyen jelentős szerepe van az élettapasztalati tényeknek, akkor a nevelésnek, a személyiség formálásának ezeket a döntéseket, választásokat kell tudnia befolyásolni, segíteni. Ebben viszont jelentős metodikai elem ezeknek a régi élettapasztalati tényezőknak, emlékeknek, élményeknek, eddigi meggyőződéseknek, de esetleg a meggyőződések által elnyomott, velük ellentétes irányú tapasztalati nyomoknak is az újból való felidézése, egyéni vagy kollektív elemzése, újraértékelése és az egész élettapasztalati anyagnak az újjárendeződése. Nézetünk szerint ezzel a felnőttnevelési folyamat igen jelentős, meghatározó törvényszerűségéhez jutottunk el.

2.3 Befejezésül tekintsük át a tapasztalati réteg elemzésének, logikai feldolgozásának, a tapasztalati réteg és a tudományos ismereti réteg szerves összekapcsolása szükségeségének a legfőbb didaktikai indokait. Fejtegetésünk közben arra is utalni szeretnénk, hogy ennek megvalósítása egyuttal milyen fontos előnyt jelent a didaktikai folyamat sikeres kiteljesítése terén.

2.31 Kiss Árpád fejti ki /Az emberi felszabadulás útja Debr. 1945/158. old./ a szilárd, hatékony ismeret kialakításának alapvető feltételét, amely esetünkben éppen a tapasztalati rétegre építés szükségességét jelenti. "... csak azt munkálhatjuk eredményesen, ami az egyénben, a közösségben benne van.

Minden idegen, ami szervesen nem szövődik össze a meglévővel, lepattan az egyénről és a közösségről: nagyon hosszú hatás után is csak olyan felszínes réteggé válik, amit első alkalommal elborít a valami okból felszabadult eredeti." Ha ennek a didaktikai alapelvnek az érvényességét elismerjük, és tudjuk, hogy a felnőttek előzetesen kialakult, tartósan rögzült, gazdag élettapasztalattal rendelkeznek, és ha szilárd, tartós ismeretet akarunk a felnőttoktatásban kialakítani, amely nemcsak verbális, felszíni réteg lesz, hanem a valóságra vonatkozó, szilárd, használatrakész ismeret, akkor ennek szükség-szerű utja az új, igazolt ismeretnek a felnőttek élettapasztalatából való kinövesztése, arra való építése.

Ha a régi tapasztalatok és új ismeretek szerves egymás-raépítését gondosan nem végezzük el, - zavaros, kevert, világnézetileg összekuszált, rendszertelen, a tapasztalati anyag-tól függetlenül ideig-óráig élő, csak verbálisan, mechaniku-san elsajátított ismerethalmazt alakítunk ki az egyénekben. Az ilyen "műveltség" papirizű, önálló alkotó munkára, a gyakorlati problémák mélyebb elemzésére alkalmatlan, nem tartós, nem szilárd ismeret, de sok esetben meg is akadályozhatja, hogy a felnőtt dolgozó az életben szerzett, tanulás előtt meglévő sokrétű tapasztalatanyagát szabadon használhassa. Az újonnan elsajátított mechanikus, verbális ismeret "eltakarja" a régi tapasztalatokat.

2.32 Lenin ismert megállapítása szerint a megismerés útja "az eleven szemlélettől az elvont gondolkodáson át vezet a gyakorlathoz". A művelődő felnőtt emberek előzetes élettapasztalatának a mozgósítása, felhasználása, a felnőttoktatás folyamatában előnyös elsősorban azért, mert szenzuálisan megerősített sokoldalú - érzéki-szemléleti tapasztalati alapot biztosít a későbbi gondolati-elemző munka számára. Ez a szemléleti alap jóval szilárdabb, mint gyermekeknél, pedig kialakítása sokkal kevesebb idő ráfordítását kívánja. A tárgyak közvetlen bemutatása, szemléltetése helyett - különösen a tanulás magasabb fokain - támaszkodhat a tanár a felnőtt emberekben a dolgokról, jelenségekről, azok tulajdonságairól régebben kialakult eleven képzetek, fogalmak emlékezeti felidézésére.

Módszertani szempontból ez az új anyag közlése előtti néhány perces szabad beszélgetés alkalmazását követeli meg, amelynek során a tanár igyekszik feleleveníteni a dolgozóknak mindazokat a tapasztalatokat, amelyeket a tárgyalt jelenséggel, annak tulajdonságaival, felhasználásával kapcsolatosan maguk, munkájuk közben vagy bármikor, bárhol hallhattak, olvashattak róla.

2.33 A szovjet, de a legjobb hazai felnőttnevelők tapasztalata arra is rámutat, hogy igen hasznos, ha a közös beszélgetésben felszínre hozzák a vizsgált jelenséggel vagy gyakorlati felhasználásával kapcsolatos élő problémákat is, amelyekre a felnőttek eddigi tapasztalataik alapján nem tudnak feleletet adni. Ezek az élet valóságából merített gyakorlati problémák, megválaszolandó kérdések felkeltik a felnőtt tanulók érdeklődését a jelenség, de a tanulás egész folyamata iránt is, pozitív motivációs lendítőerőt biztosítanak a megismerés további mozzanataihoz. Ez azért jelentős, mert a felnőtt alapvető pszichikus sajátossága, hogy nehezebben csodálkozik el valamin, nehezebben ébred fel benne a megismerés igénye, de ha egyszer a problémára ráébred, minden erejével annak megoldására sarkallja magát. Ezzel ez a kötetlen beszélgetés tehát megszünteti a kevésbé művelt emberben a minden újjal szemben mutatkozó gátlásokat. Azzal, hogy azt mutatja meg neki, hogy olyan dologról lesz szó, amit már ő is látott, hallott, tapasztalt, amiről tehát már némi ismeretei is vannak, felszabadítja az idegentől való félelemtől, és segít gondolatának a jelenségek további megfigyelésére, elemzésére való aktív "rámozdulásában", s megéretteti vele, hogy az ő régi tapasztalata sem felesleges, hanem a tanulásban felhasználható.

2.34 Ezután következik a felnőttek oktatási folyamatában különösen jelentős mozzanat: a felidézett és kiegészített tapasztalati kép sokoldalú közös gondolati elemzése, feldolgozása az absztrakt gondolkodás eljárásai szerint. A teljes gondolati analízis, összehasonlítás, általánosítás, a lényeges tulajdonságok kiemelésének és a lényegtelenektől való elválasztásának, tehát az absztrahálásnak a folyamata ez. Ered-

ménye a törvényszerű összefüggések felismerése, kikövetkeztetése. A dialektikus gondolkodás folyamatán belül az oktatásnak ennél a mozzanatánál az indukció a dominálóbbr.

Miért olyan különösen jelentős az oktatás ennek a mozzanatának a gondos kidolgozása a felnőtteknél?

Elsősorban azért, mert éppen a megismerés ez a foka az, amelyet a tanulatlanabb felnőtt önmagában már nem tud hibátlanul elvégezni. Az oktatásnak ezek a mozzanatai viszont ál-landó példát adnak a helyes gondolkodásra. Tanulmányunkban részletesen kifejtettük, hogy a tapasztalás fokán, a konkrét gondolkodás fokán milyen sokszor megtörténik, hogy az ember nem a lényeges jegyeket emeli ki, hanem csak a számára fontosakat, s milyen kevésszer tudja az igazi ok-okozati összefüggéseket kiemelni. E hibákat csak úgy tudja kijavítani, ha újra és újra maga előtt látja az elvont gondolkodás egyes eljárásainak helyes alkalmazását a saját és közösen összegyűjtött tapasztalati kép elemzése alapján.

A tapasztalati anyag elméleti általánosítása, gondolati feldolgozása csak a felnőtt tanulók aktív részvételével végezhető el! Éppen ez a másik nagy előnye az élettapasztalatok felhasználásának az oktatásban, hogy szinte akarva-akaratlan is "rákényszeríti" a nevelőket a leghatékonyabb aktív módszerek használatára. A felnőtt tanulóknak - a tanár irányításával - maguknak kell a lényeges jegyeket a lényegtelenektől elválasztani, a jelenségek okát, esetleges következményeit felkutatni, a mély, ismétlődő törvényszerűségeket megfogalmazni. Ez viszont azért jelentős előny, mert a tanulók ilyen aktív gondolati vagy funkcionális cselekvésének a képző, formáló, belső nevelő hatása a legmélyebb és legmaradandóbb, mert - mint Rubinstein írja: "a nézés képessége éppúgy, mint bármely pszichikus tevékenység képessége, magában a tevékenység folyamatában alakul ki." /Lét és Tudat Bp. 1962. 217. old./

2.35 Fejtegetéseinkben azt keressük: miért olyan jelentős a felnőttek oktatási folyamatában az élettapasztalatok aktív

gondolati elemzése, feldolgozása. Most jutottunk el a talán legfontosabb indokhoz. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy csak e gondos, közösen végzett gondolati elemzés közben dőbbenhet rá a felnőtt dolgozó saját előző hibás nézeteire, vagy lehet a tanárnak őt tervszerű módszerességgel erre rábreszteni. A hibás gondolkodási eljárások és ezek eredményeként /pl. a hibás, elhamarkodott, nem a leglényegesebb tulajdonságok alapján történő általánosításból/ keletkezett téves nézetek a tanulatlanabb emberek konkrét gondolkodásának jellemző vonásai. E hibák kiküszöbölésének, tehát a konkrét gondolkodásból a helyes absztrakt gondolkodásba való átvezetésének a legfőbb módszertani feltétele, hogy megtanítsuk a felnőtteket arra, hogy tanuljanak a saját hibáikból.

Ez kétféleképpen történhet. Vagy úgy, hogy a hibák az élettapasztalatok, a régi ismeretek összegyűjtésénél konkrétan felszínre kerülnek, aktuálisan jelentkeznek. Ilyenkor a felnőttnevelőnek - a guny vagy lenézés legcsekélyebb megnyilvánulásait is nélkülözve - objektív érvekkel, tényszerű bizonyítékokkal kell a dolgozót hibás nézeteiben megrendíteni mindig megmutatva azt is, hol s miben hibázott, amikor hamis eredményre jutott.

Amikor viszont a konkrét közös tapasztalatgyűjtő munkában ezek a hibák nem jönnek felszínre, még akkor is hasznos, ha az andragógus - éppen előző ezirányú tapasztalatai, az egyszerűbb embereknél előforduló gondolkodási hibák ismerete alapján - a legtipikusabb tévedésekre eleve felhívja a figyelmet, s az elemző munkát úgy irányítja, hogy a megismert tények e hibás nézeteket megcáfolva támasszák alá a helyes következtetéseket.

Azért jelentős ez, mert az, hogy éppen aktuálisan a tapasztalat-összegyűjtő beszélgetés közben ezek a hibák nem jöttek felszínre, nem jelenti, hogy ilyenek nincsenek is a résztvevő felnőtteknél. Már pedig - éppen vizsgálódásaink tényei bizonyítják -, ha e hibás nézetek megcáfolására a tanár nem törekszik, az új anyag tanulása közben az egyszerűbb felnőtt ta-

nuló ezt magától nem tudja megtenni. Ezért van az, hogy felmérő kísérleti munkánkban több esetben is találkoztunk azzal a jelenséggel, hogy az "a"-feleletben hibás nézetek a tanulás utáni "b"-feleletben is változatlan formában megmaradtak, felszínre törtek. Ime A/26 /Kiskunfélegyháza/ általános iskolai felnőtt tanuló történelem tárgyból azonos kérdésre adott két válasza:

Kérdés: "Mikor beszélhetünk igazságos háborúról és milyen volt a második világháború?"

"a"-felelet: "Igazságos háborúról akkor beszélünk, ha csak a határainkat védjük. A támadók részéről igazságtalan volt."

"b"-felelet: "Ha határainkat védjük - igazságos. Addig volt igazságos a Szovjetunió részéről is, míg határain belül harcoltak."

Persze nem lehet szó nélkül hagyni, hogy ebben a kérdésben általában sok volt az ilyen jellegű tévedés, mutatva, hogy tanáraink nem fordítottak a hibás nézettypus megvitatására és megcáfolására megfelelő gondot. Pedig éppen a helyes marxista történelemszemlélet kialakításának ez az egyik alapkérdése.

2.36 Az általános összefüggések, törvényszerűségek megállapítása után még hátravan az oktatási folyamat egy nagyon fontos mozzanata: az elvi szinten kialakult ismereteknek a gyakorlati életben való alkalmazása. Az elmélet és a gyakorlat dialektikus egysége itt teljesedik be. Ugyanakkor itt mérődik az ismeret szilárdsága, gyakorlati "teljesítményképessége", tehát használhatósága is. Éppen ezért tartjuk ezt ma: az oktatás korszerűsítéséért vívott harc idején sarkponti kérdésnek. Módszertanilag a dialektikus gondolkodáson belül itt elsődlegesen a deduktív alkalmazás módszere dominál. Az új anyag tárgyalása megkérdésezésekor felvetett életszerű problémák is itt kapnak megnyugtató feleletet. A felnőtt gondolkodási sajátosságai terén a szakirodalom /L.: Léon: I.m. 80.p./ kiemeli a legtermészetesebb állandó törekvést a felnőttnél az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazására. Ez az egység - mint ki-

fejtettük - nagyon elevenen van jelen az élettapasztalatban. A tudományos ismeret terén ennek az egységnek a megteremtésére külön figyelmet kell fordítani. Lényeges segítség lesz ebben, ha a felnőttek maguk gyűjtenek gyakorlati munkájuk, tapasztalataik területéről problémákat, amelyekre a tudományos ismeret alapján lehet feleletet adni s példákat a közösen kielemezett ismeretek, törvényszerűségek gyakorlati alkalmazására.

A FELNÖTTOKTATÁS FORMÁI ÉS MÓDSZEREI: AZ ELŐADÁSTARTÁS
/ISMERETKÖZLÉS/, A BESZÉLGETÉS ÉS A VITAVEZETÉS,
TOVÁBBÁ A HELYES TANULÁS ÉS AZ EGYÉNI ISMERETSZERZÉS
METODIKÁJA

I.

Ahhoz, hogy egy ilyen nagy terjedelmű témát a rendelkezésre álló kereteken belül ismertessünk, mindenekelőtt a legfontosabb fogalmak vonatkozásában egy nyelven kell beszélnünk.

Az előadás a felnőttoktatás formáiról és módszereiről kíván szólni, illetve ebből a kérdéskörből ragad ki néhány, lényeges módszertani kérdést. Ezért a kiragadott kérdéseket előbb egy szélesebb fogalomkörben kell elhelyeznünk. A felnőttoktatás - történjék az iskolai vagy iskolán kívüli szférában, minden esetben oktatási, tehát didaktikai folyamatként valósul meg. A didaktikai folyamat közvetlen célja az ismeretközlés-ismeretnyújtás, közvetett célja pedig minden egyes esetben a képzésben részt vevő ember személyiségének gazdagítása, fejlesztése, formálása, röviden személyiségformálás, amely a résztvevő ismereteinek jártasságainak, készségeinek fejlesztésén keresztül, a képességek lehetőleg rendszeres és dinamikus fejlődésével történik.

A didaktikai folyamattal kapcsolatos alapfogalmak a következő séma szerint értelmezhetők:

A didaktikai folyamat alapfogalmai

C é l o k

Képzési tartalmak /ismeretek, jártasságok készségek stb., amelye- ket közölni, illetve kialakítani kívánunk/	Didaktikai alapelvek	Szervezeti formák Módszerek
--	----------------------	---------------------------------------

A képzési folyamat TARTALMA

BELSŐ FORMÁJA KÜLSŐ FORMÁJA

Amint azt az ábrából láthatjuk, az oktatás célrendszere meghatározza a képzés tartalmát /tehát azt, hogy ezeket a célokat milyen ismeretek közlésével és elsajátíttatásával szeretnénk elérni/, illetve közvetlenül megmutatja az oktatási folyamat menetének és vezetésének legfontosabb belső törvényszerűségeit, amelyek az ugynevezett didaktikai alapelvekben kerülnek rögzítésre. Ezek az alapelvek lényegi befolyással bírnak a közlésre kerülő ismeretanyag válogatásában, rendezésében, strukturálásában. A folyamaton belül szerveződő közlő-befogadói tevékenység szervezeti kereteit /a szervezeti formák/, illetve az ismeretközlés - ismeretbefogadás tevékenységének mikéntjét /módszerek/ egyrészt általában és elsődlegesen maga a közlésre kerülő ismeretanyag /annak mennyisége, információs tartalma, strukturálása stb./ határozzák meg, azonban az alapelvekben lefektetett oktatási törvényszerűségek a folyamat külső formai elemeit is befolyásuk alatt tartják.

A fentiekből logikusan következik tehát, hogy valamely oktatási-képzési forma szervezeti kereteinek és módszereinek megválasztása korántsem tetszőleges, hiszen azt alapvetően az oktatás céljai, a közlésre kerülő ismeretanyag és persze a résztvevők határozzák meg. Az is igaz azonban, hogy valamely képzési tartalom különböző oktatási formákban közölhető, illetve egy adott formai kereten belül többféle közlési-feldolgozási módszer is elképzelhető.

A továbbiakban - előadásom első és rövidebb részében a felnőttoktatás formáiról és módszereiről fogok beszélni, hogy aztán, a második és hosszabb részében néhány formát, illetve módszert ismertessek, illetve elmondjam mindazt, amit velük kapcsolatban didaktikai követelményként hangoztatni lehet. Szolidabban fogalmazva: ajánlásokat teszek.

II.

A felnőttoktatás módszertanáról sok mindent el lehet mondani, de azt, hogy egy teljesen kialakult, klasszikus érvényességű mondandóval és rendszerrel rendelkező diszciplína, aligha. Már maga a felnőttoktatás elnevezés sem egységes és egyértelmű sem hazai, sem pedig a nemzetközi szakirodalomban és gyakorlatban. Igen gyakran használjuk szinonim fogalomként a felnőttnevelést, s ez így van az oroszban, a németben is. /Erwachsenenerziehung, - Erwachsenenunterricht, obucsenyje és voszpitanyje vzsroslüh./ Ezt a furcsa kettősséget igen szellemesen oldja fel a szakmai körökben néhány éve közkézen forgó Urbanczyk - módszertan, amelynek lengyel címe egyszerűen "Dydaktika doroslych" - azaz felnőttmódszertan, felnőttoktatás. A magyar fordításban azonban "A felnőttoktatás módszertana" címet viseli. A kettős elnevezés mintha azt sejtetné, hogy lennie kell külön tanításmódszertannak és nevelésmetodikának, mint ahogy - úgymond - beszélünk felnőttnevelésről és felnőttoktatásról. Tulajdonképpen arról van szó Urbanczyk címadásában és ennek alapján egész könyvében, hogy ő nem választja ketté az iskolarendszerben történő és az iskolán kívüli szervezeti formákban megvalósuló felnőttekkel való foglalkozást. Semmiképpen nem akarunk itt belemenni rendszertani kérdésekbe, annyit azonban hadd tegyünk hozzá ehhez a terminológiai problémához, hogy ha a felnőttekkel való pedagógiai /egészen pontosan andragógiai/ foglalkozást egységes rendszerben megvalósuló tevékenységnek tartjuk is, annak sokágu, részterületekre bomló volta miatt szükségesnek látszik minimálisan az iskolarendszerű felnőttoktatás és az iskolán kívüli felnőttoktatás metodikájának kidolgozása. Ezt a didaktikai

gondolkodás logikája követeli meg, amely különbséget tesz a felnőttekkel való nevelői-oktatói foglalkozás meghatározott didaktikai követelményeket támasztó didaktikai rendszerei /mint a felnőttnevelés sajátos szervezeti keretei/ között, és ezáltal kimondja az egyes területek specifikus didaktikájának, illetve metodikai követelményeinek viszonylagos elkülönültségét és a specifikumok kidolgozásának szükségességét. A különböző didaktikai rendszerekben való gondolkodás, illetve ezekben a rendszerekben elkülönült andragógiai tevékenység azonban nem zárhatja ki és nem is zárja ki az egységes felnőttnevelési és -oktatási, tehát az andragógiai didaktika létét.

Összinté öröm volt számomra, amikor megkaptam erre az előadásra a felkérést, illetve annak a címét. Hiszen az adott témamegjelölés elkülönítette magát amellett, hogy a felnőttoktatás különböző formáit /azaz: egyes didaktikai rendszereit/ és az ezeknek legadekvátabb módszereket elismerve, olyan módszerek előadását kérte, amelyek általában alkalmazhatóak a különböző didaktikai rendszerekben.

Most már azonban annyit emlegettük a didaktikai rendszer kifejezést, hogy ideje pontosabban is bemutatni. A didaktikai rendszer tulajdonképpen az oktatás legtágabb szervezeti kereteit, feltételeit jelenti, s magában foglalja a forma számára specifikusan adott megvalósítandó feladatok körét is. Urbanczyk azt mondja, hogy egy didaktikai rendszer sajátosságait "az oktatási ráhatás célja és feltételei határozzák meg". Az oktatás feltételei az egyes didaktikai rendszerekben elsősorban a közlés közvetlensége vagy közvetettsége, valamint az elsajátítás eredményeinek ellenőrzése szerint különböztethetők meg. Eszerint Urbanczyk a következő négy alapvető típust különíti el:

- 1./ az oktatás eredményeit ellenőrző közvetlen oktatás;
- 2./ az oktatás eredményeit ellenőrző közvetett oktatás;
- 3./ az oktatás eredményeit nem ellenőrző közvetlen oktatás;
- 4./ a tanuló eredményeit nem ellenőrző közvetett oktatás.

Mit jelentenek ezek az elnevezések? Mindenekelőtt a két leggyakoribb jelző: a közvetett és a közvetlen értelmezésére kell kitérnünk. Tekintettel arra, hogy mind a négy esetben oktatásról van szó, feltételeznünk kell abban való egyetértésünket, hogy az ismeretelsajátítás folyamatának irányított-sága, egyfajta szervezettsége /de nem szükségképpen intézményesített volta/ és céltudatossága van jelen mindenik didaktikai rendszerben.

Ha a didaktikai folyamatban az ismeretközlés és annak elsajátítása egymástól térben és időben elszakad, levelező vagy távoktatásról szoktunk beszélni. Az ismeretek elsajátításának eredményeit ez a didaktikai rendszer feltételeinek megfelelő módon /konzultációk, segédanyagok, utmutatók, önkontroll/ segíti és ellenőrzi.

Ha az ismeretközlés és elsajátítás folyamatai párhuzamosan, élő és közvetlen kapcsolatban valósulnak meg, de az információk befogadásának folyamatát az oktatás csak részlegesen, alkalmanként, illetve nem ellenőrzi, akkor az iskolán kívüli felnőttoktatás didaktikai rendszerével van dolgunk.

És végül, ha a felnőttoktatás csak azokat a feltételeket nyújtja a művelődő embernek, amelyek felhasználásával az egyéni tanulási képességeknek és szokásoknak megfelelő tanulási-művelődési-ismeretelsajátítási tempó valósítható meg, az információk forrásainak önálló felkutatásával, feldolgozásával és alkalmazásával, ekkor szokás beszélni az önképzés, az önművelés didaktikai rendszeréről.

Amint látjuk tehát a "közvetlen" és "közvetett" jelzők az ismeretközlés- ismeretelsajátítás folyamatának irányított-ságára vonatkoznak. Az iskolarendszerű felnőttoktatásban és a népművelésben, az egész ismeretterjesztési gyakorlatban közvetlen, a távképzésben és az önművelésben pedig közvetett módon valósul meg a pedagógiai irányítás.

Urbanczyk teljesen jogosan további finomításokat végez a fenti négy didaktikai rendszeren belül is. Nyilvánvalóan igaz, hogy az iskolarendszerű felnőttoktatáshoz erősen hasonlító tanfolyami-továbbképzési rendszer magán viseli a távképzés és az önművelés sajátos jegyeit is. És az is tény, hogy az előszóval végzett ismeretterjesztés különböző formái /szabadegyetemek, előadássorozatok, egyes előadások/ elsősorban az ismeretfeldolgozás vonatkozásában különböznek a népművelési terület művelődési köröknek nevezett formáitól, hiszen ezekben nagyobb lehetőség nyílik a kollektív és egyéni /önműveléses/ ismeretszerzés és ismeretfeldolgozás különböző módozataira.

Jellemezzük röviden mind a 4, elkülöníthető didaktikai rendszert a következő egységes szempontrendszer alapján:

1. a közlésre kerülő ismeretanyag és annak strukturáltsága, lebontottsága;
2. a domináns didaktikai formák és azok kiegészítői;
3. az ismeretközlés alapvető módszerei;
4. az ismeretfeldolgozás kollektív vagy individuális eljárásai;
5. az ismeretek elsajátításának ellenőrzése.

Az iskolarendszerű felnőttoktatás

Az iskolai kereteknek megfelelően ebben a didaktikai rendszerben az adott iskolatípus tantervi követelményeinek adekvát mennyiségű, követelményszerűen rögzített ismeretanyag kerül átadásra. Ez az ismeretanyag tehát zárt, meghatározott, amelynek közlése és elsajátítása kötelező érvényű. Az ismeretanyag zártságából következik az, hogy strukturálása többirányú. Egyrészt tantárgyi keretek között közlésre, másrészt az egyes tantárgyakon belül arányos elosztásban, quantumokban strukturálódik. A tantervek az ismeretanyagot hármas tagolásban osztják fel: törzsanyag, kiegészítő anyag és tájékoztató ismeretek. A tananyag strukturálásnak másik

igen lényeges szempontja az, hogy az ugynevezett közismereti tárgyakon kívül a felnőtt tanulók a fakultatív tárgyakból is kötelezően választhatnak. Meg kell említenünk a strukturálás egyre inkább fontosabbá váló új szempontját, a tantárgycsoportok, illetve az integrált ismeretcsoportok létezését is, amelyek az ismeretek közlésén túl az összefüggéselátás, a szemléleti, világnézeti fejlesztés konkrét lehetőségeit hordozzák.

Az iskolarendszerben a dominánsan alkalmazott didaktikai forma érthetően a tanóra, amelyet azonban a konzultáció, a közművelődési tárgyak és foglalkozások egészítenek ki mindenekelőtt azért, hogy a tanórai rendszer kötött, zárt formáit feloldva egyre több teret biztosítsanak a tanulói önállóságnak, az egyéni-önművelési igények és képességek kibontakoztatásának.

Az ismeretközlés alapvető módszere a tanári magyarázat, amely didaktikai szempontból az előadásnak felel meg. Ez azt jelenti, hogy az iskolarendszerű felnőttoktatás dominánsan a verbális ismeretközlési módszereket alkalmazza, s csak kiegészítésképpen játszik benne szerepet az írásos ismeretközlés, a bemutatás, s csak a tanulási folyamatokban gyakorlatot szerzett, előmenetelben fejlettebb tanulók számára adott a lehetősége, illetve a követelménye a tényleges és kifejtett önművelésnek. Hadd jegyezzük itt meg azt, hogy az önművelés különböző fokozatai, szintjei mindenképpen adottak és lehetségesek az iskolai tanulás folyamán, a domináns azonban a tanár által irányított és szervezett, rendszeresen ellenőrzött ismeretszerzési tevékenység.

Az iskolarendszerű felnőttoktatás egyaránt él a kollektív és egyéni ismeretfeldolgozási módszerekkel, de minden esetben pedagógiai irányítással segíti azt. A közölt ismeretek elsődleges feldolgozása és bevésése a tanórán történik, a gyakorlás és alkalmazás fázisai azonban feltételezik a tanulók önálló, egyéni otthoni tevékenységét is, az előző folyamatok kiegészítésekként.

Az ismeretek elsajátításának ellenőrzése az iskolarendszerű felnőttoktatásban folyamatos. Ez jelenti a rendszeres, egyéni /lásd a vegyes típusú órák tulsulya/ számonkérést, a témazáró ellenőrzéseket és a kialakult vizsgarendszert egyaránt. Az ellenőrzés módja lehet egyéni és csoportos, szóbeli, illetve írásbeli, az ismeretanyag részleges, teljes vagy átfogó-összefüggésszerű reprodukcióját megkövetelő.

Amint azt a fent elmondottakból láthatjuk, az iskolarendszerű felnőttoktatás a didaktikai folyamat teljességét végigjáró, klasszikusan bipoláris tevékenységet megvalósító didaktikai rendszerben végzi az oktatást. Nyilvánvalóan ezért a legalkalmasabb az alap- és középfokú általános, illetve szakmai képzés közvetítésére.

A levelező vagy távoktatás

A levelezőképzés vagy ahogy újabban nevezzük /s nem is ok nélkül/ távoktatás mindenekelőtt abban rokonítható az iskolarendszerű felnőttoktatással, hogy itt is szigorúan zárt ismeretanyagot kívánunk közölni a képzésben résztvevőkkel. Ez az információs tartalom a távoktatásban is nagy mennyiségű, tematikusan és alkalmakra bontott formában áll előttünk. Az ismeretek strukturálását a távoktatás azonban nem az egyes képzési alkalmak vagy intervallumok alapján, hanem tematikusan, egészen pontosan megismerési-ismeretelméleti szempontok szerint végzi el. Ez persze semmiképpen sem jelenti azt, hogy mellőzné a didaktikai szempontokat, tehát nem figyelne a tanulhatóság követelményének betartására. Ezt annál is inkább be kell tartania, mert benne az ismeretközlés - ismeretelsajátítás folyamatai egészen speciálisan valósulnak meg.

A levelező vagy távoktatás azonban rokon vonásokat mutat az önművelés didaktikai rendszerével is, hiszen alapját a tanulók rendszeresen végzett, önálló, de irányított tanulási tevékenysége képezi.

Ebből a kettős rokonságból adódnak a távoktatás legfontosabb didaktikai formái: a konzultációk vagy instruáló konferenciák, az ellenőrző munkák elkészítése, illetve a beszámolók és a vizsgák.

A távoktatás esetében indokolt, hogy az ismeretközlés és az ismeretfeldolgozás módszereit ne külön, hanem együttesen tárgyaljuk. Amint azt már korábban mondtuk, a távoktatás legalapvetőbb vonása közvetettségében rejlik. Ez a közvetettség azt jelenti, hogy az oktatás az elsajátítandó ismeretanyag kijelölésében, ütemezésében, és az elsajátítás-feldolgozás módszereinek ajánlásában, tehát az az önálló tanulói munka előkészítésében és segítésében valósul meg. Az ismeretközlés alapvetően írásos módszerekkel történik, s ezt a konzultációkon a verbális közlésmódszerek egészítik ki. Ugyancsak írásos - legalábbis tulnyomórészt - a feldolgozást segítő, illetve az ellenőrzés lehetőségeit bemutató instrukció is. Az ismeretek elsajátítását tehát a tanuló a pedagógus közvetített irányítása alatt, de egyénileg szervezett, az egyéni tanulási képességek diktálta ütemezésben, ismétlésekkel, rögzítésben és állandó önellenőrzéssel végzi el.

A távoktatás eredményessége tehát a következő három pilléren nyugszik:

- a/ a tanuló rendszeres, önálló ismeretfeldolgozó tevékenységén;
- b/ az önálló ismeretfeldolgozás kellő előkészítettsége és folyamatos módszertani segítése;
- c/ az ellenőrzés és az önellenőrzés folyamatosságán.

A levelező vagy távoktatás elsősorban közép- és felsőfokon nyújt általános és szakmai műveltséget viszonylag nagy számú tanuló részére, akik a nappali képzésben nem vehettek vagy nem vehetnek részt. Lehetséges azonban olyan szakmai képzettség nyújtására is alkalmazni, amelynek nincs meg a nappali változata. A tömegkommunikációs eszközök fejlődésével egyre inkább valóssá válik, hogy a távoktatás segítsé-

gével az alapfoku általános műveltséget is széles tömegek számára biztosítsuk a jövőben.

Az iskolán kívüli felnőttoktatás didaktikai rendszere
/az előszóval végzett kötetlen képzés/

Mindenekelőtt azt kell világosan megmondanunk, hogy ebbe a didaktikai rendszerbe helyezzük az önművelésen kívül mindazokat az előszóval végzett képzési formákat, amelyek nem iskolarendszerben s nem a távképzés valamilyen formájában történnek. Ide tartozik tehát a tanfolyami-továbbképzési rendszer, az ismeretterjesztő tevékenység és a művelődési otthonokban működő művelődési-érdeklődési körök tevékenysége. Tisztában vagyunk azzal, hogy így ez a rendszer nem teljesen egységes, korábban már utaltunk arra, hogy bizonyos eltérések vannak pl. a tanfolyam és művelődési körök vagy a továbbképzés és az ismeretterjesztés között. Közös vonásaik azonban feltételeik alapján mutathatók ki:

- a/ nem iskolarendszerben folyó képzési formák;
- b/ az oktatás közvetlen, előszóval történik;
- c/ a képzési tartalmakat és a módszereket bizonyos kötetlenség, rugalmasság jellemzi;
- d/ és mindebből következően az ismeretelsajátítás ellenőrzése többé-kevésbé esetleges vagy teljesen hiányzik.

Az iskolán kívüli felnőttoktatásban a közlésre kerülő ismeretanyag válogatása több szempont szerint megy végbe. Mindenekelőtt megemlíthető és megemlítendő az, hogy a mindenkori korszerű tudományos megismerés eredményei képezik a képzési tartalmakat, s közülük is elsősorban azok, illetve olyan összefüggésekben, amelyeknek a mindennapi praxis szempontjából nagyobb a tapadási felületük. Ezzel már kimondtuk a válogatás másik hatékony tényezőjét is: a résztvevők érdeklődése, ismeretigénye és ismeretszükséglete megköveteli a hozzájuk való alkalmazkodást.

Tehát a közlésre kerülő ismeretek szelekciójában és a közvetítés felépítésében /azaz az ismeretközlés mechanizmusai-
ban/ a társadalmi követelmények mellett jelentős az egyéni ér-
deklődés figyelembevétele is. Ez szükségszerű, hiszen a fel-
nőttnevelés önkéntes jellege éppen ebben a kötetlen didaktikai
rendszerben mutatkozik leginkább. Három, jelentőségében egya-
ránt fontos didaktikai forma dominál ebben a rendszerben: az
előadás, a beszélgetés és a vita. /A tanfolyami rendszerű kép-
zésnél megemlíthető még a konzultáció./ Az ismeretközlés leg-
fontosabb módszere a verbális közvetítés, de nem elhanyagol-
ható a bemutatás, tehát a demonstráció sem.

Az ismeretfeldolgozás módszereit figyelve bizonyos ket-
tősséget látunk. Az ugynevezett ismeretterjesztésben, amely-
ben az előadásos forma sokszor egészségtelen tulsulya tapaszt-
alható, többnyire maga az előadás végzi el a közölt ismeretek
feldolgozását, rögzítését, gyakorlását. A tanfolyami rendszer-
ben, a művelődési kiscsoportok esetében azonban egyre inkább
előtérbe kerülnek a kollektív ismeretfeldolgozó módszerek,
mindenekelőtt a vita, a beszélgetés /a heurisztikus beszélge-
tés/ és egyéb aktivizáló módszerek. A résztvevők aktivitásá-
nak fokozódása teszi elvileg lehetővé azt, hogy az egyes fog-
lalkozásokon belül valósuljon meg az ismeret beépülésének el-
lenőrzése. Módszertani szempontból éppen a didaktikai folya-
mat teljességének végigjárásában van a népművelési tevékeny-
ség hatékonysága fokozódásának garanciája, s nem pedig egyes
módszerek abszolutizálásában.

Az önművelés didaktikai rendszere

Általánosságban az mondható ki, hogy a bipolaritás eb-
ben a didaktikai rendszerben erősen redukálódik, megszűnésé-
ről azonban nincs szó. Bizonyos feltételek egybeesése eseté-
ben beszélünk önművelésről. Az önművelést végző személyiség
oldaláról legáltalánosabban az erős eltökéltség, a tanulási
szándék, kitartó akaraterő, egyszerűen a megfelelő motiváltság
és az önálló ismeretszerzéshez szükséges tanulási képességek
a kiemelendők. Lényeges kérdés mind az önművelés elmélete,

mind a konkrét gyakorlati tevékenység szempontjából is, hogy ezt a két problémát összekapcsoltságában lássuk, hiszen pusztán a kognitív szféra adottságai nem teremtik meg az önművelés lehetőségét. Egymagában viszont a szándék is kevés, mert az ismeretek pedagógiai vezetés nélküli elsajátítása különböző információk esetében különböző megismerési eljárások, képességek meglétét kívánja. A motivációs bázis problémája már nem csupán individuális kérdés /mint ahogy a megismerés képességeinek kifejelettsége, a begyakorlottság szintje sem tisztán az/, mert benne megtalálhatóak a társadalmi érdekek, követelmények hatásai, egyéni tükröződése. Egyrészt tehát az önművelés egyéni feltételrendszere sem tárgyalható a társadalmi szférától elszakítottan, másrészt pedig az önművelés külső feltételrendszere nélkül, amelyet a társadalom művelődéspolitikai gyakorlata biztosít, az önálló művelődési tevékenység nem lehetséges. Itt az információforrások hozzáférhetősége, a kulturális élet demokratizmusa, az ismeretek, a kultúra elsajátításának és - tegyük hozzá - felhasználásának, alkalmazásának elvi, gyakorlati, intézményi, anyagi, személyi támogatása képezi a legfontosabb feltételeket.

Az önművelés során elsajátítható ismeretanyag elvileg korlátozatlan, határait az egyéni képességek és szükségletek vonják meg. Az ismeretek strukturáltságát tulajdonképpen az határozza meg, hogy milyen természetű, közlésmechanizmusa, kódrendszerű az az objektíválódott kulturális szféra, amelyből az önművelődő személy választ. A választás sokféle lehetősége, az ismeretanyag különbözősége, az egyéni kognitív képességek és az egyéni tanulási ütemezés eltérései miatt nem jelölhető meg domináns didaktikai forma.

Tekintettel arra, hogy az önművelés számára lehetséges ismeretanyag általában rögzített formában /és persze meghatározott strukturákban, közlési mechanizmusok segítségével lebontva/ van jelen, az ismeretközlés alapvetően írásos vagy vizuális, általánosabban. Tehát az önművelésben is jelen van a másik pólus, de csak közvetve. Nem segíti viszont az ismeretek feldolgozását, ez már egyéni tanulási tevékenység függ-

vénye és eredménye az önművelésben. Ugyanigy önmaga végzi az önművelő személyiség az ismeretek elsajátításának ellenőrzését is.

Didaktikai formák

Most, hogy röviden ismertettük a felnőttoktatás didaktikai rendszereit, arról a három didaktikai formáról fogunk beszélni, amelyek a leggyakrabban fordulnak elő ezekben a rendszerekben: az előadásról, a beszélgetésről és a vitáról. Mi a didaktikai forma? Urbanczyk a következő definíciót adja:

"A felnőttoktatás didaktikai formája... az időben elkülönített és meghatározott tartalmi egészet alkotó alapvető munkaszervezési egység."

Igy például az iskolarendszerű felnőttoktatás legfontosabb didaktikai formái a tanóra és a konzultáció. Az előszóval végzett képzésben /népművelés, ismeretterjesztés/ az előadás és a beszélgetés, valamint a vita.

Ide kívánczik a kérdés: mi a különbség forma és módszer között? A didaktikai forma az az oktatási egység, amelyen belül /illetve amelynek folyamán/ a didaktikai folyamat képzési-oktatási célkitűzéseit különböző módszerekkel valósítjuk meg. Tehát az iskolai óra tartalmazhat előadásos módszert, de a vita is szerepelhet benne. A módszer a célhoz vezető egyes, konkrét eljárásokat, utakat, fogásokat jelenti, míg a forma az egész tartalmi-módszertani tevékenységsort, amellyel valóra váltjuk képzési-oktatási elképzeléseinket.

Teljesen nyilvánvaló tehát, hogy konkrét didaktikai célkitűzéseket bizonyos didaktikai formákban valósítunk meg, s éppenséggel céljukban és alkalmazhatóságukban térnek el egymástól ezek a didaktikai formák, s ezáltal különböznek metodikai követelményeik is.

Az előadás, a vita és a beszélgetés egyetlen azonossága mindössze abban van, hogy mindhárom verbális, tehát élőszóval,

közvetlenül történik. Leglényegesebb különbségeik pedig abban vannak, hogy

- a/ az előadás ismeretközlő módszer;
- b/ a beszélgetés és a vita pedig ismeretfeldolgozó módszer elsősorban;
- c/ az előadás alkalmazását nem kötjük a hallgatóság előzetes ismereteihez;
- d/ míg beszélgetés és vita akkor lehetnek csak hatékonyak, ha a résztvevők jelentékeny információval rendelkeznek a foglalkozás témájáról.

Szokás szidni az előadást, és szokás azt mondani, hogy jó előadást tartani nehezebb a vitavezetésnél és fordítva. Egyik megállapítás sem igaz. Az előadást nem kell és nem szabad kiiktatni módszertani arzenálunkból, nem előadást tartani vagy vitát vezetni a nehezebb, hanem nem könnyű jó előadást produkálni, és nehéz feladat a vita irányítása is. Egy azonban biztos: amit a beszélgetésben és a vitában a foglalkozás vezetője a résztvevőkkel közösen végez el, azt az előadónak egészében magára kell vállalnia. Ez a lényeg, hiszen éppen ebben különbözik a három formában a didaktikai folyamat, éppen ez bennük a sajátos.

Bármely oktatási tevékenység didaktikai folyamatainak különbözősége a célok eltéréséből adódik. Ez az a kiindulópont, amelyben az előadás, a beszélgetés és vita lényege magyarázható.

Az előadás esetében - lévén ismeretközlő módszer - a célkitűzés mindig az, hogy minél nagyobb számú hallgatóság számára minél több lényegi információt adhassunk. Ez így, értelemszerűen durva alapozás, amit később finomítani fogunk.

A beszélgetés és a vita már kisebb közösségben zajlik, és már meglévő ismereteket mélyít el, kapcsol össze, rendszerez. Köztük lényegében tónusdifferenciák vannak, amelyek

azonban egyáltalán nem elhanyagolható módszertani eltérésekhez vezetnek. A vitának ugyanis van egy olyan célkitűzése, amelyet nem mondhatunk el a beszélgetésről, ez pedig a problémamegoldás.

Röviden tehát úgy mondhatnánk: az előadás informál, a beszélgetés rendszerez, a vita rendszerez és problémamegoldást is végez.

Második lépésként azt kell megvizsgálnunk, hogy milyen következmények adódnak a fenti célkitűzésekből az ismeretek vonatkozásában?

Mennyiségileg a legtöbb új információt az előadás hordozza. Ha tehát célunk az, hogy valamely témában a befogadók számára fontos ismereteket közvetítsünk, akkor a legcélszerűbb előadást tartanunk. Az előadás alkalmas arra, hogy kijelölt és pontosan lehatárolt témában tudományos értékű és tudományos rendszerezettségű információkat adjon a téma leglényegesebb problémaköreiről. Tehát amikor azt mondtuk, hogy minél több információ közlése a célja az előadásnak, azon azt értettük, hogy az adott téma legfontosabb vonatkozásait ismertesse és rendszerezze, azaz helyezze el szélesebb elméleti vagy esetleg éppen gyakorlati viszonyrendszerben. Egy előadás tehát akkor eredményes vagy - ahogy manapság mondjuk - hatékony, ha egyrészt ismeretbővítő, másrészt pedig rendszerező kötelességeinek egyaránt eleget tett. Ezért mondhattuk korábban azt, hogy - elvileg - nem szükségszerű, hogy a hallgatóság már korábban információkkal birjon az előadás témájáról. De ha a téma ismert is, még nem kizárt a jó előadás lehetősége.

A beszélgetés viszonylag kevesebb új információt tartogat résztvevői számára. Követhet egy előadást, ahol a hallottak elmélyítése, kiegészítése történik /ekkor már a konzultáció felé halad/, de általában olyan esetben szervezzük, ha a téma többé-kevésbé ismert és vonzó a hallgatók számára, és a témával kapcsolatos eddigi ismeretek megbeszélése, csopor-

tosítása, rendszerezése a kívánatos/. Itt a szubjektive új ismereteket az jelenti majd, hogy korábbi konkrét egyedi információk egységbe, rendszerbe épülnek, s összefüggéseket látunk egymástól függetlennek, de legalábbis távolinak hitt jelenségek között. A beszélgetés tehát csak akkor lehet eredményes, ha felszínre tudja hozni a beszélgető partnerek korábbi tapasztalatait, összegezni képes ismereteiket.

A vita megkívánja, hogy résztvevői valamilyes otthonossággal mozogjanak a témában. A kiindulópont csak ez lehet, hiszen csak akkor tudunk vitatkozni, ha a problémát ismerjük, és arról véleményünk is van. A vita alkalmazhatóságának kritériuma tehát nem a véleménykülönbség, hanem maga az ismeret és a vélemény megléte. A különbség amugy is meglesz, ha már 15-20 embert hívtunk össze. Ismert az a helyzet, hogy a vitában nincs vita. Ilyenkor gyakran hangzik el az a mentegetődzés, hogy azonos a véleménye a résztvevőknek, egyetértének. A hallgatás oka mindig az, hogy nem jól jelöltük ki a vita témáját, és az vagy tulságosan triviális, tehát nincs mit hozzátenni, vagy pedig tulságosan elvont, tehát távol van a résztvevők mindennapi tevékenységétől és gondolkodásától.

Következő lényeges kérdésünk: milyen a didaktikai folyamat a fenti három formában? És mi arra a garancia, hogy ezt meg is tudjuk valósítani?

A didaktikai folyamat egészen absztraktnan mindig ugyanaz: tudniillik a célok tudatosításában, az új információk közlésében, azok rögzítésében és végül az elsajátítás ellenőrzésében merül ki.

Az előadás esetében az a séma szinte végig megtalálható, hiányzik azonban az ellenőrzés, a visszajelzés.

A beszélgetés menetében a problémafelvetést mindig a megelőző ismeretek és élettapasztalatok felszínre hozása követi, majd ezeket pótoljuk, kiegészítjük, ha kell, korrigáljuk, elvégezzük az ismeretek összekapcsolását, tehát magát a rendszerezést és végül összefoglalunk.

A vita során is a problémafelvetés az első, amely lépést a vélemények tisztázása követi. Ha a frontok így kialakultak, sor kerülhet magára a problémamegoldásra, majd záró aktusként itt is az összegezés áll. A didaktikai folyamat konkrét lebonyolítása mindhárom formában más, egyben azonban közös: megköveteli a foglalkozásvezetőtől a tervszerűséget, a tudatosságot. Az előadás esetében a közlési folyamatok logikájának és tényleges tartalmának, előre tisztázását, illetve mindezek előadásának mikéntjét is meg kell tervezni.

Didaktikailag vezetett vitát és beszélgetést is csak előzetes tervezéssel lehet elképzelni. Nem azt kell most megterveznünk, hogy mi és hogyan fog elhangzani, hanem azt, hogy melyek azok a részproblémák, amelyekről szó lesz, és melyeket zárunk ki a foglalkozás menetéből. Ha csak a témát közöljük, s a feldolgozás módszere nem tisztázódik, a foglalkozás félresiklik. A didaktikai folyamat megvalósításának garanciáit mindhárom esetben más és más tényezőkben látjuk.

Az előadás esetében, amely tulajdonképpen egy logikus gondolati rendszer közvetítése, az elégséges és szükséges ismeret problémáját érezzük alapvetőnek. Egy gondolati rendszer szükségképpen tartalmaz bizonyos absztrakciókat, általánosításokat, törvényszerűségeket, szabályokat. Az ismeret, amelyet elsajátítunk, mindig konkrétum és absztraktum egységében jön létre. Előadásunk és benne általánosításaink, általuk tehát a közvetíteni kívánt logikai rendszer, csak akkor lesz érthető és meggyőző egyszerre, ha megfelelő számú elemi, konkrét tény, ismeret alapján végezzük el az általánosításokat. Az elégséges és szükséges mennyiségű ismeret azt jelenti, hogy egyrészt elegendő számú, tehát igazoló, bizonyító erejű az az ismeretmennyiség, amelynek alapján a hallgatót meg kívánom győzni egy általánosítás igazáról. Tézisem akkor áll meg a lábán, ha az "általános"-t néhány érvelő "egyes" támogatja. Ha ez nem így van, az általánosítás mintegy légüres térben mozog, nem kapcsolódik össze hordozóival, amelyeket a befogadó a gyakorlatból ismerhet, igazáról, valóságáról már korábban meggyőződhetett. A kevés számú konkrétum alkalmazása az egyes általános

viszonyának felborulásával egész ismeretrendszerek meggyőző voltát, befogadhatóságát veszélyezteti.

A másik eléggé gyakori hibaforrás az, ha valamely általános tétel igazságát túlságosan sok konkrétum, elemi ismeret segítségével példázzuk. Akövetkezményt, amely itt is az elméleti rendszer felborulása vagy legalábbis ingatag volta lesz, az okozza, hogy a túl sok konkrétum halmozása valósággal elfedi a lényegét, a kiemelt általánosítást. Ez a szükséges ismeret mennyiségének hibája.

Az elégséges és szükséges ismeret mennyiségének követelménye ellen egyaránt véhetünk induktív és deduktív gondolatmenet esetében. Tegyük azonnal hozzá azt is, hogy éppen ennek a metodikai követelménynek a betartásában - tehát egy előadás egészének vonatkozásában - van igen fontos szerepe a szemléltetésnek, amelyről itt most nem szólunk. A beszélgetés megismerési hatékonyságának garanciája, és egyben feltétele is abban van, hogy képes-e a beszélgetés vezetője egy bizonyos benyomás, élmény kialakítására? El kell érnie, hogy a beszélgetés résztvevőiben az idő elteltével egyre fokozódóan az ismertség, a heurisztikus élmény alakuljon ki. Ennek az élménynek létrejöttét pedig nem a beszélgetés ugynevezett atmoszférája, hangulata segíti elő elsősorban, hanem egyrészt a téma, másrészt a megelőző tapasztalatok és ismeretek, harmadrészt pedig a beszélgetésben alkalmazott gondolkodási-megismerési út.

Semmiképpen nem akarjuk azt állítani, hogy az informális, oldott légkör nem segítőtárs, hiszen nélküle nincs jó eredményű beszélgetés. A kötetlenség kialakulásához az vezet el, hogy a résztvevőket rádöbbentjük; őket ez a probléma már korábban is foglalkoztatta, ők is ismerik néhány lényeges vonatkozását. Mindezek érdekében van nagy szerepe a problémakör induktív megközelítésének, hiszen ezzel egyrészt aktivitást érünk el, közös szellemi tevékenységet, másrészt pedig felszínre kerülnek a résztvevők élettapasztalatai, ismeretei és véleményei is.

Itt kell szólnunk két olyan további körülményről, amelyek mind a beszélgetés, mind a vita eredményességben lényeges hatásuk: a résztvevők száma és műveltségi színvonaluk. Nagyon általános az a szakirodalmi vélemény, hogy az ideális létszám 15-20 fő körül van. Ennél több emberrel már csupán esetleges a metodizált beszélgetés sikere. Ha nemi és életkori egység semmiképpen nem is követelmény, kívánatos azonban a műveltségi szint viszonylagos homogenitása, mely nemcsak egyenlő vagy hasonló részvételi, aktivitásbeli esélyeket feltételez, hanem a pszichés komfortérzés, a szorongásmentes légkör egyik alapja is.

A vita során lezajló didaktikai folyamat eredményessége - a téma jó megválasztásán túl - elsősorban a vitaindító minőségétől és a véleményfrontok kellő tisztázásától függ. Ez a két tényező szorosan összefügg, s csak ezen két lépés után kezdődhet el maga a vitatkozás. Nehezen tudnám pontokba szedni, hogy milyen a jó vitaindító, könnyebb tehát a kizárásos módszer - milyen ne legyen? Először is ne legyen hosszú. Joggal kérdezik, mennyi az a hosszú? Tíz percnél tovább tartó vitaindítókat én már hosszabbnak nevezem a kellőténél.

Tartalmilag kétféle rossz vitaindító van. Az egyik típus eleve legalább két táborra osztja a véleményeket. Ez körülbelül így hangzik: "tudjuk, vannak, akik így, s vannak akik úgy, ... sőt olyan vélemény is van, hogy... Én igazán nem akarom befolyásolni a véleményüket, ezért kérem, hogy ..." és így tovább. Ez a vitavezető lesz utóbb azon a véleményen, hogy a résztvevők egészen sablonosan gondolkodnak a problémáról, pedig ő maga adta a szájukba a sablonos véleményeket. A vitaindító tehát ne exponáljon véleményeket, s ne legyen maga sem vélemény.

A másik típusú eszmei indíttatás, ha lehet, még veszélyesebb, mert nem véleményeket, hanem a probléma ilyen vagy olyan megoldásának vagy részmegoldásának konzekvenciáit helyezi kilátásba. Ennek elvégzése nem a vitaindító, hanem a vita feladata. Tehát a vitaindító ne tartalmazzon megoldási ötleteket sem.

A vitaindítás funkciója a didaktikai folyamatban kettős: egyrészt magát a témát és megtárgyalásának módszereit ismer-teti, tehát előkészíti, másrészt pedig annak leglényegesebb vonulatait emeli ki, hogy a vita számára medret és egyben gon-dolati impulzusokat adjon, s ebben már a résztvevők gondolko-dási tevékenységét segíti.

A vitaindító után történik a vélemények rövid tisztázása, kialakulnak a szembenálló véleményfrontok, de nem a szemben-álló résztvevők. Éppen a személytelenség érdekében fontos, hogy a vitavezető ezután nevek említése nélkül röviden összegezze az egymással kapcsolatba hozható nézeteket, s hangsúlyozza, hogy mi bennük az azonos és főképpen az eltérő. Ezáltal már javasolta is, hogy a tulajdonképpeni vita milyen irányban tör-ténjék meg.

Az előadás folyamán a hallgatóság egymás közötti kapcso-latai semlegesek, a beszélgetésben paritásosak, a vita folya-mán polarizáltak. Az előadó kapcsolata a hallgatókkal megle-hetősen laza, a beszélgetés során normális, kiegyenlített, a vita folyamán intenzív. Alá- vagy fölérendelt viszonyról egyik esetben sem beszélhetünk, még az előadásnál sem. Közlő és be-fogadó viszonya mindhárom didaktikai formában más, hiszen helyzetük és funkcióik is változnak. Az előadásban látszólag az előadó a főszereplő, mert övé a folyamatban a domináns te-vékenység. Huzamos ideig tartó, bonyolult, lényeges közlése-ket tesz, amelyek külső formája egy monológyszerű jelenség. El-méletileg ezt a monológot követi figyelemmel a hallgatóság, amely tehát korántsem passzív. Hogy mennyire aktivitás a fi-gyelem, azt abból tudjuk, hogy elfáradunk. Elvileg tehát gon-dolkodási tevékenységet, befogadási tevékenységet fejt ki a hallgatóság is. Az előadó és a hallgatók tevékenységei egymás-tól nem izoláltan zajlanak, hanem külön-külön. Bizonyos visz-szajelzés azért adott az előadó számára: mimika, a figyelem lankadása vagy feszültsége, az unalom, fáradtság jelei. Köz-lő és befogadó egymástól külön, de mégsem izoláltan kifejtett tevékenysége között két összekötő kapocs van: az egyik az előadó személyisége, a másik az előadás gondolatmenete. Ez a

két tényező az, amelyek - ahogy ezt Franz Pöggeler megállapítja - segítségünkre vannak, hogy a monológból belső dialógus alakuljon ki. Az előadó által közölt gondolati impulzusok, problémák felvetése és megoldása, valamint ezen impulzusok közvetítése /nyelvi, retorikai módszerek/ teszik lehetővé az előadás két nagy problémájának megoldását.

Az egyik a hallgatók érdeklődésének ébrentartása és kielégítése, a másik az előadó mindenkor felelőssége. A két dolog a legszorosabban összetartozik. Az előadásra csak akkor van joga az előadónak, ha egy közösség elé kiemelve, a közösség számára fontosat, lényegeset mond, mintegy a közösség érdekeit kielégítve, számíthat a hallgatóság érdeklődésére. Ebben van felelősségének egyik oldala, míg a másik oldalt az elmondottak egyéni hitele képezi. Mindezekért nehéz, de szép munka előadást tartani.

A másik két módszer már erősen átszervezi, átalakítja az előadáshoz képest, a vezető és a résztvevők tevékenységét. A megismerési folyamatok irányítása, közben tartása a beszélgetésben is a vezető dolga, bármennyire is úgy látszik, hogy külsődleges vagy formai az ő irányító szerepe. Mindenképpen van olyan része tevékenységének, amellyel a beszélgetés folyamatosságát, megfelelő hangnemét biztosítja, didaktikai tevékenységének lényege azonban a beszélgetés tartalmára, azaz az ismeretekre irányul. Igen helytelen lenne, ha azt gondolnánk, a beszélgetés vezetőjének csak a kérdéseket kell feltennie, hiszen a kérdezésen kívül a rövid közlő részekben át az összefoglalásig mindenféle ismeretközvetítő tevékenységet kell végeznie. A befogadói oldal tevőleges aktivitása a beszélgetésben vitán felüli. Ez az aktivitás az összes kognitív részkapességet működteti, állandó pedagógiai irányítás mellett. A beszélgetéses formák legfontosabb didaktikai értékét tulajdonképpen abban láthatjuk, hogy az ismeretek rendszerezése mellett egy-egy problémakör tárgyalásának, egy téma megismerésének útját, azaz a megismerési tevékenység egyik oldalának konkrét módszertanát is bemutatja a résztvevők számára. Mégpedig nem elvontan, hanem konkrét formában, nem prelegálás

utján, hanem a saját egyéni aktivitással, gondolkodási erőfeszítéssel egybekötve - azaz érzékletesen és élményszerűen.

A vitát több szempontból is különleges módszernek tartjuk. Első különlegessége a vita folyamán előkerülő ismeretekkel kapcsolatosan mutatható meg. Maga az ismeret meglétének ténye még kevés a vitához; az ismeretekkel való manipulációk, vagy mondjuk szebben: gondolkodási operációk a szükségesek. A vitavezetőnek itt most nem ismeretátadási képességeit kell gyakorolnia, tehát nem az előadói kvalitás a lényeges. Ezek hiányában valaki még lehet jó vitavezető. Sokkal inkább fontos, hogy meglévő ismereteiből a vita szempontjából lényegieket ki tudja emelni, tudjon csoportosítani, szintézist teremteni stb., illetve mindezeket a gondolkodási műveleteket képes legyen a résztvevőkkel elvégeztetni. Az "elvégeztetni" ige nagyon csúnyán hangzik, de pontosan fejezi ki a lényegét.

A résztvevőktől sem meglévő ismereteik egyszerű visszaadását kívánja meg a vitában való aktivitás. Esetükben is néhány gondolkodási művelet a fontos: asszociációk, következtetések, analízis és szintézis, a fogalmakkal és ítéletekkel való operációk. Bármely probléma megoldása ugyanis ezt jelenti. Végül a közösen talált megoldás helyességének ellenőrzése zárja a megismerési utat.

A vitavezető tehát ezeknek a műveleteknek az elvégzésére ösztönzi a partnereket, ezeket a tevékenységeket irányítja és segíti, - ha kell információk nyújtásával vagy a téves ismeretek korrekciójával, mindenekelőtt azonban impulzusok adásával, a lényegi ismérvek és eredmények kiemelésével, rövid összefoglalásokkal, a részproblémák kiélezésével, szembeállításával, a továbbvivő mozzanatok hangsúlyozásával stb. Mindennek úgy kell történnie, hogy a vitavezető a résztvevőket is bevonja ebbe a didaktikai tevékenységbe, vagy egyes lépéseket teljes egészében velük végeztet el. A vitamódszer másik különlegessége tehát a megismerési tevékenység teljes megosztásában van. A vitavezető ezeket a folyamatokat csak irányítja, a tevékenységet azonban maguknak a résztvevőknek

kell elvégezni. Ebben van a vita erős fejlesztő-képző hatásának lényege. Míg az előadás elsősorban ismereteket közvetít, a beszélgetés ismereteket rendszerez, a vita a megismerési tevékenység viszonylag legtöbb önálló mozzanatát tartalmazza, a hatékonyságát is az önállóan végzett szellemi operációk révén nyert újabb ismeretek mennyiségével mérjük. Nem mellékes viszont a gondolkodási műveleteket fejlesztő hatása sem, és szólni kell a személyiség egészét érintő, mozgósító, gazdagító hatásáról is. Ez az eredmény abban rejlik, hogy a kognitív szférán kívül /figyelem, emlékezet, gondolkodás/ a fantáziát, az érzelmi-akaratit szférát is jelentékenyen igénybe veszi a vitában való részvétel. A cselekvés szintű aktivitás olyan mellékhatásokkal is jár, mint: a nyelvi kifejezőkészség gazdagodása, a kommunikáció normáinak betartása, bizonyos türelem és megértés, de elvszerű, tárgyilagos magatartás a partnerekkel, illetve azok véleményével szemben.

Szeretnénk valamit nagyon hangsúlyozni: a vita módszere elvileg ad lehetőséget arra, hogy a sokirányú személyiségfejlesztő hatást elérhessük. Maga az a tény, hogy vitát rendezünk, azonban még távolról sem jelenti a lehetőség valóra válásának biztosítékát. Egy nem megfelelő témaválasztás, rossz vezetésű, jelentéktelen megismerési eredményeket hozó, a személyiségben rossz érzéseket, kellemetlen nyomokat hagyó, egy langyos vagy egy személyeskedő vita nemhogy haszontalan, hanem egyenesen káros. A résztvevőkben kétségek támadnak a módszer hasznosságáról, az ilyen típusú megismerési tevékenység értelmességéről, ezáltal hosszú időre aktivitásblokkoló, gátlásokat eredményező, következményeket és nem személyiségfejlesztő hatást érünk el.

Befejezésül engedjék meg, hogy röviden ismertessem a három didaktikai forma sematikus menetét, abban a formában, ahogy Pöggeler írja őket le, a "Methoden der Erwachsenenbildung" című könyvében. /Herder Verlag, Freiburg, Basel, Wien 1964./

Az előadás

I. ELŐKÉSZÍTÉS

1. Anyaggyűjtés
2. Témameghatározás
3. Tényelemzés
4. Kézirat
5. A kézirat vázlata, bevésése
6. Előadás előtti meditáció, az anyag elgondolása
7. Az előadóteremben való orientálódás
8. Esetleges beszélgetések a résztvevőkkel

II. BIZONYOS KONKAKTUSOK KIALAKITÁSA A HALLGATÓSÁGGAL

III. PROBLÉMAFELVETÉS

1. A téma szükségességének indoklása
2. Startkérdés és célkitűzés
3. Az előzetes tapasztalatok kapcsolása
4. Fogalommagyarázat

IV. TEMATIKUS FELTÁRÁS

1. A probléma kibővítése
2. Központi kérdés és egy ugrópont
3. A probléma teljes tartalmi kifejtése
4. Esetleges kétségek elosztatása
5. A probléma eldöntése

V. ÖSSZEFOGLALÁS

1. A startkérdés megválaszolása
2. Személyes zárszó

A beszélgetés

I. BEVEZETŐ BESZÉLGETÉS

1. Üdvözlés
2. Problémamegnevezés
3. Kezdőkérdés és a módszerek megbeszélése

II. TÁJÉKOZTATÓ BESZÉLGETÉS

1. Tapasztalat és véleménygyűjtés
2. A hallottak rendezése

III. PROBLÉMAFELVETŐ BESZÉLGETÉS

1. A nyitott kérdések megmutatása
2. Új kérdések bevezetése és tárgyalása
3. A probléma szembeállítás
4. A problémák megoldása

IV. DÖNTÉSES BESZÉLGETÉS

1. Közös ismeretek
2. Eltérő álláspontok
3. Az eredmények összefoglalása

A vita

1. A vitára való ösztönzés /a vezető vitaindítója/
2. A vitás pontok összegyűjtése
3. A vélemények összezsapása
4. Az egységes nézetek és az eltérő felfogások összegezése
5. Értékelés

Az önművelés metodikai kérdéseire

A címben jelzett témák közül kettő maradt: a helyes tanulás és az egyéni ismeretszerzés metodikája. Voltaképpen azt

mondhatná felületes szemlélő, hogy egy és ugyanazon kérdésről van szó, pedig ez így nem igaz.

A helyes tanulás metodikai kérdései egy pontig valóban egybeesnek az önművelés folyamán végzett tanulási tevékenységgel, de az önműveléses tanulás előzményében és a tanulási eredmények ellenőrzésében pótlólagos folyamatokkal egészül ki. S van köztük egy elvi különbség. A közös vonások határait csak az eltérő jegyek láttatása után sorolhatjuk fel.

A helyes tanulást és annak módszereit általában akkor szoktuk emlegetni, ha valamilyen meghatározott tanulási formában való részvétel kapcsán, utmutatások segítségével egy konkrét, megadott ismeretanyagot kell a tanulónak elsajátítania. Itt tehát az előzmény feltehetőleg egy ismeretközlési folyamat volt, s maga a tanulás vagy önálló otthoni tanulás a közöltek rögzítését, alkalmazását, gyakorlását jelöli, és valamilyen iskolai forma, vagy tanfolyami-továbbképzési alkalom meglétét sejteti.

Az egyéni ismeretszerzés esetében nincs meg a megelőző ismeretközlési folyamat, s megtanulandó ismereteket, azok mennyiségét, körét, a feldolgozás módszereit maga a művelődő személyiség választja meg, sőt az ismeretek forrását is ön-maga mutatja fel.

Ebben van az előbb említett elvi különbség a két tanulási folyamat között. Magát az ismeretszerzést az egyik esetben a megértést-feldolgozást segítő közlésfolyamat előzi meg, míg második esetben ez hiányzik, s ezt a művelődő egyén maga pótolja.

Az elsajátítás eredményességét a pedagógiailag vezetett tanulási tevékenység folyamatában mindig követi valamilyen ellenőrzés, számonkérés, tehát a tevékenység eredményességéről, illetve hiányosságairól és ezek pótlásáról a tanuló visszajelzést, illetve utmutatást kap. Az önművelés esetében ez a visszajelzés vagy teljesen hiányzik, vagy később következik be.

A külső visszajelzés hiányában a közvetlen ellenőrzést mindig a tanuló egyén végzi, s ennek leggyakoribb formája a szerzett ismeretek alkalmazása újabb kognitív helyzetekben, újabb problémák megoldásában. A didaktikai folyamat elvileg ugyanaz, gyakorlatilag azonban egészen más. A vezetett tanulási folyamatokban az ellenőrzés is, mint az egész folyamat, szervezett és de facto kívülről jövő aktus. Az önműveléses tanulási rendszerben a visszajelzés az adott folyamaton belül marad, egyéni és ami a lényeg, önálló.

Miért fontos az önálló jelző hangsúlyozása? Bármely képzési-tanulási folyamat célja az, hogy a személyiségben tartós, szilárd és alkalmazásra képes, tehát funkcionáló ismereteket hozzon létre. Amennyiben a folyamat eredménye nem a fentiekben írható le, akkor a folyamatnak még nincs vége, a tanulást tovább kell folytatni. A tanulási tevékenység folytonosságában, illetve az eredményesség valós mérésében tehát az állandó ellenőrzésnek igen nagy szerepe van.

Ha a tanulási tevékenység eredményeit, hatékonyságát is képes felismerni az önművelést végző egyén, akkor az önművelés kifejezett fokán áll, hiszen ezáltal lesz képes az újabb feladat, az újabb problémamegoldás, az újabb ismeretszerzés kijelölésére és a helyes módszerek alkalmazására.

Nemcsak az ismeretek önálló megkeresésére, a feldolgozás önálló módszereinek kiválasztására képes már, hanem tevékenységének sikereit vagy kudarcát az általa alkalmazott módszerek tükrében is képes lesz megvizsgálni. Tehát már nemcsak tanulási taktikával, hanem stratégiával is rendelkezik. Nyilvánvaló, hogy az iskolarendszerben ezt a tevékenységet hosszú időn át a pedagógus végzi, de tendenciájában ezen képességek kifejlődése is tettenérhető, hiszen ez lenne az a cél, amely felé a pedagógus a tanulót vezeti. Ebben a momentumban ragadható meg többek között a vezetett és önművelésszerű tanulási tevékenységek dialektikája.

Azt mondtuk azonban, hogy az ismeret-elsajátítás folyamata közös jegyeket is mutat. Ezeket úgy mutatjuk be, hogy előadásunk befejezésékképpen néhány tanuláslélektani ajánlást teszünk. Hans Löwe lipcsei professzor hazánkban is jól ismert könyvében /Bevezetés a felnőttkor tanuláslélektanába/ tíz tanuláslélektani szabályt ír le. Ezekből mondunk el néhányat:

1. A tanuló aktivitása előnyösen befolyásolja a tanulási eredményeket. Ennek a szabálynak az a metodikai konzekvenciája, hogy ha a tanulót az ismeretek mechanikus bevésésére kárhoztatjuk, tehát receptív tevékenységet kívánunk tőle, az eredmény elvileg csekélyebb lesz, de mindenképpen nagyobb energiabefektetést kíván. Helyesebb tehát ha az elsajátítandó ismeretanyagot kérdések, problémák formájában, értelmezést kívánó módon rögzítjük, vagy eleve már úgy közöljük a tanulóval.
2. A helyzetnek a tanuló által végrehajtott elemzése előnyösen befolyásolja a tanulási eredményeket. Itt kettős a konzekvenciánk módszertani szempontból. Egyrészt arról van szó, hogy alkalmazza a különböző, változatos kognitív szituációkat a tanulási folyamatokban. Másrészt egy adott ismeretanyag elsajátításában nagy jelentőségű, hogy a tanuló azt előbb globálisan értelmezve, elhelyezze valamely szélesebb fogalom- és viszonyrendszerben. Ezt kell követnie a közlés, de az egyéni tanulás folyamatainak is.
3. A sikerességről való információszerzés minden tanulás *conditio sine qua non*-ja. Erről már korábban szóltunk. Az adott kognitív helyzetben kívántott tevékenység adekvátaságáról vagy helytelenségéről a tanulónak visszajelzést kell kapnia, vagy az ellenőrzést magának kell elvégeznie.
4. Ezzel van kapcsolatban a következő szabály: A tanulási előmenetel tempója a cselekvés és annak eredményéről való tudomásszerzés között eltelt idő nagyságától függ.
5. A megerősítések száma és időbeli egymásutánja egyének, tantárgyak szerint is különböző, de kialakítható az opti-

mális mennyisége. Ez a tanuláslélektani szabály úgy tehető konkréttá, ha azt mondjuk, hogy az ismétlés csak akkor tekinthető ismétlésnek /tehát csak akkor kezdődik a rögzítést célzó ismétlések száma/, ha bekövetkezett az első önálló, teljes és sikeres reprodukció. Előtte még csak a felfogás-megértés történik meg. És végül a hatodik szabály: a rubinsteini gondolat. Minden külső hatás az individuum belső feltételeibe ütközik. Ebben a rövid mondatban benne van az a fontos ismeretünk, hogy a tanulási tevékenységben nemcsak az egyes kognitív képességek, tanulási szokások és módszerek és az ismeretek egymásrahatása történik meg, hanem a külvilágból származó ismereteket és információkat a személyiség egésze fogadja be vagy utasítja el. Megelőző életutjával, nézeteivel, normáival szembesíti azokat. Ezt a körülményt az oktatás minden szférájában és formájában szem előtt kell tartanunk, s ennek alapján kell az egyéni bánásmódot alkalmazva az egyéni teljesítményeket is értékelnünk.

A KÖZMŰVELŐDÉS-TERVEZÉS IRÁNYÍTÁSÁNAK SZERVEZÉSI-METODIKAI KÉRDÉSEI

A fejlett szocialista társadalom építésének előrehaladásával egyre nagyobb szerephez jutnak a társadalom művelődési viszonyai, s ez kiváltja a közművelődés iránti érdeklődés állandó növekedését. Ezek a fokozatosan kibontakozó tendenciák eredményezték, hogy a közművelődés helyzetével és feladataival az MSZMP Központi Bizottsága, majd az Országgyűlés is foglalkozott, levonva az eddigi fejlődésből és az előttünk álló feladatokból a megfelelő elméleti és gyakorlati következtetéseket. E következtetések egyike a közművelődéssel kapcsolatos tervezőmunka színvonalának emelésére, tudományos megalapozottságának növelésére irányul, mivel ezen a területen sem engedhető meg a rögtönző ösztönösség, a szeszélyes, megalapozatlan, esetleg látványos, de tartalmatlan tevékenység.

Az eredményes állandóság vágya és a kedvezőbbet ígérő változások fokozott igénye a közművelődés izgalmas ellentmondása. A tervezés, amelynek célja a közművelődés jövőjének tudományos feltárása és a társadalmi, politikai, gazdasági célokat figyelembe vevő cselekvési program elkészítése, hozzájárul ennek az ellentmondásnak a feloldásához. A tervezés során - a közművelődés fejlődési irányainak, a lehetőségek és az igények, valamint a követelmények felmérésével, illetve mérlegelésével - készül el a terv, amely tartalmazza a közművelődés jövőbeni szándékolt tevékenységének és elérni kívánt helyzetének a meghatározását.

Terjedelem és aránytartás arra késztet, hogy a közművelődés tervezésével, e folyamatok irányításával összefüggő - szakirodalmunkban jórészt kidolgozatlan - kérdések közül csak néhány vázlatos érintésére szorítkozzunk. Ez szükségszerűen nem lesz mentes a tévedésektől, de ha rájövünk arra, hogy tévedtünk, már ezzel is tanulunk.

Az irányítás kulcskérdése: a tervezés

A szocialista társadalom irányításának - így az annak részét képező közművelődés irányításának is - szubjektuma az állami és a nem állami szervezetek bonyolult rendszere, amelyek a párt vezetésével látják el feladataikat. Hazánkban a közművelődést irányító rendszer alkotóelemei: a Magyar Szocialista Munkáspárt, a szocialista állam a maga sokféle szervével és intézményével, valamint a társadalmi és tömegszervezetek. A közművelődés irányítását végző valamennyi szerv tevékenységében a következő alapvető mozzanatok, ciklusok figyelhetők meg: a döntés kidolgozása és elfogadása, a szervezés, a szabályozás, a korrigálás, a nyilvántartás és az ellenőrzés.^{1/} Az irányítás gyakorlatában ezek a funkciók nemcsak egymást követik, hanem egyik átmegy a másikba, kölcsönösen feltételezik, kiegészítik egymást. Az irányítás kérdéseivel foglalkozó szakemberek nem kis hányada vallja, hogy a helyes döntéshozatal lényegében az irányítás számára a legfontosabb kérdés, a kitűzött cél elérésének fő feltétele. Nem becsülve le a döntés jelentőségét - véleményünk szerint - van még egy ugyanilyen fontos feltétel, amely a kitűzött cél elérése szempontjából talán még jelentősebb: a döntés tényleges és nem csupán látszólagos végrehajtása. Bármilyen evidens is, mégis szükséges hangsúlyozni: a legjobb döntés is hiábavaló, ha nem valósul meg.

^{1/} Afanaszjev V.G.: A társadalom tudományos irányítása. Bp., 1968. Kossuth Könyvkiadó, 195 old.

A közművelődés irányításának egyik alapvető feladata a döntések kidolgozása és elfogadása, amely az irányítási folyamat egészét, az irányítás valamennyi funkcióját áthatja. Vég-eredményben a közművelődés-irányítás legáltalánosabb formája nem egyéb, mint a különböző döntések /irányelvek, rendeletek, utasítások, tervek stb./ kidolgozása, elfogadása és megvalósítása. A közművelődésre vonatkozó döntések minősége, tudományos megalapozottsága, szakszerűsége és aktualitása jelentős mértékben meghatározza a közművelődési tevékenység hatékonyságát, az elfogadott célok megvalósítását. A közművelődés fejlődését és funkcionálását szabályozó döntések sorából jelentősé-
gét és hatását tekintve kiemelkedik: a terv.

A tervezés eredményeként létrehozott és elfogadott terv a közművelődést irányító tevékenység vezető eleme. A tervezés az irányító tevékenységnek az a része, amely:

- a/ kiválasztja a tervező alanyok számára a legmegfelelőbb és legelőnyösebb célokat, felméri, illetve biztosítja az e célok megvalósítására lehetőségeket nyújtó eszközöket;
- b/ megfelelően és hatékonyan összhangba hozza a megvalósítandó célok rendszerét;
- c/ számonkéri a kitűzött feladatok végrehajtását, mobilizáló feladatokat tűz ki a közművelődés eredményeinek fokozására, és a közművelődési feladatokat ellátó intézményeket és szervezeteket színvonalas programok, tervek stb. kidolgozására ösztönzi.^{2/}

A terv és a tervezőmunka jelentőségét, a döntések sorából történő kiemelését az indokolja, hogy a tudományos igény-
nyel megfogalmazott terv a múlt tapasztalataira támaszkodva, a jelen eredményeire építve, a jövő körvonalait foglalja magá-
ban.

^{2/} Głinski, B.: Kierunki rozwoju i wykorzystania nauk organi-
zacji i zarządzania. = Nowe Drogi, 1977. 10.sz.p. 59-68.

Végsősoron összegeződik benne a közművelődés multja, jelene és jövője. A közművelődési intézmények és szervezetek csak akkor képesek eredményes tevékenységet kifejteni, ha munkájukat célszerűen szervezik meg. A hatékony munkaszervezet kialakításához - többek között - szükséges a cél és a feladatok világos, egyértelmű meghatározása, a tudományos módszerekre alapuló, a helyi adottságokhoz igazodó terv. Ennek a tervnek a fontossága abban rejlik, hogy biztosítja a munka folyamatoságát, meghatározza, hogy mit kell tenni, azaz kiszűri a bizonytalansági tényezőket; megtartja a tevékenység fő irányát, és annak megvalósítására ösztönzi a szervezeteket; koordinálja a munkát egy egységen, például egy városon belül és a különböző szervek között. Mindezek eredményeként a fejlődés jelenlegi szakaszában a közművelődés irányításának kulcskérdése, a közművelődést irányító szervek döntő feladata a tervezés előkészítése, összehangolása, segítése és ellenőrzése.

A közművelődés tervezését különböző szinten irányító szervezeteknek - működési területüknek megfelelően - a következő főbb követelmények betartását kell biztosítaniuk:

- a tervek feladat-meghatározásaiban tükröződjének a fejlett szocialista társadalom építésével kapcsolatos, az ebből következő közművelődés-politikai célok és feladatok. Az általános célok és az adott terület, intézmény stb. sajátosságai legyenek összhangban, egymáshoz harmónikusan kapcsolódóknak;
- a tervekben kapjon hangsúlyt a nevelőmunka folyamatossága, állandó jellegű személyiségfejlesztő és műveltséggyarapító hatása. Vegyék figyelembe, hogy a világnézet, az erkölcs, az izlés stb. maradi és haladó vonásai együtt alkotják a változó ember megújulásra kész tudatát, de ez a folyamat rendkívül hosszú és a közben végbemenő apró változások nem, vagy alig mérhetők;
- a tervekben fogalmazódjon meg, hogy a nevelésben a fokozatosság elve érvényesül. A nevelő tevékenység mindig a meglévő állapotra /nézetekre, élményekre, műveltségi szintre

stb./épüljön, és mindig magasabb fokon gyakoroljon hatást a személyiség fejlődésére;

- a tervekben biztosítsák a tartalmi és formai követelmények összhangját. A tervező állandóan keresse az új, változó igényekhez, követelményekhez és lehetőségekhez alkalmazkodó hatékony módszereket. Már a tervezés szintjén is törekedni kell a módszerek komplex alkalmazására;
- a tervekben nem szakadhat ketté, nem válhat el egymástól a tevékenység tartalmára vonatkozó döntés a megvalósítását szolgáló objektív és szubjektív feltételektől.

A közművelődés tervezésével - elsősorban a művelődési otthonok ilyen irányú tevékenységével - foglalkozó szervezetek különös gondot kell fordítaniuk a tervekkel kapcsolatos úgynevezett tipushibák megszüntetésére, illetve megelőzésére. Ilyenek például: a tervkészítésnél gyakran elmarad az előfelmérés, ezért a munkaterv a "levegőben lóg", nem az objektív körülményeket, hanem az óhajokat tükrözi; nem ügyelnek a nevelőmunka folyamatosságára, a terv rendezvénycentrikus; megfelelnek a saját intézményen kívüli eszközök hatásának számbavételéről; a gazdasági, anyagi feltételeknek rendelik alá a tevékenységet.^{3/}

A közművelődés mint a tervezés objektuma

A közművelődésnek mint a tervezés objektumának a bemutatása megköveteli fejlődési törvényszerűségeinek, strukturájának, kapcsolati rendszerének stb. sokoldalú elemzését, feltárását. E feladat elvégzésére a rendszerszemléletű elemzés alkalmazása szükséges. Ez a módszer - többek között - lehetőséget ad a közművelődés minőségi paramétereinek feltárására, a közművelődés más területekkel való - pl. a gazdaság, a politika - összefüggéseinek, kölcsönviszonyának bemutatására.

^{3/} Maróti László: A szakszervezeti művelődési otthonok munkája, Bp., 1975. Táncsics Könyvkiadó. 74-80. old.

Nem képezheti feladatunkat a rendszerszemléletű elemzés jelentőségének méltatása és ismertetése, ezért csupán néhány vonására utalunk:

a/ A rendszerszemléletű elemzés a vizsgálat tárgyát - esetünkben a közművelődést - állandóságában közelíti meg, időlegesen elszakítva tényleges működési környezetétől, dinamizmusától, mivel a megismerésnek csak ilyen helyzete képes átfogni, leírni és modellként bemutatni az adott objektum összetételét és felépítését. Ez a rendszerszemléletű elemzés statikus oldala, amely lényegét tekintve az objektum strukturájának feltárására irányul;

b/ A vizsgálódás egyoldalúságának elkerülését biztosítja a rendszerszemléletű elemzés, amikor a strukturális analízis során szerzett ismeretekre támaszkodva az objektumot annak tényleges létezésében, dinamizmusában, vagyis mozgásában, változásában szemléli. A tervezés objektumának mozgásban, változásban történő vizsgálata az objektum tevékenységben, működésben való bemutatását jelenti. Ez képezi az elemzés funkcionális szempontból történő elvégzését;

c/ A vizsgált objektum sajátosságainak, jellemző vonásainak feltárása a strukturális és funkcionális szempontból történő elemzés elvégzésével nem zárul le. A rendszerszemléletű elemzés megköveteli az objektum fejlődési aspektusból való feltárását is. Ez az elemzés egyrészt kialakulásában, másrészt továbbfejlődésében jellemzi az objektumot.

A rendszerszemléletű elemzés egyes oldalait a közművelődés, mint a tervezés objektumának feltárásában komplexen kell alkalmazni, mert csak így biztosítható a tervezés szempontjából valamennyi lényegi összefüggés feltárása. A feltárt célok alapján készül el az intézkedések koordinált rendszere, amelyek teljesítése a kitűzött feladatok megoldásának szükséges és elégséges feltételeit jelentik. A rendszerszemléletű elemzés következetes alkalmazásával a közművelődés területén még csak elvétve találkozhatunk. Megítélésünk szerint a közműve-

lódás-irányítás - az annak részét képező tervezés - színvonalának emelése, tudományos megalapozottságának fokozása megoldhatatlan e módszer széles körű, a terület sajátosságait és finomságait figyelembe vevő alkalmazása nélkül. A közművelődésnek, mint az irányítás objektumának rendszerszemléletű elemzése csak különböző szakemberek /szociológusok, statisztikusok, közgazdászok, filozófusok, népművelők stb./ tevékenységének szintézise alapján lehetséges. A továbbiakban a rendszerszemléletű megközelítés közművelődés területén történő alkalmazhatóságának egyik lehetőségét villantjuk fel.

A művelődésügy mint az irányítás és az annak részét képező tervezés objektuma strukturális szempontból történő elemzés alapján négy alrendszerre bontható: tudomány, művészet, oktatás és közművelődés. Az egyes alrendszerek eltérő sajátosságokkal, csak az adott alrendszerre jellemző törvényszerűségekkel, strukturaképző elemekkel rendelkeznek. Ugyanakkor az alrendszerek között szoros kapcsolat áll fenn, kölcsönösen hatnak egymás fejlődésére, ösztönzik és segítik vagy éppenséggel akadályozzák az egyes területek funkcionálását. Például elképzelhetetlen a közművelődés funkcionálása és fejlődése az oktatástól elszakítva, mivel a közművelődés egyrészt ráépül az iskolai oktatás-nevelés eredményeire, másrészt segítenie is kell az iskolai munka elmélyítését, folyamatossá tételét. A permanens művelődés koncepciója új követelményeket támaszt az oktatással szemben: elő kell készítenie, meg kell alapoznia az egész életen át tartó nevelést, művelődést, de a közművelődésnek nemcsak az iskola után, hanem az iskola mellett is van feladata.

A tudomány, a művészet, az oktatás és a közművelődés a művelődésügy, mint teljes rendszer oldaláról megközelítve alrendszerek. Más összefüggésben valamennyi önálló rendszert képez, mivel rendelkeznek azokkal az összetevőkkel, amelyek kölcsönhatásából új minőség születik. Ezeknek a rendszereknek a viszonylagos önállósága a fejlődés során fokozódik. Ez a folyamat még inkább aláuzza annak a fontosságát, hogy az e-

gyes rendszereket mindig mint az egésznek a részét is vizsgálni kell. Ez nem mond ellent a sajátos, a csak az adott rendszerre jellemző törvényszerűségek figyelembevételének.

A közművelődés, mint az irányítás önálló rendszere, mint a tervezés objektuma csak a közművelődés fogalmi meghatározásából kiindulva körvonalazható. Már a kiindulást nehezíti, hogy nem áll rendelkezésünkre a rendszerszemléletű elemzés számára szükséges egzakt közművelődés-fogalom. Az illúziók elkerülése érdekében megjegyezzük, hogy nem vállalkozhatunk e feladat még csak vázlatos megoldására sem, mivel ez a kérdés-csoport rendkívül összetett, és szakirodalmunkban teljesen kidolgozatlan. Célunk csupán néhány összefüggés felvetése és a kutatók érdeklődésének felkeltése. Előljáróban jelezzük, hogy a közművelődés, mint önálló irányítási, tervezési rendszer léte, fejlődésének sajátosságai, belső törvényszerűségei nem jelentik azt, hogy a fogalom határait mereven és a véglegesség igényével kell meghuzni. A közművelődés fogalmának marxista meghatározása csakis dinamikus lehet. Egyidejűleg hangsúlyozzuk, hogy a dinamikus fogalom-meghatározás nem válhat parttallanná, mivel ez lehetetlenné tenné az irányítás, a tervezés objektumának viszonylag pontos körvonalazását is. Ez pedig elbizonytalanítaná a közművelődés irányítását végző szerveket, tevékenységük határait, intézkedési területüket és funkciójukat illetően. Mindez visszahuzó erőként hatna a közművelődési párthatározatban és törvényben rögzített céljainak megvalósításában.

A közművelődési párthatározat előkészítése során kidolgozták és az MSZMP KB 1974. márciusi határozatában, valamint az 1976. évi V. sz. törvényben megerősítették a szocialista közművelődés tartalmát, meghatározták működésének főbb tartományait és elveit. Eszerint: a szocialista közművelődés a jelenlegi társadalmi, politikai és kulturális viszonyaink között kialakuló, a meglévő művelődési igényszintekre épülő, a szocialista társadalom fejlődésének érdekeit, a kulturális forradalom és az egyén önkifejtését egyszerre szol-

gáló iskola melletti és iskolán, valamint a szakképzésen tuli, önkéntességet és tudatosságot feltételező állandó nevelő, művelő, személyiségformáló tevékenység, amely a társadalom kulturálásának megszerzésére és saját személyiségünk sokrétű kiteljesedésére irányul. A szocialista közművelődés a társadalom tagjainak, közösségeinek egész életen át tartó szabad idő felhasználási és művelődési tevékenysége, amely a különböző intézmények, társadalmi szervezetek, mozgalmak közreműködésével a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetésével és az állam irányításával valósul meg.

A tapasztalat és a szakirodalomban kialakult fogalomhasználat azt mutatja, hogy a közművelődésnek lehetséges egy szélesebb és egy szűkebb fogalmi megközelítése is. A szélesebb fogalom, amelyet általában használunk - ez tükröződik az előbbi körülírás jellegű megfogalmazásban is - a művelődési tevékenységnek az egész népre kiterjedő, összefoglaló kategóriája. A szűkebb fogalmi megközelítés alapvetően a kulturális objektivációk közönséghez történő eljuttatását foglalja magában. Ez utóbbit azonban helytelen csak a művelődési otthonokra és a közművelődési könyvtárakra korlátozni, hiszen a filmszínházak, a kiállítási intézmények, a színházak, a könyvterjesztés stb., valamint lényegét tekintve az egész tömegkommunikáció idetartozik.^{4/}

A közművelődésnek, mint az irányítás, a tervezés objektumának körvonalazása szempontjából fontos azoknak az intézményeknek és szervezeteknek a meghatározása, csoportosítása, amelyek e tevékenység végzésével foglalkoznak. A különböző intézmények és szervezetek helyét és szerepét vizsgálva a társadalom műveltségének gyarapításában, az egyének izlésének fejlesztésében, ismereteinek növelésében stb. arra a megállapításra juthatunk, hogy az intézmények, szervezetek csupán strukturális alapon történő kategorizálása - kétségtelen jelentősé-

^{4/} Vitányi Iván: A közművelődés tudományos /szociológiai/ vizsgálatának elméleti alapjai. I-IV.kötet. Bp., 1977. Népművelési Intézet.

ge ellenére - nem elégséges. Szükséges a funkcionális szempontból való csoportosítás, amely reálisabban tükrözi az adott intézmény, szervezet vagy intézményrendszer helyét és szerepét a közművelődés egészében. A funkcionális elemzés megmutatja számunkra, hogy a közművelődési tevékenység végzése, hatékonyságának megítélése szempontjából, és végső soron a tervezés vonatkozásában is, az intézmények és szervezetek lényegesen szélesebb körével kell számolnunk, mint a strukturális megközelítés alapján kimutatható közművelődési intézmények csoportja. Mindez szükségessé teszi, hogy tervezés szintjén is különbséget tegyünk a "közművelődési feladatot ellátó intézmények és szervezetek", valamint a "közművelődési intézmények" között. A közművelődési feladatokat ellátó intézmények és szervezetek köre lényegesen szélesebb, mint a közművelődési intézmények csoportja, amelyekhez lényegét tekintve a művelődési otthonok, a közművelődési könyvtárak, valamint az ifjúsági létesítmények tartoznak. A közművelődési feladatot ellátó intézmények és szervezetek rendkívül széles körének egyik lehetséges rendszerezését táblázatunk tartalmazza. Természetesen az intézmények csoportosításának más lehetőségei is vannak. Ezek közül például az egyik strukturális megközelítés, amikor az irányító szerv oldaláról történik a felosztás.

A közművelődés mint a tervezés objektuma - az említett megközelítéseket alapul véve - többek között az alábbi főbb összetevőket, alrendszereket foglalja magában: művelődési mozgalmakat és közösségeket, a tudomány és a művészet eredményeinek, valamint a közönségnek a találkozását biztosító formákat, az amatőr alkotói folyamat kibontakozásának kereteit, továbbá a közművelődés alapintézményeit és tevékenységüket, a tömegkommunikációs eszközök és szervezetek közművelődési munkáját, a közművelődési funkciót is ellátó tudományos és művészeti intézmények és egyesületek ilyen jellegű feladatait, az oktatási-nevelési intézmények közművelődési tevékenységének területeit, a társadalmi és tömegszervezetek kulturális nevelőmunkáját, a közművelődési szakemberek képzését, kiválasztását és elosztását stb. Ezek az alrendszerek

mereven nem választhatók el egymástól, nemegyszer kisebb vagy nagyobb mértékben átfedi egyik a másikat. Például a művelődési mozgalmak és közösségek jelentős részben a közművelődési alapintézmények tevékenységéhez kötődnek, de korántsem azonosak azokkal.

A közművelődésnek ezek az alrendszerei egyidejűleg önálló rendszerként is fellépnek, mivel rendelkeznek azokkal a sajátos fejlődési törvényszerűségekkkel, amelyek csak egy adott rendszerre jellemzők és összetevőik alkalmasak a már említett új minőség létrehozására. Például a művelődési mozgalom és közösség mint önálló rendszer magában foglalja a következő alrendszereket: egyrészt olvasó népért mozgalom, honismereti mozgalom, klubmozgalom, fiatalok a közművelődésért stb.; másrészt a szakkörök, a tanfolyamok, az akadémiák, a csoportok stb. körét.

A közművelődés jórészt strukturális alapon történő részleges elemzése is érzékelteti, hogy a tervezésnek az egészből kiindulva kell a részekre vonatkozó célokat meghatározni, s ennek során messzemenően figyelembe kell venni az egyes alrendszerek eltérő sajátosságait. A vázolt alrendszerek funkcionális és fejlődési szempontból végrehajtott további elemzése szükséges a közművelődésnek mint a tervezés objektumának teljes gazdagságában, sokszínűségében történő feltárásához. Ennek során sohasem feledkezhetünk meg arról, hogy minden rendszer és alrendszer centrumában a dolgozó ember áll a maga kulturális igényeivel és vágyaival. Így a alkosság kulturális igényei és szükségletei, mint a közművelődés tervezésének objektumai lennének meg. A reális közművelődési tervek készítésének elengedhetetlen feltétele ezeknek a kulturális igényeknek és szükségleteknek a szisztematikus feltárása, amely csak a komplex megközelítést nyújtó rendszerszemléletű elemzés felhasználásával oldható meg. Végül soron a közművelődésben "tervezni az igények kielégítését és a hozzá vezető utat kell."^{5/}

^{5/} Pozsgay Imre: A kultúra tervezése. Népszabadság, 1977. december 25.

KÖZMŰVELŐDÉSI FELADATOT ELLÁTÓ INTÉZMÉNYEK ÉS SZERVEZETEK	
intézménycsoport megnevezése	a csoporthoz tartozó legfontosabb intézmények
KÖZMŰVELŐDÉS ALAPINTÉZMÉNYEI ÉS SZERVEZETEI	művelődési otthonok, közművelődési könyvtárak, ifjúsági klubok, uttoró-házak, ifjúsági házak, komplex művelődési intézmények, TIT stb.
MŰVÉSZETI INTÉZMÉNYEK ÉS SZERVEZETEK	színházak szabadtéri színpadok, művészeti szövetségek, Országos Filharmónia, Szerzői Jogvédő Hivatal stb. Szórakoztató Zenei Központ
TUDOMÁNYOS INTÉZMÉNYEK ÉS SZERVEZETEK	múzeumok, levéltárak, műemlékvédelem, MTESZ stb.
TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK	televízió, rádió, sajtó, film és filmterjesztés, könyvkiadás és terjesztés, hanglezgyártás stb.

A közművelődési tervek főbb típusai

A tervezés, a tervező munkával szembeni követelmények és elvárások minden esetben arányban vannak a tervező szervezet szintjével. Minél magasabb szintű a tervező, annál nagyobb előrelátást igényel a jó terv és annál nagyobb segítséget nyújt a végrehajtás irányításához. Mindez azt jelenti, hogy mások a követelmények a kulturális ágazat távlati fejlesztési tervét kidolgozó Kulturális Minisztérium esetében, és megint más a község egységes közművelődési tervét kialakító helyi tanács vonatkozásában.

A közművelődés tervezési szintjeit kétféle megközelítésben osztályozhatjuk:

- a/ vertikális;
- b/ horizontális.

A vertikális csoportosítás az alá- és fölérendeltségi kapcsolatban álló tervező szubjektumok felosztását tartalmazza. Vertikális csoportosításban megkülönböztethetünk: az ország egészét átfogó; egy megyére vonatkozó és helyi közművelődési tervet, illetve tervező szubjektumot.

A horizontális csoportosítás az azonos jogállású, az egymás mellé rendelt tervező szervek körére terjed ki. Például a helyi közművelődési intézmények és szervezetek képeznek horizontális felosztásban egy tervező egységet.

A közművelődési tervek célok és jelleg szerinti csoportosításban lehetnek:

a/ stratégiai /közművelődés-politikai/ tervek, amelyek a tervező szintjének megfelelő, legátfogóbb célokat határozzák meg. A közművelődési tervezés gyakorlatában stratégiai tervek általában országos és megyei szinten készülnek;

b/ taktikai tervek, amelyek a stratégiai tervekben vagy egyéb dokumentumokban foglalt célok egy részére vonatkoznak, az azokkal kapcsolatos rövidebb időre szóló felada-

tokat határozzák meg. A közművelődésben a taktikai jellegű terv kevésbé elterjedt. A különböző közművelődési feladatot ellátó intézmények és szervezetek csak viszonylag szűk köre alkalmazza;

c/ operatív tervek, amelyek a taktikai tervekben vagy más formában rögzített egy-egy feladat végrehajtását, illetve annak megvalósítási tervét fogalmazzák meg. A közművelődési feladatot ellátó intézmények és szervezetek e tervtípust széles körben alkalmazzák.

A közművelődési tervek osztályozásának fontos szempontja az időtartam szerinti csoportosítás. E szerint: éves, középtávú és hosszú távú /távlati/ közművelődési tervről szólhatunk, amelyek legfontosabb vonásai a következőkben összegezhetők:

a/ az éves közművelődési tervek ugynevezett operatív tervek, amelyek a kulturális nevelőmunka konkrét programját tartalmazzák. A közművelődés korábbi gyakorlatában az éves tervek naptári és művelődési évre egyaránt készültek. Többségben voltak a művelődési évre készült tervek. Az 1970-es évek elejétől a közművelődési intézmények és szervezetek, valamint az ezeket irányítók zöme áttért a naptári éves tervezésre. Ennek kétségtelen előnye, hogy így szorosabb összhang teremthető a tartalmi tervezés és a gazdasági, költségvetési, fejlesztési elképzelések között;

b/ a középtávú tervek időtartama általában 5 év. A közművelődés középtávú terveiben megállapítják a tervidőszakra vonatkozó célokat, a fejlődés ütemét, fő arányait és a közművelődés különböző területei közötti egyensúly követelményeit. A középtávú közművelődési tervek tartalmazzák a fejlesztést megalapozó jelentősebb döntéseket, továbbá a tervben foglaltak végrehajtásának eszközeit. A közművelődés hazai gyakorlatában első alkalommal az 1966-1970 közötti időszakra vagyis a IV. ötéves tervre vonatkozóan készült a közművelődés tervezésének szinte valamennyi szintjén középtávú terv;

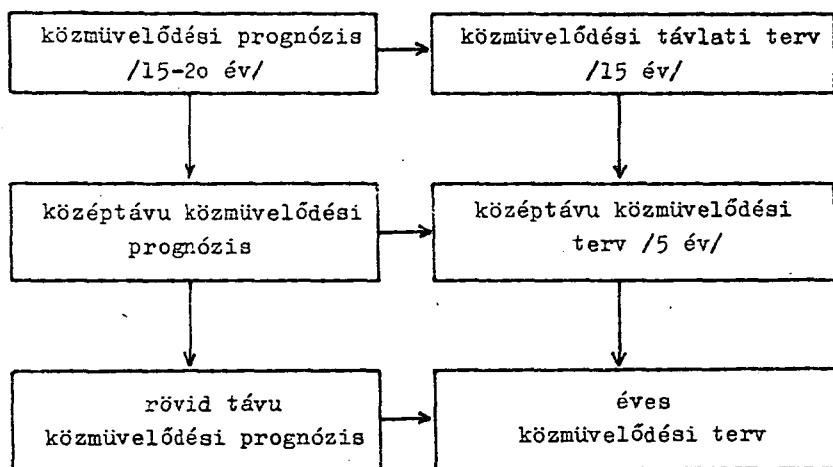
c/ a hosszú távú /távlati/ fejlesztési terv 15-20 évre szól, amely összefoglalja a legfontosabb jövőbeni közművelődési folyamatokra vonatkozó ismereteket és elgondolásokat, megszabja a követendő célokat, valamint ezek megvalósításának irányait, fő útjait és módszereit. A hosszú távú tervben a közművelődés szempontjából döntő jelentőségű folyamatokkal kiemelten kell foglalkozni, a különböző meghatározó jellegű programokat, valamint fejlesztési koncepciókat ki kell dolgozni. Magyarországon a közművelődés távlati tervezése tekintetében még a kezdeti lépéseknél tartunk. Ebben a vonatkozásban az első jelentős próbálkozásnak a Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság 1970-ben alakult Kulturális Tervezési Albizottságának "A kultúra fejlesztésének távlati koncepciója 1970-1985" című tervezet számít, amelyben a korábbi kulturális fejlődés jellemzőinek áttekintése mellett a szocialista művelődési modell felvázolására is kísérlet történt.^{6/} A tervezetet a Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság elfogadta, majd beépítésre került az életszínvonal távlati koncepciójába.

A közművelődési párhatározat előírta, hogy a településfejlesztési tervekkel összhangban, az 1990-ig terjedő hosszú távú népgazdasági terv részeként készüljön el a közművelődés távlati fejlesztési terve.^{7/} Ennek végrehajtásaként elkészült "A közművelődés távlati fejlesztési koncepciója 1976-1990" című dokumentum, amely mint munkaokmány, a különböző állami szervek részéről elfogadásra került. A megyei /fővárosi/ tanácsok többsége ennek alapján kidolgozta a közművelődésre vonatkozó távlati fejlesztési tervét. Jelenleg a Kulturális Minisztérium irányításával folyamatban van a "Kultúra távlati fejlesztési koncepciójának" kidolgozása, amely az előzőekben vázolt dokumentumokra épül, az azokban foglaltakat a megváltozott körülményeknek és követelményeknek megfelelően továbbfejleszti.

6/ Papp Margit: Gondolatok a közművelődés távlati tervezéséről. Kultúra és Közösség. Bp. 1975. 4.sz. 23. old.

7/ A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Bp. 1976. OKT., 55. old.

A közművelődés távlati tervezésével összefüggésben említést kell tenni a prognózisról, amely a jövőre vonatkozó, tudományosan megalapozott és tudományos módszerrel kialakított, viszonylag magas megbízhatósági szintű valószínűségi állítás a közművelődésben várhatólag bekövetkező folyamatokról. Prognosztika készítése természetesen nemcsak hosszú távra lehetséges. A rövid távú prognózisok elsősorban a taktikai döntések, tervek alátámasztását és az operatív munka jobb szervezését segítik. A különböző időtartamra vonatkozó közművelődési prognózisok és tervek között szoros kapcsolat van. Ezt az összefüggésrendszert sematikus ábránk szemlélteti.

A tervezés szintjétől, a terv típusától és időtartamától, valamint a tervező szubjektumától függetlenül valamennyi közművelődési tervvel kapcsolatos követelmény, hogy egységben kezelje a kulturát alkotó és befogadó egyén személyiségének fejlesztését. Ez egyaránt jelenti a kulturális értékek, objektívációk megismertetését és az alkotói aktivitás kifejlesztését, valamint a munkához, a társadalmi környezethez és önmagunkhoz való szocialista viszony alakítását, az emberek közötti kapcsolatok kulturájának az elsajátítását. Gyakori hiba, hogy a tervezés során mellőzik a komplexitás elvét és egy-két, jobb

esetben néhány részelemet emelnek a totalitás rangjára, ami a tervet egyoldaluvá, megvalósítását irreálissá teszi. Valamennyi tervnek választ kell adnia nemcsak arra a kérdésre, hogy mit akar elérni, hanem arra is, hogyan akarja elérni, vagyis mit szándékozik tenni a cél realizálása érdekében. A közművelődési tervezőmunka egyik fogyatékosága az ugynevezett "cél-központu" tervezés, amely nem ad választ a megvalósítás hogyanjára, annak gazdasági biztosítékaira. "Társadalmi és gazdasági szempontból egyaránt fontos, hogy olyan területeken, mint a kultúra, az oktatás, az egészségügy stb., a hosszú távú tervezés ne szakadjon két részre: egy külön gazdasági /tervezési és pénzügyi/ és egy külön "tartalmi" részre: e kettészakadás társadalmilag tarthatatlanná tenné mind a tervezési, mind pedig az ettől elszakított "tartalmi" döntéseket, nem egy esetben kárt is okozna."^{8/} Hangsúlyozzuk, hogy a tervben foglaltak következetes megvalósítása érdekében nemcsak a cél és az ehhez kapcsolódó tartalmi feladatok, hanem a realizáláshoz vezető út és a gazdasági feltételek együttes, összehangolt tervezése is szükséges.

A közművelődési tervek előzőekben vázolt rendszere szoros összefüggésben van a népgazdaság egészére vonatkozó tervekkel, annak szerves és elidegeníthetetlen részét képezi. Ez még akkor is így van, ha tudjuk, hogy a közművelődés tervezése, annak módszerei ma még - különösen a tartalmi tervezést illetően - jórészt kialakulatlanok, fáziselmoradásban vannak a gazdasági, szociális szféra tervezéséhez viszonyítva. A közművelődés irányításával foglalkozó szervek, a kultúra, a művelődés kutatásával megbízott intézetek és szervezetek sürgős feladata e lépéshátrány megszüntetése vagy legalább a lemaradás nagyságának csökkentése.

^{8/} Dr. Hetényi István: A társadalmi fejlődés és a hosszú távú népgazdasági tervezés kapcsolatáról. Társadalmi Szemle. 1975. 3.sz. 23. old.

Az információ szerepe a közművelődés tervezésében

"Hatékonyan élni annyit tesz, mint elegendő információval élni!" - Norbert Wienernek, a kibernetika atyjának ez a gyakran idézett gondolata érvényes a közművelődés tervezésére is. A reális terv készítésének ugyanis elengedhetetlen feltétele, hogy a tervekészítés során a tervező szerv elegendő információval rendelkezzen a tervezés objektumáról, azaz a közművelődésről. A sokoldalúság megismerése, körültekintő helyzetelemzés és véleményalkotás, a helyes következtetések levonásának, a tudományos igényekkel kidolgozásra kerülő közművelődési terveknek az alapja. Ha a tervező szubjektumának közművelődési gyakorlatról való elképzelései információ hiányában fejletlenek, az a veszély fenyeget, hogy a hamisan felismert valóságból kiindulva történik a tervezés. A valóságtudat azonban jelentős mértékben javítható a valóság kritikai vizsgálatával. Ezt egyfelől a jelen gyakorlatának őszinte feltárása, másfelől a múlt tanulmányozása segítheti elő. Ezt a folyamatot szolgálják a közművelődési tervek készítésének előzetes munkálatai is. A tervek előkészítésére azért van szükség, hogy biztosítani lehessen a felmérésen és elemzésen alapuló helyzet megismerését, a munka folyamatosságát és fokozatosságát. Ez a működési terület megismerését célzó előmunkálatokkal, az annak részét képező információgyűjtéssel és az előző tervfeladatok végrehajtásának értékelésével végezhető el. A tervek ilyen előkészítése nem rendkívüliség, mint sokan vélik, hanem szükséglet.

A közművelődés tervezésének előkészítő munkálatai során alapvető a lakosság kulturális igényeinek és szükségleteinek megismerése és feltérképezése. E téren Magyarországon a tudományos megalapozás elején tartunk. A probléma ott kezdődik, hogy a műveltségi színvonal, a kulturális igények és szükségletek méréséhez jóformán semmiféle kritériummal nem rendelkezünk. "A munka termelékenységének a mutatói, a közoktatás statisztikai adatai vagy tucatnyi más kritérium alapján összetett elméleteket lehet gyártani, de tagadhatatlan marad, hogy az igazi, a mindennapok szokásává lett kultúra színvonalának méréséhez olyan belső struktúrák feltárása is szükséges,

amelyek megragadására ma még nincsenek eszközeink.^{9/} A megbízható információ hiánya viszont táplálója a szubjektivizmusnak, a vágyakat és óhajokat tükröző terveknek.

A közművelődés tervezését szolgáló információk főbb forrásai a következők: a statisztikai adatok és jelentések; konkrét közművelődési, szociológiai stb. kutatások; közművelődési kísérletek; különböző dokumentumok, tájékoztatók; a korábbi időszakra vonatkozó tervteljesítésnek elemzése. Források jellemző vonásainak teljes körű ismertetése nem áll módunkban, ezért részletesebben csak a statisztikai adatok és jelentések felhasználásának mint a közművelődés-tervezés információ forrásának a rövid bemutatására szorítkozunk.

A statisztikai adatok és jelentések elemzése lehetővé teszi, hogy megismerjük a közművelődés mennyiségi paramétereit, a korábbi döntések, tervek végrehajtásának számszaki mutatóit. A közművelődési statisztika^{10/} különböző időszakok adatait hasonlítja össze, s ezzel lehetővé teszi, hogy felismerjük a fejlődés tendenciáit, illetve ezt is figyelembe véve tervezzük a továbbhaladás irányát. Még kell jegyezni, hogy a közművelődés jelenlegi statisztikai rendszere ahhoz, hogy szilárd alapját képezhesse a tervezésnek, jelentős tökéletesítésre szorul. Például jórészt hiányoznak belőle a kulturális élet, a művelődési helyzetkép megítéléséhez és a tervezéshez nélkülözhetetlen mutatók. A statisztikai adatok értékelésével, elemzésével és felhasználásával kapcsolatban utalni kell arra, hogy ezeknek a mutatóknak a többsége csak az eredményeket jelzi, és nem, vagy csak részben tükrözi a folyamatot a maga akadályaiival, nehézségeivel, visszaeséseivel. A tudományos igényvel végzett elemzés feladata az ilyen és ehhez hasonló egyoldalúság megszüntetése.

^{9/} Tókei Ferenc: A szocializmus dialektikájához. Bp., 1974., Kossuth Könyvkiadó, 180. old.

^{10/} Például: Közművelődési adatgyűjtemény. Bp. 1973., KSH.; Közművelődési kiadások 1960-1970. Bp., 1972., KSH.; Közművelődés 1972-1976. Bp., 1978. KSH; a Kulturális Minisztérium évenként - szakterületi csoportosításban - megjelent statisztikai kiadványai.

A közművelődés statisztikai adatainak tervezésben történő felhasználásakor néhány szélsőséges alkalmazási móddal is találkozhatunk. Tapasztalható egyrészt a statisztikai adatok túlértékelése, másrészt azok lebecsülése, figyelmen kívül hagyása. Mondani sem kell, hogy mind a két véglet hibás. A túlértékelés jellemző vonása, hogy a tervező szubjektum szinte "szám-misztikában" él, rabja a statisztikai adatoknak, s olykor már meg sem fontolja a "mennyeiség" tényleges értelmét, nem támaszkodik az információ egyéb forrásaira. A fő veszély ebben az összefüggésben a gondolkodás elbürokratizálódása: a számokban, statisztikai kimutatásokban való gondolkodás. A tervező tevékenységben legalább ennyire hibás a statisztikai adatok lebecsülése, figyelmen kívül hagyása, a csak "elvi" elemzésből történő kiindulás. A statisztikai adatok, mégha sokszor pontatlanok, becsült számok is, a nagyszámok törvénye alapján többé-kevésbé a valóságot tükrözik. A számok, az arányok - egy szóval: a tények - ismerete nélkül aligha tervezhetünk reálisan.

A közművelődés statisztikai adatai kiválasztásának és a tervező munkában való felhasználásának fontos kérdése a bázis-időszak /év vagy hosszabb szakasz/ helyes megválasztása és annak következetes alkalmazása. Lényegét tekintve arról van szó, hogy az éves, a középtávu és a távlati terv előkészítése során a közművelődés minden szakterületén, ágazatában ragaszkodni kell az azonos időszak adatainak a felhasználásához, és nem szabad az elemzés alapját képező időt a tervező tetszése szerint önkényesen változtatgatni. Például a VI. ötéves terv előkészítése során célszerű az 1976-80 közötti időszak filmszínházi, színházi, kiállítás-látogatási, könyvolvasási stb. adataira támaszkodni, és nem lehet egyszer csak az 1971-1975 közötti, máskor az 1976-80 közötti stb. adatokat alkalmazni, mert így azonos nevezőre hozzuk a valóságban nem együtt jelentkező tendenciákat. Ez téves következtetések levonásához és a tervező által elképzelt "óhaj" igazolásához vezet. Különösen a középtávu és a távlati tervek előkészítése szempontjából jelentős, hogy ne csak egy vagy néhány év statisztika-

तिकai adatait használjuk fel, hanem a terv jellegének megfelelő háttér-időszak mutatóit alkalmazzuk.

A tervezés előkészületi munkálatai során nem elégséges a közművelődés belső fejlődésére vonatkozó információk elemzése, hanem szükséges egyrészt a kulturális élet, a művelődés egyéb területeire, alrendszerre; másrészt a politikai, gazdasági és társadalmi fejlődésre vonatkozó tendenciák stb. áttekintése, közművelődésre gyakorolt hatásának értékelése is. "Az elmúlt harminc esztendőben végbement gazdasági, társadalmi változások, a munka- és az életkörülmények átalakítása, modernizálása sok új követelményt támasztott, és sok új feltevést teremtett meg a művelődés számára, ugyanakkor régi és új ellentmondásokat hozott felszínre, és az átmenetiség jellegzetes vonásait emelte ki. Aki ezt a valóban dialektikus összefüggést az objektív és a szubjektív tényezők között nem látja, s csak a kulturális jelenségekből próbál következtetni a művelődésben jelentkező eredményekre és gondokra, az súlyosan téved, mint ahogy az is, aki csak a gazdasági viszonyokból akarja levezetni a művelődési helyzet sajátosságait."^{11/} Ez arra kell, hogy ösztönözze a közművelődés irányításának különböző szintjein dolgozó szakembereket, kutatókat, hogy a jelenségek okainak és összefüggéseinek konkrét és sokoldalú elemzése útján vonják le következtetéseiket, határozzák meg a következő időszak feladatait, válasszák ki a fejlődés döntő láncszemét. Kizárólag a sokoldalú elemzés nyújthat megbízható alapot a tévedések elkerülésére, a közművelődés mind tudatosabb tervezésének kibontakoztatására.

A közművelődés tervezésének gyakorlatában világjavító szándékok mérkőznek a napi valósággal. Ebben a mérkőzésben a jelen gyakorlatától sokszor nem látjuk a jövő körvonalait. Ennek során soha sem feledkezhetünk meg arról, hogy igazán hasznos, a kisebb és a nagyobb közösség érdekeit egyaránt szolgáló, csakis a reális, a megvalósítható terv lehet.

^{11/} Kőpeczi Béla: A magyar kultúra harminc éve. Bp., 1975. Kossuth Könyvkiadó, 60. old.

AZ ÜZEMEK ÉS A MÜVELŐDÉSI OTTHONOK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

A magyar népművelés a felszabadulás után nagy utat tett meg mai állapotáig. Közművelődési törvényünk birtokában nyugodtan elidőzhetünk egy-egy ilyen fontos résztémánál, mint a jelenlegi: "Az üzemek és a művelődési otthonok együttműködésének lehetőségei".

Mindenesetre: túl jutva népművelésünk "hórukk korszakán" a teendők országos méretű "egységformáin", azok "egységtartalmain", a biztos társadalmi háttér /gazdasági alap, részben alkalmas intézményi rendszer, eredményeket felmutató, egységes cél irányában tevékenykedő munkamegosztási rendszer, az alapműveletek végzésénél már többre képes apparátus/ létezésének tudatában részterületeken kereshetjük lehetőségeinket; mi több /!/: teendőinket.

Ezt kell tennünk most is.

Tárgyunkkal kapcsolatos teendőinkről az MSZMP KB 1974. március 19-20-i határozatában tömören foglalt állást: "továbbra is arra kell törekedni, hogy az állami közművelődési intézmények mellett mindazok a társadalmi szervezetek és gazdasági egységek, amelyeknek közművelődési feladatuk van, vállaljanak fokozottabb felelősséget tagjaik, dolgozóik művelődéséért."

Az 1976. évi V. törvény /a közművelődési törvény/ 6.§-nak 3. bekezdésében a megoldás útjára, módjára utal: "A köz-

művelődési feladatokat, a közművelődés feltételeinek létrehozását és fejlesztését, a közreműködő állami szervek és társadalmi szervezetek, a munkahelyi, lakóhelyi és a családi közösségek, az oktatási-nevelési és közművelődést szolgáló intézmények egymásra épülő, egymást kiegészítő összehangolt tevékenységükkel valósítják meg."

Közös teendőink tartalmát a törvény 11. §-a vázolja:

"A közművelődés irányításában és szervezésében részt vevő szervek feladata, hogy minden állampolgárra kiterjedően közreműködjenek:

- a/ a művelődési igények állandó fejlesztésében és kielégítésében, az általános tájékozódási lehetőségek megteremtésében;
- b/ az általános műveltség - a művészeti, társadalomtudományi, természettudományi, műszaki, mezőgazdasági, egészségügyi, testi és környezeti kultúra - rendszeres gyarapításában;
- c/ a szocialista világnézet, az erkölcs, a magatartás, az életmód és az izlés fejlesztésében;
- d/ a politikai műveltség, a közéleti tevékenység fejlesztésében, az állampolgári ismeretek bővítésében;
- e/ a munkakultúra, a szakmai képzettség rendszeres kiegészítésében és megújításában;
- f/ a művelődési közösségek kialakításában és fejlesztésében; a szabad idő hasznos eltöltésének megszervezésében és a kulturált szórakozás feltételeinek megteremtésében;
- g/ a kulturális alkotóképesség kibontakoztatásában."

A rendelkezésünkre álló idő arra sajnos nem elegendő, hogy a fenti nevelési területek mindegyikével kapcsolatban kifejtjük és példán bemutassuk: hogyan kapcsolódhat össze az üzem és a művelődési otthon munkája. Meg kell elégednünk né-

hány kapcsolódási lehetőség felvázolásával pl. egy megyén belül kialakult gyakorlatának bemutatásával. Annyit azonban így is el lehet mondani, amennyi elégséges lehet az együttműködés elvi és gyakorlati lehetőségének bizonyítására, s nem utolsósorban: adaptálható példát állít a tisztelt hallgatóság, a kollegák elé.

- Megjegyzem, hogy hasonló céllal és eredménnyel lehetne végigjárni az üzemek és a könyvtárak, muzeumok, filmszínházak, színházak stb. közművelődési intézményekkel már kialakított és kialakítható munkakapcsolatait. Továbbá azt, hogy ismereteim szerint kevés ma már az országnak az a helye, ahonnan a gyakorlati kapcsolatok egy-egy jó példáját ne tudnánk citálni. Ez a tény örvendetes! Feladatom most mégis: hajdubihari példákon ábrázolni az üzemek és művelődési otthonok együttműködésének lehetőségeit.

Az 1960-as, 1970-es évek fordulóján vált megyénkben is elsődleges programmá a munkahelyi népművelés, illetve a munkásság alaprétegeinek: a segéd munkásoknak, betanított segéd munkásoknak, a szak munkásoknak, kiemelten ezek szűkebb rétegeinek: az ifjúságnak s a nőknek tudatformálása.

Azóta a megyeszékhelyről irányított, közművelődési akciókban realizálódó kapcsolatformáknak egész sorát hoztuk létre, alkalmazzuk ma is.

- Eleinte az üzemi öntevékenység kiscsoportokba zárt formáit szorgalmaztuk /mint szerte az országban/: a munkáskórusokat, zenekarokat, a néptánc-, színjátszó-, illetve irodalmi színpad csoportokat mint a régi üzemi művelődési hagyományok felmelegítőit. Látni kellett rövid időn belül: kis hatásfokú e kísérlet. Kevés embert vitatható minőségi fokon érint.
- Új kiscsoportos alakzatokat kezdtünk szorgalmazni, korszerűbbnek ítélt tartalmakkal szakköri, tanfolyami, baráti kör keretekben. Jöttek létre hosszabb-rövidebb időre eredményesen működő /ezermester, barkács, modellező, ötvös, faragó stb./ szakkörök, iskolai tananyagokat felelevenítő, kiegészítő

szító tanfolyamok, a népművelés által kezdeményezett szakmai /munkaegészségügyi, jogi, közgazdasági stb./ tanfolyamok, KRESZ-tanfolyamok, ország-világjáró baráti körök, kertbarátkörök, kisállattenyésztő, irodalom-, film-, képzőművészet baráti körök stb.-k. A közben megnőtt és erősen továbbnővekvő munkásság tömegéhez viszonyítva továbbra is kicsinek bizonyult a hatókör, és a hatásfok másik elemén - a minőségi mutatókon - is tapasztalni kellett a vézna részeredményeket.

Látható volt: e módokon a munkahelyi /illetve leszűkítve a munkás/ tömegek nem mozdíthatók. Csak művelődésre hajlamos vékony rétegeikhez szólhatnak. A művelődés mozgalmi méretekben, mozgalmi izekkel más modellben valósulhat meg a közművelődés új viszonyai /általában a művelődési alkalmak gazdagabb kínálata, az otthon való művelődés lehetősége, az emberi mikroközösségek befeléfordulása/ miatt. Illetve a művelődni vágyó ember lassan kifejlődő szelektáló képessége miatt, amelynek legalapvetőbb motivációs hátterévé - a munkahelyi, a családon kívüli és belüli - emberi szereppozíció vált.

Eleinte annyit láttunk csak, hogy valami olyan munkahelyi művelődési szerkezet kezdeményezésére van szükség, amely támaszkodhat a szocialista brigádmozgalomra, abba beleépülhet, annak kulturális vállalásaihoz művelődési alkalmat kínál, olyan tartalmi, művelődési alkalmat, amely figyelembe veszi a munkásember művelődési és szabadidős szokásait, azt tisztelve kis léptékekkel igyekszik előrevinni, olyan művelődési tartalmak fogadására alkalmassá tenni, amelyekről a korabeli közitélet azt tartotta, hogy már művészet, nem giccs; alkotás, nem dillejtáns produktum; izlés, nem izléstelenség; hasznos szabadidős program, nem haszontalan.

- Így jutott el megyénk első munkásművelő "tömegmozgalmához" 1967-1968-ban, a "Munkásoknak ajánljuk" című sorozathoz. Ebben szerepelt tematikus filmvetítés a Művész Múziban, és

üzembe helyezve, író-olvasó-, közönség- és művész-találkozó, tárlatlátogatás stb. Kiemelkedő, központi programként pedig Debrecen reprezentatív közintézményébe, a nagy hangversenyek színhelyére, az Aranybika Szállóban levő Bartók Termünkbe invitáltuk a dolgozókat a nivós szórakoztató műsorokra, az üzemi szakszervezeti apparátusok közreműködésével. Komoly és könnyűzene, szépirodalom /vers, próza, drámai részlet, folklór anyag/ került itt a közönség elé szerkesztett tematikus műsorainkban neves hivatásos és amatőr együttesek, előadóművészek közvetítésével. Munkásbérlettel alakítottuk ki a törzsközönséget. Ugy látszott, hogy rang itt megjelenni. Nagy volt az érdeklődés, kb. fél évig a megjelenés is, aztán egyre fogyatkozott a tömeg.

- Hasonló programok biztosításával ez időszakban megyénk több települése is próbált a munkássághoz szólni, részben önállóan, részben a Megyei Művelődési Központ szolgáltató segítségével.

1969 elején már látszott: nem ez az üdvös forma, amellyel a tömeges munkásművelődés hosszú távon megoldható. Tovább próbálkoztunk. Aproposít egy új tömegprogramhoz Debrecen, illetve Hajdu-Bihar felszabadulásának 25. évfordulója és a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulója kinált.

- Vetélkedőrendszerbe szólitottuk megyénk ipari, szolgáltató-ipari, közlekedési, postai, kereskedelmi, vendéglátóipari dolgozóit. Programunkat elneveztük Szocialista brigádok felszabadulási kulturális vetélkedőjének. A felfokozott központi és helyi propaganda által kialakult közhangulatban az üzemek vezetői és a dolgozók egyaránt elfogadták kezdeményezésünket. Olyan tematikát ajánlottunk a vetélkedőrendszerben, amely egyaránt érdeke volt az üzemi vezetőknek és a dolgozóknak. Egybevágott politikai és szakmai képző, tájékoztató feladataikkal. Az irodalmi és más művészeti tematika pedig gazdag és aktuális tartalmu szórakozást kínált. Programunk mennyiségi - némely ponton minőségi - túlzásai ellenére is vonzó volt a fentiek miatt. Az üzemek Debrecen-

ből és a megyéből együtt tízezres tömeg részvételét jelezték. Valós jelenlétükre a versenyek finisének óriási tömegeket mozgósító rendezvényeiből is következethettünk. A vetélkedő struktúrája ekkor még nem tette lehetővé a bevezetett folyamatos jelenlétének ellenőrzését. Hajdu-Bihar ettől kezdve vetélkedik. Kis tulzással: Vetélkedő megyeként tisztel bennünket az ország.

- 1970-től Korunk Valósága néven működtetjük az előbb körvonalazott, évente átformált, továbbfejlesztett vetélkedőrendszerünket. 1971-től működtetjük a Mezőgazdaság /korábbi nevén a Falu/ Szocialista Kulturája vetélkedőrendszert, a mezőgazdasági dolgozók részvételével. Az első foku hatáskörben dolgozó tanácsi apparátusiakat 1972-től szólítjuk minden évben a Közszolgálatban című vetélkedőrendszerbe. E három fontos alaprétégből ma már évente megközelítően 16 000 embert mozgósítunk folyamatos, az elsajátítás színvonalát ellenőrző művelődésre, az e területeken foglalkoztatottak kb. 20 %-át. Ugy tartjuk: nagyok az eredményeink, bár óriásiak még a hiányaink, a kihasználatlan lehetőségeink, a ma már tudott, de még nem vállalható teendőink.

Az oktatási intézményeket is termelő üzemnek felfogva említem meg, hogy negyedik vetélkedőrendszerünk, a Debreceni Kaleidoszkóp évente 2-3000-es diáktömeget foglalkoztat a fentiek logikáját követő szerkezetével, tartalmával szintén 1971-től.

- Vetélkedőrendszereinkre mint kapcsolatteremtő formákra, strukturákra a későbbiekben visszatérek.

Természetesen: a régi tevékenységi formákat nem szüntettük meg üzemi, munkahelyi népművelési gyakorlatunkban, és egyéb új formákat is rendszeresítettünk.

- A Megyei Művelődési Központ és a Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya Bemutatjuk címmel indított a megye képzőművészeit éveken át népszerűsítő egyéni, illetve kiskollektív tárlatokat. Ezeket üzemekbe is sikerrel vándoroltattuk.

- A Szakszervezetek Hajdu-Bihar Megyei Tanácsa Kulturális, Agitációs és Propaganda Csoportja /ma Osztálya/ látva a vizuális programok sikereit, beindította az Üzemi tárlat című sorozatát a megye alkotó művészeinek pályázat útján begyűjtött alkotásaiból. Évente egy tárlat anyagát a látáskultúra fejlődéséhez írásbeli támpontot is nyújtó színes katalógus társaságában vándoroltatja Debrecen és a megye nagyobb üzemeibe jelentős közönségsikerral.

- A MÁV Járműjavító Debreceni Üzemének Művelődési Házában 1975-től komolyzenei munkásbérleti hangversenysorozatok kísérik meg a zenei műveltség fejlesztését.

- A szocialista brigádok színházi és filmszínházi részleges és teltházas bérletezési formái Hajdu-Biharban is elterjedtek az SZMT, a Csokonai Színház, a filmszínházak, illetve az üzemek közös szervezésében.
Az alkalmazott kapcsolatformák skálája tovább bővül a Megyei Művelődési Központ által rendszeresített kisebb volumenű akciók révén, az üzembe helyezett:
 - rendhagyó irodalmi órákkal,
 - rendhagyó zenei órákkal,
 - könyvheti, költészetnap alkalmi, az olvasómozgalmi rendszeres programokkal,
 - az általában nem képzőművészeti /hanem: politikai, szociológiai, idegenforgalmi, tudományos, egészségnevelési, munkavédelmi, foto, disztóművészeti stb./ vándorkiállítási anyagok biztosításával,
 - a munkásszállásokra külön gonddal, de inkább helyi kezdeményezések révén telepített hasonló alkalmi programokkal.

- Debrecenben az MMK is, a megye több települése is próbálkozott a szocialista brigádok, máshol a szocialista brigádvezetők, a munkahelyi középvezetők rétegklubjainak működtetésével. Ez a kezdeményezésünk mindenütt csak ideig-óráig volt közkedvelt.

- Hasonló sorsra jutottak a régi mintára új tartalommal, a Hazafias Népfront által kezdeményezve szervezett un. munkásklubok is.

Végig tekintve e máris bő, mégis még mindig hiányos formaskálán, amelyben folyamatosan realizálódott művelődési otthonaink és üzemünk, tágabb értelemben munkahelyeink és az ott dolgozók művelődési tartalmu kapcsolatának jelentősebb része, több elméleti konklúzióhoz juthatunk.

- 1./ Lehetséges az üzemek és a művelődési otthonok alkalmi kapcsolatainak folyamatos ismétlődése, illetve e kapcsolatok rendszerre szervezése.
 - Ezt ma már párhatározatok, állásfoglalások elvileg elvárják, a közművelődési törvény, miniszteri határozatok, utasítások, országos hatókörű /KISZ, TOT, SZOT stb./ szervek szabályozták, továbbfejlesztően újra- és újra-szabályozzák. A helyi vezető szervek testületei, a lakosság egyes rétegei által jelzett szükségletfelismerések pedig sürgetik.
- 2./ E kapcsolatok rendszerre fejlesztésének objektív és szubjektív feltételei is eljutottak egy olyan fejlettségi fokra, amelyen a tervszerűség dominálhat az alkalmi ösztönösséggel szemben, amelyen a tudatfejlesztési programok motivációs háttérévé egyre inkább a termelő emberrel szemben támasztott szellemi követelmény válik.
- 3./ A művelődő ember részvételével megvalósuló formaskála továbbfejleszthető. Egy része éppen a formaskála gazdagsága miatt megsemmisíthető, a kapcsolatformák elvesztésének veszélye nélkül. Más része külön tervezés nélkül is konvergál, és a komplex hatások fejlesztése érdekében ötvözhető.
- 4./ Az üzemek a közművelődési intézmények művelődési alkalmából csak olyan tartalmakat tudnak hasznosítani folyamatosan:

- amelyek tartalmilag megegyeznek belső termelési szükségleteik által behatárolt tudatfejlesztő programjaikkal, illetve a dolgozók személyes információszükségletét elégítik ki;
- amelyek alaptörekvése tehát a termelő ember és a társadalom meghatározott keretei között élő, meghatározott szereppozícióval felruházott ember segítése e szereppozíciójára való alkalmasabbá válásban;
- amelyek abban a szerkezeti modellben programoznak, amelyeket az üzemek ezektől függetlenül, belső igényeik, lehetőségeik alapján alakítottak ki, jelenleg a szocialista brigádmozgalom keretei és tevékenységtervező-elszámoló-jutalmazó rendszerében, időrendjében;
- amelyek messzemenően figyelembe veszik az üzemek művelődési modelljéből /belső művelődést szervező szereposztásából/ adódó más-más lehetőségeket, szükségleteket, lehetséges közelítési módokat.

5./ Ilyen programok már nem képzelhetők el egy intézmény és egy üzem szintjén. Csakis multilaterális: több intézmény, több üzem, esetleg minden területileg lehetséges intézmény és üzem kapcsolatrendszerében valósulhat meg méreteiben és minőségében egyaránt hatásosan.

6./ E kapcsolatok közvetettek és közvetlenek, szorosak és lazák lehetnek az üzemek művelődési strukturájától függően.

Nézzük ez utóbbit egy kicsit részletesebben!

Más tartalmu, rendszerű munkakapcsolatot kell kialakítani a tanácsi - általában üzemén kívüli - közművelődési intézménnyel annak az üzemnek, amely rendelkezik belső főhivatásos népművelővel és üzemén belüli közművelődési intézménnyel /általában klubkönyvtárral vagy művelődési házzal, illetve könyvtárral/. Megint mást annak, amely nem rendelkezik ezekkel, és a dolgozók művelődését a társadalmi munkás szakszervezeti, illetve a más rendeltetésű termelési apparátus ki-

sebb-nagyobb csoportja tervezi, szervezi és realizálja az általános műveltséget segítő oktatási formák vonatkozásában csakugy, mint a szakmai műveltséget fejlesztő oktatási, illetve tanfolyami formák esetében vagy a közművelődési formák vonatkozásában.

Ha a vállalatnak saját telephelyén belül van közművelődési intézménye, lehetővé válik a munkafolyamathoz, a termelési célokhoz közvetlenül csatlakoztatott, legfeljebb alkalmi külső, főleg szolgáltatást vagy módszertani támogatást igénylő tartalmi munka az üzemi adottságoknak megfelelő formában, időzítésben. Ha a saját közművelődési intézményhez megfelelő méretű, felkészültségű függetlenített saját apparátusa is van, e tevékenység lényegében erősebbé válhat a lakóhelyi közművelődésnél. Elvileg hatásosabb a művelődés-motivációs háttér az üzemben, mint a lakóhelyen. Gyakorlatilag ennek foka annak függvénye, hogy a termelő ember művelődésével kapcsolatban mi az üzem vezetőségének véleménye, ezügyben a termelési érdekeiktől indítatva milyenné formálták a közvéleményt. E közvélemény alapján azután szűkebbre vagy tágabbra nyitva az üzem kapuját a kinti kapcsolatot szervező üzemi népművelő, illetve szűkebbre vagy tágabbra nyílik e kapu az üzemi kapcsolatot kereső kinti népművelő előtt.

Mindkét esetben a közvetlen munkakapcsolatok egész sora képes így kialakulni a külső /üzemen kívüli/ közművelődési, oktatási, tudományos stb. intézmények szakembereivel. Ti. programjaihoz az üzemi intézmény, üzemi népművelő rengeteg külső szellemi erőre szorul. Ezek a kapcsolatok lehetnek lazák /alkalmiak/, válhatnak szorossá /rendszeressé, jogilag is összekapcsoltta, közös művelődő közösségek működtetésével szervesen összetartozóvá/.

Az intézmények, pl. üzemi művelődési ház, lakóhelyi művelődési ház kapcsolatában is kialakulhat a munkakapcsolatnak ez a módja.

A kapcsolatoknak ezen a minőségi szintjén az üzem, illetve közművelődési intézménye, valamint a segítségére levő külső intézmény kapcsolata jogi szabályozást igényel, a szakigazgatási szervek támogató, ellenőrző jelenlétét. E kapcsolat eljuttatható a közös üzemeltetésig /fenntartásig/, üzemi intézmény esetében a zártkörű tevékenység feloldásáig, területívé fejlesztéséig.

Üzemeink és közművelődési intézményeink közvetett kapcsolata is kialakítható, és ma még ez az általánosabb.

- Az egyik eset, ha van ugyan hivatásos népművelője, illetve saját fenntartású közművelődési intézménye az üzemnek, vagy ezek egyikével bir csak, de ezek ún. belterjes népművelést végeznek /csak az üzem dolgozóit művelik és csak belső szellemi erők hasznosításával/.
- A másik eset, ha nincs sem népművelője, sem közművelődési intézménye az üzemnek és mozgalmi, illetve termelési apparátussal végzi e belterjes népművelést.

A külvilággal tartott közvetett kapcsolatának vékony szálát mindössze az jelenti, hogy e tartalmilag, formailag leszűkített munkával részben azért teljesíti a párt művelődési határozatait, e szűk keresztmetszetű művelődési tartalomhoz tervezési alapul veszi a helyi irányító szervek, módszertani intézmények irányelveinek egy részét, dolgozóinak pedig megengedi, hogy egyénileg hasznosítsák a külső művelődési lehetőségeket, de az üzem ezt nem szorgalmazza, nem szervezi.

Hajdu-Biharban éppen ennek a fajta üzemi, munkahelyi mentalitásnak bombázására bizonyult alkalmasnak a négy említett művelődési mozgalom: a Korunk Valósága, a Mezőgazdaság Szocialista Kulturája, a Közszolgálatban és a Debreceni Kaleidoszkóp, de ezt a szerepet betölti pl. az Üzemi Tárlat is. Ezen akciók rendezőszervei azok a megyei szervek és intézményeik, amelyeknek az ilyen bezárkózó üzemi mentalitás sem mond nemet. A mozgalmak felhívásaiban ők valamiféle felszólítást látnak, és jelentős részük respektálja ma már e "felszólítást".

Részből így válik mozgalmaink sora a közvetett /megyei központból irányított/ kapcsolatok eszközévé a bezárkózó üzemek esetében. Azt hiszem, nem kell bizonyítgatnom azt az állítást, hogy egyben a közvetlen kapcsolatok szorgalmazójává, a fejlődés folyamatában megvalósítójává is. Sok - korábban bezárkózó - üzemet tanítottunk meg már mozgalmaink révén a külső közvetlen munkakapcsolatok kialakítására. A kapcsolatteremtésnek velük egy olyan természetes kényszerét sikerült kialakítani, amelynek nem volt paragrafus íze, de lehetőségként jelent meg egy "önként" vállalt művelődési program /kivülről segített/ teljesítéséhez. Az alkalmi kapcsolatok egész sorát szülték e mozgalmak. Ezekből sok üzem esetében a közvetlen szorosabb kapcsolatok gyakorlata fejlődött ki a korábban - a közművelődéstől - szinte hermetikusan elzárt üzemek, munkahelyek és a külső közművelődési intézmények között.

E gondolkör kapcsán szólni kell még egy fogyatékoságról. E fogyatékoság szinte a közművelődés egész - üzemeken kívüli - apparátusát jellemzi. Sajnos, a népművelőknek is csak kis része ismeri az üzemi nevelés struktúra-variációit, és egyféle strukturaképzettel tervez üzemi kapcsolatokat. Aztán meglepődik, hogy nem hatott a kapcsolatteremtő szándék, és azonnal a természetesen ellenálló üzemet vádolja.

Sajnos, itt nincs mód még az üzem /munkahely/ általános nevelési strukturájának részletezésére sem, az üzemek termelési strukturájától függő variációk bejárása pedig még kevésbé lehetséges.

- A témát részletesen lehet tanulmányozni pl. Csibye Sándor: Az üzemi nevelés pedagógiai irányelvei c. tanulmányában. Forráshelye a TIT és a SZOT 1966-ban kelt Munka és művelődés c. kiadványa. Csibye S. vázlatát kivetitem. Munkahely, lakhely, művelődés c. kéziratos tanulmányomban továbbgondoltam e témát a bemutatott alapvázlatot hasznosítva. Új sémában jelzem azokat a pontokat, amelyeken tapasztalatom szerint kapcsolódnunk kell az üzemi /munkahelyi/ neveléshez. E sémát előadásom írásbeli anyagához mellékelem.

Itt meg kell elégednem e séma körvonalainak felvillantásával a Csiby-féle vázlat alapján.

A nevelési és oktatási teendők a termelő munkából, illetve a termelésben részt vevő munkaerő viszonylagos hiányaiból származnak. A művelődési otthonok teendői e hiányok feltárásában tanácsadóként, szakmai irányítóként, kezdeményezőként való részvétel, a megszüntetésükre alkalmas formák megválasztásának segítése, a kiválasztott formák tartalmának megtervezésében, realizálásának metodikai kimunkálásában való részvétel. Az elvégzett művelődési munka művelődési szokásfejlesztő hatása vizsgálatának segítése a továbbfejlesztés, az új szükséges, lehetséges lépcsőfok megtervezése érdekében. Az üzemi művelődési struktúra függvényében más-más üzemi szerv partnerévé válhat a külső közművelődési apparátus: a termelés egyik-másik osztályának /személyügynek, munkaügynek, termelésinek stb.-nek/, a szakszervezeti vagy más mozgalmi testületnek, ezek albizottságainak, az üzemi közművelődési intézményeknek, nem utolsósorban, főleg kis, illetve még középméretű üzemek, munkahelyek esetében az üzemvezetők négyzetének.

Látható egyszeri rápillantással is e vázlatból, hogy az üzemi nevelés az üzemi, munkahelyi élet sok színterén szinte egyidőben valósul meg, és szervezett mozgalmi, oktatási, közművelődési, sport, a társadalmi élet változatos terein csoportkeretben, a termelési folyamat termelő közösségeiben szervezeten és automatikusan, csoportkeretben és egyénileg, tervezetten és esetlegesen. A kívülről felkinált tartalmi segítség tehát csak akkor érhet célba, ha a tartalmától, annak céljától függően az üzemi művelődési hierarchia kellő pontján jelentkezik "szolgáltatástételre". Ennek figyelmen kívül hagyása esetén minden külső segítő szándék elhalhat. Ha a segítségigény belülről jelentkezik, ez a partnertévesztési veszély elvileg nem állhat fenn. Csökken ez a veszély akkor is, ha a művelődési otthonok és az üzemek kapcsolatait a viszonylatokat jól ismerő megyei /központi/szervektől irányítják. Ma a folyamatos és széles körű üzemi és művelődési otthoni kapcsolat-

teremtésnek ez a szervezett, összehangolt irányítása még nem országos gyakorlat. Hajdu-Biharban már gyakorlat. Évek óta együtt munkálkodik az SZMT és a Megyei Művelődési Központ, támogatja mozgalmi és igazgatási eszközeivel ezt a Megyei Pártbizottság, a KISZ Megyei Bizottsága, Debrecen Városi Pártbizottsága és a KISZ Debrecen Városi Bizottsága, a megye alsóbb szintű pártbizottságai és KISZ-bizottságai, a Megyei Tanács és alsóbb szintű tanácsai szervei, valamint a Debreceni Megyei Város Tanácsa. Az említett művelődési mozgalmak e viszonylatok bemérésének, a bennük való kapcsolatteremtő tevékenységnek, e tevékenység jó begyakorlásának - a folyamatosan már majd egy évtizede azonos intenzitással jelenlevő központi irányítással - kiváló alkalmi, bázisai. Segítségükkel biztonságossá válik az üzemből a külső népművelő segítő szándéku mozgása, illetve tájékozottá válik a hasznosítható külső forráshe-lyek körében az üzemi tudatformálással bajlódó üzemi népművelő, mozgalmi káder, oktatásfelelős stb.

Visszatérve a hajdu-bihari művelődési mozgalmakhoz, ve-gyük szemügyre őket abból a szempontból, hogy bennük hogyan képes realizálódni az előbb elméletileg megközelített munka-kapcsolat!

- További mondandóm érthetősége szempontjából fontos vázolni, hogy e mozgalmaknak milyen a mechanizmusa. Egy-egy tárgydő-szakra /naptári évre, tanévre, népművelési évadra/ megyei rendezőszervek meghatározott ismeretterjesztő /műszaki, tu-dományági, irodalmi-művészeti/ tartalmak ismeretterjesztő formájú, módszerű, színvonalu feldolgozására szólítják fel a megye üzemeinek, munkahelyeinek munkakollektívait. A be-nevező munkás, mezőgazdasági munkás, alkalmazotti, diák /ter-melő/ primer közösségek vállalati, közművelődési intézményi segítségével "megtanulják" néhány hónap alatt a vetélkedőfo-kozatokon szükséges, a felhíváshoz társuló programfüzetben, illetve annak kiegészítőiben körvonalazott ismeretanyagot /az e célból szervezett vagy felajánlott ismeretterjesztő alkalmakon: politikai és szakmai oktatási formákon, könyv-

tári, művelődési otthoni, színházi, muzeumi, filmszínházi, programokon, a TV, Rádió által sugárzott, vonatkozó műsorokon könyvből, sajtóból, intézmény- és alkotóműhely-látogatáson, üzemlátogatáson, országjáráson stb. információs formákon/. Majd a különböző levelező és nyilvános versenyfokozatokon számot adnak a szerzett ismeretek mennyiségéről, minőségéről.

A meghirdetett programokra nevező "termelő" közösségeket a társuló üzemek /munkahelyek/ a belső és külső közművelődési intézményekkel, oktatási intézményekkel, párt- és szakszervezeti, tanácsai stb. testületek szakembereivel társulva készítik fel. A köznapi célirányos, konkrét munkakapcsolatok egész /már-már követhetetlen/ sora alakul ki e folyamatban üzemi vezetők, középvezetők, műszakiak, mozgalmiak és a művelődési ágazat szakemberei között. E kapcsolatok a szervező, a tudományos ismeretterjesztő, a művelődéspolitikusi stb. munka ezernyi elemét keltik életre, közben szervezetlenül is tanítva a közéleti jártasságot, illetve az üzemismeretet. A számonkérés folyamatában is hasonlóan szerveződnek e kapcsolatok.

Szívet melengető, tömegessé váló tapasztalat, hogy:

- a népművelőinknek nem gond bejutani konkrét művelődési teendők ellátására az üzemekbe;
- az üzemek bátran, céltudatosan, konkrétan igénylik a népművelők, a közművelődés más szakembereinek segítségét;
- a műszaki értelmiség egész sora válik /sokszor már a főnivatású kollegáinkat is megszegényítő/ hobbys "népművelővé"; nemcsak a művelődési alkalmak közönszervezőjévé, hanem társadalmi munkás népművelővé;
- mozgalmaink révén a művelődési alapok is hasznos célok realizálásához társulnak;
- a brigádmozgalom nemes művelődési tartalmakkal telik meg,

- az üzemi népművelés számára elengedhetetlen támogató-közütiélet adott ma már a megyénkben.

Külön kellene szólni - akár elemzőleg - megyénk két nagy üzemében, a HIM-ben és a MÁV Järműjavítóban végzett művelődés-szociológiai kutatómunkáról, a velük kapcsolatban kialakult üzemi kapcsolatokról, illetve a művelődési otthonok és az üze-mek ilyen tárgyú kapcsolatainak szükségességéről. Időhiányban nem tehetem. Jelzem viszont, hogy kapcsolataink tudatossága ma-gas fokának záloga az olyan tervezést megelőző kutatások elvég-zése, amelyek a tervfeladatok tudományos feltárását teszik le-hetővé, az akciók olyan hatásvizsgálatokkal való lezárása, a-melyek arra figyelnek, hogy a közművelődési folyamat milyen irányban, milyen mértékig mozdította el a művelődési szokáso-kat, amelyek a továbbfejlesztés szükséges irányát jelzik.

Néhány összegező gondolatra talán még van időm.

Az üzemek és a művelődési otthonok együttműködésének e-zernyi más jó példáját lehetne ma már összegyűjteni az ország-ban és még Hajdu-Biharban is. A megyei módszertani kiadványok-nak, a Népművelési Intézet sokszorosítványainak egész sorát, a TIT szegedi, 1976. évi munkásművelődési nyári egyetemének anyagát átnézve, több megye, város, nagyüzem mozgalmainkhoz, egyedibb nevelési alkalmainkhoz hasonló akcióinak konkrét ter-vét, lebonyolított "kutatósi" programját ismerve, nyugodtan állíthatom mindezt. További példákat csak azért nem idézek, mert a figyelemre méltó példák kis részét sem említhetném meg, és egyéni ismereteik alapján is kiegészíthetik e hajdu-bihari példatárat.

Az üzemi tudatformáló és nevelő területek jóval szélesebb skálájára irányulhatna valójában a segítő kéz aktivitása, mint amelyre a népművelés /a művelődési otthoni hálózat vagy akár a közművelődési intézményrendszer/ apparátusainak figyelme, ere-je ma kiterjeszti azt.

Üzemeinknek, munkahelyeinknek is jobban kellene igényel-niük a művelődési otthonok /más közművelődési intézmények/

szervezett, sokoldalú, alkalmi és főleg folyamatos segítségét.

Ha a közművelődési törvény idézett 11.§-ának pontjait követtem volna mondanivalóm megszerkesztésében, ennek szükségességét nemcsak megéreztethettem volna, hanem tételesen bizonyíthattam volna. Ugy érzem azonban, hogy mindenekelőtt a tudatosság /tervszerűség/ színvonalát kell közös erővel e területen is továbbfejleszteni, s ehhez a jó példák ereje ma még gyorsabban vezet, mint a tudományos értekezés. Talán sikerült a fejlődési ut gyors bejárását segítenem.

M e l l é k l e t

Az üzemi oktatás területei

1./ Szakmai képző és továbbképző tanfolyamok:

- a/ szakmunkás-, betanított munkás- és segéd munkásképző tanfolyamok,
- b/ céltanfolyamok,
- c/ szakmai továbbképző tanfolyamok,
- d/ mérnöktovábbképző tanfolyamok,
- e/ vezetőképző- és vezető-továbbképző tanfolyamok.

E tanfolyamok szervezését általában az üzemek szakmai osztályai: termelési osztály, munkaügyi osztály, fejlesztési osztály stb. végzik. Döntésüktől függően szerepet kap bennük az üzem szakszervezeti bizottsága, közművelődési intézményei is.

2./ Politikai tanfolyamok, oktatási formák:

- a/ pártsemináriumok, alsó fokú politikai tanfolyamok,
- b/ kihelyezett pártiskolai tagozatok,
- c/ szakszervezeti politikai tanfolyamok,
- d/ KISZ-semináriumok.

Szervezőik az üzemi pártbizottságok, szakszervezeti bizottságok, KISZ-bizottságok. Az üzem közművelődési intézményei, szervei ezek léteével is hivatottak számolni. Igény alapján besegíthetnek ezek programjaiba közművelődési kiegészítőikkel.

3./ Szakmai ismereteket általános irányban fejlesztő kiscsoportos formák:

- a/ munkásakadémiák, szabadegyetemek,
- b/ szakkörök, kísérleti vagy vitakörök,
- c/ ujtó körök, klubok,
- d/ műszaki-technológiai baráti körök, klubok,
- e/ Vöröskereszt- és MHSZ-tanfolyamok.

E formák szervezésében felelősként, realizálóként egyaránt jelen van az üzem több, már említett szakmai osztálya, de már a közművelődés üzemi szerveinek, intézményeinek bármelyike, Vöröskeresztes és MHSZ szerve is. Létrehozásukban a közművelődési intézményeknek kezdeményezőként is szerepet kell vállalniuk.

A szakmai informálódás egyéb irányított területei

- 1./ Különböző szintű termelési tanácskozások, termelési, fejlesztési tervviták.
- 2./ Szóbeli, írásbeli és szemléltető tájékoztatók, fórumok.

E formák irányítói, szervezői, a különböző szakmai osztályok, általában a gazdasági vezető szervek, szakszervezeti bizottságok, párt- és KISZ-szervek, tartalmuktól függően esetleg az üzemi közművelődés szervei, intézményei.

Az információtartalom itt leginkább gazdaságpolitikai, közgazdasági, bérügyi, műszaki, technológiai, munkaszervezési, munkajogi, munkavédelmi, munkaegészségügyi, vagyonvédelmi ismeret.

Az információ hatókörét tekintve lehet a népgazdaságra, iparágra, a vállalatra, üzemre, üzemrészre, műhelyre, termelő közösségre /brigádra/, a dolgozó saját feladatkörére kiterjedő.

Az általános és szakmai informálás közművelődési területei

- 1./ Általános műveltséget fejlesztő oktatási alakzatok:
 - a/ alapismereti tanfolyamok,
 - b/ tananyag-felelevenítő tanfolyamok, konzultációk,
 - c/ vizsga-előkészítő tanfolyamok, konzultációk, kísérleti alkalmak,
 - d/ felvételi előkészítő tanfolyamok, konzultációk, kísérleti alkalmak.

Szervezői különböző szintű gazdaságvezetői kezdeményezés után: a szakszervezeti bizottságok, az üzemi közművelődési intézmények, területi oktatási és közművelődési intézmények.

2./ Tananyag-kiegészítő közművelődési alakzatok

Formailag részletezve lásd a következő pontban! Tartalmukat tekintve e formák vagy horizontálisan vagy vertikálisan növelik a szakmai oktatás vagy az általános oktatás tananyagait. Szervei, intézményei, üzemi felkérésre külső közművelődési intézmények.

3./ Általános műveltségi kiscsoportok:

- a/ szakkörök, laboratóriumi közösségek,
- b/ tanfolyamok,
- c/ akadémiák, szabadegyetemek,
- d/ öntevékeny művészeti csoportok,
- e/ baráti körök,
- f/ réteg- és általános klubok.

Ezekben viszonylag stabil tagság állandó szakmai vezetés mellett aktivizálódik. Szervezők itt az üzemi közművelődés szervei, intézményei, vagy - jó esetben üzemi felkérésre - a területi közművelődési intézmények.

4./ A közművelődés kötetlenebb alkalmi formái:

- a/ ismeretterjesztő rendezvények: előadások, előadássorozatok, kiállítások, ankétok, viták, látogatások, tapasztalatcserék, bemutatók, író-olvasó, közönség és művész-találkozók, vetélkedők, filmvetítések, országjárások, külföldi turák, beszámolók, népgyűlések, formailag komplex tematikai sorozatok stb.
- b/ írásos ismeretterjesztő formák: pályázatok, írásbeli véleménygyűjtők, téma- és forrásanyagfeltáró tanulmányok stb.
- c/ emlékrendezvények: politikai, tudományos vagy művészeti tartalommal,

- d/ szórakoztató /és így nevelő/ formák: műsoros rendezvények, előadói estek, színházlátogatások, vetítések, baráti és más rétegtalálkozók, hangversenyek, táncos és majálisszerű rendezvények, szórakoztató klubprogramok, kaszinózási lehetőségek.

Ezeknek szervezői természetesen a közművelődés üzemi szervei és intézményei. Tartalmuk természetesen egyaránt meríthet az általános műveltség, szakmai műveltség és tárgyköreinek beláthatatlanul gazdag tárházából. Általános érdeklődésre viszont csak akkor tarthatunk számot, ha szakmai /a dolgozók foglalkozásához kapcsolódó/ tematikát vállalva nem a szakmai alapismeretek átadására vállalkoznak, hanem azok bővítésére, korszerűsítésére, fejlődési tendenciájuk bemutatására. Pontos, hogy az életbe való kitekintést, a személyiség teljessé válását, az önmegvalósulást segítsék.

Az üzemi nevelés területei

- 1./ Mindaz az oktatási és tájékoztatási forma, amelyet vázoltam egyben alkalmas a dolgozó üzemen belüli nevelésére. A szervezett oktatás és általános tájékoztatás természetes velejárója a személyiségformálás.
- 2./ A termelőmunkában szintén megtaláljuk a nevelő hatású tényezőket.

a/ Közvetlen nevelő hatású tényező:

- a munkaszervezés színvonala,
- a munkakörülmények színvonala,
- a megmunkálendő anyag, a termelés és a termék korszerűségi szintje.

b/ Közvetett nevelő hatású tényezők:

- anyagi és
- erkölcsi elismerés,
- egyéni és társadalmi érdekek érvényesülése,

- az üzemi légkör, amely függvénye az irányítás és vezetés színvonalának, a termelés tárgyi feltételeinek, a dolgozók szakmai és általános műveltségi színvonalának, a személyi kapcsolatok minőségének, a társadalmi szervezetek és intézményeik nevelőmunkájának.

Látható tehát, hogy az üzemi nevelés egyaránt beépül a termelési folyamatba és az oktatási folyamat egészébe. Így megvalósításáért természetesen mindazok felelősek, akik a termelési és az oktatási folyamatokat irányítják, vezetik.

Ahhoz, hogy e feladatukat teljesíthessék, céltudatos tudatformálási, nevelési tervre van szükségük, csakugy, mint a mérnöki pontosságú termelési tervre. Csakis mély társadalomismeret alapján lehet a művelődési tervből az esetlegességet, az ötletszerűséget kizárni. Márpedig ki kell zárni, hogy a művelődés a termelést szolgálhassa.

I. Az üzemi oktatás területei

1./ Szakmai képző- és továbbképző tanfolyamok:

- a/ szakmunkás-, betanított munkás- és segédmunkásképző tanfolyamok,
- b/ céltanfolyamok,
- c/ szakmai továbbképző tanfolyamok,
- d/ mérnöktovábbképző tanfolyamok,
- e/ vezető-továbbképző tanfolyamok.

2./ Politikai tanfolyamok:

- a/ pártszemináriumok,
- b/ szakszervezeti politikai iskolák,
- c/ KISZ-szemináriumok.

3./ Szakmai ismereteket általános irányban fejlesztő tanfolyamok:

- a/ munkásakadémiák,
- b/ szakkörök,
- c/ Vöröskereszt- és MHSZ-tanfolyamok.

4./ Az információk rendszere:

- tájékozódás a részmunkához szükséges alapvető ismeretekről és ezzel kapcsolatos feladatokról,
- részvétel a vállalat kollektív életében.

Tartalom szerint vannak:

- a/ közgazdasági,
- b/ politikai,
- c/ műszaki-technikai,
- d/ munkaszervezési,
- e/ munkajogi,
- f/ bérügyi,
- g/ személyügyi,
- h/ kulturális és sportinformációk.

Terjedelmük szerint vonatkozhatnak:

- a/ a vállalat általános fejlődésére,
- b/ a műhely, üzemsz. munkájára,
- c/ a dolgozó saját feladatkörére.

Módszer tekintetében az információ lehet:

- a/ szóbeli,
- b/ írásbeli,
- c/ szemléltető.

II. Nevelés a termelőmunkában

1./ Közvetlen nevelő hatású tényezők:

- a/ a munkaszervezés színvonala,
- b/ a kulturált munkakörülmények.

2./ Közvetett nevelő hatású tényezők:

- a/ anyagi és
- b/ erkölcsi elismerés,
- c/ egyéni és társadalmi érdekek érvényesülése.

III. Üzemi népművelés

- 1./ Szervező munka kulturális értékek megismerésére.
- 2./ Nevelés népművelési formákban.

IV. Emberi kapcsolatok az üzemben

- 1./ Üzemi légkör.
- 2./ A dolgozók közötti személyi kapcsolatok.
- 3./ A társadalmi szervezetek nevelő munkája.

A MŰVELŐDÉSI ANYAG KIVÁLASZTÁSÁNAK ÉS TELEPÍTÉSÉNEK
HELYZETE ÉS TAPASZTALATAI
AZ IKARUS SZÉKESFEHÉRVÁRI GYÁRÁBAN

Az igazságügy-miniszter a parlamentben az állami vállalatokról szóló törvényt ismertető beszédében kiemelte, hogy az új törvény nem pusztán termelőegységnek fogja fel a vállalatot, hanem társadalmi intézménynek, amelynek feladatai vannak a dolgozók tudatának fejlesztésében, a dolgozók oktatásában, továbbképzésében.

A törvény ezzel jóváhagyta, sőt kötelezővé tette azt a gyakorlatot, amely a vállalatoknál, gyáraknál - így nálunk, az IKARUS székesfehérvári gyáránál is - már korábban kialakult.

Gyárunk az IKARUS nagyvállalat része, termékeinket nemcsak itthon ismerik, eljutnak ma már a világ minden tájára. A megrendelésekhez igazodó termelésben a mennyiségi és minőségi igény folyamatosan nő: 1977-ben 6100 db autóbust gyártottak Székesfehérváron, az 1978-as terv már 6500 db kibocsátását írja elő. Az autóbuszok összeállítása, festése, szerelése az elmúlt években épített 28000 m²-es csarnokban működő gyártósorokon történik. Ez évről évre jelentősen növekvő feladatot gyárunknak stagnáló vagy kismértékben csökkenő munkás-létszámmal kell megoldani. Ez a következetes műszaki fejlesztés és szervezés mellett kötelezővé tette és teszi dolgozóink rendszeres képzését, továbbképzését. A jelenlegi munkáslétszámunk 3000 fő fölött van, ennek 56 %-a szakmunkás, 35 %-a betanított munkás, és mindössze 9 %-a segédmunkás. Ezek az ará-

nyok hosszu évek tudatos, rendszeres, oktatási, képzési munka eredményeként alakultak ki.

A "Köznevelés" ez évi első számában "Árnyékiskolák" címmel cikk jelent meg a VIDEOTON-ban folyó gyári oktatási formák sokrétű, változó, a gyakorlati igényekhez igazodó tanfolyamrendszeréről.

A mi gyárunkban is működik ilyen "árnyékiskola". Oktatási csoportunk az elmúlt két évben 95 féle tanfolyamot gondozott. Ezek egy része gyáron belül, más része a városban, kisebb része pedig központi rendezésben működött. A tanfolyamok szervezése gyári igények, dolgozók igényei, illetve a központi előírások alapján történik.

Ezt egészítik ki a politikai oktatás különböző formái, a vidékről bejáró dolgozókkal való foglalkozás, a közös fenn tartású IKARUS Gárdonyi Géza Művelődési Ház rendezvényei, a szocialista brigádok országjáró kirándulásai.

Részletezésre nincs mód, csak a tanfolyamrendszer és a gyári közművelődés egy-két jellemzőbb pontjának, tendenciájának rövid bemutatására.

Az 1977/78-as tanévben állami oktatásban 226 fő vett részt, közülük 150 a fizikai dolgozó. Az általános iskolát 28-an fejezték be, 156 fő középfoku, 42 fő felsőfoku intézmény hallgatója volt.

Évek óta 500 körül van azok száma, akik nem rendelkeznek általános iskolai végzettséggel, közülük azonban csak 100-120 a 40 éven aluli. A számok összevetéséből kitűnik, az általános iskolai végbizonyítvánnyal nem rendelkezők nem csupán a segéd munkások köréből kerülnek ki, sok közöttük a betanított munkás, sőt legfrissebb adataink szerint 45-50 szakmunkás is. Nagy erőfeszítések eredményeképp évente 25-30 főt sikerül beiskoláznia, többségük el is végzi a 7-8. osztályt. Nagy gond e téren az ujratermelődés, és az, hogy azok a segéd- és betanított munkások, akik nem rendelkeznek általános iskolai végbi-

zonyítvánnyal, a legalacsonyabb igényszintet képviselik, továbbá, hogy többségük nem székesfehérvári lakos.

Az 1977/78-as oktatási évben gyárunk 402 dolgozója 37 félé tanfolyamba kapcsolódott be. Ezek közül a legjelentősebbek a szakmunkások ismeretfelújító /43/fő/, a szakmunkás vizsgára előkészítő /49 fő/, a szocialista brigádvezetőket továbbképző és a vezetőmunkásképző /63 fő/, valamint a nyelvtanfolyamok /41 fő/.

A szakmunkásvizsgára előkészítő tanfolyamok hallgatóinak többsége - a várakozással ellentétben - nem a betanított vagy a segédmunkások közül kerül ki, sokan már rendelkeztek szakmunkás-bizonyítvánnyal. Ez évben pl. 16 fő tett eredményes szakmunkásvizsgát a fényező-mázoló szakmában. Közülük 10 fő szobafestő-mázoló, 3 fő vasipari szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezett, s csak 3 fő volt korábban betanított munkás. Ez a tény is a már említett igényszintproblémára utal.

Nagyon jelentősek az SZVT és a TIT szervezésében indított szocialista brigádvezetőképző és vezetőmunkásképző tanfolyamok. A tervciklus végére ezeket minden brigádunk vezetője el fogja végezni. Gondot jelent a tanfolyam zsúfolt programja. Nehezen fogadható el, hogy a többségében teljesen új anyagot, új fogalmakat /vezetéselmélet, munkajog, közgazdasági, szervezési ismeretek stb./ először halló, a rendszeres tanulástól elszokott dolgozók 11 nap alatt el tudják sajátítani az anyagot. Célszerűbb volna a 11 munkanapot 11 hétre szétbontani. Ennek sajnos ma még nincs meg a lehetősége.

A nyelvtanfolyamok mindig sok jelentkezőt vonzottak az elmúlt években. Ezt két dolog motiválta: Gyárunkból rendszeresen mennek a világ különböző részein működő szervizeinkbe 1-2-3 évre dolgozók, s az azonos szakmai képesítésűek közül előnyt élveznek, akik nyelvtudással bírnak, másrészt mivel azt tapasztalták, hogy a tanfolyamokat szinte mindenki elvégzi, aki elkezdte, úgy vélték, a nyelvtanfolyamokon is csak "hallgatóként" kell résztvenniük. Ma már lényegesen jobb a hely-

zet, a beiskolázásnál legtöbbször találkozik a gyár és a dolgozó érdeke, igénye.

A tanfolyamoknál azt tapasztaljuk, azok a legeredményesebbek, amelyeket a résztvevők mindennapi munkája tesz indokolttá, amit a munkahelyi szükséglet motivál. Ezt a tényt ki-séreljük meg a jövőben az általános iskola elvégzésénél is ki-használni: össze kívánjuk kapcsolni az általános iskola anyagát az ismeretfelújító tanfolyamokéval. Nemcsak azért, mert így a - tantárgyi és tananyagbeli átfedések miatt - csökken-teni lehet az óraszámot, hanem mert a 8 osztállyal nem ren-delkező szakmunkásoknál csökkenteni lehet az általános isko-lába járástól való viszolygást, szégyenérzetet, szakmai oldal-ról lehet indokolttá tenni a tanulást.

A legnagyobb létszámokat a politikai oktatás mondhatja magáénak. Ugyancsak az 1977/78-as oktatási év adatai szerint Marxista-leninista középiskolában, egyetemen és szakosítón, továbbá bentlakásos pártiskolán lol dolgozónk vett részt. A tömegpolitikai oktatásban pedig 1519 fő. /395 fő a pártokta-tásban, 737 a szakszervezeti, 387 fő pedig a KISZ politikai oktatásban./

Ezzel a rendszeresen növekvő aránnyal évek óta a legjob-bak között vagyunk a városban.

A városi tanács és a gyár tárgyalásai alapján a gyár szomszédságában működő Gárdonyi Géza Művelődési Ház neve elé két éve odakerült az IKARUS szó is, jelezve, hogy a ház közös fenntartásban ugyan, de a Vasas Szakszervezethez tartozik.

Működése hasonló intézmények tevékenységével van szink-ronban, működtetnek klubokat, szakköröket, szerveznek író-olvasó találkozókat, előadói esteket. Ezek látogatottsága vál-tozó.

Évek óta a legnagyobb vonzóerőt két sorozat fejti ki: a szocialista brigádvezetők továbbképzését szolgáló, 12 elő-adásból álló "Fórum" és a Nők Akadémiája. Az előzőnek 120-150,

az utóbbinak 80-100 között van az átlag hallgatói létszáma. Mindkét sorozat témái kapcsolatban vannak a hallgatók mindennapi problémáival, a gyár, a szocialista brigádok életével, illetve egészségi és gyermeknevelési problémákkal.

Egy éve szervezik - a vártnál nagyobb sikerrel - a Brigádklub foglalkozásait is.

A művelődési házban működik a szépirodalmi könyvtár kb. 28000 kötettel és 850 beiratkozott olvasóval, a gyár területén pedig a műszaki könyvtár 14000 kötettel, és mintegy 1300 olvasóval.

Dolgozóink fele vidékről jár be. Többségük gyárunk saját autóbuszával vagy bérelt járatokon, kisebb hányaduk a menetrendszerű MÁV vagy VOLÁN járatokkal. Az ő bevonásuk az oktatásba, közművelődésbe külön gondot jelent.

Kerestük a megoldást, s úgy érezzük, nem egészen sikertelenül. Abban a 9 községben, ahonnan 50 főnél több bejáró dolgozónk van, kihelyezett termelési tanácskozást tartottak a gyár vezetői, és 4-6 előadásból álló sorozatokat szervezett és tartott a gyári TIT-szervezet.

A termelési tanácskozások mindenütt sikeresek voltak, az ismeretterjesztő sorozat pedig elsősorban a várostól távolabb eső, kisebb községekben volt eredményes.

Felkerestük ezen községek vezetőit, rendelkezésükre bocsátottuk a községükből bejáró általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők névsorát azzal a céllal, hogy a községben működő dolgozók iskolájába való beiskolázás érdekében ők is tevékenykedhessenek.

Egy-két községben működik már a bejárók klubja, e téren együtt kívánunk működni a többi székesfehérvári vállalattal. Ez év augusztus végére az említett 9 község művelődési házainak vezetőit meghívjuk a mi művelődési házunkba, hogy a bejárók művelődése, a művelődésbe való bevonásuk érdekében közös gyakorlatot segítsünk kialakítani.

Nagy lehetősége gyárunknak, hogy rendszeresen tudunk autóbust biztosítani a dolgozók kirándulásához. A közel 200 szocialista brigád mindegyike igénybe vehet - az elért fokozattól függően - 1, illetve 2 napos kiránduláshoz autóbust. Mindkét-höz lo-lo programjavaslatot állítottunk össze, amelyben az igényelhető utvonalon túl felsoroltuk az egyes helységek nevezetességeit, a megtekintésre ajánlott látnivalókat. A természet-járó szakosztály és az üzemi TIT szervezésében házi idegenveze-tői tanfolyam is volt, ezzel is segíteni kívántuk a kirándulá-sok színvonalának emelését. Azt tapasztaljuk, hogy a kirándu-lók mintegy 60 %-a az ajánlott utvonalak valamelyikét választ-ja, az idegenvezető igénybevétele már korántsem ilyen általá-nos.

Ha idő és hely lenne, szólni kellene még a szocialista brigádok egyéb közös megmozdulásairól /színház-, muzeum-, mo-zilátogatások/, az ifjúsági korosztály részére kiírt "Kiváló" mozgalmakról, a szakmunkásképzés helyzetéről és eredményeiről, a nyugdíjasok rendezvényeiről, a GTE tevékenységéről, a gyár sportéletéről, a vetélkedőkről, a gyár üdülőjébe beutaltak részére szervezett kulturfoglalkozásokról is.

A szűkreszabott lehetőségek között felvázolt kép is rep-rezentálja azt a sokrétű munkát, amely a dolgozók képzése, mű-velődése érdekében folyik gyárunkban.

A gyár komplex intézkedési terve minden évben külön feje-zetben írja elő az oktatással, művelődéssel foglalkozó szervek és személyek számára a feladatokat, biztosítja a lehetősége-ket. A gyár gazdasági és politikai vezetői előtt évente számot kell adni a végzett munkáról, eredményeinkről, gondjainkról.

A gyárakban élő "árnyékiskolák" munkáját tenné jobbá, ha-tékonyabbá, ha a pedagógia művelői súlyának megfelelően fog-lalkoznának e terület tevékenységével, és segítenék az itt dol-gozókat megfelelő elméleti, elsősorban módszertani anyagok ösz-szeállításával.

A KÖNYVTÁR ÉS A KÖZMŰVELŐDÉS /A KÖNYVTÁROSI TEVÉKENYSÉG/
MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

A könyvtár és a közművelődés kapcsolatrendszerét a könyvtáros vagy a könyvtárpolitikus, akárcsak egy pilóta a repülőtérrel, igen sok irányból közelítheti meg. E Nyári Egyetem szervezője, a TIT Csongrád megyei Szervezete azonban az irányválasztás gondjától, hasonlóan a hozzáértő és gondos földi irányítóközponthoz, jórészt megszabadított, nevezetesen azzal, hogy "a könyvtárosi tevékenység módszertani kérdései" alcímű felelés közbeiktatásával eleve kötelező "légifolyósót" irt számomra elő.

Mindez nyilvánvalóan biztonságosabbá teszi a repülésemet, valamint - remélhetőleg - a témán való "landolásomat" is. Ennek ellenére már most figyelmeztetnem kell tisztelt hallgatóimat vagy - hogy ki ne essem hasonlataim köréből - tisztelt utasaimat arra, hogy ez a megadott "légifolyósó" azért korántsem rövid. Akár a történelemben, akár az egyidejűségben való repülést tekintem is, mindenképpen meghaladja, a szokásos terminus technicus-szal élve, hazánk légihatárait. Így hát a várt "landolásig" mindenképpen hosszabb utat kell velem megtenniök.

I.

Mindenekelőtt annak a kérdésnek a története fölött kell elrepülnünk, hogy a könyvtárak miképpen jutottak el a köz köz-művelődési jellegű szolgálatáig, s miként, milyen szervezési

módszereket alkalmazva tudják vállalni a napjainkig magas igényűvé fejlődött közművelődés politikai, közéleti, szakmai és művészeti információval való ellátását.

Az összes klasszikus könyvtártan - mint ismeretes - azal kezdődik, hogy a könyvtárnak könyveket, dokumentumokat kell gyűjtenie, feltárnia és használtatva megőriznie, illetve hogy a könyvtár e hármas, három és feles vagy akár négyes feladatán keresztül teljesítheti társadalmi rendeltetését.

Ezt a tanítást a sorjázó könyvtáros nemzedékek olyan jól megtanulták, hogy évszázadok óta szinte a vérükké vált, reflexeikbe ivódott. Különösen a gyűjtés és a megőrzés kötelezettsége iránt váltak fogékonyakká. E két feladatot, amelynek teljesítése egyébként sok vonatkozásban az emberiség szellemi teljesítménykincsének megőrzéséhez vezetett, olyannyira komolyan vették, hogy bennük már a néhány száz könyvből álló könyvtári "alapkőletételek", könyvtáralapítások is rögvést a világkönyvtárakká válás vízióját és illúzióját keltették fel.

A XVIII-XIX. században - persze - néhány könyvtárnak valóban sikerült - legalábbis a gyűjtés és a megőrzés szintjén - valamiféle világkönyvtárrá válnia. Közülük hadd említsem meg a Bibliothèque Nationale-t, a British Museumot, a Kongresszusi Könyvtárat, valamint a későbbi Lenin Könyvtárat. Az általános jelenség azonban ekkoriban mégis az volt, hogy a meglévő könyvtárak szinte belefulladtak a mindent-gyűjtés gyakorlatába, és szinte használhatatlanná váltak. S ez a válságuk évről évre mélyült, párhuzamosan azzal, hogy a világon publikált dokumentumok száma mindinkább az exponenciális növekedésbe csapott át.

A társadalmak és a gazdaságok fejlődése a szolgáltatásokban szinte katatónná vált akkori könyvtárak ellen kettős kihívást intézett, s ennek eredményeként két operatív könyvtártípust hozott létre. Résztint a közművelődési könyvtárakat, részint pedig a szakkönyvtárakat. Attól függetlenül, hogy a demokratikus berendezkedésű államokban a közművelődési könyv-

tárnak egy fejlettebb formája, a public library valósult meg a poroszos államok Büchereiével szemben, a kihívás kettőssége az egész akkori civilizált világra érvényes volt.

A két új könyvtártypus közös tulajdonsága az, hogy a dokumentumokat válogatva, a szükségletek szempontjából gyűjti és tárja fel, a megőrzés kötelezettségét a használhatóság és a "rendeltetésszerű elkopás" kritériumának veti alá, és a szolgáltatást tartja a legfőbb feladatának.

Látható, hogy a klasszikus könyvtári funkció-meghatározás a szóban forgó könyvtárak gyakorlatában már igények és szükségletek szerinti értelmezést kapott. A sors iróniája, hogy elég kis idő elteltével ez a két könyvtártypus is kezdett elnehezülni, lévén a gyűjtés és megőrzés ördöge ott bujkált az akkori közművelődési és szakkönyvtárosokban is, s a mammutizálódó gyűjtés, amit - ne feledjük el - a kiadványok számának exponenciális növekedése még indokolhatóvá is tett, mindinkább csökkentette e könyvtárak szolgáltató képességét és készségét.

A kutatási és fejlesztési szféra e helyzet kritikájaként találta ki a tegnap teljesítményeit szinte teljesen ignoráló dokumentációt, a közművelődési szféra pedig úgy segített magán, hogy számos olyan szükséglet kielégítését, amelynek par excellence területe a könyvtár lett volna, a könyvtáron kívül kezdte megoldani.

Persze azért a könyvtárosok, főként a jobb könyvtárpolitikusok sem maradtak tétlenek a helyzet ilyen alakulása láttán. Már a század elején keresték azt az elvet, azt a formulát, amely, ha lehet, véglegesen kivezeti a könyvtárakat a gyűjtés-feltárás-megőrzés és a szolgáltatások-használat újra és újra fellépő ellentmondásának a kátyujából. A varázsigé - mint ahogy később bebizonyosodott - az volt, hogy a könyvtárak összességének könyvtárügyet, könyvtári rendszert kell alkotnia, és hogy ennek a könyvtári rendszernek kell átvennie a korábban az egyes könyvtárakra vonatkoztatott - és általunk is idézett - funkciómeghatározást.

Ennek a szervezési elvnek egyértelmű kimondása azonban már Leninre maradt, aki az általa jól ismert és a gyakorlatban is kitapasztalt könyvtárügyszervezési kezdeményeket, éppen mert hatékonyaknak látta őket, általánosítani mert. Hogy ma világszerte általában rendszerként fogják fel és fejlesztik a könyvtárakat, illetve hogy ennek megfelelően a rendszeren belül meg-megújuló és egyre tökéletesebb munkamegosztási - központosítási és szakosítási - folyamatokat kezdeményeznek, jórészt Leninnek köszönhető.

Persze: Lenin jól tudta, hogy a könyvtárak rendszerként való fejlesztése, a könyvtárközi együttműködés, a központosítás és szakosítás önmagában csupán szervezési elv, illetve szervezésmódszertani gyakorlat. Éppen ezért, amikor a szovjet könyvtárügy szervezetéről beszélt, soha nem mulasztotta el azoknak a tartalmi céloknak a kitűzését sem, amelyeknek szolgálatába kell állítani a szervezetet. De azt is tudta, hogy a tudás és a kultúra demokratizálásához, az olvasók körének kitágításához mindaddig hozzá sem lehet kezdeni, amíg a szükséges helyeken nem alakul könyvtár, mégpedig olyan, amely nem elszigetelten működik, hanem valamiféleképpen be van kapcsolva a könyvtári ellátás áramkörébe.

Ha a szocialista országok, köztük hazánk jelenlegi közművelődési célkitűzéseit szemügyre vesszük, Lenin könyvtárügyszervezési utmutatásait különösen zseniálisaknak kell értékelnünk. A mai közművelődés, összhangban a társadalom politikai, közéleti és termelési célkitűzéseivel, ui. olyan tevékenységi és intézményi rendszer, amely nem elégedhet meg többé sem a horizontálisan, sem a vertikálisan beszűkített információkkal, hanem minden olyan információra szüksége van neki, amely az emberek politikai, közéleti, szaktudásbeli, hogy összefoglalóan mondjam: nembeli kiteljesedéséhez alkalmas.

S noha az új és szüntelenül alakuló információs munkamegosztásban az informatikusok által információkonzervnek elnevezett könyvtári dokumntum korántsem egyeduralkodó /csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy sohasem volt az/, fontossága

- McLuhan ide, McLuhan oda - nem csökken, hanem éppenhogy növekszik. Ez szükségképpen következik abból, hogy a világon nőttön-nő az új ismereteket előállítók száma, az alkotómunka hatékonysága, az írásos tevékenység termelékenysége, a kutatásokra fordított pénzek összege, valamint abból is, hogy új és új kutatási irányzatok tűnnek fel, egyszerre differenciálódik, integrálódik és specializálódik a kutatás. Napjainkban - a hatvanas évek közepétől kezdve - évi 12,5 %-ot tesz ki "az információforrások egyetemes készletének növekedési üteme", hogy egy neves információs prognosztis, G.Anderla szavait idézzem.

Hogy az egyes településekre, az egyes munkahelyekre teljesen odakerülhessen, jelentkezzék érte akár a kutató-fejlesztő, a művelődő vagy művelő egyén, akár valamiféle kollektíva, a szükségessé vált politikai, közéleti, szakmai és művészeti információt tartalmazó könyvtári információkonzerv, nem kis szervezési feladat. Olyannyira nem az, hogy a hagyományos munkamódszerekkel mind kevésbé lehet megoldására vállalkozni.

Számunkra, magyarok számára, igen fontos, hogy azok között a haladó könyvtárpolitikusok között, akiről az imént megemlékeztem, ott volt Szabó Ervin és a személyisége köré csoportosult, többet akaró könyvtárosok köre is. Anélkül, hogy Lenin és Szabó Ervin könyvtárügyfejlesztési koncepciója között a közvetlen és a kölcsönös ismeretség tényét eddig valakinek is sikerült volna igazolnia, állithatjuk, hogy az ugyanazon fejlettebb könyvtári valóság ismerete és tanulmányozása nyomán Lenin és Szabó Ervin egyaránt igen közeli, lényegében és előrehaladási módszertanában azonos koncepciót vallott a magáénak. Az más kérdés, hogy a rövid életű Magyar Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájában a Szabó Ervin-i koncepciónak nem volt ideje kibontakoznia, míg a lenininek a megvalósult Szovjetunióban annál inkább.

Egyébként az iménti "annál inkább" se ment nehézségek és ellentmondások nélkül. Valójában a hatvanas és hetvenes évek Szovjetuniójának kellett eljőnnie ahhoz, hogy Lenin könyv

tárügy-szervezési elveit és módszereit komplex módon értelmezze, illetve, hogy ezeket az elveket, azon hatalmas felfelé mozdulásokat is figyelembe véve realizálja, amelyek időközben a termelőerők fejlődésében, a lakosság általános műveltségében, illetve az információképzési lehetőségekben végbementek.

Magyarországon a felszabadulást megelőző két évtizedben és a felszabadulás pillanatában nem volt olyan könyvtári rendszer, amely egy valamennyire is fejlett és általános közművelődési gyakorlatot ki tudott volna szolgálni, irodalommal és információval ellátni. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia tézisei így vázolták ezt a helyzetet: "A magyar könyvtárügy 1945-ben mélypontról indult fejlődésnek. Ebben a háborús veszteségeken kívül az is közrejátszott, hogy a felszabadulást megelőző időszakból szegényes és ellentmondásos örökség maradt ránk. Még legfejlettebb könyvtáraink, a tudományos és egyetemi könyvtárak sem voltak állományukban, felszereltségükben elég gazdagok, működésükben elég hatékonyak. Nem volt minden településre kiterjedő általános könyvtári ellátás".

Am a Szabó Ervin-i utmutatás a felszabadulás után azonnal feléledt, mivel - s itt ismét a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia téziseinek helyzetrögzítő megállapításait követem - "már ekkor nyilvánvaló volt, hogy a megindult társadalmi változások a lakosság műveltségi színvonalának emelését kívánják meg, ehhez pedig - egyebek között - könyvtárak szükségesek. A könyvtárügy korszerű alapokra való helyezésének és továbbfejlesztésének előkészítő munkálatai közvetlenül a felszabadulás után megindultak, de országos méretű megvalósításukra csak a fordulat éve után kerülhetett sor".

Az a tény, hogy hazánkban az egységes könyvtári rendszer elméleti alapjai és szervezési módszerei néhány rövid év elteltével majdnem olyan készen pattantak ki, mint Zeus fejéből Pallas Athéné, annak köszönhető, hogy olyan könyvtári gondolkodóink voltak, mint a Szabó Ervin-i munkatársi gárdához tartozó Dienes László és Kóhalmi Béla, valamint az ugyancsak Szabó Ervin-i utmutatások ismeretében színre lépő Sebestyén Géza és Kovács Máté volt.

Az is nekik, illetve a Szabó Ervin könyvtárügyi utmutatásaival azonosuló könyvtáros nemzedéknek köszönhető, hogy a lenini könyvtárügyi tanítások ugyancsak hamar közismertekké váltak.

Más kérdés: az ország adott műveltségi viszonyai, fejlesztési teherbirásai, változó művelődéspolitikai, államigazgatási és irányítási koncepciói közepette a korszerű könyvtárügy fejlesztési elvek és módszerek megvalósulása időről időre nehézségekkel járt.

Ezért nem lesz tanulság nélküli, ha a továbbiakban a hazai közművelődési könyvtárhálózatok fejlődését vesszük szemügyre.

II.

A felszabadulás után Magyarországon olyan nagy volt a könyvéhség, hogy a különféle települések, üzemek és intézmények spontán erőfeszítéseket tettek közművelődési könyvtárak létrehozása érdekében. Ezt megnehezítette, hogy kevés volt a könyv, illetve ami átélte a háborús megpróbáltatásokat, annak jelentős részét ki kellett vonni a forgalomból, mivel tartalmilag volt alkalmatlan a művelődésre és az ismeretek terjesztésére.

A települések és az üzemek könyvtáralapító törekvéseit, illetve az új alapítású könyvtárak haladó tartalmu irodalommal való ellátását az ország demokratikus pártjai és szervezetei, valamint az állami szervek is támogatták. E támogatásban, illetve kezdeményezésben a Magyar Kommunista Párt járt az élen. A különböző akciók keretében számos kisebb-nagyobb könyvkollekció, láda-könyvtár jutott el ekkor az ország falvaiba, városaiba és üzemeibe.

A könyvtárügyi fejlődésnek ez a szükségszerű mozzanata számszerűen ugyan elég sok könyvtárat eredményezett, de még távlataiban sem teremthetett meg olyan színvonalu közművelő-

dési könyvtári ellátást, mint amilyenre egy szocialista utralépní szándékozó országna és társadalmának szűksége volt.

A tudományos és egyetemi könyvtárak ezekben az években megmenekített állományuk ujrarendezésével, háborus veszteségeik pótlásával voltak főként elfoglalva. Bár szolgáltatásait nyíltabbá és demokratikusabbá tették, mindez csak néhány városra, főként Budapestre korlátozódott, mivel csak itt voltak ilyen típusu könyvtáraink.

A gomba módra szaporodó, kis állományu, szakszerűtlenül kezelt és kevésbé hatékony falusi-városi, illetve üzemi-intézményi könyvtárakat látván, illetve tudomásul véve azt, hogy a néhány városban meglevő tudományos és egyetemi könyvtárak önmagukban képtelenek kielégíteni a társadalom fokozódó olvasási-tájékozódási igényeit, az időközben már megerősödött népi demokratikus állam legelőször a települések közművelődési könyvtári ellátásának megszervezésére vállalkozott.

Ez a nagy vállalkozás - mint utaltam is rá - már kiérlelt koncepció alapján indult és ment végbe. E koncepció tengelyében az országos szintű központosítás állt. Az országos szervezés és irányítás a Népkönyvtári Központ feladata volt, amelyet minisztertanácsi rendelettel hoztak létre. A Népkönyvtári Központ az ország valamennyi népkönyvtára számára megvásárolt könyveket a gyors ütemben létrehozott körzeti könyvtárak közvetítésével juttatta el - nagyrészt letétként - a települések könyvtáraiba.

E "maximálisan központosított" három év alatt elértük, hogy az ország valamennyi településén megvetette lábát a könyvtári ellátás, azaz mindenütt létrejött a népkönyvtár.

Nem kisebbíti a tárgyalt vállalkozás nagyságát, ha elmondjuk, hogy csakhamar kiűtköztek különféle módszerbeli és szervezeti gyengéi is. Közülük a leglényegesebbek a következők voltak:

- Miközben a könyvkiadás mind változatosabbá és differenciáltabbá vált, a központi beszerzés és elosztás mindezt nem tudta rugalmasan követni. Az uniformizált szállítmányok tartalmazta könyvanyag nem igazodott a helyileg jelentkező igényekhez és szükségletekhez. Sok helyütt a keresett művek nem kerültek be a könyvtári állományokba, amik viszont bekerültek, azokat nem keresték.
- Járművek hiányában a körzeti könyvtárak nem tudták operatív módon mozgatni a népkönyvtárakban elhelyezett letéteket. Ez még szűkebbé tette az amugyis szűk címválasztékot.
- Az ellátórendszer strukturája nem egyezett meg az időközben kialakult államhatalmi-államigazgatási szervek, a tanácsok strukturájával. Mindennek az lett a következménye, hogy a könyvtári ellátás "lebegni" kezdett, nem kötődött eléggé azokhoz a lakóhelyi közösségekhez, amelyek érdekében létrejött.

A lakóhelyi közművelődési ellátás strukturájának a tanácsok strukturához történő közelítését egy 1952-ben kiadott minisztertanácsos határozattal kezdtük meg. Ez elrendelte a megyei és a járási könyvtárak mint módszertani központok és alközpontok létrehozását, illetve a meglévő körzeti könyvtárak ilyen könyvtárakká való átszervezését. A községi és városi fiókkönyvtárak még nem kerültek át a helyi tanácsok fenntartásába.

A községi és a városi fiókkönyvtárakra nézve ekkor még továbbra is érvényben maradt a letéti ellátás elve, de az állománygyarapítást tagkönyvtárak számára már a megyei és a járási könyvtárak végezték. Ezzel mindenképpen tettünk egy lépést a helyi szükségletek és igények fokozottabb figyelembevételének az irányába.

Az említett minisztertanácsos határozat meghagyásából még 1952 folyamán létrehoztuk a Könyvtárellátót, amelynek az lett a feladata, hogy a decentralizáltabbá vált könyvtári megrendeléseket kereskedelmi alapon elégítse ki könyvtári kötésű és

szerelésű, valamint nyomtatott katalóguscédulákkal ellátott könyvekkel.

A megyei és járási könyvtárak és a Könyvtárellátó együttes létrehozása jól mutatja az 1952. évi minisztertanácsi határozat rendszerfejlesztő szellemét.

Az 1956-ban kiadott könyvtári törvényerejű rendelet - miközben átfogóan szabályozta a könyvtárügy egészét, és szervezeti biztosítékokat adott a különféle típusú könyvtárak együttműködéséhez - a lakóhelyi könyvtári ellátás rendszerét teljesen hozzáigazította a tanácsi strukturához: a népkönyvtárak a helyi tanácsok fenntartásába kerültek át. Ez az átadás a 60-as évek elején fejeződött be; a hazai könyvtártörténet ezt az akciót "tanácsosítás" néven tartja számon. Azóta hívjuk a településeket ellátó közművelődési könyvtárakat tanácsi könyvtáraknak.

A könyvtárfenntartóvá vált tanácsok - igyekezvén bebizonyítani: jó gazdái lesznek új intézményeiknek - igen gyors ütemben növelték az állománygyarapításra szolgáló pénzügyi kezeleket /az 1958. évi 13 millió forintról 1965-ig 38 millió forintra/, és sikeres erőfeszítéseket tettek az elhelyezési és a személyi feltételek megjavítására is.

Csakhogya nagyobb önállóság nem mindenütt járt együtt a nagyobb szakértelemmel. Sok könyvtárban rossz szerkezetű állományok alakultak ki, szükségtelen-elavult állományrészek keletkeztek. 1960-ban - részben még a tanácsi kezelésbe való átadás-sal párhuzamosan - el kellett rendelni az elavult és a fölösleges művek országos kivonását.

A kedvezőtlen jelenségeket - jogszabályokkal is alátámasztva - a módszertani munka fokozásával, a központi könyvajánlások rendszerének továbbfejlesztésével próbáltuk ellensúlyozni, nem teljes sikerrel. A tanácsi könyvtárügyben, eltekintve attól, hogy a nagyobb városok fiókkönyvtárainak kiépülésével központosított városi ellátórendszerek jöttek létre, lépésről lépésre elvesztettük a központosítás előnyeit. A legnagyobb baj az volt, hogy a különféle nagyságu és közigazga-

tási funkciójú települések könyvtáraiban nem jöttek létre egymást hierarchikusan feltételező állományok és szolgáltatások.

A 60-as években országos irányzat volt a hatósági-igazgatási jogkörök és az intézményfenntartás decentralizálása. Ez megfelelt társadalmunk demokratizálódási követelményeinek, tehát mindenképpen pozitív folyamatot képviselt, olyat, amely a helyi termelőerők fejlődését is meggyorsította.

Ennek ellenére mindinkább szükség volt arra, hogy ez a folyamat szabályoztassék. Enélkül ui. aránytalanságok, ellátási nehézségek fordulhattak volna elő. A kormányzat ezeket megelőzendő, távlati településfejlesztési koncepciót dolgoztatott ki, illetve fogadott el. Lényege egyrészt az, hogy az ország egyes - felső-, közép- és alapfoku - telepüéstípusai számára megszabja: a termelőerők, a településfejlesztés, a kommunális ellátottság és szolgáltatások tekintetében milyen szintet kell fokozatosan elérniük, másrészt az, hogy az egyes szinteknek igazodniuk kell egymáshoz, azaz minden alacsonyabb szintnek számolnia kell az öt megelőző szint színvonalasabb kulturális, egészségügyi, kereskedelmi stb. szolgáltatásaival.

Számunkra igen jól és jókor jött ez az országos településfejlesztési koncepció, hiszen a könyvtári ellátás kifejezetten hierarchikus szervezést tesz szükségessé.

1972-ben - az országos településfejlesztési koncepcióhoz igazodva - irányelveket adtunk ki a tanácsai könyvtárak távlati fejlesztéséhez. Ez a dokumentum keretszerűen megszabja, hogy a felső-, közép- és alsófoku településeken működő központi könyvtáraknak

- milyen szolgáltatásokat kell kifejlesztetniük,
- milyen típusu és milyen mennyiségű állományt kell beszerezniük,
- miként kell igazodniuk a felsőfoku településeken a tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköréhez és szolgáltatásaihoz, a közép- és alsófoku településeken pedig főként a megelőző magasabb szint illetékes közművelődési központi könyvtárához.

A városi kerületi-lakótelepi könyvtárak - az adott kerület-lakótelep nagyságától és funkciójától függően - ugyanilyen elv szerint igazodnak a város központi könyvtárához.

Mivel a szóban forgó irányelvek meghatározta keretszerű szolgáltatási és gyűjtési előírások az igénybevétel valószínűsége és valószínű színvonala szerint tagolódnak, szervezeti integráció nélkül is megvalósítható a központosított ellátórendszer minden lényeges előnye, um. a racionális állományépítés, a differenciált ellátás, a speciális igények könyvtárközi kölcsönzési uton való kielégítése, a különféle egyéb szolgáltatások /pl. bibliográfia, könyvtárpropaganda, rendezvényszervezés stb./ optimális helyre való telepítése és onnan való szétsugárzása. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy egy-egy megye /a főváros/ területén a közművelődési könyvtárakat a hálózati módszertani tevékenység révén is átfogjuk, illetve hogy /most már az irányelvek állományépítési követelményeihez tartva magát/ a központi könyvajánlás és könyvellátás rendszere továbbra is funkcionál, ez a szervezeti integráció nélküli központosítás nem maradhatott - nem is maradt - eredménytelen.

Be kell azonban vallanunk, hogy az imént bemutatott szervezeti integráció nélküli központosítás csak a nagyobb városi fiókkönyvtárakig és a nagyobb községek könyvtáraiig bezárólag működik eredményesen. Ez más szóval azt jelenti, hogy csak ott, ahol képzett főfoglalkozású könyvtárosok dolgoznak, akik okosan és szakszerűen, a könyvtári ellátórendszer nyújtotta lehetőségeket és szolgáltatásokat figyelembe véve tudnak gazdálkodni a rájuk bízott anyagi eszközökkel.

A legkisebb könyvtári egységekben továbbra is hiányzik a hozzáértés a jó színvonalu állománygyarapításhoz, a könyvtárközi szolgáltatások igénybevételéhez. Ha ehhez hozzáteszünk, hogy Magyarország településeinek közel kétharmada 1500 lakoson aluli kistelepülés, illetve hogy a városi peremterületek nagy része ilyen "legkisebb könyvtári egységekkel" van teleszórva, gondjaink nagysága is érzékelhetővé válik.

Egyébként ebben a településszférában nemcsak a könyvtári ellátás gyenge, hanem a közoktatási és a művelődési házi munka színvonala sem mondható kielégítőnek. E helyzetet látva, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1974. évi közművelődési határozata azt javasolta, hogy a meglévő szellemi erők és működési feltételek jobb hasznosítása érdekében ebben a településszférában a komplex intézmények keretében közös közművelődési és iskolai könyvtárak létrehozására kell törekedni.

Ez a könyvtári ellátás javítása szempontjából hasznos javaslat. Annál is inkább, mivel - különféle erőfeszítések ellenére - az iskolai könyvtárak terén eddig nem sikerült igazán hatékony központosítást létrehoznunk sem az állományépítés, sem a szolgáltatások vonatkozásában, és a tekintetben is csak részleges eredményeket értünk el, hogy az egy-egy településen működő közművelődési és iskolai könyvtárak között az állománygyarapítási kooperáció megfelelő legyen.

A párthatározatot követően az Oktatási Minisztérium és a Kulturális Minisztérium közös irányelveket tett közzé a szóban forgó intézményi integráció megvalósítására. Tekintettel arra, hogy a közoktatási és a közművelődési terület igazgatási és gazdálkodási jogszabályai ezt az integrációt akadályozzák, ahhoz, hogy ténylegesen megvalósuljon, egy sor ma érvényes jogszabályt hatályon kívül kell helyezni, illetve módosítani. Ez a munka most van folyamatban.

Ami az integrált intézményen belül megvalósítandó közös közművelődési és iskolai könyvtári ellátás megszervezését illeti, mi azon az állásponton vagyunk, hogy e kiskönyvtárak összevonásával párhuzamosan járási és városi hatósugarú állományellátó szervezeteket kell létrehozni, és az újonnan szervezett közművelődési-iskolai könyvtárakat az állományellátás tekintetében /félig letéti ellátást alkalmazva/ hozzá kell kapcsolni ezekhez az ellátó szervezetekhez. Az állományellátó szervezetek létrehozása - kísérleti jelleggel - Veszprém megyében folyik.

Abban reménykedünk, hogy a tervezett átszervezéssel színvonalasabbá tehetjük a szóban forgó településszféra könyvtári ellátását, illetve a szervezeti intézkedésekkel is kísért központosítás révén egyszer s mindenkorra sikerül kiküszöbölnünk legkisebb könyvtáraink fő problémáját: egyfelől a szűkös és csak lassan változó állománykínálatot és másfelől az elavult állományrészek felhalmozódását.

III.

A magyarországi közművelődési könyvtárak másik nagy típusában, az üzemi szakszervezeti könyvtárakban hosszabb ideig tartott az elsődleges könyvtáralapítás korszaka, mint a tanácsai könyvtárakban. 1948-ban csaknem 900, 1949-ben több mint 2000, 1952-ben pedig már 6500 szakszervezeti könyvtári ellátóhely működött az országban.

Azonban itt is csakhamar bebizonyosodott, hogy a tulongtul elaprózódott és egymástól nagyrészt elszigetelt szakszervezeti könyvtárak éppen az igényesen megszabott ideológiai-nevelő feladatok megoldására tudnak a legkevesbé vállalkozni anélkül, hogy valamiféle határozottabb rendszerbe ne szervezzék őket.

Ehhez az elkerülhetetlen alkalmat az 1956. évi könyvtári törvényerejű rendelet megjelenése szolgáltatta, amely a szakszervezeti könyvtárakat is hálózatokba szervezte. A szakszervezeti hálózatok Budapesten a szakmai szakszervezetek szerinti tagolódásban, a megyékben pedig szakmaközi alapon szerveződtek meg. E hálózatok élére Budapesten az egyes szakmák, a megyékben pedig a szakszervezetek megyei tanácsainak központi könyvtárai álltak.

Az akkori Művelődésügyi Minisztérium és a Szakszervezetek Országos Tanácsa megállapodott abban, hogy a szakszervezeti könyvtárak hálózati központjai nyilvános szolgálatot nem fejlesztenek ki, hanem módszertani és állományellátó központi szerepet töltenek be a hatáskörükbe utalt szakszervezeti könyvtárak vonatkozásában.

Ez igen fontos megállapodás volt. Egyrészt kizárta, hogy a települések ellátásában a tanácsi és a szakszervezeti könyvtári központok között értelmetlen versengés alakuljon ki, másrészt pedig a szakszervezeti könyvtári központok minden figyelmét a szakszervezeti könyvtári ellátás rendszerének kialakítására fordította.

A szakszervezeti könyvtári ellátási rendszerek szervezése közben a könyvtári központok megszüntették a nem működő, illetve csak formálisan létező ellátó helyeket, és fokozatosan letéti ellátásba vonták a szakszervezeti könyvtárak zömét. Így 1976-ban a mintegy 4700-ra csökkent szakszervezeti könyvtárból és ellátóhelyből csak mintegy 360 volt az önálló /önállóan gyarapító/ könyvtár, a többi állományának fejlesztéséről és mozgatásáról /cseréléséről/ pedig mindössze 30 központi és 50 körzeti /alközponti funkciókat betöltő/ könyvtár gondoskodott.

Tehát: míg a tanácsi könyvtárügyben a fenntartói szervezet /és gazdálkodási szabályai/ alakulása folytán nagymérvű és olyan decentralizálás ment végbe, amelyben a központosítás előnyeit áttételes szabályozással és intézkedésekkel tudtuk csak megmenteni, addig a szakszervezeti könyvtárügyben /a rugalmasabb gazdálkodási szabályoknak köszönhetően/ nem okozott semmiféle nehézséget, hogy az üzemi szakszervezeti könyvtárak fenntartói - az üzemi bizottságok - a dolgozók számára a könyvtári ellátást - fejkvóták befizetésével - mintegy megrendeljék a szakszervezeti könyvtári központoktól.

E bevált központosított rendszert a szakszervezetek továbbra is fenn kívánják tartani, illetve a jelenleg érvényes elvek fenntartásával tovább fejleszteni. Ezt 1971-ben a Szakszervezetek Országos Tanácsának elnökségi határozata rögzíti. Ez a határozat egyben normatív előírásokat is tartalmaz a különféle szakszervezeti könyvtárak és ellátóhelyek állományki-
nátatát, személyi ellátását és elhelyezését illetően.

IV.

Ha a történeti szemlét összegezni akarjuk, a következőket kell hangsúlyoznunk:

- 1./ Mindenekelőtt általánossá kellett tennünk hazánkban azt a könyvtártypust, amely "első vonalban" áll a közművelődés szolgálatára.
- 2./ Le kellett küzdenünk az elszigetelten működő közművelődési könyvtárak koncepcióját, s helyette a hierarchizált közművelődési könyvtári rendszerek olyan koncepcióit kellett realizálnunk, amelyek a fenntartási-igazgatási "rendhez" igazodva is képesek korszerű és folyvást korszerűsödő közművelődési ellátást biztosítani a településeken és a munkahelyeken.
- 3./ A közművelődési könyvtári rendszerek mögé fel kellett "sorakoztatnunk" az ugyancsak rendszerbe szervezett tudományos és szakkönyvtárakat, nevezetesen abból a célból, hogy a közművelődési könyvtári rendszerekben lecsapódó egyre színvonalasabb igények kielégítésének biztosítékaként szolgáljanak.

A vázolt erőfeszítések az elmúlt évtizedben jobb állományu, színvonalasabb állományhasználatu, kiterjesztett könyvtári nevelőmunkát vállaló közművelődési könyvtárügyet eredményeztek, azzal a megszorítással persze, hogy a közművelődési könyvtári rendszerek fejlődése korántsem egyenletes.

Mindennek legfontosabb jegyeire - egy múlt évi OKT-előterjesztés szerint haladva - a következőkben hívnam fel kedves hallgatóim-utasaim figyelmét:

Először nezzük az állományépítés pozitív jegyeit, hiszen mint ismeretes, bármiféle könyvtári funkció kibontakoztatásának előfeltétele a megfelelő állomány.

A könyvtárak állományépítő erőfeszítéseit eredményesen támogatták a fenntartók és a felügyeleti szervek. Az e célra

rendelkezésre álló keret az 1970. évi nem egészen 55 millió forintból 1976-ig 91 millió forintra növekedett. Ebből a szakszervezeti részesedés 1970-ben 12,5 millió, 1976-ban 20,2 millió forint volt. Az utóbbi két évben országosan 8, illetve 10 millió forintot tett ki a tanácsi és szakszervezeti állománygyarapítási ráfordítás növekedése.

A lehetőségek kedvező alakulása megengedte, hogy az olvasók nevelésében és tájékoztatásában új távlatokat nyitó részgyűjtemények jelenjenek meg a közművelődési könyvtárakban:

- 1./ Valamennyi közművelődési könyvtártípusra jellemző a kézi- és segédkönyvtári gyűjtemények kialakulása és rendszeres fejlesztése.
- 2./ A könyvtárak elég széles köre teremtette meg a zenei és a művészeti ismeretterjesztés állományi alapjait. Az országban 100-nál több könyvtár rendelkezik audio-szolgálattal, mintegy 30 igen fejlett zenei-irodalmi lemez- és hangszalaggyűjteménnyel. A nagyobb települések könyvtárai sok tízezer olvasó számára teszik hozzáférhetővé reprodukciókban a legjobb képzőművészeti alkotásokat és muzeumi tárgyakat.
- 3./ Az un. nemzetiségi alapkönyvtárak szervező munkájával elértük, hogy az ország valamennyi nemzetiségek lakta településének könyvtárában megjelent és a szükségletekhez képest gyarapodik az anyanyelvű művek gyűjteménye.
- 4./ A megyei és a városi könyvtárakban - a nyelvtanulást elősegítendő - helyet kaptak és bővülnek a világnyelvek szép-irodalmát és kultúráját eredeti nyelven bemutató válogatások.
- 5./ A közművelődési könyvtárak többségében érdemi folyóiratválaszték alakult ki. A szakmai és ismeretterjesztő, gyermek- és ifjúsági, nemzetiségi és egyéb idegen nyelvű címekből álló kínálat minden olvasóréteg érdeklődését felkelti.
- 6./ A megyei és a járási-városi könyvtárak állományépítő munkájában kiemelt figyelemben részesült a helyismereti dokumentumok beszerzése. A helyismereti gyűjtemények fontos lé-

pést jelentenek a vidék gyenge szakirodalmi ellátásának megszüntetése felé vivő uton.

A jobb állomány, a változatosabb olvasási és könyvtárpropaganda, különösen ott, ahol megfelelő könyvtári tér és hozzáértő személyzet kapcsolódik hozzá, egyre erőteljesebben "korrespondeál" a társadalom emelkedő képzettségi-tájékoztatási színvonalával. Ennek eredménye a fejlettebb állományhasználat.

Ezt az alábbi jelenségek bizonyítják:

- 1./ Minden közművelődési könyvtártypusban növekszik a szak- és a tudományos ismeretterjesztő irodalom iránti igény. Míg a hatvanas években a szóban forgó kategória a kölcsönzések alig 20 %-át tette csak ki, addig mostanra ez az arány országosan meghaladja a 30 %-ot, a megyei és a városi könyvtárakban gyakran az 50-60 %-ot is. A megnövekedett érdeklődés a különféle társadalomtudományok és a termelőtevékenységek szakirodalmára irányul.
- 2./ A tárgyidőszakban mintegy 15 %-kal növekedett a kortárs - ezen belül a mai magyar és szovjet - szépirodalom kölcsönzése. Számos könyvtár - az olvasásszociológiai vizsgálatok eredményeit kamatoztatva - sikeresen fordítja olvasói érdeklődését a romantikustól a realista, a lektürtől az igazi értékű szépirodalom felé.
- 3./ A megfelelő elhelyezésű könyvtárakban általánossá vált a helybenhasználat, a helybeni adatkeresés vagy tájékoztató korábban kivételes szokása. Az így használt irodalom óvatos becslések szerint is évi 20 millió kötet körül mozog.
- 4./ A tárgyidőszakban - a megyei könyvtárakat követve - nagyobb városi könyvtáraink is megkezdték a tájékoztatási feladatok ellátását. Résztint saját állományukra és szolgáltatásaikra /bibliográfiák, forrásfeltárások, referálások, irodalomkeresés stb./ támaszkodva, részint a tudományos és szakkönyvtárak szolgáltatásait közvetítve, sok helyen megbízhatóan elégitik ki a helyi párt-, állami és társadalmi

szervek, illetve az egyéni érdeklődők mind gyakoribb szakirodalmi igényeit. E könyvtárak állományában nélkülözhetetlen bázist talált a helyismereti és a társadalomtudományi kutatás. Örvendetes, hogy a szóban forgó könyvtárak munkájuk ilyen jellegű kiterjesztésében saját kutatási-vizsgálati eredményekre is támaszkodhatnak.

Végül pozitív jelenségként értékelhetjük azt is, hogy a könyvtárak zöme az elmúlt 8-10 évben erőteljesen fejlesztette kapcsolatait az iskolákkal és a felnőttoktatással, a művelődési házakkal, a tömegközléssel, a közgyűjteményekkel, illetve az ipari és mezőgazdasági termelőüzemekkel. A közös munka vagy a szerzett tapasztalatok hasznosítása révén változatos és ötletes formái jöttek létre az olvasás és a könyvtárhasználat propagálásának, valamint általában a politikai, szakmai és művészeti nevelésnek.

A könyvtári munkának e közösségi irányu kiterjesztését a számadatok is bizonyítják. A tanácsai könyvtárak 1975-ben több mint 33 ezer rendezvényt tartottak, 13 ezerrel többet, mint 1970-ben.

A szakszervezeti könyvtárak rendezvényeinek a száma még ennél is ütemesebben emelkedett, s napjainkban a tanácsai könyvtári rendezvényeknek mintegy harmadrészét teszi ki.

A kiterjesztett munkaformák közül az alábbiak érdemelnek külön figyelmet:

- 1./ Szinte valamennyi közművelődési könyvtárban meghonosodott a könyvtár- és irodalomhasználatra való rendszeres felkészítés. Az iskolák közreműködésével ma már a tanulóiifjuság nagyobb hányada kerül ilyen módon kapcsolatba a könyvtárral és annak állományával. E módszer eredményes a szocialista brigádok és más termelő közösségek olvasóvá történő megnyerésében is, amiben a szakszervezeti könyvtárak járnak az élen.

- 2./ A megyei és a városi központi könyvtárak, valamint az erőteljesebb szakszervezeti könyvtári központok mind rendszeresebben segítik a felnőtt tanulókat. Gondoskodásuk az általános iskolát végzőkre, a politikai és szakmai továbbképzésben résztvevőkre, a felsőoktatási intézmények hallgatóira egyaránt kiterjed.
- 3./ Számos értékes mű számára toboroztak tömegesen olvasókat és készítettek alkalmi vitakörök alakulására az időszakban lezajlott országos és helyi kezdeményezési olvasómozgalmak. Ezek még eredményesebbek lehetnek volna, ha kiiróik tágabban és változatosabban jelölik ki az olvasásra ajánlott művek körét és műfaját.
- 4./ Közkedvelt formává váltak a vetélkedők, és bizonyíthatóan sok új olvasót szereztek a könyvtáraknak. Árnyoldaluk a felettébb munkaigényes szervezés, illetve az, hogy gyakorta elvonják az energiákat az olvasásra nevelés, az olvasókkal való egyéni foglalkozás és a módszeres olvasótábor-bővítés könyvtári alapfunkciójától.
- 5./ Új erőre kaptak az író-olvasó és az előadóművész-olvasó találkozők, illetve kombinált változataik. Jelentősen nőtt a szakírókkal való találkozősok, a politikai-közéleti fórumok száma. A könyvtári rendezvényeket látogató törzsközönség, különösen a fiatalság számos helyen alakított könyvtári klubokat. A kiállítások tartalmi és formai színvonala ugyancsak sokat fejlődött. A könyvek és a folyóiratok mellett mind több kiállításon szerepel képzőművészeti vagy muzeális anyag. A kiállítások tematikája gyakran igazodik a TV és a Rádió műsorához, ami a két tömegközlelési eszköz kulturaszervező erejét erősíti fel. Az olvasónevelési szükségletekkel nincs mindig összhangban, hogy e rendezvényeket esetenként nagy sorozatokban kell szervezni /a könyv ünnepi alkalmai, különféle helyi "hetek" és "napok"/.
- 6./ Széles körű együttműködéssel és intenzív könyvtári közreműködéssel 1977-ben az országban már 80 olvasótábort szerveztek /kb. 4 ezer résztvevővel/. Ezekben a társadalmilag

és kulturálisan hátrányos helyzetű általános és középiskolai tanulók, szakmunkástanulók, nemzetiségiek, ujabban: cigányfiatalok is - könyvtárosok, írók, mozgalmi vezetők segítségével meghatározó önművelési igényre tehetnek szert. Az olvasótáborok sokasodása megköveteli a rendező szervek fokozottabb irányító, módszertani és ellenőrző munkáját, a vezetők és közreműködők igényes kiválasztását és felkészítését, hogy e mozgalom eredeti célkitűzései ne szoruljanak a háttérbe.

- 7./ Erőfeszítések történtek a kórházak, gyógyintézetek, szociális otthonok és a lakásukhoz kötött betegek közművelődési könyvtári ellátásának megszervezésére. Alapvető változást e tekintetben a nyomasztó kórházi helyhiány, a kórházi könyvtárak állományfejlesztési lehetőségei és a szállítóeszközök hiánya késlelteti.

A kiterjesztett szolgáltatási formák egyikénél-másikánál tett kritikai észrevételeinket a formális elemek leküzdése, a koordináltabb munka kialakítása és a feltételekkel nem arányos megterhelések kiküszöbölése érdekében tettük. A fenntartóknak, a felügyeleti és mozgalmi szervezeteknek gondoskodniuk kell arról, hogy a könyvtárak az olvasásra és könyvtárhasználatra vonatkozó alapfunkciójukat maradéktalanul lássák el.

Most már valóban utazásunk végéhez értünk. Szeretném azt hinni, szerencsés és eredményes volt ez az utazás, mert megmutatta, hogy a magyar könyvtári rendszer, főként annak közművelődési könyvtári alrendszere szervezetében és ellátási módszereiben felkészült a közművelődési tevékenység magas szintű információellátására, a fokozott olvasás és információellátás érdekében változatos módszereket dolgozott ki és alkalmaz, s mindennek eredménye a minőségibb könyvtárhasználat térhódítása.

Ennek ellenére tovább kell haladnunk. Ehhez a szükséges, hogy

- a könyvtárosok és a könyvtárak belső tartalékaik feltárásá-

val, jobb munkaszervezéssel, szakmai felkészültségük és általános műveltségük növelésével és a társadalmi intézményrendszerekkel és szervezetekkel kiépített kapcsolataik elmélyítésével törekedjenek a közművelődési párthatározat maradéktalan végrehajtására, ami nevelési, tájékoztatási, önművelési és szórakoztatási feladataik hatékony ellátását, az olvasóközönség körének újabb bővítését, új olvasói rétegek megnyerését, az olvasás színvonalának emelését és az ehhez szükséges feltételek hozzáértő biztosítását és alakítását jelenti;

- a könyvtárakkal együttműködő - az Olvasó népért mozgalom által összefogott - intézmények és szervezetek munkájában fokozódják a folyamatosság és a koordináció, aminek elsősorban a még nem olvasó és könyvtárat még nem használó közönségüknek a könyvtárak felé való irányításában kell megnyilvánulnia;
- a fenntartók tegyenek eleget fenntartási kötelezettségeiknek, és kérjék számon a biztosított feltételekkel arányos könyvtári teljesítményeket;
- a felügyeleti szervek a szakfelügyelet és a módszertani tevékenység határozottabb irányításával és rendszeresebbé tételével segítsék mind a fenntartókat, mind pedig a könyvtárakat feladataik teljesítésében.

A KORSZERŰ SZOCIALISTA MŰVELTSÉG TARTALMA
ÉS A KÖZLMŰVELŐDÉS

1/ Mit nevezünk korszerű szocialista műveltségnek?

Közismert, hogy az elmúlt években élénk viták folytak magának a műveltségnek a fogalmáról. A vitákban elhatározó szerepet játszott az a tény, hogy a társadalom életében és gondolkodásában előtérbe került az életmód problémája. Emlékeztetek arra, hogy szociológusaink elfogadták az életmód egy provizórikus, de a szemléletet mégis erőteljesen befolyásoló meghatározását, amely szerint az életmód "az emberek azon tevékenységi-magatartási rendszere, amelyet több-kevesebb tudatossággal életük formálására, különböző szintű szükségleteik kielégítésére szerveztek". Az életmódnak ez a megfogalmazása felvetette azt a kérdést, hogy mi a kultúra és életmód közötti kapcsolat, hogy a kultúra milyen funkciót tölt be az életmód alakításában, illetve hogy milyen kultúrára van szükség ahhoz, hogy az valóban hatást tudjon gyakorolni e tekintetben.

Azt hiszem, elég széles körű egyetértés alakult ki legalábbis két vonatkozásban, az életmód és a kultúra kapcsolatáról. Az egyik az, hogy csak olyan kultúra tud mély befolyást elérni, amely nem szűkkörűen felfogott, tehát nem egyszerűen csak szellemi javakból áll, vagy éppen csak esztétikai értékekből, hanem anyagiakból is, amelyek determinálják az emberek életkörülményeit s ezzel együtt az életmód lényeges ele-

meit. Az is nyilvánvaló - s ez a második vonatkozás -, hogy kulturán nem szabad csak a legmagasabb rendű objektivációkat érteni, hanem ide tartozik a mindennapi élet kulturája is, s ez nem kevésbé meghatározó az életmód formálásában. Az említett meghatározásból következik, hogy az életmód a szükségletek és az értékek bizonyos rendszerére épül, amelyet az emberek több-kevesebb tudatossággal alakítanak ki. A kultúra, mint értékhordozó s egyben mint szükségleteket kielégítő és felkel-tő tényező, sokak szerint nagy szerepet játszik annak a rendszernek a formálódásában. Azon lehet vitatkozni, hogy a kultúra melyik szférája és melyik szintje a legmeghatározóbb, de a műveltség aktív szerepének a lebecsülése az életmód alakításában súlyos hiba lenne.

Ezzel tulajdonképpen részben választ is adtunk a korszerűség, sőt a szocialista jelleg kérdésére is. Az a korszerű kultúra-felfogás, amely a műveltséget nem önmagáért valónak tartja, hanem olyan tényezőnek, amely a személyiség és ezzel együtt az ember és társadalma haladását tűzi ki célul. Ez azonban még csak részleges válasz a korszerűsége, hiszen minden kor kulturája törekedett e cél elérésére, mégha nem is azonos szinten és tartalommal. A korszerűség egyik kritériuma, hogy a kultúra milyen mértékben felel meg a tudomány és a művészetek adott fejlődési szakaszának. Ez nemcsak új ismeretek elsajátítását tételezi fel, amely az ember, a természet és társadalom viszonyát érinti, hanem új szemléleti módét is. A tudományos-technikai forradalom vívmányainak felhasználása például nem egyszerűen technikai vagy gazdasági hatás, hanem azt mondhatnám, hogy antropológiai. Elég arra gondolni, hogy milyen mértékben változtak meg a technikai fejlődés következtében az ember nézetei a térről és az időről, s ugyanakkor mennyire élnek tovább a hagyományos felfogás tér- és időkategóriái.

A korszerűséget mérni kell egy másik kritériummal, a társadalmi haladással is. Ma a szocializmus jelenti a társadalmi haladás korszerű formáját, s az ehhez való viszony határozza meg a kultúra korszerűségét is. A szocialista fejlődés részé-

nek tekinti a kulturális forradalmat, ami azt jelenti, hogy a kultúra az egész emberre hat, nem korlátozódhat csak egy-egy tevékenységi szférára, mondjuk a politikaira, hanem az élet egészére kell kiterjednie, egyszerre kell hatnia a magasrendű kultúrában és a mindennapiban, ismeretekre és világnézetre, életmódra. A szocialista jelleget tehát ebben a széles összefüggésben kell keresnünk s nem pusztán a politikai szférához való viszonyban.

2/ A korszerű szocialista műveltség tartalma

A Magyar Tudományos Akadémia még 1976-ban elkészítette állásfoglalását a távlati műveltség tartalmára. Igaz, hogy maga a távlati műveltség elnevezés feltételezi, hogy nem a mi korunkról van szó, hanem a jövőről, az ezredfordulóról, a probléma azonban az, hogy a tudományos és társadalmi fejlődés mai szakasza már elengedhetetlenné teszi olyan szükségletek felmerülését, amelyek megkívánják, hogy gondolkozzunk erről a műveltségről is. Az említett koncepció elsősorban az iskolai oktató és nevelő tevékenységre volt tekintettel, és ez gyengéje is, hiszen egyre inkább utat tör az a gondolat, hogy az iskolai és az iskolán kívüli művelődés nem választhatók el egymástól. E megkülönböztetés ellenére állithatjuk, hogy a korszerű műveltség tartalmát hazánkban ez az állásfoglalás foglalta először rendszerbe.

A Magyar Tudományos Akadémia Köznevelési Bizottsága ki-mondja, hogy az általános alpműveltséget úgy tekinti, "mint a szocialista nevelés céljainak és értékeinek megfelelően kiválasztott ismeretek, képességek és készségek összességét, valamint a belőlük eredő és szemléleti, világnézeti szintéziseken épülő társadalmi magatartásmódot." A célokat a következőképpen határozza meg: mindenki ismerje meg a természeti és társadalmi valóságot, értse a természet és a társadalom alapvetőbb mozgástörvényeit, a logikus gondolkodás alapelveit, és ismerje meg a fejlődés összefüggéseit, tájékozódjék a környezetében, és a tapasztalatok alapján is alakítsa ki magában a kor-

szerű világnézetet; ismerje meg az ember és önmaga helyét és szerepét a természeti és társadalmi valóságban, legyen képes annak megértésére. Mindezek érdekében rendelkezék a szükséges ismeretekkel, legyen képes továbbképezni magát, rendelkezék a természet és önmaga alakításának képességével, legyen belső igénye a társadalmi aktivitás és felelősség-vállalásra, és emberi kapcsolatait a szocialista erkölcs normái szerint alakítsa.

Erre a felfogásra épül a műveltség új szerkezete, amely feltételezi, hogy legalábbis az iskolákban a különböző ismereteket blokkokban, ismeretcsoportokban kell és lehet elsajátíttatni. A műveltségi anyag ismeret- és tevékenységi köréit hét nagyobb egységre osztjuk, mégpedig a következő sorrendben:

- 1./ A nyelvi-kommunikációs műveltség, amely feltételezi az anyanyelv tudatos elsajátítását és alkalmazásának képességét, de részének tartja az idegen nyelvek vagy legalább egy idegen nyelv megtanulását is.
- 2./ Matematikai műveltség, amelynek középpontjában a matematikai gondolkodásmód és a logikus problémamegoldási készség áll. Tehát az algebra, az aritmetika, a geometria, a valószínűség-számítás, a statisztika, de a logika is tárgya ennek a műveltségnek.
- 3./ A természettudományos műveltség fő tartalmi egységei az egyetemes mozgás törvényei, az anyagi strukturák tulajdonságai, az anyag fejlődése, az élő anyag speciális jellemzői. Éppugy mint a matematikai műveltség, nemcsak ismereteket ad, hanem gondolkodásra is nevel, de itt nagy jelentősége van a tapasztalatnak, a megfigyelésnek és az arra való reflexiónak is.
- 4./ A történeti, társadalmi és politikai műveltség történelmi, közgazdasági, jogi, szociológiai, pszichológiai ismereteket foglal magában. Egyszerre fordul a múlt és a jelen felé, s fő célja, hogy az emberek eligazodjanak a társadalomban, és aktívan részt vegyenek annak alakításában.

- 5./ Az esztétikai műveltség elsajátítása az összes művészeti ágak megismerését segíti, hozzájárul az érzelmi kultúra és az aktivitás fejlesztéséhez.
- 6./ Szomatikus kultúra, azaz testkultúra, amely segíti az egészség megőrzését, új ismeretek és tapasztalatok elsajátítását és az ember fizikai aktivitását.
- 7./ A technikai nevelés a közműveltség részének tekinthető műszaki, mezőgazdasági, geo- és agrotechnikai, szervezési és ökológiai alapismeretek és bizonyos manuális készség együttese.

Mint látjuk, ez a felfogás egyrészt a különböző műveltségi funkciókra teszi a hangsúlyt, és ezen az alapon csoportosít, másrészt hangsúlyozza az összefüggéseket a különböző műveltségtartalmak között, végül tekintettel van - mégha a terminológiában ez nem is mindig nyilvánvaló - arra a művelődésfogalomra, amelyről az elején beszéltem, s amely figyelembe veszi a kulturának mint életmód alakítónak a szerepét is. Lehet vitatkozni azon, hogy éppen ezeket az ismereti és tevékenységi köröket kell-e kiemelni, illetve hogy a különböző tudományágak az itt felsorolt blokkokba tartoznak-e. Nyilván más osztályozás is elképzelhető, de - azt hiszem - ez az állásfoglalás alkalmas a műveltség mai tartalmának és összefüggéseinek érzékeltetésére.

3/ A közművelődés és a korszerű szocialista műveltség

A kérdés most már az, hogy a közművelődésnek milyen szerepet kell vállalnia ennek a műveltségnek a terjesztésében?

Hogy e részvételt meghatározhassuk, a közművelődés funkcióiról kell beszélnünk. A közművelődés egyik feladata, hogy biztosítsa az ún. permanens művelődést, tehát azt a lehetőséget, hogy ki-ki iskolai tanulmányai elvégzése után a tudományos és művészeti fejlődésnek és egyéni, társadalmi érdekeinek megfelelően állandóan gyarapíthassa műveltségét. Ez egyaránt érvényes az általános és szakmai műveltségre. A szocia-

lista társadalom állampolgárának ugyanis szüksége van egy állandóan megújuló alapműveltségre, amely segítséget nyújt számára a világban való tájékozódásra, az új technikai, gazdasági, kulturális körülményekhez való alkalmazkodásra, illetve az új választásokra és újfajta aktivitásra a legkülönbözőbb tevékenységi szférákban. Szükség van egy ugyancsak megújuló szakmai műveltségre, amely számol a tudományos-technikai forradalom előrehaladásával és az új szakmai követelményekkel. A permanens művelődés olyan magatartást igényel, amely nyílttá teszi az embert a változások megértésére és az új körülményekhez való alkalmazkodásra. Mindez nem passzív befogadást jelent, hanem aktív részvételt, hiszen a felnőtt különböző tevékenységeket végez, munkában és szabadidőben, tehát felhasználja, a maga számára alkalmazza az új műveltségi elemeket.

A közművelődést rendszerben kell elgondolni, s nemcsak külön-külön egyes tevékenységek szerint. Ez természetesen nem jelenti a differenciáltság elhanyagolását, elsősorban foglalkozási ágak szerint, de azt igen, hogy egységesen vizsgáljuk, a fejlődés során milyen szükségletek jelentkeznek az egyénnél, illetve milyen igényeket kell felkelteni benne az új társadalmi és kulturális követelmények alapján. A rendszerben való gondolkodás egyébként nemcsak az általános, hanem a specifikus jegyek tekintetbe vételét is lehetővé teszi. Lényeges, hogy az embert teljes tevékenysége alapján nézzük, s ehhez mérjük a permanens művelődés célkitűzéseit.

A közművelődést befolyásoló külső tényezők közül szeretném kiemelni a kor kérdését, azt ti., hogy a közművelődési munkát mikor kell elkezdni. Az iskola a korszerű műveltség sok elemét nem képes nyújtani, ami azt jelenti, hogy a közművelődésnek már az iskolába is be kell lépnie, és kiegészítő szerepet kell játszania. A másik, korral összefüggő probléma az, hogy az iskolát elvégző fiatalok közművelődését hogyan szervezzük. Általános tapasztalat, hogy a fiatalok fokénnyabban a művelődésre, ugyanakkor sokan az iskola elvégzése után nem folytatják önművelésüket. Ez azt jelenti, hogy termékeny

éveket veszítenek el, sőt sok esetben ily módon teljesen "ki-csapcsolódnak" a művelődésből. A közművelődésnek tehát az iskola elvégzése után nagyon intenzív tevékenységet kell folytatnia, hogy a fiatalok ne essenek ki a művelődés folyamatából.

Foglalkoznunk kell még a motiváció dolgával, tehát azzal, hogy miért van szükség a közművelődésre, mert gyakran találkozunk félreértésekkel. A közművelődést nem szabad úgy kezelni, mint valamiféle l'art pour l'art tevékenységet, amely általános, elvont, humanista célokat követ. A permanens művelődés az egyénnek és a társadalomnak egyaránt érdeke. Az egyén ezzel nem pusztán személyiségének kibontakoztatását nyeri, hanem gazdasági és társadalmi előrehaladását is. A társadalom az állandóan művelődő egyénben olyan munkaerőt és közéleti embert kap, aki aktívan részt vesz a gondjaiban, s másoknak is példát mutat. Hibás az a felfogás, hogy a közművelődés csak az ún. szabadidő-tevékenységeket vagy éppen csak a szórakozást szolgálja. Ezek a tevékenységek ugyan fontosak, de mint említettük, a közművelődés minden tevékenységre, így a szabadidős tevékenységekre, de a munkára is kiterjed. A közművelődési munkát erre a szélesan értelmezett szükséglet -- érdek - és értékrend-szerre kell építenünk, s céljainkat és módszereinket is ezen az alapon kell megfogalmaznunk.

Ha most már a közművelődés ezen funkcióiból kiindulva próbáljuk meghatározni, hogy miként vehet részt a korszerű műveltség terjesztéséből, a következőket mondhatjuk a már említett műveltségi kategóriák szerint.

A nyelvi-kommunikációs kultúra tekintetében általános tapasztalat, hogy az anyanyelvi műveltség alacsony szintű, pedig a kifejezési formák az emberek közötti érintkezésben egyáltalán nem másodrangúak. Éppen ezért, azt hiszem, hogy a közművelődés legkülönbözőbb intézményeiben tovább kell foglalkoznunk a nyelvi továbbképzés kérdésével. A munkahelyeken, a társadalmi szervezetekben és másutt olyan követelményeket kell állítanunk, amelyek megkívánják, hogy az emberek értelme-

sen tudják kifejezni magukat. Néhol egyenesen feltételként kellene megkövetelni a helyes beszédet és a helyes írást. Fontos feladatunk az idegennyelv-oktatás továbbfejlesztése is, mégpedig nem pusztán nyelvi kommunikáció, hanem az idegen kultúrákkal való megismerkedés szempontjából is. E tekintetben jó volna a turizmus felkeltette érdeklődést is jobban kamatoztatni és összekapcsolni a nyelvtanulással.

A matematikai és természettudományos műveltség gyarapítása szempontjából három tényezőt emelek ki. Az egyik a szakmai képzés és továbbképzés, amelyet a közművelődésben is érvényesíteni lehet. Amásik a tudományos-technikai forradalom által kialakított általános érdeklődés kihasználása. Terjed a modern ember mítosza, aki az új technika rajongója, ezt nem aknáztuk ki megfelelően. Végül ennek a műveltségnek olyan filozófiai következményei is vannak, amelyek levonása befolyásolhatja a társadalmi tudatot. A közművelődésnek e területen jobban kellene támaszkodnia a szakemberek közreműködésére, ami lehetővé tenné a kultúraelfogás modernizálását s egyben a szakbarbárság elleni harcot is bizonyos értelmiségi körökben.

Ami a történeti-társadalmi-politikai ismereteket illeti, úgy vélem, hogy e téren sokkal inkább az alap-, mint a szakmai műveltség kritériumait kell tekintetbe vennünk. Ezek a studiumok mindenkit érdekelnek, s a közművelődésnek erre az általános érdeklődésre lehet építeni. E vonatkozásban két fő kérdést emelek ki. Az egyik ideológiai. A társadalomtudományok alkalmasak arra, hogy a természettudományok filozófiai következtetéseit feldolgozzák, s ugyanakkor levonják a társadalmi fejlődés általános következtetéseit is. Az utóbbi időkben háttérbe szorult a természettudományok filozófiai problematikája, s ez baj. Ugyanakkor a társadalomtudományokban olyan viták alakultak ki, amelyekben nehéz tájékozódni. A közművelődés feladata egyrészt a korszerű társadalomtudományi ismereteket nyújtani, másrészt ezekről a vitákról megfelelő tájékoztatást adni - főleg a társadalmi tudat alakítói számára. Baj van az új ismeretek terjesztésével is, hiszen a társadalomtudományok eredményei csak nehezen jutnak el a széles közönséghez - gyakran megfelelő közvetítés hiányában.

Ezen a téren a közművelődés fő feladata, hogy "politikus", tehát a közösséget érdeklő ismereteket adjon társadalmunk és a világ helyzetéről, segítse az általános, de a mindennapi dolgokban való tájékozódást is. Ilyen szempontból gyakorlatiasabbaknak kellene lennünk, annál is inkább, mert az iskola nem ad megfelelő jogi, szociológiai, közgazdasági vagy pszichológiai ismereteket.

Az esztétikai műveltség terjesztése szempontjából három feladatunk van: a figyelem felébresztése, a művek értelmezése és bizonyos általánosabb összefüggések bemutatása. Az esztétikai, és különösen az irodalmi műveltség az ember formálásában a legsokoldalubban képes közreműködni. Éppen ezért helytelen volna a korszerűség nevében ezt a lehetőséget elhanyagolni. Az sem volna azonban jó, ha bezárkóznánk az esztétikum formális sajátosságaiba, s nem figyelnénk fel a más tevékenységi szférákkal való összefüggésekre. Az esztétikai műveltség szabadidőben gyarapítható, s ez arra is figyelmeztet, hogy a szórakoztatás és a műveltség között szoros kapcsolat lehet.

Itt kell megemlítenünk, hogy közművelődésünk nem nézett mindaddig szembe a szórakoztatás kérdésével, sokan ezt közművelődésen kívüli tevékenységnek tekintik, pedig a mindennapi kultúra fontos eleméről van szó, amely befolyásol más tevékenységi szférákat is.

Röviden szeretnék szólni a szomatikus és a technikai műveltségről. Mindkettőt a közművelődés hosszú időn keresztül kizárta köréből. A sportot, mégpedig a tömegsportot a közművelődés szervesebb részének kellene tekintenünk, mint ahogyan ma tesszük. A technikai műveltség már saját ügyünk lett, de a különböző foglalatosságok és hobbyk dolgában esetlegesen foglalkunk állást, nem építjük ezeket szervesen bele a közművelődés-rendszerbe, pedig fel lehetne használni azokat a műveltség más szférái iránti érdeklődés felkeltésére és bizonyos közösségi formák alakítására is.

A közművelődés célja a személyiség kibontakoztatása, azonosságának tudatosítása s ezzel együtt egyén és társadalom közötti lehetséges harmónia megteremtése. E tekintetben külön is kell szólni az egyén és a közösségek viszonyáról a közművelődés szempontjából.

Korunk egyik nagy problémája, hogy régebbi közösségek szétesnek, a megmaradók nem töltődnek meg új tartalommal, elmentmondások támadnak a régi formák és az új tartalmak között, s az újak nehezen alakulnak ki. A család ma az egyik legostromabb, de egyben, úgy tűnik, hogy a legellenállóbb közösségi forma. A régi lakóközösségek szétesnek, az újak nem alakultak ki. A munkahelyi közösségek csak bizonyos funkciókra alkalmasak. Az ún. formális közösségek kialakítására tett erőfeszítések kevés eredménnyel jártak. A kulturális közösségek minőségi tényezőt jelentenek ugyan, mennyiségileg azonban nem számottevők.

Ugy vélem, hogy közművelődési munkánk lehetőséget ad a közösségi szellem erősítésére, nemcsak a hobby-társulások vagy az amatőr mozgalmak útján, hanem a különböző klubok, társaságok, társadalmi szervezetek munkáján keresztül is. Jobban együtt kell működünk ezekkel.

Mindehhez hozzátartozik az, hogy többet kell foglalkoznunk az élet nagy kérdéseivel. Az embereket nemcsak az érdekli, hogy miként élnek, hanem az is - legalábbis bizonyos korban -, hogy miért élnek. A filozófiai, etikai, politikai műveltség ebben az összefüggésben nyeri el értelmét. A "miért élni" kérdése persze mindenekelőtt az alakuló személyiséget foglalkoztatja, s ezért is nagy jelentősége van az ifjúsággal, az ifjú közösségekkel való foglalkozásnak. Én közművelődési munkánk - és nemcsak a TIT munka - középpontjába állítanám - különösen egyes rétegeknél a miért élünk problémáját.

Sokszor tapasztalunk kishitűséget azzal kapcsolatban, hogy a közművelődés meg tudja-e felelni a mai feladatának, tehát tudja-e vállalni, és meg is tudja valósítani, a kultura-

terjesztés olyan felfogását, amelyről beszéltem. Nyilvánvaló, hogy csak kulturális tényezők segítségével nem valósíthatjuk meg a szocialista műveltség általánossá tételét, ehhez társadalmi, politikai feltételek is szükségesek. Bizonyos adottságaink azonban kedvezőek. Van egy olyan népesség, amely különbözőképpen, de érdeklődik. Van egy széles körű intézményhálózatunk, amely nem elég korszerű, de sok jóra felhasználható. S van egyre több művelt és munkáját szerető közművelődési dolgozónk. Tőlük sok függ, az ő szemléletük és aktivitásuk meghatározó egy olyan helyzetben, amikor egyre differenciáltabbá válik ez a munka. Végül közművelődési politikánk is törekszik a szintetikusabb, sokoldalubb és egyben differenciáltabb szemléletre, s ennek a tendenciának az erősítése volt előadásomnak is a célja.

A 91394

694. 2u.